

ศึกษามปกรณปริวรรต

ปริทรรศน์วรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง

๗

สยามปกรณัมปวิวรรต

ปวิทรศนั้วรณกรรณทอ้งถึนภาคกลาง เล่ม ๗

โครงการเผยแพร่คลังความรู้วัฒนธรรมท้องถิ่น ประจำปี ๒๕๖๖ :
หนังสือสยามปกรณัมปวิวรรต ปวิทรศนั้วรณกรรณทอ้งถึนภาคกลาง
ศูนย์สยามทรศนั้ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

สยามปกรณัมปริวรรต

ปรีทรรณวรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง เล่ม ๗

ISBN 978-616-443-847-7

พิมพ์ครั้งแรก ๕๐๐ เล่ม พุทธศักราช ๒๕๖๖

ศูนย์สยามวรรณคดีศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

จัดพิมพ์เผยแพร่

ที่ปรึกษา

คณบดีคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

บรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล

กองบรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐกาญจน์ นาคนวน

อาจารย์วิภา งามฉันทกร

อาจารย์ ดร.ธีระยุทธ สุริยะ

นางสาวประภาศรี คำสอาด

นายสุทธิพงษ์ ตะเภาทอง

นางสาวอนัญญา ธรรมเกษร

นางสาวพิชญ์สินี พรหมมนตรี

นายฐิติวุฒิ สาราพฤษ

ภาพปก

ภาพจิตรกรรมฝาผนังฝีมือช่างท้องถิ่น แสดงเรื่องราวพุทธประวัติภายในวัดสว่างอารมณ์ ตำบลต้นโพธิ์ อำเภอเมืองสิงห์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี

ออกแบบปก : นายสุทธิพงษ์ ตะเภาทอง

พิมพ์ที่ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด สามลดดา

๙/๑๒๐๕ หมู่ ๑ ซอยสะแกงาม ๓๕/๓ แยก ๑๒ ถนนสะแกงาม

แขวงสามต้น เขตบางขุนเทียน กรุงเทพฯ ๑๐๑๕๐

คำนิยม
คณบดีคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ศูนย์สยามทรรศนศึกษา ในฐานะหน่วยงานด้านไทยศึกษาของคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งมีนโยบายในการส่งเสริม สนับสนุน และเผยแพร่องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาความเป็นไทย เพื่อสืบทอดและอนุรักษ์องค์ความรู้ของศาสตร์แขนงต่าง ๆ ในสังคมไทย และกระตุ้นความสนใจให้เกิดการเรียนรู้และนำไปสู่การศึกษาวิจัยต่อไป การเก็บรวบรวมองค์ความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ ทั้งด้านไทยศึกษาและท้องถิ่นศึกษา และเผยแพร่ในรูปแบบเอกสารหรือผลงานทางวิชาการนั้น

หนังสือ “สยามปรกรณ์ปริวรรต ปรีทรรศน์วรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง” เพื่อการศึกษา สำนวณปริวรรต และจัดพิมพ์วรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง โดยศูนย์สยามทรรศนศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ได้ดำเนินการมาต่อเนื่องเป็นเล่มที่ ๗ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลวรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลางซึ่งยังไม่ได้รับการปริวรรตและจัดพิมพ์เผยแพร่ โดยนำข้อมูลดังกล่าวมาปริวรรต เรียบเรียงวิเคราะห์ และจัดพิมพ์เผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับวรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง

ในนามคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือ “สยามปรกรณ์ปริวรรต ปรีทรรศน์วรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง เล่ม ๗” จะก่อให้เกิดความภาคภูมิใจแก่ท้องถิ่นผู้เป็นเจ้าของต้นฉบับ และยังประโยชน์สูงสุดต่อหน่วยงานการศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชนตลอดจนผู้สนใจในวรรณกรรมท้องถิ่นทั่วไป ได้เข้ามาศึกษาและสืบทอดองค์ความรู้ในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง ขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิรักษ์ณ เกษมผลกุล บรรณาธิการหนังสือ และกองบรรณาธิการทุกท่าน ที่เพียรวิริยะจนสำเร็จเป็นหนังสือเล่มนี้ขึ้น นับเป็นองค์ความรู้ที่ทรงคุณค่าและควรแก่การเผยแพร่ในวงกว้างต่อไป

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิวิชญ์ เลี้ยงอิสสระ
คณบดีคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

คำนำ บรรณาธิการ

“สยามปกรณัมปรีวรรต” เป็นความพยายามที่จะสำรวจ ปรีวรรต และจัดพิมพ์วรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง เพื่อจะต่ออายุและเผยแพร่มรดกภูมิปัญญาของบรรพชนให้กว้างขวางได้มากที่สุด การทำงานดังกล่าวของศูนย์สยามทรรศน์ศึกษาดำเนินการมานานกว่า ๑๐ ปี มีผลงานพิมพ์ต่อเนื่องจนถึงเล่มนี้เป็นเล่มที่มีวัตถุประสงค์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลวรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลางซึ่งยังไม่ได้รับการปรีวรรตและจัดพิมพ์เผยแพร่ แล้วนำข้อมูลดังกล่าวมาปรีวรรต เรียบเรียง วิเคราะห์ และจัดพิมพ์เผยแพร่องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับวรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง

หนังสือ “สยามปกรณัมปรีวรรต ปรีทรรศน์วรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง เล่ม ๗” ได้รวบรวมวรรณคดีท้องถิ่นปรีวรรตจำนวน ๗ เรื่อง แบ่งเป็น ๔ หมวด ได้แก่ หมวดวรรณคดีพุทธศาสนา จำนวน ๓ เรื่อง คือ ประคนธรรม ฉบับวัดจันทราวาส จังหวัดเพชรบุรี พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาทำนายฝัน ๑๖ ประการ ฉบับวัดตะพงโน จังหวัดระยอง ประวัติพุทธโฆษาจารย์คำกาพย์ ฉบับวัดท่าพุท จังหวัดนครปฐม หมวดวรรณคดีนิทาน จำนวน ๒ เรื่อง คือ พระยาสิ่เสาร์กลอนสวด ฉบับวัดบางอ้อยช้าง จังหวัดนนทบุรี พระสิ่เสาร์กลอนสวด ฉบับวัดหนองกาทอง เพชรบุรี หมวดวรรณคดีบันทึกประวัติศาสตร์ จำนวน ๑ เรื่อง คือ นิราศพระบาทเขาตฤป ฉบับบ้านหลวงราชไมตรี จังหวัดจันทบุรี และ หมวดวรรณคดีพรรณนาอารมณ์ จำนวน ๑ เรื่อง คือ บันทึกจดหมายรักและบันทึกเบ็ดเตล็ด ฉบับวัดหนองเสม็ด อำเภอเมือง จังหวัดตราด

ในนามบรรณาธิการ ขอขอบคุณผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่าน และขอขอบพระคุณผู้บริหารคณะศิลปศาสตร์ ที่เห็นความสำคัญของการรักษามรดกภูมิปัญญาของชาติและสนับสนุนงบประมาณในการจัดพิมพ์ครั้งนี้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิรักษ์ เกษมผลกุล
ประธานกรรมการบริหารพิพิธภัณฑ์เรือนมหาสวสดี และ
ประธานศูนย์สยามทรรศน์ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

สารบัญ

ค่านิยม คณบดีคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล จ

ค่านำบรรณาธิการ ช

หมวดวรรณคดีพุทธศาสนา

ประตณธรรม ฉบับวัดจันทราวาส จังหวัดเพชรบุรี

ธนภัทร พิริโยธินกุล ๓

พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาทำนายฝัน ๑๖ ประการ ฉบับวัดตะพงใน จังหวัดระยอง

จิรพันธุ์ สัมภาวะผล ๓๕

ประวัติพุทธโฆษาจารย์คำกาพย์ ฉบับวัดท่าพูด จังหวัดนครปฐม

อภิรักษ์ณ์ เกษมผลกุล ๔๕

หมวดวรรณคดีนิทาน

พระยาสี่เส้ารกลอนสวด ฉบับวัดบางอ้อยช้าง จังหวัดนนทบุรี

ธนภัทร พิริโยธินกุล ๖๑

พระสี่เส้ารกลอนสวด ฉบับวัดหนองกาทอง จังหวัดเพชรบุรี

จักรกฤษณ์ ศุภสุข และ แสนประเสริฐ ปานเนียม ๑๑๑

หมวดวรรณคดีบันทึกประวัติศาสตร์

นิราศพระบาทเขาตูป ฉบับบ้านหลวงราชไมตรี จังหวัดจันทบุรี

อภิรักษ์ณ์ เกษมผลกุล ๑๙๙

หมวดวรรณคดีพรรณนาอารมณ์

บันทึกจดหมายรักและบันทึกเบ็ดเตล็ด ฉบับวัดหนองเสม็ด จังหวัดตราด

ธนภัทร พิริโยธินกุล ๒๑๑

หมวดวรรณคดีพุทธศาสนา

ประเพณีธรรม ฉบับวัดจันทราวาส จังหวัดเพชรบุรี

ธนภัทร พิริโยธินกุล^๑

ภูมิหลังต้นฉบับ

เอกสารสมุดไทยขาว เขียนด้วยหมึกดำ เก็บรักษาที่วัดจันทราวาส อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี ทำยเล่มระบุนามผู้สร้าง และวันเดือนปีที่บันทึก ความว่า “เขียนจบแต่วัน ๓ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือนสิบปีเถาะ เอกศก พุทธศักราชล่วงแล้วสองพันสี่ร้อยยี่สิบสองพระวษา... หนังสือสวัฏประเพณีธรรมเล่มนี้ของ ฯ ข้าฯ ผู้มีนามชื่อว่า อิน มีจิตศรัทธาสรางไว้ในพระศาสนา” ซึ่งเมื่อตรวจสอบกับปฏิทิน พบว่าวันเดือนปีในข้างต้นคือ วันอังคารที่ ๒๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๒๒ (จ.ศ. ๑๒๔๑)

ลักษณะคำประพันธ์

ร้อยกรอง ประกอบด้วยคำประพันธ์หลากหลาย เช่น กาพย์ยานี ๑๑ กาพย์ฉบง ๑๖ กาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ ร่าย

เนื้อเรื่องย่อ

ประเพณีธรรมเป็นการรวบรวมหลักธรรมคำสอนเก่าแก่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยตั้งธรรมสอนเป็นคู่จำนวน ๑๘ คู่ ต่อมาพระอมรารักรัทธิ (เกิด) วัดบรมนิวาส เป็นผู้นิพนธ์ขึ้นใหม่โดยอาศัยเค้าโครงเดิมซึ่งประเพณีธรรม ฉบับวัดจันทราวาส จังหวัดเพชรบุรี ก็มีคำประพันธ์และเนื้อหาใกล้เคียงกันเป็นอย่างมาก หากแต่ประเพณีธรรม ฉบับหลังนี้ไม่มีส่วนนำที่กล่าวแจกแจงคู่ธรรม และโคลงสี่สุภาพที่กล่าวถึงการนำคู่ธรรม ๑๘ คู่ มารจนาเป็นร้อยกรอง ตลอดจนโคลงสี่สุภาพ ๑ บท ทำยเรื่องระบุนามผู้แต่งเหมือนในฉบับพระอมรารักรัทธิ (เกิด)

เนื้อหาเริ่มด้วยบทประณามพจน์ จากนั้น ให้อธิบายประเพณีธรรม ๑๘ คู่ธรรม ตามลำดับต่อไปนี้

คู่ที่ ๑ จันทรหย่อนกว่าดาว กล่าวถึงลักษณะของบุคคลที่มีกิริยามารยาทดี รู้จักผู้หลักผู้ใหญ่ บุคคลนี้เมื่อตายไปจะได้ขึ้นสวรรค์ ไม่ต่ำยาวกว่าถ่อ กล่าวถึงลักษณะของบุคคลที่ไม่รู้จักเสียมเสียมตัวทำตัวเสมอท่านไร้กิริยามารยาท ไม่รู้จักผู้หลักผู้ใหญ่ บุคคลเช่นนี้จะไม่เจริญ

คู่ที่ ๒ ลูกดอกนอกข้อ ไม้นอกกล่อใหญ่ กล่าวถึงบุคคลที่ไม่ประพฤติตามคำสั่งสอนของบิดามารดา และครูอาจารย์ แต่ประพฤติตนในทางชั่ว มีความโลภมาก เบียดเบียนผู้อื่น บุคคลเช่นนี้จะต้องทุกข์ระทม

คู่ที่ ๓ ที่เมาเอากันเป็นหัว ที่มัวเอาตัวต่างไกล กล่าวถึงลักษณะของบุคคลที่มักมากในกาม บุคคลเช่นนี้จะต้องรับความอัปจน

คู่ที่ ๔ เอาเปิดขันประชันไก่ ไก่แต่จะแพ้อยู่รางราง กล่าวถึงบุคคลที่เห็นผิดเป็นชอบ ประเพณีธรรมคู่นี้จะเปรียบคนชั่วเป็นเปิด และเปรียบผู้ที่กระทำความดีเป็นไก่ หากให้คนที่กระทำความดีแข่งขันทำชั่วกับบุคคลที่ชั่วอยู่แล้ว ก็จะแพ้เสมอเพราะความเห็นผิดเป็นชอบ

คู่ที่ ๕ ที่ไฟไม่ไส้ฝอย ที่หิงห้อยไปขึ้นดั่ง จะกล่าวถึงลักษณะของบุคคลที่โง่เขลา ไม่รู้จักเล่าเรียนวิชาความรู้ที่เป็นประโยชน์ แสวงหาแต่ความชั่ว บุคคลเช่นนี้จะมีตัวด้วยความเขลา

^๑ นักวิชาการอิสระ

คู่ที่ ๖ จอดเรือไม่ดูฝั่ง จะนั่งไม่ดูแผ่นดิน โดยประตณธรรมคู่นี้ เปรียบเรือคือตน ก้นคือตัว กล่าวถึงบุคคลที่ไม่รู้จักใช้สติปัญญาไตร่ตรองก่อนกระทำการใด ๆ

คู่ที่ ๗ ที่ผิดเอาเป็นชอบ ที่ระบอบมาติฉิน กล่าวถึงลักษณะบุคคลที่เห็นความผิดเป็นชอบ และตำหนิผู้ที่ทำความดี เพราะความง้อเงลาที่มี

คู่ที่ ๘ ฟาผ่าแตกแต่นั้งแผ่นดิน แร้งรอกาบินว่าไม่รู้เห็น กล่าวถึงลักษณะบุคคลที่กลับกลอก ไม่ซื่อตรง เห็นผิดเป็นชอบห่วงกินแต่สินบนเข้าช่วยเหลือ คนดีไม่มีที่ยืนในแผ่นดิน บุคคลเช่นนี้เป็นภัยต่อแผ่นดิน

คู่ที่ ๙ ตาบอดมาสดตา ดูหนวกสอดรู้ว่าเป็นเชื้อ กล่าวถึงลักษณะของบุคคลที่ชาญฉลาดรู้จักดำเนินชีวิตรู้ผิดชอบชั่วดี ทำที่เป็นคนหนวกตาบอดไม่ประพฤติดตามสิ่งชั่วที่พบเห็น

คู่ที่ ๑๐ ใครไฝร้อนจะนอนเย็น จะกล่าวถึงบุคคลที่มีความขยัน อดทน รู้จักแสวงหาความรู้อยู่เสมอ ตั้งแต่วัยหนุ่มสาว รู้จักทำมาหากินพอแก่ตัวมาก็จะสบาย ใครไฝเย็นจะตื่นตาย กล่าวถึงบุคคลที่ไม่เล่าเรียน ไม่ทำมาหากินในทางที่ถูก ดันร่นชวนขายในทางที่ผิดหวังจะสบายทางลัด บุคคลนี้จะพบแต่ความลำบากไปจนตาย

คู่ที่ ๑๑ เสือจะกลืนไปชินกล้า กล่าวถึงลักษณะบุคคลที่ไม่รู้จักที่ต่ำที่สูง ไม่รู้จักเจียมตัวกลัวตาย จะเข้จะคว่ำไปชินหาย กล่าวถึงลักษณะของบุคคลที่เป็นคนพาล และเป็นอันตรายต่อผู้อื่น บุคคลเช่นนี้ไม่ควรจะเข้าใกล้

คู่ที่ ๑๒ คบมิตรอรสรพิชร้าย ว่ายน้ำที่ถ้ำวังวน กล่าวถึงลักษณะของบุคคลที่ขาดวิจารณญาณในการคบเพื่อน คบแต่คนพาล

คู่ที่ ๑๓ ที่ให้กินมียินดี ที่มีให้กินไปยินยล กล่าวถึงลักษณะของบุคคลที่ไม่รู้จักทำมาหากินในทางสุจริต แต่กลับข่มเหง ปล้น จี้ คดโกงผู้อื่นทำมาหากินในทางชั่ว ไม่ซื่อสัตย์ต่อแผ่นดิน

คู่ที่ ๑๔ ที่เป็นการไม่หวานผล ที่ไขกลไปชนพิน กล่าวถึงลักษณะบุคคลที่ไม่รู้จักประพฤติปฏิบัติตนไปในทางที่ดีที่ควร แต่เลือกที่จะทำความชั่ว คบคนพาล ยุแหยให้ผู้อื่นแตกหักกัน

คู่ที่ ๑๕ เดือนเพ็ญมิใครจะหลับ กล่าวถึงลักษณะของคนดีมีศีลธรรม กระทำแต่ความดี ๕ ประการ ได้แก่ รู้กิน รู้นั้ง รู้นอน รู้เดิน และรู้พูด เดือนดับมิใครจะตื่น กล่าวถึงลักษณะของบุคคลที่จิตใจมืดมัว ทำแต่เรื่องอกุศลทำชั่ว ๕ ประการ คือไม่รู้กิน ไม่รู้นั้ง ไม่รู้นอน ไม่รู้เดิน และไม่รู้พูด

คู่ที่ ๑๖ ไฟหรือจะอดงดไฟน กล่าวถึงลักษณะของคนละโมภโลภมากในกามคุณทั้งห้า ได้แก่ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ไม่รู้จักพอ คินหรือจะร่ายอยู่ท้าววัน กล่าวถึงทุกสิ่งในโลกนี้ล้วนมีเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นเรื่องธรรมดา

คู่ที่ ๑๗ พระกาฬหรือมีผลาญชาติ กล่าวถึงทุกสิ่งในโลกล้วนหนีไม่พ้นความเจ็บป่วย มีโรคภัยอันตราย เป็นเรื่องธรรมดา มัจจุราชจะมีพิฆาตอย่าผัน กล่าวถึงทุกคนสิ่งในโลกนี้ย่อมหนีไม่พ้นความตาย

คู่ที่ ๑๘ เกิดกับตายคล้ายกัน จนวันใดได้นิพพาน กล่าวถึงความทุกข์ที่เกิดขึ้นในวัฏจักรของชีวิต ไม่ว่าจะเกิดหรือตายก็เกิดขึ้นในช่วงเวลาการเกิด แก่ เจ็บ และตาย ซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนต้องพบเจอ และไม่ว่าจะเกิดมากี่ภพชาติก็ต้องวนเวียนอยู่ในวัฏจักรนี้ จนกว่าจะถึงนิพพานความทุกข์ทั้งหลายจึงจะสิ้นไป

เมื่อกล่าวประตณธรรม ๑๘ คู่จบแล้ว กวีก็กล่าวตักเตือนให้ผู้อ่านหมั่นศึกษาและปฏิบัติตามธรรมข้อต่าง ๆ จากนั้นอุทิศถวายกุศลแต่เทพ พระมหากษัตริย์ ขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล และแสดงปณิธานกวี

ท้ายที่สุด กวีก็กล่าวถึงประโยชน์ของคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมี ๒ ประการ ประการแรก คำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ให้ประโยชน์ในโลกนี้ ได้แก่ อบายมุขสี่ และมรรคสี่ ประการที่ ๒ คำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ให้ประโยชน์ทั้งโลกนี้และโลกหน้า ได้แก่ สัมปทาสี่ประการ คือ การไม่เกียจคร้าน การรักษาทรัพย์สิน การพอประมาณ การรู้บุญคุณคน และสัมปทาบท คือ การรู้คุณของพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์ การศีลห้า ขรวาธรรม และไตรลักษณ์ ซึ่งจะนำไปเกิดความสุขในโลกทั้งสอง คือ โลกนี้และโลกหน้า

คุณค่า

คุณค่าด้านการศึกษาวรรณคดี

วรรณคดีเรื่อง “ประคนธรรม” ฉบับนี้ ประกอบด้วยรูปแบบฉันทลักษณ์หลากหลายประเภทและชนิดทั้งประเภทกาพย์ เช่น กาพย์ยานี ๑๑ กาพย์ฉก ๑๖ และกาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ ประเภทโคลง เช่น โคลงสี่สุภาพ ประเภทร่าย คือ ร่ายสุภาพ และประเภทกลอน เช่น กลอน ๖ นอกจากนี้ ยังมีรูปแบบฉันทลักษณ์ที่ไม่รู้จักแพร่หลายในปัจจุบัน ซึ่งมีระบุจำนวนพยางค์ในหนึ่งบทไว้ เช่น

๑) รูปแบบคำประพันธ์ “๑๔” บทหนึ่งประกอบด้วย ๒ บาท บาทหนึ่งมี ๒ วรรค วรรคหน้า ๘ พยางค์ วรรคหลัง ๖ พยางค์ เหมือนกับ “วสันตดิถีฉันท ๑๔” แต่ไม่มีบังคับครุ ลหุ ดังตัวอย่าง

๑๔	ไม่ท้าวยาวกว่าถ่อคนนีหนอ (๘)	ได้แก่คนอยากยศ (๖)
	เห็นท่านมียศงามคนตามปรอ	อยากทำเทียมไม่เจียมตน
	จ้างเขาตามหลังดังขุนนาง	ทำสูงเทียมยุ่งยางยล
	ดีเสมอผู้ดีไม่มีเย็น	ไม่ฝากตนผู้มีศักดิ์

๒) รูปแบบคำประพันธ์ “๒๑” บทหนึ่งมี ๒๑ พยางค์ ประกอบด้วย ๑ บาท บาทหนึ่งมี ๓ วรรค วรรคละ ๗ พยางค์ ดังตัวอย่าง

๒๑	ที่เมาเอากันต่างหัวประคน (๗)	ว่าหมู่เมาราคมากเหลือล้น (๗)	ไม่คิดกลัวภัยในเบื้องหน้า (๗)
	เมียตนหอนยนิศปริดา	ไปเสพยาสู่หญิงผู้ภรรยา	แห่งผู้อื่นหอนกลัวผิวเขา
	อนึ่งสมาคมกัมถั้วมัวเมา	เอาด้วยสตรีทาสีของเขา	ไม่รักษาชาติวาสนาตน

๓) รูปแบบคำประพันธ์ “๒๒” บทหนึ่งมี ๒๒ พยางค์ ประกอบด้วย ๒ บาท บาทหนึ่งมี ๒ วรรค บาทแรกวรรคหน้ามี ๔ พยางค์ วรรคหลังมี ๖ พยางค์ ส่วนบาทที่สองมีวรรคละ ๖ พยางค์ ดังตัวอย่าง

๒๒	คืนฤจะรา (๔)	อยู่ถ้าวันอันนี้ (๖)
	เป็นคนเดียวอรรธา (๖)	ได้ชราความแก่ (๖)
	คือเกิดเป็นสัตว์	ในสงสารวิญญ์
	คงมีชราความแก่	อยู่ตามตัวทั่วทุกคน

๔) รูปแบบคำประพันธ์ “๒๕” บทหนึ่งมี ๒๕ พยางค์ ประกอบด้วย ๒ บาท บาทหนึ่งมี ๒ วรรค บาทแรก วรรคหน้ามี ๘ พยางค์ วรรคหลังมี ๖ พยางค์ ส่วนบาทที่สอง วรรคหน้ามี ๕ พยางค์ วรรคหลังมี ๖ พยางค์ คล้ายกับ “ดิถีกวีเชิธรฉันท ๒๕” ต่างกันที่การกำหนดครุ ลหุ ดังตัวอย่าง

๒๕		
	นายเงินท่านคงโกรธทำโทษค่า (๘)	มากน้อยหนาแน่นคงมี (๖)
	แม้ว่าท่านปราณี (๕)	บางที่คงดูว่า (๖)
	เป็นทาสคนจนคงไม่พ้นภัย	ท่านตีตำฉันใดนา
	เกิดเป็นคนโรคา	คงไม่พ้นตนฉันนี้

๕) รูปแบบคำประพันธ์ “๒๖” บทหนึ่งมี ๒๖ พยางค์ ประกอบด้วย ๒ บาท บาทหนึ่งมี ๒ วรรค บาทแรก วรรคหน้ามี ๗ พยางค์ วรรคหลังมี ๕ พยางค์ ส่วนบาทที่สอง วรรคหน้ามี ๘ พยางค์ วรรคหลังมี ๖ พยางค์ ดังตัวอย่าง

๒๖		
	จะมีฤทธิ์เดชสักเท่าใด (๗)	อาจเหาะเหินเดินหน (๕)
	ดำดินแทรกสินธุ์ได้ทุกสากล (๘)	มีปรีชาสารพัดรู้ (๖)
	จะรบจะรบกันมรณ	ก็ไม่มีที่จะสู้
	จะแหวกเขาดำดินแทรกขึ้นชู	อยู่ที่ใดคงไม่พ้น

๖) รูปแบบคำประพันธ์ “๓๔” ประกอบด้วย ๗ วรรค วรรคที่ ๑ วรรคที่ ๒ วรรคที่ ๔ และวรรคที่ ๖ มี ๔ พยางค์ วรรคที่ ๓ มี ๖ พยางค์ วรรคที่ ๕ มี ๕ พยางค์ ส่วนวรรคที่ ๗ มี ๗ พยางค์ ดังตัวอย่าง

๓๔	เดือนดับมิใคร่จะตื่น (๔)	คนเดียวฉันยืน (๔)	ความได้แก่เหล่ามีดมน (๖)
	คือคฤหัสถ์ (๔)	ประกอบด้วยอุกุล (๕)	ไม่รู้เหตุผล (๔) ประโยชน์ในโลกนี้โลกหน้า (๗)
	คือว่าหมู่ชน	ที่ประกอบตน	ด้วยชั่วหาประการหนา
	คือไม่รู้กิน	ไม่รู้เล่นอนรา	ไม่รู้เดินหนา ไม่รู้เจรจาพาที

ความหลากหลายของรูปแบบคำประพันธ์นี้ สะท้อนให้เห็นอัจฉริยภาพ และความเชี่ยวชาญในด้านอักษรศาสตร์และกวีโวหารของกวี คือ พระอมราภิรักขิต (เกิด) วัดบรมนิวาส ทำให้ประณตธรรมฉบับนี้มีลักษณะเด่นด้านความหลากหลายของคำประพันธ์ และมีคุณค่าต่อการศึกษาวรรณคดี โดยเฉพาะในมิติด้านรูปแบบคำประพันธ์โบราณ

คุณค่าในฐานะวรรณคดีคำสอน

ประณตธรรมเป็นวรรณคดีคำสอนที่มีคุณค่าต่อการดำเนินชีวิต เนื้อหาประกอบไปด้วยการสอน ข้อห้าม และข้อควรปฏิบัติ ซึ่งเป็นหลักในการดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์สุขทั้งในปัจจุบันชาติ และอนาคตชาติ

คำสอน ข้อห้าม และข้อควรปฏิบัติที่ปรากฏประกอบไปด้วย กิริยามารยาท หลักอาวโส ความสงบ เสงี่ยมเจียมตัว ทำตามคำสั่งสอนของบิดามารดาและครูอาจารย์ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ลุ่มหลงในกาม มีความยุติธรรมไม่เห็นผิดเป็นชอบ รู้จักเล่าเรียนหาวิชาความรู้ที่เป็นประโยชน์ ใช้สติปัญญาไตร่ตรองก่อนกระทำการ ความซื่อตรง ไม่รับสินบน รู้ผิดชอบชั่วดี สอนให้มีความขยัน อดทน แสวงหาความรู้อยู่เสมอ ทำมาหากินด้วยความขยัน ลักษณะของคนพาลที่ต้องหนีให้ไกล วิจารณ์ญาณในการคบเพื่อน ประกอบอาชีพด้วยความสุจริต ไม่ข่มเหง ปล้น จี้ คดโกงผู้อื่น ซื่อสัตย์ต่อแผ่นดิน ไม่ละโมภ โลก รู้จักพอประมาณในการดำเนินชีวิต การเกิด การแก่ และการตายคือความทุกข์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องพบเจอ นิพพานเป็นที่สุดของทางพ้นทุกข์ นับได้ว่ามีทั้งคำสอนในระดับโลกียสุข และระดับโลกุตตรสุข ดังความบางตอนในส่วนท้ายของเรื่อง ความว่า

รู้ชัดปฏิบัติเข้า	อย่าให้ตายเปล่า
จะเสียทีที่เกิดมา	
ปฏิบัติให้ดีหนักหนา	เพราะจะนำมา
ซึ่งสุขในโลกทั้งสอง	

ถ้าดับชีพจะรีบครอง
ในสวรรค์สวยสุดทุกทิวา
คำนี้หนอยอดดอกหนา
ต่อครูรู้ให้แน่เถิด

สมบัติโดยปอง
จงเร่งศึกษา

ประตณธรรม ฉบับวัดจันทราวาส จังหวัดเพชรบุรี แสดงให้เห็นความแพร่หลาย และความนิยมเรื่อง
ประตณธรรม โดยเฉพาะประตณธรรม ฉบับพระอมราภิกษิต (เกิด) ที่ประพันธ์เสร็จเมื่อราว พ.ศ. ๒๔๐๓ และมึ
ความนิยมคัดลอกต่อกันมา สะท้อนให้เห็นว่าวรรณคดีเรื่อง “ประตณธรรม” เปี่ยมไปด้วยคุณค่าต่อชีวิตและ
สังคมไทย

เอกสารอ้างอิง

ชุมนุมตำรากลอน ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ. (๒๕๑๙). กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าของคุรุสภา.
ประตณธรรมคำฉันท์. (๒๔๘๔). พิมพ์แจกในงานปลงศพ นายชำ แก้ววิทย์ กับพระภิกษุใหม่ แก้ววิทย์ ณ วัด
พิเรนทรเทพ วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๔.
เสยย์ เกิดเจริญ, รวบรวม. (๒๕๒๔). ประชุมวรรณกรรมคำสอน จากวัดในจังหวัดเพชรบุรี. เพชรบุรี: ศูนย์
วัฒนธรรมจังหวัดเพชรบุรี วิทยาลัยครูเพชรบุรี.

บทปริวรรต ประคนธรรม ฉบับวัดจันทราวาส จังหวัดเพชรบุรี

ข้าขอยอกรไหว้
ด้วยกายวจีจิต
จะแสดงประคนธรรม
ตามโบราณขนไช
จันทรหย่อนกว่าดาว
ตามโบราณท่านวาง
แม่สูงศักดิ์เสมอจันทร์
ดั่งดาวล้อมจันทร
เขาเจริญอายุใหญ่
ควรก้มก้มกาย
ควรเรียกว่าปู่ย่า
ควรเรียกว่าตายายไซ้
ควรเรียกว่าพ่อแม่
ก็เรียกตามนามนี้
ควรเรียกว่าน้องนางเจ้า
ไม่หยาบซ้ำคารม
เขาทำโกรธหน้าบึ้ง
ลูปโลให้โกรธหาย
เขาร้ายเอาดีตอบ
เสียงมตนไม่ฮึกฮัก
อนึ่งคนเจริญมีสาม
มีศีลเป็นต้นนี้
อนึ่งเจริญด้วยไหว้
อนึ่งเจริญด้วยวาสนา
ถ้านบอบในคน
หนุ่มแก่ก็ตามที่
ในชาตินี้เจริญ
ดับชีพจะครรรไล
ถ้านบอบในคน
เจริญอาตมา

รัตนตรัยวิสุทธิ
ขอนฤศกโรครภัย
เป็นคำฉันท์ภาษาไทย
ที่ยาวนักจกบ้นบ้าง
คนนี้กล่าวให้กระจ่าง
คั้นคนดีมีอชมา
คนนอกนั้นน้อยวาสนา
ไม่เก็นด้วยกายวจี
ที่ควรไหว้ไหว้ตามที่
ควรหลีกหลีกทางให้
ก็เรียกว่าปู่ย่าไป
เรียกว่าตายายตามที่
ลุนน้ำป่าอาพี
ไม่เก็นกรรมด้วยคำคม
ก็เรียกเขาพอให้สม
ชมคนด้วยคำคมคาย
ไม่ทำตึงต๋อกร้าย
ด้วยไมตรีอารีรักษ์
เขาทำชอบยินดีนัก
ข้าอาซาทั้งตาปี
คือเจริญงามด้วยคุณดี
ได้แก่หมู่ชีบรรพชา
คืออายุใหญ่สูงกว่า
นั้นเป็นสามตามที่มี
ที่เจริญตนด้วยคุณดี
แลนอบผู้เจริญวัย
เพราะสรรเสริญอย่าสงสัย
สู่สวรรคเป็นสุขา
ที่เจริญตนด้วยวาสนา
ประจวบถ้วนนั้นหนอ

จบตน ๑

๑๔

ไม่ทำยาวกว่าถ่อคนนี้หนอ
เห็นท่านมียศงามคนตามปรอ
จ้างเขาตามหลังตั้งขุนนาง
ดีเสมอผู้ดีไม่มีย่น
ดูถูกคนเฒ่าแก่แลแม่พ่อ

ได้แก่คนอยากยศยอ
อยากทำเทียมไม่เจียมตน
ทำสูงเทียมมูยงายล
ไม่ฝากตนผู้มีศักดิ์
ปากคอโอหังฮากฮักฮัก

สพประมาทญาติมิตร ไม่คิดภักดี
 ชนเช่นชื่อนี้ดูจไม่ทำว
 เพราะไม่เจียมจิตคิดถึงอาตมา
 ชนเช่นนี้ไม่มีเจริญ
 จะหักยับม้วยด้วยลมฝน

ชูสิริดังกิ่งก่า
 ยิ่งหยาบยาวกว่าถ่อนา
 อหังการสูงเลอลัน
 สูงเกินวาสนาตน
 คือคนช่างไม่ปราศรัย

จบคน ๒

๑๖	ลูกตอกนอกช่อต่อไป ได้แก่คนนอกบิดามารดา ครูบาบิดามารดร มิให้เบียดเบียนเกลียดกัน ใจโลกละโมบลามเหลือล้น ละคำครูแสดงแสวงหา บิดเพี้ยนเปลี่ยนธรรมเนียมเก่า ฝ่ายบรรพชิตจิตรพาล เทศนาหาลาภ แกลังเพี้ยนเปลี่ยนข้อความไป เอาแต่ได้ลาภเป็นประมาณ บ้างชี้เที่ยวทำการจ้าง ชนเช่นชื่อนี้หยาบ ดูจผลบุญผา หนึ่งดูจไม่ที่มีก่อ คนเช่นชื่อนี้ชาติชั่ว	ไม้นอกก่อลำใหญ่ นอกครูปู่ตา ท่านสั่งท่านสอน ล่อลวงเขาพลัน ไม่คิดกลัวผล ทำด้วยปีทา คิดแต่จะเอา เห็นแต่ลามทาน ว่าไม่สุภาพ ปิดสำเนียงให้ จะสวดจะอ่าน ทำหมอต่าง ๆ เป็นคนลูลาภ วิกलนานา งอกขึ้นนอกช่อ ไปเบี่ยงหน้าตัว	คนคู่รู้ชื่ออรรธา นอกธรรมเนียมท่านสอน ให้เลี้ยงชีพโดยธรรมชอบ เอาทรัพย์มาเลี้ยงตัวตน แห่งกรรมเป็นบาปเบี่ยงหัน คือเสียดช่อล่อลวงเขา ใช้เล่ห์กลหลายประการ ละธรรมวินัยใจบาป นอกคำพระเจ้ากล่าวไว้ ชอบใจผู้ฟังผู้พาล ยกกล้าทำเสียงต่าง ๆ ประจบคฤหัสถ์หาลาภ นอกฉบับแบบบุราณมา ผลิตเพลาออกนอกช่อ ลำใหญ่แยกแปลกเพื่อนตัว จะต้องทุกข์ระทมทน
----	--	---	--

จบคน ๓

๒๑	ที่เมาเอากันต่างหัวประคน เมียนทน่อนยินดีปรีดา อนึ่งสมาคมกัมถัมมา ทำดังนี้ไม่ดีเสื่อมผล ฝ่ายสตรีคบชู้ผู้ร้าย ฝ่ายชีกลับชั่วเป็นเจ้าชู้ ชนเช่นชื่อนี้จัญไร แม่นภัยในชาตินี้ไม่กลัว	ว่าหมู่เมาราคมากเหลือล้น ไปเสพยาสู่หญิงผู้ภรรยา เอาด้วยสตรีทาสีของเขา เพราะจะต้องสับความอัปจน ห่อนจะกลัวผัวญาติมิตรทั้งหลาย เกี่ยวชีสีกาไม่หน้าดู ดังกลับกันเป็นหัวชั่วใหญ่ กรรมบาปเบี่ยงหน้าจะพาตัว	ไม่คิดกลัวภัยในเบี่ยงหน้า แห่งผู้อื่นห่อนกลัวผัวเขา ไม่รักษาชาติวาสนาตน เสียทรัพย์แก่สามีเขาขาย จะได้รับความอัปยศอดสู ไม่กลัวอัชฌาฬานิย เอาผิดเป็นชอบกอบชั่ว ให้ไปสู่อบายวายวล
----	---	---	---

จบคน ๔

ที่มัวเอาตัวต่างไถ คือเช่นชายเห็นสตรี หมายว่าเขาสมคร เขาวานการใด	คนนี้ได้แก่คน มีจิตให้เหมามัว รักใคร่ไม่เกียจคร้าน ทำไปจิตบคิดว่า	บ้างกามยามกิเลสเหลือล้น เห็นเขาหยอกเข้ายั่ว อาสาพ่อแม่ท่านทำการ เป็นบาปบุญคุณโทษา	เขาลวงใช้ไม่รู้ตัว เขายอให้ทำงาน ในบ้านในเรือนในนา เพราะเขายอด้วยสาว
---	--	--	---

ทำไปไม่ได้เปื้อ	เมื่อเสียแรงดูดังบ่าว	แม้ว่าหญิงแก่แลสาว	หลงด้วยเล่ห์ชายก็เช่นกัน
ฝ่ายนักบวชเห็นหญิง	พริ้งพรายก็หมายมั่น	เข้าอาสาพ่อแม่	กระทำกิจจิตวินัย
เขาเจ็บช่วยเก็บบยา	เขาขอวานช่วยตามไป	เขาทุกข์ช่วยแก้ไข	ช่วยทำงานการนานา
ชนเช่นนี้เช่น	ไถเขาลากถากถา	ถ้าซิมิโทษเบื้องหน้า	เพราะกอบกิจผิดทำทาง

จบคน ๕

เอาเปิดมาชัน	ประชันไก่อ้นั้น	ไก่อ่แต่จะแพ้อยู่ราง ๆ
คนคู่นี้ไซ้	ว่าตามท่านวาง	คือคนนอกทาง
กลับร้ายเป็นดี		
คนไปเป็นทาส ^๑	จิตใจกล้าหาญ	ในการชกตี
กว้างขวางเพื่อนมาก	ชมกันว่าดี	มันมิเสียที
เป็นลูกผู้ชาย		
คนใดเป็นปราชญ์	ปัญญาฉลาด	รู้เสียมเฉียงมกาย
ดีเตียนว่าซิม	ไม่มีชาติชาย	คนดีทั้งหลาย
ได้ความอดสู		
อนึ่งโสดคนใด	ไม่ซื่อสัตย์ใจ	พูดปดคดคู่
เขาชอบสิ่งใด	พูดให้ถูกหู	จริงเท็จไม่รู้
เอาแต่น้ำนวน		
เป็นคนกลิ้งกลอก	ทางล่อทางหลอก	บิดผันหันหวล
หาเงินทองได้	ด้วยคำสำนวน	จะบาปจะควร
ชั้นนั้นไม่ว่า		
อนึ่งเล่าคนใด	ไม่มีปราศรัย	ห่อนดูเมตตา
อาจทำการหยาบ	เขี่ยนตีใส่คา	หาทรัพย์เอามา
สู้ปั่นกันกิน		
คนดังกล่าวมานี้	มีท่านว่าดี	ไม่ดีไม่ฉิน
คนใดซื่อสัตย์	ไม่เล่ห์หลายลื่น	ใจไม่บ้าบิ่น
เมตตาจำเริญ		
ท่านว่าไม่เหมาะ	พูดจาไม่เพราะ	ไม่ฉลาดหาเงิน
คนดีจะต่ำ	คนชั่วจะเกิน	เพราะมาสรรเสริญ
คนพาลเป็นดี		
อนึ่งโสดคนตรง	เป็นเชื้อชาติเชื้อวงศ์	ปัญญาก็มี
เขาไม่ยกยอ	ขึ้นให้ได้ดี	คนใดไม่มี
ปัญญาสัตธรรม		
ต่ำชาติตระกูล	ท่านย่อมเกื้อหนุน	ขึ้นให้ฉกรรจ์
ขึ้นชมคนพาล	ดังกล่าวมานั้น	ดังเอาเปิดชัน
ประชันกันไก่อ		
ไก่อคือคนดี	พวกเพื่อนไม่มี	ตั้งแต่เหงาไป

^๑ ในประเพณีธรรมคำฉันท์ ฉบับพระอมราภิกษิต (เกิด) ว่า “คนใดเป็นพาล”

ใครทำดังนี้
เอาหน้าเป็นหลัง

โทษก็จะได้

เพราะว่ากลับไฟ

จบตน ๖

ที่ไฟไม่ไผ่ผ้อย	ที่หิ้งห้อยไปขึ้นดั่ง
คนคู่นี้ซื่ออรรธ	ได้แก่คนอันธพาล
จะแสวงหาวิชาใด	มักชอบใจแต่ข้างพาล
คือวิชานักเลงเก่งพาล	ที่เบียดเขาเผาตัวบ้าง
เล่นแร่แปรธาตุพฤษณา	ตำราพาหลงต่างต่าง
โสฬสสระตะบ่าง	เหล่านี้ซึมขึ้นผืนหา
วิชาใดพาให้สว่าง	วิชาช่างแลหมอยา
เรียนหนังสือแลเลขผา	หรือวิชาทางค้าขาย
วิชาพาให้สว่างด้วย	ทั้งจะช่วยให้สบาย
วิชานี้มีชวนขาย	แสวงแต่วิชาพาหลง
อนึ่งโสดจะเรียนความรู้	ให้พินิจครุประจ
ครูใดไม่ฉลาดอาจอง	พาศิษย์หลงตามอาตมา
หรือครูทราชมรรณน้อย	ดั่งหิ้งห้อยปลายพฤษณา
แสดงดั่งกูรู้หนักหนา	ให้คลั่งหลงเล่ห์หลม
ครูเช่นนี้ปริดาตาม	พยายามโดยนิยม
ถึงเรียนไปไม่ได้สม	ดั่งหาไฟในหิ้งห้อย
ครูผู้ใดฉลาดล้ำ	รู้ธรรมคัมภีร์ใหญ่น้อย
รู้วิทยาสรรพนบรื้อ	ดั่งขอนมีไฟในอนอยู่
ครูดั่งนี้มีศึกษา	ด้วยเห็นว่าวาสนาครู
ไม่สมตัวกลัวอดสู	เหมือนไม่หาผ้อยใส่ไฟ
อนึ่งความรู้จริง	รู้ทุกขังสังเวชใจ
อันนี้เป็นปัญญาใหญ่	ดั่งกองไฟในโลภภัย
ผู้ใดไม่ชวนขายหา	ให้ปัญญาเช่นนี้มี
แสวงหาหวังแต่ข้างโลกีย์	ที่จะพาตัวมัวไป
คนเช่นกล่าวมานี้โหด	ดั่งคนประโยชน์ด้วยกองไฟ
ไม่เอาเชื่อพินยน์ใส่	ที่ไฟเข้ากองไวนา
เห็นหิ้งห้อยย้อยแสงศรี	ไฟจุดจี้หาไปนา
จะหาไฟคือปัญญา	แก่คนพาลอย่าพึงงน
ประทีปคือปัญญานี้	มากน้อยมีตามกุศล
มีแก่โลกทั่วทุกคน	รู้แสงคงสว่างนา
เกิดเป็นคนไม่ชวนขาย	หาอุบายแก้ปัญหา
จะมีดมัวด้วยโมหา	เบื่องหน้าจะเจริญอย่าถวิล

จอดเรือไม่ดูฝั่ง
 คนคู่ควบตามความยิน
 เป็นคนจะแสวงหา
 ไม่ดูว่าดีหรือทราม
 อนึ่งหญิงจะชมชาย
 ว่าร้ายดีหรือผิยักษ์
 อนึ่งจะคบมิตร
 ว่าซื่อสัตย์หรือคดคม
 อนึ่งจะพึงอิง
 ดุร้ายหรือดีอาชาสัย
 อนึ่งจะเรียนศิลปศาสตร์
 ว่าเจ้าเล่ห์หรือเล่ห์รู้
 อนึ่งจะเรียนธรรม
 เป็นที่เคารพนบไหว้
 ว่ารู้แท้หรือทราม
 วิชาศีลสงวน
 เขาว่ารู้ก็เรียนเอา
 เห็นว่าซื่อก็เชื่อใจ
 อนึ่งจะกอบกิจการต่างๆ
 จะหากินแลวิชา
 ไม่พิจารณาหาประโยชน์
 เขาว่าดีหรือนึกได้
 ชนเช่นนี้มานี้ชื่อว่า
 เหมือนจอดเรือไม่ดูฝั่ง
 เรือคือกันคือตัว
 เพราะตอหนามหลักปักปา
 ไม่วิจารณ์าก่อน
 ถ้าดีจะไม่อันตราย
 เป็นชนเช่นจะกอบการใด
 อย่าเอาโมหะไปนา

นั่งไม่ดูแผ่นดิน
 ได้แก่คนหมิ่นเบาความ
 คู่ร่วมกาม
 เห็นแต่งงานงามกับมารัก
 ให้หมายให้ประจักษ์
 พอเห็นพักตร์ก็ชื่นชม
 ไม่พินิจเล่ห์หลม
 พอยินลมหลงไหล
 เจ้านายไม่ตรองไตร่
 เห็นแต่ใหญ่ก็ยอมอยู่
 ไม่ขาดครู
 สักว่าครูก็เรียนไป
 หรือนับถือท่านชีวิใด
 ไม่ตรองให้ถี่ถ้วน
 งามแต่นวล
 หรือนวลแต่นอกเน่าใน
 หลับตาฝ่าไป
 รักใคร่นับถือท่านนา
 ทุกอย่างทุกทำ
 จะศึกษาจะอยู่ไหน
 โทษคุณไซ้ไร
 ก็ทำไปตามตนหวัง
 เบาความพึง
 นั่งไม่ดูพื้นนา
 จะระยানা
 คือโทษอันตราย
 ด่วนทำกรรมทั้งหลาย
 ถ้าร้ายจะร้อนกายหน้า
 ให้ตรองก่อนหนา
 ใช้ปัญญาจึงจะชอบ

ประคนคู่ที่ท่านประกอบ
 ได้แก่กลับร้ายเป็นดีนา
 จะเอาผิด (มา) เป็นชอบไป
 คือฉันทาโทษาคติ
 พวกพ้องคนรักทำหยาบช้า
 กลับพวกตนเป็นคนผิดพาล
 ชนเช่นนี้ (มา) นี้ชื่อว่า

ว่าเอาผิดมาเป็นชอบ
 ที่กล่าวแล้วเบื้องหน้าดังว่า
 ที่ระบอบจะติฉินได้
 แลโมหากายนี้
 ฉกฉ้อล่อลวงด้วยมายา
 ให้เป็นติชูผู้ว่าชาน
 เอาผิดเป็นชอบด้วยฉันทา

ที่ระบอบมาติฉินนินทา
 เอาเปิดมาชันประชันไก่อ
 ก็อาศัยอดีต
 นับเป็นสี่ตามมีมา
 เขานินทาหรือร้องโรงศาล
 หรือนายศาลรับบาลบลนา
 เพราะเห็นแก่หน้าคนรัก

อนึ่งคนชื้อถือธรรมเป็นหลัก
ทำไม่รู้หูตึงเฉยฉำ
ผู้พูดล่อนน่านามชื่อว่า
อนึ่งคนใดหลงไหลเหลือล้น
อนึ่งถือว่าหนูนี้ชั่วใหญ่
คนดังแสดงนี้ชื่อว่า
อนึ่งระบอบธรรมวินัย
มีผู้ฉลาดยกเชิดชู
ผู้ติเตียนนั้นนามชื่อว่า
อนึ่งผู้ใหญ่หยาบซ้ำพาพาล
ผู้น้อยพลอยด้วยนั้นท่านว่า
อันนี้ข้อหาทารุณ
ด้วยอคติสินี่หนา
ก็คงทำด้วยอคติสี่
อคติทั้งสี่นี้ไซ้

ฉกฉ้อล่อลวงใจไม่รัก
เชื่อว่าชื่อชมมงคลำ
ติเตียนระบอบด้วยโทษา
เห็นว่าดินน้ำลมไฟฝน
กัถจิวรพระเจ้าสาบไว้
เอาผิดเป็นชอบด้วยโมหา
ที่ถูกแท้เสื่อมสูญไป
ผู้อื่นเห็นไม่ทันถามดู
ติระบอบด้วยโมหา
ผู้น้อยพลอยประสมประสาน
เอาผิดเป็นชอบด้วยภยา
ในการเอาผิดเป็นชอบนั้น
ถึงจะกระทำกรรมอื่นอีกรา
จะทำด้วยเหตุอื่นนอกนี้
นำสัตว์สู่อบายภย

เขาพยักหน้าพาให้ทำ
กล่าวคำตำทิ่มด้วยโทษา
เพราะโกรธว่าไม่ตามตน
มีตัวเหมือนคนหลงกราบไหว้
ใครฆ่าไปได้บาปหนา
เพราะว่าดื้อถือด้วยหลงไหล
นามแล้วไซ้ไม่มีผู้รู้
ติว่านอกครูท่านทำมา
เพราะหลงนิทว่าขาน
ด้วยกลัวท่านจะขัดธัธยา
เพราะกลัวท่านว่าขัดขึ้นดิน
พืระบอบธรรมมานินทา
ที่หยาบซ้ำสามานพวกนี้
คงไม่มีอย่าสงสัย
จงตั้งใจระวังอาจิณ

๑๖

ฟ้าผ่าแตกแดนทั้งแผ่นดิน
เป็นคนคู่โดยความว่า
ชกฉ้อล่อลวงหลายอย่าง
เชิญใจมาฟ้องร้องหา
คนร้ายกลับกลายเป็น
คนพาลได้ช่องพองชน
จะพึงผู้มียศลา
ที่นั่นคนอื่นได้ที่
ก็กลับจิตคิดเป็นพาล
ชวนกันเป็นเช่นนี้ไซ้
คนดีที่พึงไม่มี
ดังฟ้าผ่าพื้นนคร
อนึ่งผู้กอบกิจราชการ
ทั้งผู้เก็บส่วยอากร
ราษฎรไม่ฉลาดลวงง่าย
เขาเห็นได้ใจหัวร่อ
ดังแรงหัวเราะกา
ราษฎรถึงรู้เท่าอยู่
จะฟ้องร้องหรือเข้าหา
ร้องไปให้ป่วยการวัน
ราษฎรได้ร้อนยังไฟ
จะพึงน้ำน้ำก็ขึ้น

แรงรอกาบิน
เกิดอัสติยา
ต้อยติกันบ้าง
ผู้มีวาสนา
คนดีท่านกัน
คนดีก็ยื่น
ท่านก็รู้มว่า
เห็นพาลเป็นดี
ตามการอาจหาญ
มีมากขึ้นไป
ชวนกันหลีกหนี
ชาวเมืองได้ร้อน
ลูกขุนฝ่ายศาล
เขาก็บอหอน
ฤาเห็นขลาดหลาย
ว่าเหล่านี้หนอ
ว่าบินไปรู้ทำ
ก็ไม่อาจสู้
ผู้มีวาสนา
ต้องอดต้องกลืน
ไม่มีผู้ใด
ก็ร้อนก็ร้อน

ว่าไม่รู้เห็นน้ำ
กลีโลกาต่าง ๆ
เป็นทางกลีโลกา
ท่านก็ว่าไม่เที่ยงธรรม
หมายมั่นต่อทรัพย์สินบน
เพราะตนไว้ที่พึงพา
ดังกาดังแรงแย่งผี
เพราะมีอำนาจอาจหาญ
รุกรานคนอื่นต่อไป
ทั้งเชิญใจไพร่ผู้ดี
เข้าสู่ศิริตงดอน
เพราะนครกลีพาล
ทั้งนายด่านนายขนอน
เอ็นดูราษฎรทั้งหลาย
พอจะตายด้วยหลอกล่อ
ไปรู้ข้อจะฟ้องหา
เขาก็พากันข่มขู่
เพราะไร้ผู้ที่จะพึงพา
ท่านก็หาเกินด้วยกัน
ผายผันกัมน้ำหาให้
จะดับไฟให้แก่ตน
จะพึงฝนก็กลับแล้งเหลือ

ผู้มีศักดิ์ดังเสือ	จะฟังก็เหลือ	ตั้งเนื้อฟังเสือเหลือทน
เมื่อผู้มีศักดิ์หลักคน	แม้ว่าวิก	ตั้งหลักปักโคลนคลอนแคลน
ราษฎรได้ร้อนรุ่มแสน	ด้วยความยากแค้น	ตั้งฟ้าผ่าแผ่นดินดอน
ผู้มีศักดิ์หลักนคร	ถ้าแม้ไม่คลอน	แน่นอนดังหลักปักพื้น
ราษฎรหายร้อนเร้งร้อน	แม้แซกเมืองอื่น	จะตื่นชมว่าร่วมเย็น

๑๔

ดนว่าตาบอดมาสอดตา
 ดนคู่โดยความตามทีเห็น
 ดูฟังรู้เสี้ยมเจียมตน
 รู้ยาวรู้สั้นรู้หาญรู้ฉลาด
 ด้วยไว้ตนตั้งคนบอดคนหนวก
 ทำไม่เห็นดังตาบอดมัว
 เขานินทาว่าร้ายถึงรู้
 เห็นบัณฑิตติดตามถามถ้วนถี่
 ปราชญ์ปฏิบัติหัดกายวาจา
 สอดรู้แต่ดีหนีชั่ว
 ไม่อวดรู้ยกยอตัว
 รู้เป็นรู้ตายรู้ปลายรู้ต้น
 ที่สนุกไปสนุกคลุกด้วยพาล
 ถึงรู้ทำโง่โง่โง่โง่หาญ
 ไม่ประจบคนแต่ปราชญ์
 เห็นเขาถนัดถนัดล่องลงกัน
 ว่าไอ้สัตว์วิบัติบ่สบาย
 พบพาลแม่บ่ไปบ่อดหนวกไซ้
 พบบัณฑิตติดตามถามทางธรรม
 ชนเช่นขึ้นมาี่ฉลาดดู
 ทำเป็นตาบอดเที่ยวสอดตา
 ใครไผ่ร้อนจะนอนเย็น
 ว่าได้แก่หญิงชาย
 ค่อยามหนุ่มแสวงหา
 เรียนอักษรเป็นประเดิม
 ครั้นยามใหญ่ไม่คร้าน
 ถึงหนาวร้อนยุ้งร้อน
 สร้างสมทรัพย์สินไว้
 เลี้ยงกายไม่เดือดร้อน
 อนึ่งโสผู้กลัวภัย
 หมั่นกอบบุญระวัง
 ถึงยากเข็ญเป็นโฉน
 กุศลรับขนขวาย

หนูหนวกสอดรู้ว่าเป็นเข็ญ
 ได้แก่ผู้เป็นปราชญ์ฉลาดรู้ดูฟัง
 รู้ว่าคนพาลคนปราชญ์
 เป็นคนฉลาดรู้รักษาตัว
 เห็นพาลพวกเขาทำชั่ว
 เอาแต่ตัวลอดหลักหนี
 ทำไขหูไม่พาที
 ชั่วดีบาปบุญสอดรู้
 ได้เห็นท่าตาสอดดู
 คอยตรึกครองพูดจาหาช่องดู
 รู้หนักรู้เบาไม่เมาเมารู้ดีชั่วทุกประการ
 รู้ผ่อนรู้ปรนรู้ทั้งประมาณ
 ที่ดีหาญที่พาลฉลาด
 ถึงชำนาญทำไม่อาจเห็นพาล
 ฉลาดช่างหาดีหนีร้าย
 จิตหวังสังเวศบ่อวาย
 ดุร้ายบ่ปราณีกัน
 ทำดังไปบ่อดหนวกพลัน
 เขาเบียดกันเห็นเอ็นดู
 ชื่อว่าหนูหนวกสอดรู้
 รู้ว่าเป็นเข็ญเหลือหลาย
 เป็นคนเดียวอธิบาย
 หมั่นชวนขวายการแต่เดิม
 วิชาใส่ตนเพิ่มเติม
 แล้วเพิ่มวิชาหากิน
 หมั่นกอบการหาทรัพย์สิน
 ทนหากินไปเสียก่อน
 เมื่อยามแก่ได้นั่งนอน
 ทุกข์ก่อนจึงสบายภายหลัง
 ในอบายไฉนฟัง
 โทษทุจริตทั้งหลาย
 สิ่งใดเป็นบาปบอกลาย
 ก่อนแต่ยังไม่มา

เมื่อใกล้ม้วยไม่รู่
ม้วยแล้วจะสุ่ฟ้า
อนึ่งชี้คฤหัสถ์
เห็นเกิดแก่ตายเห็น
เห็นตนเกิดมา
เห็นแล้วรีบศึกษา
ถึงยากเข็ญสักเท่าไร
กอบเรียนเพียงบำเพ็ญ
ถ้าขมไฟที่ร้อน
ถามีปรีชาญาณ
จะได้สุขในฌาน
แน้นฌานมรรคผลนี้
กุศลที่สร้างไว้
ให้ตนพ้นทุกข์
หมู่ชนสามพวกนี้
ชื่อว่าคนไฝร้อน
เพราะว่าหมั่นหาทรัพย์
ด้วยยากลำบากหนา

เพราะบุญอุ่สุขา
ร้อนก่อนหนาวจึงได้เย็น
เห็นตรัยวัตรกอบด้วยเข็ญ
เป็นดังไฟไหม้โลกา
ดูตั้งหนึ่งอยู่กลางไฟหนา
ในศาสนาหาความเย็น
น้ำตาไหลก็บ่อวัน
ทุกเช้าเย็นบ่อวันพาล
คือนิเวศน์ด้วยองค์ฌาน
ผลบุญบาปตายในชาตินี้
ในนิพพานล้ำเลิศโลกีย์
ไม่เกิดมีชาตินี้มา
เป็นปัจจัยในเบื้องหน้า
ในเบื้องหน้าจะพ้นร้อน
เช่นเราขึ้นมาแต่ก่อน
จะนอนเย็นเช่นนี้มา
แลหมั่นดับซึ่งโทษา
ไปภายหน้าจึงสบาย ๆ

ร้าย
ที่ท่านคัดประตน
ใส่อาตมาแต่เดิม
เห็นฮือฮาไหนสนุก
ชวนขวยหมายมุ่งงาน
อนึ่งเอาแต่นอนใช้
ถึงว่าเขาจะปลุก
ไม่กอบการหาทรัพย์
ประจวบฝ่ายเดียว
ถ้าแน้นไปเบื้องปลาย
ถามารามาถึง
เมื่อไรคาแก่เฒ่า
ที่เป็นผลความคร้าน
ไม่คิดดูให้ดี
เอาตัวฟาดฝากเขา
เอาคำหวานลวงล่อ
ท่านก็ชักชวนสนิท
ไม่ปราณีน้ำเนตร
ไม่คิดพึงตนไซ้
ไม่กอบการกุศล

ใครเย็นจะตื่นตาย
ได้แก่คนคร้านงาน
เอาแต่เหิมข้างสนุก
ก็วิ่งบุกไปนั้น
กอบกิจการหาทรัพย์
ได้ว่าข้าจะนอน
ไม่อย่ากลูกล้มตา
ไว้สำหรับภายหลัง
ไม่แลเหลียวความเข็ญ
อันตรายหามีมา
จะรำพึงเอาไหน
ก็จะเราร้อนยาก
ที่ชาวบ้านพึงได้
เห็นท่านมีสินทรัพย์
ใจบ้ายบอกำหนด
ตอบต่อให้หลงไหล
ภายหลังคิดเล่ห์กล
เหตุทั้งนี้เพราะตนเป็นคนคร้านใจเบา
จึงได้ยากถึงตน
ไว้ใส่ตนแต่แรก

คนเดียวโดยอรรถ
ไม่กอบการวิชา
บอกลัวทุกข์ปลายมือ
บอพรันบันจิดรตน
ไว้สำหรับเมื่อแก่
ดูตั้งนอนขี้เซา
ไม่คิดหาการงาน
หวังแต่เกษมสร
ที่จะเป็นภายหลัง
แต่อาญากระษัตริ
ช่วยไถ่เลี้ยงอาตมา
ได้ลำบากแก่ตน
อนึ่งไซ้คนคร้านกิจ
ไปนับว่าเป็นญาติ
หากเขาคิดใจพาล
เข้าใจว่าท่านรัก
ดูว่าตนลึกของเงินทองโคค่าหนี
หมายพึงเขาคร้านกิจ
อนึ่งไสตนใจพาล
เอาแต่แบบการบาป

หาแต่ลาภสำคัญ	ประจวบกันเดียว	ไม่แลเหลียวโลกหน้า
ใจหายบ้ำไม่ดี	อนึ่งโสดชีย์บรรพชิต	บวชแล้วกิจแห่งตน
ไม่ชวนชวายนมาหา	ไม่ศึกษาบัญญัติ	ปฏิบัติให้ดี
เป็นแต่ชีย์เพื่อนท่าน	ไม่คิดอ่านเล่าเรียนบำเพ็ญภาวนา	แสวงหาประโยชน์
ทำแต่โทษไม่ดี	เป็นอลชีย์ใจพาล	กอบการผิดบัญญัติ
ดั่งคฤหัสถ์ชาวบ้าน	เกียจคร้านไม่เล่าเรียน	บวชเข้าเป็นศาสนา
ไม่แสวงหาทางธรรม	ชนเช่นพรณามา	ตามตำรานิพนธ์
เชื่อว่าคนไฝ่เย็น	จะได้เชิญคืนตาย	เพราะภายหน้าจะได้
เสวยวิบากบาปไซ้	โทษนั้นตามกรรม	

๑๖	เสื่อจะกลืนไปขึ้นกล้ำ ได้แก่คนอหังการ ว่าตนต่ำศักดิ์น้อยศรี เห็นแก่สินบนเขาให้ เขาแบกหามความเขาวัว ไว้อศรียองค์อาจ ชนเช่นพรณามา เพราะสินไหมสินบนซ้ำ ไม่เจียมตัวกลัวตายยืน พยัคฆ์ได้ที่โกรธา	คนเดียวโดยคำ ไม่ดูวาสนา ท่านนี้ท่านมี ไนยหนึ่งไซ้ คั่งงำเอามา ทำสบประมาท บัญญัติชื่อว่า ดูจุจคำผู้ดี หัตถ์เข้าขัดขึ้น ตนด้วยหัตถา	อธิบายบุราณมา แห่งตนคนอื่นด้วยดี อำนาจวาสนาโฉน จะอวดจะอ้างฤทธา แต่ผู้ดีมีอำนาจ ท่านผู้ดีมีวาสนา เสื่อจะกลืนไปขึ้นกล้ำ ดั่งเสื่อจะกลืน พยัคฆ์มาเป็นภักษา จะถึงพินาศนิบหาย
----	--	--	---

๒๑	จรเข้คว้าไปขึ้นหงาย คือผู้ใดเห็นผู้อื่นพาล ว่าเราสอนสั่งจะฟังไม่ ไม่สั่งสอนก่อนว่านานา เพราะจรเข้คือพาลร้าย อนึ่งโสดจะสั่งสอนผู้ใด ผู้ใดใจพาลเหลือกำลัง ผู้ใดเดิมคบคนพาลอยู่ก่อน ชนเช่นนี้ควรสอนสั่ง แม่นอนศาสน์สอนสุจริต แม่นสอนด้วยกระสันลาภา	คนเดียวโดยอธิบาย ทำกรรมหยาบเข้าสามาน ถ้าต้อกระด้างล้ำเหลือโฉน ชนเช่นนี้ห้ามชื่อว่า หากมันไม่หวังฟังอธิบาย จงดูหน้าแลอาชาศัย แม้สั่งสอนห่อนอยากยินฟัง จึงเป็นพาลไปแต่ใจอ่อน จะสอนด้วยเมตตาตั้ง จะเป็นกุศลอันประสิทธิ์ ไม่เชื่อว่ายกย่องศาสนา	ได้แก่คนไม่วิจารณ์ เห็นแล้วไม่มีอชฌาศัย ไม่ตรองควานเห็นแก่ลาภ จรเข้จะคว้าไปขึ้นหงาย มันกลับโกรธประทุษโทษให้ ให้รู้แนก่อนจึงสอนสั่ง ชนเช่นนี้ไซ้ไม่ควรสอน หากยินคำสอนจะเชื่อฟัง อย่าสอนสั่งมุ่งมาทามิส ให้ผลประเสริฐเบื่องหน้า กรรมนั้นไม่นับว่ากุศล
----	---	---	---

๑๔	คบมิตรพอบสรพิษร้าย คนคู่นี้ความตามนุสนธิ์ คือคนไม่มีวิจารณ์ญา ที่โกงแก่นักเลงผีนกินสุรา	ว่านน้ำที่ถ้าวังวล ได้แก่คนหมู่คบมิตรไม่มีท่า คบแต่มิตรหมู่พาลา แลณกฉ้อล่อลวงท่าน
----	--	--

อนึ่งคบเหล่าลูกหลวงเล่นเล็ง^๑
 อนึ่งคบแขกเมืองมาราชาการ
 คบเมียท่านเมียทาสท่านละไว้
 คบมิตรพบอสรพิษหนา
 เพราะว่าชายตั้งแต่พาลชาติ
 ดูเพียงอสรพิษดุร้าย
 คนพาลพาลผู้สมาคม
 คบลูกหลานหลานเล่นผิดขนม
 สามสิ่งนี้จะพาผู้สมาคม
 คบศัตรูของปู้ตาโบราณ
 คบหญิงผู้ร้างจะระยำยาก
 หนึ่งคบสตรีที่ภริมย์ชาย
 อนึ่งอยู่ในหว่างกลางพาลชน
 หนึ่งอยู่กับผู้ดีที่จะมา
 ชนเหล่านี้ประหนึ่งว่า
 เพราะเขาเหล่านี้จะคอยขบคอ
 ที่ให้กินมิยินดี
 คนคู่นี้ได้แก่คน
 พ่อแม่ท่านสั่งสอน
 ให้รู้รักษาตัว
 ให้ถือตามคำสั่ง
 หากินด้วยความร้อน
 เป็นนักละต่างต่าง
 สุกัญชายาเมา
 พากันทำการชั่ว
 ยินดีกอบแต่การ
 อนึ่งชิงกันประมุข
 เป็นนายอากรขนอน
 อนึ่งโสดพระภุมินทร์
 ให้ที่อัคคาน
 กับสภคคโคง
 คบเพื่อนพากันกิน
 เปียดเบียนราษฎร
 ไม่กอบกิจราชการ
 คนเอ๋ยสักว่าคน
 คนหม้อข้าวคนตี
 คนมีมากหมิ่นแสน

คบชาววังหวังสังสาร
 คบศัตรูของปู้ตา
 ผู้คบนี้นามชื่อว่า
 ว่าน้ำที่ถ้ำวังวล
 จนหญิงแรมร้างผัวตน
 เพราะว่าพาพิษแก่ผู้คน
 ให้ต้องฟุ้งร้องหลีกหลบ
 คบชาววังคนสื่อสาร
 ให้ต้องราชอัยการ
 มันได้ช่องจะปองร้าย
 เพราะสามมีมันมุ่งขาย
 อันเป็นชู้อยู่แต่ก่อนมา
 ที่ดูร้ายริษยา
 ด้วยญาติมิตรแลแม่พ่อ
 ว่ายน้ำในวังวลกุ่มกัณหอ
 ดูจุกุ่มกัณฑ์วังวล
 ที่มีให้กินไปยนิล
 ออกตัญญูมิได้
 ให้หากินอย่ากอบชั่ว
 ตามแบบบุราณท่านสอน
 ของมารดาแลบิดร
 คือข่มเหงล่อลวงเขา
 เล่นเบี้ยไถกินเหล้า
 กินผืนคบแต่พาล
 ปล้นวังย่องเบาชาวบ้าน
 หากินผิดตาราสอน
 ขึ้นให้มากกว่าแต่ก่อน
 เก็บส่วยกินแบบบุราณ
 ทรงเมตตาโปรดประทาน
 รุ่งเรืองด้วยศักดิ์ทรัพย์สิน
 ไม่เชื่อสัตย์ต่อแผ่นดิน
 สุรายาฝืนการพาล
 ให้ได้เชื้อแค้นลำคาญ
 กตัญญูต่อผู้มี
 คนเท่จ้อยย้อมมากมี
 คมขาท่านสีฟัน
 จะหาคนธรรพคนธรรพ์

^๑ ในประเพณีธรรมคำฉันท์ ฉบับพระอมราภิกษิต (เกิด) ว่า “ละเล็ง”

หาคนแก้คนหมั่น
อนึ่งโสดบรรพชิตชี
พระเจ้าบัญญัติไว้
ให้เว้นมิฉฉาชีฟ
กุลทุสกสรรพ
ไม่เว้นผืนขึ้นทำ
เลียงชีผิตเทศพระ
พรรณาชี (ย) เชื้อน
คือชีหม่อชีข้าง
ชีข้างสร้างเครื่องศพ
ชีทำไรไถนา
ชีนักสวดชีเก้ง
ชีชีเฒ่าจัญไร
ชีเจ้าช้อยู่บ้าน
ชีหมากรุกชีสภา
ชีมวยชีข้าวค้ำ

.....

บวชตัวเข้าเป็นชี
ไชชีหนีสงสาร
ชีเอ๋ยสีกว่าชี
ชีเท็จชีจอมปลอม
ชนเหล่านี้ชื่อว่า
ที่มีให้กินนี้
เพราะฝ่ายคฤหัสถ์
ตามบิดามารดา
ฝ่ายชีหนีบัญญัติ
ตามคำพระเจ้าสอน
บริโภคนิจจัย
จะให้กินเลี้ยงกาย
กินแล้วไม่เล่าเรียน
เพราะดังนี้ชื่อว่า
ผู้ใดใครถ้าทำ
ทุกชีโทษก็มี

คนขยันหายากเหลือใจ
มูมมามบ่อตามวินัย
ให้เลี้ยงชีพตามชอบธรรม
สังฆเภทเวทกรรม
อันเป็นอะเนสนะ
กอบการมิฉาชี (ย) ะ
ไม่ต้องตามอย่างต่างๆ
ย่อมมีมากล้าหลายอย่าง
รับทำการจ้างนานา
ชีประจบชีพ่อค้า
ชีเข้าป่าตัดเสาไม้
ชีนักเลงเล่นเบี้ยไก่
ชีเที่ยวไรเที่ยววังพา
ชีจักสานชีผืนผ้า
ชีปฤษณาชีแปรธาตุ
ชีจ่านำกินจนบาตร
ชีสวาทชีดูงาน
แต่ใจหนีไปอยู่บ้าน
ชีแกหัวตัวไม่ยอม
ชีลาวชีลาชีล้อม
เป็นแต่หัวหอมปลอมชี
ทมิให้กินไปยินดี
ไปยินยลชวนชวยหา
ไม่สันทัดคัดกายวาจา
แลแบบบุราณท่านสอน
ไม่ปฏิบัติสังวรณ
เป็นชีไม่มีความอาย
ที่ทายกให้ด้วยหมาย
แล้วเล่าเรียนเพียรศึกษา
พยายามตามกิจจา
ที่ให้กินมียินดี
ดังหนึ่งแสดงแจ้งมานี้
ในโลกนี้แลโลกอื่น

๑๒ ที่เป็นการไม่หวานผล
คนคู่นี้โดยความเย็น
คั้นคนควรประจบปราชญ์
อนึ่งกุศลตนควรหวาน
หนึ่งไมตรีอารีรย์เพื่อน

ที่ใช้กลไปชนผืน
ได้แก่เหล่าไม่เข้าการ
ไม่ประจบไปคบพาล
ไม่คิดอ่านหวานแต่โทษ
ควรจะมีแต่โทษ

อนึ่งกิจการงานประโยชน์	ควรจะไม่นำพา
อนึ่งผิวเมียแลญาติมิตร	เขาโกรธกันครั้นคำว่า
ญาติรันกันอยู่นา	ใช้การตัวไปมั่วด้วย
ช่วยฉะเลาะเคาะคำว่า	ฤาสนุกบูกไปช่วย
ยื่นอิฐไม่ให้เขาด้วย	ช่วยเตะต๋อยพลอยประสา
อนึ่งโสดจะมีชีพระ	ไม่ตั้งใจในกิจกรรม
ของตนโดยนิยม	คือเรียนรู้ภูษาศนา
กิจของตนไม่ชวนชวาย	ไปกอบกิจผิดตำรา
คนหนึ่งพรรณามา	ที่มีให้กินไปยินยล
อนึ่งเวียนเฝ้าเข้าแต่บ้าน	เที่ยวพูดจาว่าสับประदन
ด้วยชายหญิงทั้งกิจตน	ดังคฤหัสถ์แต่บัดสี
อนึ่งกิจการงานในวัด	ควรประกอบให้ชอบดี
ไม่ประกอบไปคลุกคลี	แต่การบ้านใช้งานตน
อนึ่งทั้งชีและคฤหัสถ์	ไปเที่ยวแห่แสนในคน
ให้โกรธกันใช่เหตุผล	เสียมเขาควายให้ชนกัน
อนึ่งเขาโกรธกันมานาน	บันดาลเดือดจะเหือดพลัน
ไปเฝ้าถามถึงความนั้น	ให้โกรธกันอีกนา
เข้าที่ไหนมีแต่ฉาว	เพราะเที่ยวยุแหย่แสหา
เก็บมาพูดแก้บุตร	เขาหมิ่นกลั่นลั่นทุกคน
ชนเช่นนี้มีชื่อว่า	ที่เป็นการไม่หวานผล
อนึ่งชื่อว่าไซกล	ไปชนพินขึ้นนำมา
เพราะความดีที่ควรทำ	ไม่คิดทำไม่นำพา
ทำแต่กิจผิดตำรา	พาดนคนอื่นฉิบหาย

๒๘	เดือนเพ็ญมีใครจะหลับ	คนเดียวโดยฉะบับ	บอกอธิบาย
	ได้แก่คนดี	ขึ้นชมบ่อวาย	ในการกุศล
	ยินดีเจรจา	แต่สากิจฉา	ด้วยปราชญ์หาผล
	มีศีลทโร	ปัญญาแยบยล	ความเพียรไม่หย่อน
	อนึ่งยอมประกอบ	ด้วยทำความชอบ	ห้าประการบวร
	ได้แก่รู้จัก	รู้เดินบจร	รู้พูดพาที่
	รู้จักคือคน	ใจเป็นกุศล	ฉลาดเลี้ยงชีวี
	ไม่ฆ่าสัตว์อื่น	เอาของเหล่านี้	มาเลี้ยงอาตมา
	ไม่กินของเมา	คือฝิ่นแลเหล้า	เมรัยก็บูชา
	จะกินให้ทาน	แลสัตว์นานา	ที่มาถึงตน
	มีของกินได้	เป็นของดีไซ้	แจกให้ทุกคน
		มีลูกหลานตน	เพื่อนบ้านตามมี
	ไม่ชวนกินเหนียว	แต่ตนผู้เดียว	มีใจอารีย์
	หนึ่งรู้ประมาณ	เลี้ยงตนตามมี	ไม่ตระหนี่ไม่ร้าย
	ถ้าว่าทรัพย์น้อย	รู้ผ่อนหย่อนถอย	ไม่กินฟุ่มฟาย

ถ้าว่าทรัพย์มาก	ไม่ตระหนี่หลาย	ไม่ทำเปียกบ้าย	ให้คล้ายคนจน
รู้ผ่อนขยัน		ตามกำลังทรัพย์	ด้วยปัญญาตน
ไม่พุ่มพายมาก	กลัวยากกลัวจน	อย่างนี้ชื่อว่าคน	ผู้รู้กินนา
รู้นั้งคือคน		จะนั้งดูตน	ให้พ้นโทษา
ไม่นั้งสูงเกิน	บิดามารดา	กว่าครูปูย่า	ผู้เฒ่าพราหมณ์ชี
หนึ่งไม่นั้งใน		ที่ประกอบไป	ด้วยโทษจะมี
ไม่นั้งขวางทาง	ที่เขาจรัส	ไม่นั้งขวางที่	ประตูปันได
ไม่นั้งเสียดสี		ผู้เฒ่าพราหมณ์ชี	ท่านอายุใหญ่
ฉลาดอาสนะ	ที่จะนั้งไซ้	อย่างนี้แลได้	ชื่อว่ารู้นั้ง
รู้อนนั้งไซ้		ให้พึงเข้าใจ	ตั้งในหนหลัง
รู้อนวันนั้ง	เหมือนอย่างรู้นั้ง	จงจำระวัง	เหมือนอย่างว่ามา
อนั้งโสดจะนอน		รำพึงเสียก่อน	ในทางภาวนา
คิดคุณพ่อแม่	คุณครูปู่ตา	แลพระศาสนา	กรรมฐานใด ๆ
แล้วจึงค่อยนอน		มิให้นิวรณ์	ขึ้นทับน้ำใจ
ไม่นอนชี้เขา	ทั้งสี่ยามไป	ตื่นก่อนอุทัย	จำเริญภาวนา
คิดถึงกระษัยวัย		อายุล่วงไป	ใกล้ตายเข้ามา
ว่าไอ้อายุ	ย่อมเป็นอนิจจา	จะถึงวันหน้า	หรือไรไม่รู้
แล้วสวดท่องบ่น		ของแต่ที่ตน	เรียนมาแต่ครู
มิให้ลืมหลง	ให้ดำรงค้อยู่	อย่างนี้แลครู	เรียกว่ารู้นอน
รู้เดินนั้งไซ้		คือคนเข้าใจ	ในทางบทธ
เห็นผู้เฒ่าพระ	ยืนนั้งอยู่ก่อน	เข้าใกล้กายอ่อน	หลีกไปให้ดี
หลีกหนทางให้		แก่คนผู้ใหญ่	สมณะพราหมณ์ชี
ที่ควรจะให้	ก็ให้วัดตามที่	ถ้าเห็นผู้ดี	หลีกหนทางให้
เห็นคนชรา		หรือคนโรค	คนตายใดใด
ไม่ทำเกลียดชัง	อนิจจังนึกได้	ว่าเรานี้ไซ้	นานไปเหมือนกัน
คงแก่คงไข้		คงตายแน่ไซ้	เหมือนดังผู้้น
เดินไปได้บุญ	ทุกก้าวทุกอัน	คนดังกล่าวนั้น	ชื่อว่ารู้เดิน
รู้พูดนั้งไซ้		จะพูดใดใด	ไม่มูสาเกิน
พูดแต่สัจจ	มาฟังสรรเสริญ	ไม่พูดให้เกิน	กว่าตนรู้เห็น
ไม่ยุส่อสรรพ์		ให้ท่านแตกกัน	กล่าวคำฉำเย็น
เห็นท่านโกรธกัน	กล่าวคำดับเข็ญ	ให้ท่านได้เย็น	หายโกรธแก่กัน
ไม่กล่าวคำหยาบ		พูดจาราบคาบ	นำฟังไฝฝืน
ไพเราะเพราะหู	นำฟังทุกอัน	จับใจฝ่ายฝืน	ผู้ฟังบอวาย
ไม่ลำฝับปะลาบ		พูดเพื่อให้อาบ	เรื่องเท็จทั้งหลาย
กล่าวแต่คำดี	มีคุณมากมาย	ควรตรึงตรองดู	กล่าวมาคำใด
ควรใส่หุทัย		เอาไว้เป็นครู	ผู้ดีเข็ญใจ
ได้ฟังชอบหู	ถ้าใครตรองดู	มีแบบลิกตั้ง	ซึ่งกล่าวแยบยล
แม้ใครทุกหน		ได้ฟังสุขขึ้น	ไม่ยกยอต
ไม่ชมคนอื่น	นำฟังยังยืน	นำฟังยังยืน	กอบด้วยเมตตา

	กล่าวคำอาศรัย	ซึ่งธรรมวินัย	กอบด้วยอรรธา
	เป็นสุภาชิต	ใช้คำพาลา	ตั้งคนกล่าวมา
	หญิงชายผู้ใด	ถ้าประกอบไป	ชื่อว่ารู้พูด
	ดังหนึ่งกล่าวมา	อันดีที่สุด	ด้วยความบริสุทธิ์
	ชนดังกล่าวนั้น	ชื่อว่าพระจันทร์	จะเจริญเบื้องหน้า
	ผ่องใสไพบุลย์	ในท่ามกลางฟ้า	ในวันเพ็ญนา
	ชนดังแสดงมา	ทั้งซีกอุหัสต์	จับตามงสรรพ
	ชื่อว่าวันเพ็ญ	เพราะใจยับ	ได้นามตามฉะบับ
			แก่การกุศล
๓๔	เดือนดับมีใครจะตื่น	คนเดียวนี้ยืน	ความได้แก่เหล่ามิดมน
	คือคฤหัสถ์ชี	ประกอบด้วยอกุล	ประโยชน์ในโลกนี้โลกหน้า
	คือว่าหมู่ชน	ที่ประกอบตน	ด้วยชั่วห้าประการหนา
	คือไม่รู้กิน	ไม่รู้แลนอนรา	ไม่รู้เจรจาพาที
	ไม่รู้กินนั้น	คือคนอาธรรม	ย่อมฆ่าสัตว์ตัดชีวี
	ฉกฉ้อล่อลวง	ชมเหงเบียดเบียนสี	เอาของเหล่านี้
	กินแต่ของเมา	คือกัญชาเหล่า	มาเลี้ยงกายอาตมา
	มีของกินดี	ตระหนี่บ่อแจกญาติกา	แลเพื่อนบ้านหนา
	อนึ่งไม่รู้ประมาณ	จนตัวกันดาร	ช่อนกินเหนียวเที่ยวตระหนี่
	ทรัพย์สินมาหลาย	กินเบียดเบียนหวงตระหนี่	กินพุ่มพ่ายเหมือนคนมี
	ไม่รู้นั่งเล่า	คือคนใจเบา	ชื่อว่าไม่รู้กินหนา
	สูงกว่าพ่อแม่	ผู้เฒ่าแลเหล่าสมณา	นั่งสูงกว่าครูบูยา
	นั่งเบียดเสียดสี	สมณะพระชี	บันไดทางเดินใดใด
	อนึ่งท่านเก็นศักดิ์	ขึ้นนั่งที่ใหญ่	และผู้ดีหรือผู้ใหญ่
	อนึ่งแต่งที่นั่ง	ของกษัตริย์ไชร์	ไม่กลัวจัญไรแก่ตน
	ทำเทียมผู้ดี	ประหนึ่งว่าดัง	เก็นวาสนาเหลือล้น
	ไม่รู้นอนนั้น	ไม่มีเสี้ยมเยียมตน	เหล่านี้ชื่อคน
	อนึ่งไม่รู้นอน	ท่านว่าเหมือนกัน	ไม่รู้นั่งดังนี้นา
	ไม่ทองไม่บ่น	ย่อมเหงาเขาชมหนักหนา	ไม่รู้นั่งดังว่ามา
	นอนสายขี้เซา	ถึงที่ไสยา	หลับตานอนกรนบ่นไป
	ไม่รู้เดินเล่า	ภาวนาสวดมนต์	ดังหนึ่งแสดงแจ้งไว้
	ย่อมเดินเสียดสี	จนเก็นอาทิตยอุทัย	ชื่อว่าไม่รู้นอนรา
	หนึ่งเห็นคนไข้	คือคนใจเบา	เห็นผู้เฒ่าเหล่าสมณา
	มีจิตคิดซัง	แก่ท่านที่เดินมา	อาชาเคราพท่านพลัน
	ไม่รู้พูดนั้น	ไม่ก้มกายา	แลคนตายวายชีวัน
	พูดไม่ได้จริง	คนแก่ใดใด	ชื่อว่าไม่รู้เดินนา
	กล่าวคำเสียดส่อ	คนดั่งกล่าวนั้น	ย่อมพูดแต่คำมสา
	ถ้าเขาโกรธกัน	คือคนอาธรรม	เบื่องหน้าเดี๋ยวนี้ไม่คิด
	ย่อมกล่าวคำหยาบ	เอาแต่พริบเพราะวาจา	เบื่องหน้าเดี๋ยวนี้ไม่คิด
	ใครฟังเคื่องโสต	บุญบาปโทษา	ให้ท่านโกรธกันพลันผิด
		ปากบอนสอพลอ	คณึ่งถึงโทษนั้นไม่วาย
		พุดยุความนั้นเนื่องนิตย์	เป็นกาบเป็นคนดรุร้าย
		ให้เขามีจิต	ความรักให้หายจากกัน
		คำไม่สุภาพ	
		ให้โกรธไม่เสื่อมหาย	
		เป็นคนทำลาย	

กล่าวส่ำฝัปะลาบ	เรื่องเท็จเป็นบาป	ไม่มีประโยชน์สักอัน
ฟังไปย้งคำ	สังเวชใจในคำนั้น	บ่มี
หนึ่งโสตพ่อแม่	พอลูกชั้นคอ	สอนลูกแต่ล้วนไม่ดี
สอนลูกให้ต่ำ	ว่าอายให้ว่าอี	มีมาแต่เดิมทุกอัน
เพราะว่าพ่อแม่สอนแต่อ่อน ๆ	ก็ต่ำได้สารพัน	ไม่ต้องสอนดอก
ในการนอกคอก	อย่างนั้นคงทำทุกวัน	
อนึ่งกล่าวคำใด	เอาเดียดเข้าใส่	สบถประจำพรำพรู
จะกล่าวคำใด	ยกตนข่มท่านอวดรู้	เรียกว่าไม่รู้พูดจา
บุคคลผู้ใด	ถ้ามันกอบไปด้วยชั่ว	ห้าประการดังนี้หนา
บุคคลผู้นั้น	จะเสื่อมสูญเสียสง่า	ดังจันทร์ในวันแรมนี้
ชนเช่นในฉบับ	ชื่อว่าเดือนดับ	มีใครตื่นพื้นกายี
เพราะความเจริญ	แลสุขโลกหน้านี้	
	บ่ห่อนจะมี	

๑๖	ไฟฤาจะอดดพิน	คนเดียววันยืน	โดยตามโบราณท่านว่ามา
	ได้แก่คนโลกเหลือตรา	ในกามคุณห้า	คือรูปเสียงกลิ่นรสสัมผัส
	ด้วยกำลังโลกสาหัส	แสวงหาสมบัติ	บ่มีที่พักความอัมมารมณ
	แสวงหารูปได้รูปชม	ยังบ่อ้มสม	แสวงศัพทารมณต่อไป
	ได้เสียงปลื้มอยากใจ	กลับแสวงต่อไป	ในคันธารมณคือกลิ่นต่าง ๆ
	ได้กลิ่นแล้วบ่สิ้นสำ	ความอยากบ่ห่าง	ยังแสวงหาสารมณทั่วไป
	ได้รสต่าง ๆ บ่อหนำใจ	กลับแสวงหาอีกไซ้	ชั่วโณฐฐานพารมณ
	ชมต่อไปด้วยกำลังกฤษณาใน	จักได้อิ่มใจ	ว่าท่านนี้ไซ้หายอยากห่อนมี
	ได้หนึ่งแสวงหาสองสามสี่	ไม่สิ้นเท่านั้น	ยังยินดีหาห้าหกต่อไป
	ได้ร้อยบ่ถอยอิม	กลับกำริบใหญ่	หาพันหาหมื่นไม่หมดหมายหา
	ชนเช่นพรรณามา	บัญญัติชื่อว่า	ไฟหรือจะงดพินยืนใส่
	เพราะความโลภโลกใหญ่	ของสัตว์นี้ไซ้	ดุจกองไฟใหญ่มีหมา
	วิสัยไฟอันใหญ่กล้า	บุคคลนำมา	ซึ่งเชื้อคือพินยืนใส่
	เพลิงนั้นจะอิมอาบใจ	ด้วยเชื้อที่ใส่	แล้วดับหรือหมดไม่ไหม้ถ้ามี
	แมนเชื้อใหญ่เท่าศรี	ใส่เข้าอักคิ	คงเผาผลาญเป็นอาหารฉันใด
	ชนที่โลกมากนั้นไซ้	บริโภคนโคโค	บ่อ้มอารมณดุจไฟฉันนั้น
	ให้ปราชญ์พิจจำสำคัญ	ว่าไฟไฟนั้น	คือความโลภโลกมากอยากได้
	ที่ว่าเชื้อเพลิงเชื้อไฟ	ใช่อื่นใช่ไกล	คือกามคุณเงินทองของรัก
	ด้วยกำลังโลกแมนจัด	เป็นองค์เอกอด	กษัตริย์ใหญ่ในทวีปทั้งสี่
	อายุยืนได้หมื่นปี	เกษมเปรมปรี	ยินดีเสวยกามตามปรารถนา
	บ่อ้มบ่เอิบเชิบสา	ความโลกลาภา	ดุจจะไฟไม่อิมพินด้วยดี
	ควรสังเวชด้วยเหตุนี้	ว่าไอ้ชีวิ	ของเรานี้บ่มีไม่พอกฤษณา
	เห็นแล้วควรรีบศึกษา	ในพระศาสนา	หาน้ำคือภาวณาอันเย็นใหญ่
	ดับซึ่งโลกดุจจะกองไฟ	ที่เผาที่ไหม้	ให้ได้เย็นสุขทุกเวลา

๒๒

คื่นฉาจะรา
 เป็นคนเดี่ยวรรดา
 คือเกิดเป็นสัตว์
 คงมีชราความแก่
 วันใดเดือนใด
 จะไหม้มาลวกมาลน
 ตั้งแต่กำเนิด
 ครรภ์แห่งมารดานั้นไป
 อายุสัตว์นี้ไซ้
 ผู้ใดใครจะประกัน
 ปีเดือนคื่นวัน
 อายุเราท่านนี้
 จะอ่อนวอนงอนง้อ
 ให้อยู่ทำอายุนั้น
 แม้นมีฤทธิ์
 จะชนะอย่าสงสัย
 หนึ่งโสดจะมี
 จะเยียวยารักษาตน
 อายุเราทั้งปวง
 แก่ไปแก่ไปทุกที
 ตามืดหูหนวก
 ว่าใกล้ต่อตายมันคง
 อันนี้ชื่อว่า
 เพราะคื่นคือปีเดือนนั้น
 เพราะดังนี้
 ว่าเรามีชราติด
 จะหลีกหนี
 ความแก่แก่คงเผาผลาญ
 ที่นั่นความเมาคือ
 จะค่อยส่างห่างห่างไป
 คิดเห็นบุญก็จะได้
 เห็นชราดูจ้อจี้

อยู่ถ้าวันอันนั้น
 ได้ชราความแก่
 ในสงสารวิญญู
 อยู่ตามตัวทั่วทุกคน
 ไฟคือชาร้อนรน
 หมูสัตว์อย่าฉงนสงสัย
 เกิดปฏิสนธิใน
 ชรามีมาแต่นั้น
 แก่ไปทุกคื่นวัน
 มิให้แก่ห่อนเห็นมี
 ล่วงไปฉับใดก็ดี
 ล่วงตามราตรีฉนั้น
 ต่อเดือนปีคื่นวัน
 คงไม่สมอย่าสงสัย
 จะรบบกับชราภัย
 อนึ่งจะหนีก็มีพัน
 ยาวพิเศษแลเวฆมนต์
 ให้พ้นแก่ห่อนเห็นมี
 ล่วงไปตามราตรี
 กำลังก็น้อยถอยลง
 พินาศผมงอกบอกตรง
 ให้แลเห็นเป็นสำคัญ
 คื่นหรือจะราอยู่ทั่ววัน
 ไม่ถ้าวันคือชีวิต
 ควรราพึงถึงตัวเป็นนิต
 เป็นธรรมดาติดตัวตน
 ด้วยอุบายใดก็ไม่พ้น
 ทุกเวลาอย่าสงสัย
 ถือว่าเรายังไม่แก่ไซ้
 ด้วยกำลังภวานานี้
 ใจก็จะสังเวชมี
 ลวกลนเราท่านทุกวัน

๒๕

พระกาลถามิประหาญชาติ
 รัมรัน
 เกิดเป็นคนคงไม่พ้นโรค
 อย่าพึงนิ่งหมาย
 เหมือนคนยากจนเป็นทาสท่านไซ้

คนเดียวนี้ได้แก่โรคโรคัน
 เราท่านทั้งหลาย
 มากน้อยมีทั่วทุกกาย
 ว่าตนจะพ้นโรคา
 คงไม่พ้นภัยท่านตีดำ

อย่างได้อหังการ
 นายเงินท่านคงโกรธทำโทษต่ำ
 แม้ที่ท่านปราณี
 เป็นทาสคนจนคงไม่พ้นภัย
 เกิดเป็นคนโรคา
 โรคนี้ดูจะไฟไหม้แท้
 มีวิชาอนันต์
 จะรบริบสัပ္พุทด้วยโรคี
 จะหนีไปไหนใด
 จะอ่อนวอนงอนง้อสักเท่าใด
 ว่าผู้ดีซ้ำ
 ดังขึ้นมาซื้อว่าพระกาล
 เพราะว่าพระกาลร้ายกาจ
 เพราะเช่นนั้นควรรำพึงถึงตัว
 เป็นธรรมดาตัวไซ้
 ที่นั้นความเมาว่าเราไม่ใช่
 จะสังเวชเห็นว่า
 บุญก็จะได้ใจกับลาต
 ก็จะรักษาตน

ว่าตนจะพ้นด่าตี
 มากน้อยหนาแน่นคงมี
 บางทีคงดูต่ำว่า
 ท่านตีต่ำฉันทนา
 คงไม่พ้นตนฉันทนั้น
 แม้นอินทร์พรหมมัยักษ์ขยัน
 จะห้ามกันกับได้
 ก็ไม่มีที่ชิงชัย
 คงไม่พ้นภัยโรคา
 โรคไข้มีเมตตา
 ไม่ว่าพาลาแลปราษฎ์
 ฤาจะมีประหารชาติ
 คือโรคไข้บูบ่วนใคร
 ว่าเรานี้มีโรคไข้
 คงไม่พ้นจากโรคา
 จะเบาไปจากใจนา
 โรคไข้ดับไฟเผาตน
 หวาดต่อธรรมอกุศล
 ให้พ้นจากบาปเบื่องหน้า

๒๖ มัจจุราชจะไม่พิฆาฏอย่างผัน
 ได้แก่ความตายทำลายฆ่า
 เกิดมาสารพัดสัตว์สิ้น
 ชื่อว่ามัจจุราชร้ายกาจนี้
 จะมีฤทธิ์เดชสักเท่าใด
 ดำดินแทรกสินธุ์ได้ทุกสากล
 จะรณจะรบกันมรณ
 จะแหวกเขาดำดินแทรกชั้นชู
 จะมีทรัพย์มานับกองไว้
 จะมียาวิเศษเวชมนต์
 แม้ถ้าชีวิตยาธร
 มัจจุราชขบ่ขยาดบ่อาย
 แม้พระสัพพัญญูญาณ
 เป็นเอกอรรถบุคคลในโลกา
 ชนเช่นนี้เหล่าเรานี้ฤา
 จะไม่สังหาญผลาญชีวิชีวี
 อันนี้มีมัจจุราช
 เพราะความตายคงทำลายชีวัน

เป็นคนเดียวโดยอรรธา
 ซึ่งสัตว์เกิดมานี้
 ความขาดชีวิตอินทรีย์
 คงสังหารผลาญทุกคน
 อาจเหาะเหินเดินหน
 มีปรีชาสารพัดรู้
 ก็ไม่มีที่จะสู้
 อยู่ที่ไหนคงไม่พ้น
 ความตายก็ไม่หมายผล
 คงไม่พ้นจากความตาย
 มารพรหมมัยักษ์ร้าย
 คงครอบงำย่ำยีนา
 รู้จบครบธรรมา
 มรณายังย่ำยี
 มรณาจะปราณี
 อย่าพึงสงสัยหมายมั่น
 จะมีพิฆาฏอย่าผัน
 บรรดาสัตว์ซึ่งเกิดมา

เพราะเหตุนี้ควรคำนึงนี้
 เป็นของสำหรับกายอาตมา
 คิดเห็นเช่นว่ามานี้
 ว่าเรายังไม่ตายจะคล้ายพัน
 อนึ่งชราพยาธิ
 เป็นทุกข์สำหรับกับกายแท้จริง
 เหมือนหนึ่งราชโอรส
 สู่อุทยานยักษีสามนาย
 ได้เห็นแต่สระใหญ่ในสวน
 กระจับกับผักบัวมากมี
 ยักษ์หนึ่งเป็นนายเฝ้าสระ
 ถูกลากกระชากไปโดยถวิล
 นายรองรับจับกุมาร
 ส่งให้ยักษ์นายใหญ่โดยปอง
 เท้ายักษ์หักคอกุมาร
 อย่างนี้มีอุปมานั้นใดเล่า
 ราชกุมารนั้นฤา
 แห่งเหล่าเราท่านนี้ที่เกิดมา
 สวนสระกระจับนั้นไซ้
 คือรูปเสียงเงินทองของมากมาย
 ด้วยทรัพย์เงินทองของนี้
 แห่งเราเหล่าท่านให้
 รสหวานใจในกระจับ
 ที่มันชักจูงให้ติดตรึงตรา
 ยักษีสามนายนั้นฤา
 ชราพยาธิมรณะนั้นแล
 เราเกิดมามีจิตใจ
 คือกามคุณทั้งห้าประการ
 ชราภัยดุจยักษี
 ฆตกระฉากลากไปทุกเวลา
 พยาธิโรคโรครี
 ตบตีทุบถองในกองกาย
 มรณาดุจนายักษ์
 เพราะกิเลสมีฤทธิ์กฤษณา
 ควรสังเวชด้วยเหตุนี้
 รับภาวนาพาสุขใสใจ

ว่าเรามีมรณา
 จะหลีกก็มิพ้น
 ความเมาในชีวิตตน
 เป็นบุญตาอันใหญ่ยิ่ง
 แลมรณะสามสิ่ง
 ดั่งหนึ่งยักษีสามนาย
 เดีนละเลิงหลงเดียวตาย
 ไม่รู้ว่าสวนยักษี
 ดุสุขเกษมเปรมปรี
 ยินดีลงทั้งกวนกิน
 จับกุมารที่หลงถิ่น
 ส่งให้ยักษ์ร้ายนายรอง
 ประหารเขี่ยนตีทุบถอง
 นายมารก็รับจับเอา
 กินเป็นอาหารต่างข้าว
 ได้แก่เราที่เกิดมา
 คือดวงจิตแลกายา
 เพราะเป็นอาหารความตาย
 ได้แก่กามคุณทั้งหลาย
 เพราะมันพาให้หลงไหล
 มันย้อมล่อย่อมลวงใจ
 ละเลิงหลงไหลดังสระกระจับปักษา
 คือกามสุขกฤษณา
 ในเงินทองของรักแท้
 คือทุกข์ทั้งสามได้แก่
 ที่สังหารผลาญเราท่าน
 หลงไหลในสวนสระมาร
 ด้วยหวานคือกามสุข
 ที่เฝ้าสวนสระบุษบา
 พาสู่สำนักความตาย
 ดุจจะยักษีรองดุร้าย
 ในระหว่างกลางมรณา
 หักคอให้สิ้นชีวา
 พาให้เราท่านหลงไหล
 แล้วละทุจริตใหญ่
 กันภัยดุจยักษี

๒๕ เกิดกับตายคล้ายกัน
 ได้แก่เหล่าเราท่านที่เกิดมา
 ชาตินี้ก็มีนาม
 ชาตินี้มีนามรูปนี้มีเหมือนกัน
 จะแสดงแจ้งแต่ทุกข์
 ที่เห็นแล้วจึงผ่อนจาง
 แลขรามรณะ
 ทุกอันไม่เกี่ยวข้องไปทุกข์สามคือชรา
 เป็นทุกข์หมิ่นม่านากลัวใหญ่
 จะแสดงชาติทุกข์ให้เห็นแต่ย่อย่อหนา
 ท่านว่าเสวยทุกข์ใหญ่โต
 สัตว์ในครุภนั้นเสวยทุกข์ใหญ่โต
 เมื่อแมกกินอาหารเผ็ดร้อน
 สัตว์นั้นมันเสวยทุกข์ดังไฟจี
 เมื่อจะประสูติไซ้
 ดังคชสารท่านลากกระชากกาย
 คลอดแล้วถูกลมน้ำ
 ทุกข์เจ็บช้ำดั่งน้ำแสบซาบซ่าน
 ต่อไปทุกข์ต่างต่าง
 ครั้นเจริญใหญ่ในทีนั้น
 ทุกข์เพราะพ่อแม่ครู
 ทุกข์เพราะกลัวภัยใหญ่น้อยนานา
 ทุกข์เพราะห่วงเงินทอง
 ทุกข์เพราะค้าขายขาดทุนสิ้น
 ทุกข์เพราะพ่อแม่แก่
 ทุกข์เพราะโจรภัยนาเบียดบีทา
 เมียทุกข์ถึงผัว
 ทุกข์ถึงศัตรูหมู่ร้ายปองผลาญ
 มีมากก็ทุกข์ใหญ่
 เมื่อยากจนทนทุกข์เต็มที
 เมื่อพลัดพรากของรัก
 เมื่ออยู่ด้วยคนที่ตนเกลียดกลาย
 ปรารถนาใดไม่สม
 ทุกข์เก่าทุกข์ใหม่ใหญ่น้อยหน้าหลัง
 ถ้าประสมไว้ได้
 ทุกข์ดังแสดงแจ้งมานี้
 ครั้นความแก่มีมา
 มันให้แรงน้อยถอยพลา
 ทำให้พันคลอนหัก

คนนี้เดียวโดยอรรธา
 ชาตินี้ชาติหน้าเหมือนกัน
 แลรูปรองรับทุกข์ชั้น
 สำหรับรับทุกข์ต่าง ๆ
 ในชาตินี้ใช้เป็นอย่าง
 ซึ่งทุกข์ที่มีเบื้องหน้า
 เป็นทุกข์เทียมทั่วโลกา
 พยาธิมรณะไซ้
 ในมนุษยโลกนี้มา
 สัตว์ปฏิสนธิสู่ครรภ์มารดา
 เมื่อมารดาชวนกัมแลล้นล้นถ่วงไป
 ดังต้องกองทุบเขี่ยนตี
 หรือเค็มเต็มที
 แลดั่งน้ำแสบโซมกาย
 เสวยทุกข์ใหญ่ล้าเหลือหลาย
 จากช่องเขาเท่าช่องดาล
 สัมผัสหัตถ์เข้าขัดอาน
 อนึ่งดังถูกทุบมูมรัน
 เพราะตานทรางโรคโรคน
 ทุกข์กายทุกข์ใจไหลมา
 ท่านชู้เขี่ยนและตีด่า
 ทุกข์เพราะแสวงหาทรัพย์สิน
 ทุกข์ของหายสูญสิ้น
 ทุกข์เพราะเขาหมิ่นนินทา
 แลถูกหลานเหล่าพงษา
 ทุกข์นาทุกข์ถึงบ้าน
 ผัวทุกข์ถึงเมียร้ายาญ
 ทุกข์เพราะพาลมันย่ำยี
 เพราะกลัวภัยจะเกิดมี
 เพราะไม่มีจะเลี้ยงกาย
 ก็ทุกข์หนักแทบถึงตาย
 ก็ทุกข์ร้ายเพราะชิงชัง
 ก็ทุกข์ตรมเหลือกำลัง
 ดังพรรณมานี้
 จะโตใหญ่เท่าศิริ
 มีเพราะชาติทุกข์นา
 มันให้ทุกข์ใจใหญ่กล้า
 ให้กายาเหี่ยวแห้งไป
 เจ็บหนักระบมตรมใจ

ทำให้โสทหนักจักฟังเสียงใด
 ทำให้ตามืดมัว
 ให้โอรมนัสซัดใจเดือดแด
 ทำให้กายงอมหนา
 จะยืนเดินก็หอบรวนชวนซัง
 เมื่อชรากล้ำแข็ง
 ทุกข์ดังพรรณานี้ไซ้
 พยาธิทุกข์นั้น
 มีเจ็บโศตนาสิกแลตา
 จะแสดงแจ้งแต่ทุกข์
 โรคนั้นครั้นเกิดในกองกาย
 ท่านว่าเวลานั้น
 ทุกข์อื่นหมื่นพันแม้มารวมลง
 ทุกข์นั้นมันดังไฟ
 ทุกข์ดังพรรณามาโดยหมาย
 ทุกข์ดังกล่าวมานั้น
 แม้ว่าจะเกิดไปในเบื้องหน้า
 เพราะเช่นนี้จึงคิดว่า
 เพราะเกิดแก้ไขตายเหล่านั้น
 ไปปะระโลกหน้า
 หรือความตายดังพรรณามาไซ้
 แลกบ้างบางแห่งเล่า
 ตามแต่กุศลากุศลซึ่งอัน
 แม้กุศลตนทำ
 สู่สวรรค์ชั้นบนพันมนุษย์า
 ชาติชราทุกข์
 จะแปลกบ้างแต่ห่างเบาด้วยผล
 ถ้ากุศลไซ้
 ลงสู่อบายจะรายระยำ
 ถ้าโรคให้เจ็บทั่วสรรพางค์
 เปื้อข้าวน้ำถอยแรงไม่อาจยกเท้าหัตถา
 ต้องเหยียดกายา
 ถ้าโรคน้อยไม่กล้า
 มีเจ็บหัวตัวร้อนเป็นต้น
 แต่โรคหืดหิดฝิยงเต็มที่ต้องร้องคาง
 ถึงโรคต่างต่างโตใหญ่ใหญ่
 อันนี้ชื่อว่าพยาธิทุกข์ไซ้
 มรณะนั้นไซ้
 มรณะนั้นมันเมื่อจะมีมา

ไม่ยืนสำเนียงสนิทแน
 จะแลดูใดไม่เห็นแท้
 เพราะแลไม่สมหวัง
 ทำให้แรงน้อยถอยกำลัง
 ตั้งสติก็หลงไหล
 ได้ทุกข์กายแลทุกข์ใจ
 ชื่อว่าชราทุกข์นา
 คือสรรพโรคนานา
 เป็นต้นหลายเชื้อเหลือชี้
 ที่เกิดเพราะโรคี
 มันนำทุกข์มาต่างต่าง
 เมื่อจวนชีพจะปลดปลง
 ไม่เท่าทุกข์เมื่อจวนตาย
 มันเผาชีพให้แห้งหาย
 ชื่อว่ามรณะทุกข์นา
 เป็นปัจจุบันทุกขา
 ทุกข์เหล่านี้มีแม่นยำ
 เกิดกับตายคล้ายกัน
 ในชาตินี้มีฉันใด
 ความเกิดแก่โรคาไซ้
 คงมีเหมือนกันฉนั้น
 แต่รกกกับสวรรค์
 จะให้ผลตนเบื่องหน้า
 กุศลจะนำอาตมา
 ทุกข์ดังว่าคงไม่พ้น
 แลมรณะคงตามทน
 แห่งกุศลอุปถัมภ์
 ตนทำไว้คงจะนำ
 ทุกข์มากกว่ามนุษย์นี้
 ดังต้องป็นพิศฤทธิกล้า
 ขึ้นได้โดยปอง
 จมมุตคุณทวนเวทนา
 ก็ทนทุกข์ไปตามเพศ
 ทนทุกข์ตามเพศต่างต่าง
 จะว่าไปโยไม่มีหลายอย่าง
 แต่โรคหวัดเท่านั้นยังเต็มที่ไม่สุขใจ
 ชีไว้แต่ยออ่อนา
 คือความตายวายชีวา
 กายาย่อมทุกข์เต็มที

เมื่อจวนจะดับจิต
 ร้อนรนทั่วสกลกาย
 มือเท้าชักชวักไขว่
 ตายเป็นตอน ๆ ตั้งแต่บาทา
 ถ้ากลับมาเกิดใหม่
 ทุกข์ดังพรรณามาคงจะมี
 หนึ่งโสตสัตว์ทั้งหลาย
 บางทีบังเกิดในสวรรค์ชั้นฟ้า
 บางทีเป็นมนุษย์
 มีพื้นเป็นสุขหลากหลาย
 ควรจะสังเวชจิต
 แล้วเตือนตนชวนชวายุบายหนี
 จนวันใดได้นิพพาน
 ว่ากองของทุกข์ทั้งหลาย
 จะแสดงนิพพานก่อน
 ให้ปราชญ์ชาติปรีชาญาณ
 นิพพานท่านแปลว่า
 ทุกข์ชั่วทุกข์ทั้งหลาย
 คือชาติชรา
 หรือตายวายชีวัน
 นิพพานสุขประเสริฐ
 แล้วตายวายสังขาร
 อนึ่งนิพพานะศัพท์
 กิเลสเพศราวี
 โลกโกรธโทษหลงเศษ
 มนุษย์ปฤชณ
 กิเลสตั้งว่าขาน
 นิพพานท่านสุขใหญ่
 นิพพานเราไม่เคย
 พระสงฆ์องค์สำคัญ
 นิพพานนี้ยากนัก
 จะแสดงแจ้งให้เห็น
 ว่ามีทางพิน้อง
 นิ่งนอนห่อนจะไกล
 ภายหลังนางผู้พี่
 ลือน้องของอาตมา
 น้องสาวจึงกล่าวถาม
 รักฉันนั้นเหลือใจ
 ที่รักยังนักหนา

เจ็บดังพิษเพลิงเผาจี
 เจ็บเต็มทีทั้งตัวทั่วกาย
 บัดเดียวใจเท่าหัตถา
 หายใจก็น้อยถอยลง
 ในมนุษย์โลกนี้
 มากน้อยเป็นแน่แลนา
 เวียนวายในสังสารา
 บางทีมาบังเกิดอบาย
 เทียวดำผุดดำวาย
 สุขน้อยทุกข์หลายเหลือชี้
 ราพึงคิดถึงเหตุนี้
 จากโลกิพ้นความตาย
 คนเดียวสารท่านอธิบาย
 หายไม่มีที่นิพพาน
 ผ่อนโดยย่อพอควรการ
 ชำนาญจำกำหนดหมาย
 ดับทุกข์ขาสารพัดร้าย
 ตั้งอธิบายกายก่อนนั้น
 โรคาสารพัน
 มันไม่มีที่นิพพาน
 เกิดแก่โศรกโรครำคาญ
 ในนิพพานนั้นไม่มี
 แปลว่ากลับดับอัคคี
 ดุจอัคคีที่ร้อนรน
 ชื่อกิเลสเหตุลน
 ให้หม่นจิตพิศตั้งไฟ
 ถึงนิพพานล้วนสูญไป
 สุขอันใดไม่เทียมทัน
 ได้เห็นเลยเชยชนพลัน
 โสดาบันนั้นจึงเห็น
 จะชี้ให้ชัดเจน
 เช่นบุราณท่านเปรียบไว้
 สองรักกันนั้นเหลือใจ
 จากกันไปได้เลยนา
 ได้สามีที่แสนหา
 รักษาเมื่อนี้สุดใจ
 ว่าพึงยามก่อนไซ้
 โยเดียนนี้พี่ลืมนั้น
 กว่ารักข้ามาก่อนนั้น

พี่สาวกล่าวบอกพลัน
 ปางใดเจ้าไม่คู่
 ปางนั้นอันรักใคร่
 พระสงฆ์ทรงซึ่งญาณ
 ดังพี่ที่รับรู้
 นิพพานปานเช่นเรา
 ดุจน้องรองลงมา
 อันนี้ชี้เปรียบเทียบ
 นิพพานท่านสูงใหญ่
 เช่นเหล่าเรานี้เชื้อ
 ด้วยเหตุเวสตัณหา
 อย่างว่าแต่เห็นเลย
 นิพพานบานจิตใจ
 ด้วยฤทธิพิศัตถา
 ให้จิตคิดสรวน
 แม้นแก่จวนจะตาย
 ในของทองเงินนี้
 นี่หรือปฏิกุณ
 นิพพานการนี้ไซ้
 พระสงฆ์องค์อารี
 ในธรรมนำราคา
 พระสงฆ์องค์อารี
 ที่รักจักรพรรดิ
 ถ้าคลายหายยินดี
 ถ้าใจไม่คลายไซ้
 ท่านนั้นชั้นแต่จิต
 หนักหน้อยด้วยนิวรณ์
 อนึ่งเล่าแม้นเขาว่า
 ชอบเข้าเราจะผลาญ
 ท่านนั้นจะพริ้นตาย
 รักตนล้นเหลือตรา
 อนึ่งโสดนิพพานนั้น
 นิพพานนี้ไซ้
 เพราะเหตุนี้จึงคน
 เพราะทุกข์ทุกข์สงสาร
 ทุกข์นั้นครั้นเมื่อถึง
 ให้ปราชญ์ชาติเชื้อชาย

ว่าบอกกันนั้นไม่ได้
 อยู่ร่วมเรือนเหมือนพี่ไซ้
 สามที่จะรู้
 เห็นนิพพานญาณทุกผู้
 รสรักชูคอหา
 เปลาไม่เห็นเจนชัดหนา
 รสภัสดาหาไม่รู้
 ด้วยตัณหาสาธกไว้
 มิใช่ทรมข้ามโลกา
 นิพพานเห็นเป็นยากหนา
 อวิทยามาปิดไว้
 แต่เคยน้อมยอมจิตใน
 ไม่มีหนักสกกักคน
 อวิทยามามีมณฑ
 หลงดันไปในโลก
 ยังไม่คลายหายยินดี
 แลบุตรที่รักใคร่
 ตนจะม้วยยอมอมจิตรไป
 ไขว้สยใจตัณหา
 ท่านยินดีนี้หนักหนา
 ด้วยปัญญาหาเห็นชัด
 แม้นมีใครให้สมบัติ
 แล้วพิกัดตัดลงไว้
 ที่นิพพานท่านจะได้
 เรียบให้ในสมบัติ
 ที่ยินดีที่กษัตริย์
 ตัดเสียม้วยด้วยองค์ญาณ
 อย่าชอบใจในนิพพาน
 ท่านให้ตายวายชีวา
 แล้วแลตายหายอาสา
 ทว่านิพพานนั้นหาไม่
 ดับสรรพทุกข์ทุกข์น้อยใหญ่
 สุขใหญ่ล้นพ้นประมาณ
 จนวันใดได้นิพพาน
 การเกิดแก่แลใช้ตาย
 ซึ่งนิพพานสร้านสูญหาย
 หมายถึงกำหนดหมดแลนา

๑๔	ด้วยเดชแสดงประดณธรรม นับในกุศลกิริยา ขอกลับนุทิศนา แก่หมู่สัตว์สรรพสรรพ หนึ่งแก่นิกรอมรา แลโลกบาลมารนิกาย จงเปรมปรีปราโมทย์กมล นิราสร้างไกลภัยสารพัน อ้าเทพจงดลหฤทัยท้าว ไม่มีมโนการุณนิกาย อ้าองค์กษัตริย์จึงมีมโนการุณ เปลื้องปลิดพาลเทียรทูนา อ้าองค์ปิ่นปกเกศอยู่ทยา พระชนม์จงยืนยิ่งกว่าทั้งหลาย อ้าพิรุณสำหรับฤดูกาล ให้ผลโภชนของงาม อ้ากุศลธรรมอุปลัมภ ในปัจจุบัน แม้นอุบัติเบื้องปรโลก สาธุชนชวนจรลี จงเจตนาในอมในกุศล หิโรตปปะวิริยักสมา ปรีชาจงประเสริฐวิเศษสุข ไม่ขัดข้องคล่องแคล่วสรรพ จงแหลมหลักวรจรรถคาถา จงเณกเชียวฉันทสรรพกลอนกล คนดั่งแสดงโดยนิภาทอง ทุกข์ปางไปจนล่วงโลกุตรา อ้าคำขำรจนานี้ ส่องสัตว์สว่างทางวิเศษ	เป็นฉันทพากย์ภาษา เทศนาในมหันต์ ส่วนกุศลธรรมนั้น เอนกอนันต์เหลือหลาย สรุเทพเรื่องราว วาสุกรีครุฑสุดสรรพ เกษมสุขทุกขคินวัน อย่าแผ้วพาลทั่วทั้งหลาย ปิ่นปกเกล้าประชาราย ณขอบขันธสีมา ภาพผู้พวงประชา ให้บางเบาสบายกาย จงสุขหฤทัยกาย ทั้งปรีภักจงเชิดขาม จงตาโดยฤดูตาม แก่พรรพสุประชีพานต์ ด้วยข้าประกอบภาร จงเบาสบายนาน จงสมาคมคนดี สุกุศลซึ่งสุขา ศีลธารแลศรัทธา สติอาทิตุกัน ในอรรถไยยะธรรม เล่ห์หลมหลวงห้วงหวานอน แลคมข้อคำข้าคน สำหรับขายชาติปรีชา จงสฤทธิผดุงแต่ตูข้า อัมฤตย์ธรรมเมศ จงเนนานในโลเกศ トラบเท่าถึงถึงยุคคันทวาด
๑๒	จบอรรถแถลงแห่งประดณ คิตมากคู่บุราณว่า สิบแปดคู่อยู่เป็นเค้า ถ้านับตามกระทุ้ บางแห่งไซ้ไม่เป็นคู่ ยี่สิบหกยกสำคัญ แม้นผู้ใดใครคบเห็น ให้ตริกรตรองคลองอรรถา	ตั้งแต่ต้นจนปลายมา อย่างนับอรรถจัดเป็นคู่ จงจำเอาเล่าอ่านดู ตามครูแสดงแจ้งมานั้น บางแห่งคู่อยู่ด้วยกัน เป็นสัญญาติมาติกา อย่าอ่านเล่นเห็นตา เร่งศึกษาอย่าดูเบา

ถ้าเข้าใจให้ทำตาม
จะเป็นสุขทุกคำเข้า
เกิดมาเป็นตนชนทุกผู้
รู้ไว้บ้างทางดีร้าย
ชั่วที่ไหนให้หลีกเลี่ยง
จึงเป็นสุขทุกคำเข้า
ถ้าทำได้ไม่เสียที
แม้บรรลไไปเบื้องปลาย

จะงามใหญ่ในตัวเรา
จะบางเบาเหล่าชั่วร้าย
อย่าดูเบาเอาแต่ง่าย
สำหรับกายชายชาวเรา
ที่ไหนดีปรีดาเอา
แต่ตัวเราเหล่าหญิงชาย
เกิดมาดีมีติดกาย
จะสบายกายตนนา

ข้าขอพรศรี
หนึ่งข้ากั้นบวรธรรม
หนึ่งนบสงฆ์ธำมณี
หนึ่งนบพิดามารดา
ขอแสดงประโยชน์มีมา
คือประโยชน์โลกนี้ไป
จะกล่าวเหตุให้เกิดกอง
เป็นชาติชนเมื่อเติบโตใหญ่
ประการหนึ่งอย่าเป็นคนคร้าน
ถ้ากอบกิจข้างพ่อค้า
คือวิชาหมอและช่างไม้
หมั่นกอบกิจค้าเข้า
ประการสองนั้นคือให้
มิให้ฉิบหายไปรา
ทรัพย์จะไม่สูญด้วยภัย
ประการสามเลี้ยงชีวิต
ถ้าผู้ใดไร้ทรัพย์ยาก
เพื่อนบ้านท่านจะติฉิน
ความฉิบหายจะมีมา
ถ้าแม้มีทรัพย์สรรพ
เขาจะนิทานว่าแซ่
จะเลี้ยงตนตามทรัพย์มี
ประการสี่ให้ทรัพย์ส้อง
คือผู้มีศีลไม่ทรม
อย่าคบพาลพวกโสมม
สัมปทาสนี้ไซ้
อนึ่งพึงเว้นโทษทรยศ
ข้อต้นอย่าเป็นคนก่อ
อย่าเรียนเสน่ห์เล่ห์ลวงหญิง

ปิ่นโลกโมลี
วิสุทธิสรรพ
องค์อริยา
อาจารย์ผู้สอน
สองประการนา
อีกประโยชน์ใหญ่
ประโยชน์คุณปอง
ควรตั้งตนไว้
หมั่นกอบการงาน
แลราชกิจจา
วิชาใดใด
ไม่ว่าสิ่งเปล่า
ฉลาดแหลมว่องไว
ด้วยกับตรา
เจริญอย่างไร
เสมอสมทรัพย์นั้น
กินพุ่มพายมาก
ว่ากินดังกิน
แก้ตนเร็วรา
ตระหนี่เหลือฉบับ
ว่าเหนียวเดียวแท้
ให้เสมอด้วยดี
นักปราชญ์โดยปอง
หนุ่มแก่ก็ตาม
มันจะนิยม
เป็นประโยชน์ใน
ให้สุญทรัพย์หมด
เกี่ยวขุ้เกี่ยวข้อง (จ้อ)
อย่างทำสูงส่ง

มารชิตเฉิดฉัน
นบโลกุครา
อันทรงซึ่งศีลสงวน
ซึ่งศีลธรรมนานา
ตามพระเทศนาว่าไว้
ในโลกหน้านับเป็นสอง
ในโลกนี้ก่อนสอนไว้
ในสัมปทาสี่ประการ
ทำสวนทำไร่ไถนา
หรือศิลปศาสตร์ใดใด
ที่ชอบไม่เบียดเบียนเขา
แสวงหาทรัพย์ใส่ตนไว้
รักษาทรัพย์ที่ได้มา
ด้วยภัยโจรกรรมน้ำไฟ
ให้รอบรู้อุบายนั้น
คือให้กินไม่น้อยไม่มาก
ไม่รู้ประมาณการกิน
มะเดื่อน้อยถอยราคา
เพราะอุณพายุภัยทรัพย์
กินแต่ปลาพุงแสม
ไม่เลี้ยงกายตายทั้งพีย
ดังชายช่างฉลาดชั่วของ
เป็นกัลยาณมิตรหมุ่มาม
ถ้ามีคุณให้สมาคม
พาผิดตัวตัวชั่วไป
โลกนี้จึงจำกำหนด
คืออบายมุขมีสี่ข้อ
เป็นนักเลงผู้หญิง
นักเลงหญิงแพศยา

จะระย่ายับกายา
 ข้อสองอย่าเสพยาสุราบาล
 จะเสื่อมทรัพย์อัปปัญญา
 ข้อสามอย่าหนักเลงใหญ่
 เล่นพนันขันต่อโต
 ถ้าชนะจะได้เวร
 ข้อสี่อย่าเสพยาบามิตร
 อนึ่งพาลมีหลายเหลือชี้
 พวกหนึ่งโยกเยกเกกครุ
 ฉกฉ้อส่อเสียดชุกชน
 พวกหนึ่งประโยชน์เขาเรา
 ทุจริตจิตกายวาจา
 นิพพานพ้นพระเจ้าตรัส
 อนึ่งอย่าคิดปฤษณาชน
 อย่าคิดโสฬสเลอะละ
 อย่าริเรียนรำดำรา
 แม้มีผู้ชี้ประกาศ
 เหล่านี้บาปหลักแหลม
 เพราะใครคบค้าพาผิด
 อบายมุขสิ้นนี้เป็น
 สระใหญ่มีทอสีทศ
 อบายมุขสิ้นไซ้
 แม้ละอบายมุขได้พลัน
 อันนี้ชื่อประโยชน์ใน
 จำได้ต่อไปเร่งหา
 บทตันศรัทธาอย่าคด
 พระพุทธพระธรรมพระสงฆ์
 พระพุทธคือผู้รู้เท่า
 ตรัสหลงโลกลาภบาปเกลี้ยง
 ท่านรู้ธรรมทั้งมวนสิ้น
 ความรู้ชัดตัดบาปนี้
 ท่านกรุณาปราณี
 คุณท่านล้นพันพรรณา
 พระธรรมคือความดีจริง
 ไม่โกรธไม่โลภไม่หลง
 ได้แก้มรรคสี่ผลสี่
 โอวาทนุศาสน์นี้พระองค์
 ชื่อว่าปริยัตินี้
 พระสงฆ์คือผู้รู้ตาม

ฉิบหายทรัพย์รา
 ภัยชಾಯ่าพาล
 ทั้งตัวอาตมา
 เล่นสะกาเบี้ยไฟ
 ครั้นแพ้พาโซ
 แต่ผู้ปองเข็ญ
 คือพาลอย่าชิด
 กักล่าวยามมี
 เก่งโง่งสู้รู้
 นักเลงปั่น
 ไม่รู้ดูเบา
 ไร้ศีลศรัทธา
 สองพวกนี้ขัด
 เทียวขุดเทียวชน
 ทั้งสระตะ
 ฆ่าปรอทด้วยยา
 ว่าดีของปราษฎ์
 แม้มีได้แสดง
 ดั่งคบบาปมิตร
 เหตุให้ได้เข็ญ
 เปิดทอไม่ปิด
 ใครเสพยาจะให้
 จะจำเริญทรัพย์มัน
 โลกนี้จำไว้
 ประโยชน์โลกหน้า
 คือเชื่อกำหนด
 ทั้งสามพระองค์
 ว่าโลกนี้เปล่า
 จิตใสไม่เอียง
 ด้วยตนห่อนยิน
 ชื่อว่าปัญญา
 หวังให้เรา
 คุณใหญ่ปัญญา
 ที่บังเกิดสิ่ง
 มีในพระองค์
 กับนิพพานที่
 แสดงแก่พระสงฆ์
 จัดเข้าในที่
 ซึ่งธรรมวันงาม

เพราะเพลินเมินไม่กอบการ
 ทั้งน้ำตาลสมผินผา
 ก็ระย่ำเพราะโง่กัย
 เล่นไถหนักด้วยหวยโป
 เสื่อมทรัพย์ยับระยาเข็ญ
 จะชนะคือคอยผิด
 เสพยาแต่บัณฑิตยมิตรดี
 พวกพาลสองพวกพึงรู้
 ช่มเหงเพื่อนบ้านรานคน
 ตามโลกถือเล่า
 ประโยชน์โลกนี้โลกหน้า
 ศาสนาไม่ปฏิบัติ
 อย่าเสพยาจะสูญคุณตน
 วัตวาทารามเกะกะ
 อย่าเพียรเรียนตรองปองหา
 อย่าบ้าเล่นแร่แปรธาตุ
 อย่าหลงจะเหลวทองแห่ง
 แต่ดูดังหมูปาบมิตร
 พากิจไม่ทำพราเล่น
 จงเว้นระวังดังพิศ
 น้ำไหลออกพลันฉันใด
 ทรัพย์ไหลออกพลันฉันนั้น
 เหมือนปิดปากทอบ่อไว้
 ให้ขัดปฏิบัติเถิดนา
 คือสัมปทาทั้งสี่บท
 คุณรัตนตรัยให้ตรง
 เป็นรัตนตรัยในเรา
 ไม่สุขเป็นทุกข์ไม่เที่ยง
 ในทุกข์และสุขชมชื่น
 ผู้อื่นผู้ใดใครว่า
 เป็นคุณใหญ่ในท่านนี้
 พันอดคือทุกขา
 กับกรุณาเป็นสองสิ่ง
 ในพุทธผู้ดำรง
 เรียกว่าทำความดี
 ระงับดับโลกสละหลง
 ส่องให้สว่างทางดี
 ก็เรียกว่าทำความงาม
 รู้ตามพระพุทธผู้สอน

ฆ่าบาปตายเป็นตอน	จึงได้นามกร	ตามมรรคผลที่ตนได้
พระโสดาบันนั้นไซ้	เป็นต้นต่อไป	พระสกทาคามี
พระธรรมาคามินี	เป็นสามที่สี่	คือองค์พระอรหันต์
พุทโธธรรมโมสังโฆ	ที่พึงใหญ่โต	แห่งเหล่าเราท่านทั้งหลาย
จะต้องถือจนวันตาย	อย่าได้มั่งง่าย	เร่งรู้หาครูศึกษา
บทสองคือศีลห้า	จงเร่งศึกษา	สมาทานให้ถ้วนถี่
ปาณาติปาตานี้	ห้ามฆ่าราวี	บรรดาสัตว์ทุกสิ่งสรรพ
อทินนาทานานี้	ห้ามการเกลียดกัน	ฉกฉ้อเงินทองของเขา
กาเมสุห้ามมัวเมา	ลูกเขาเมียเขา	อย่าลอบลักสมัครสมาคม
มุสาวาทาห้ามลม	เจรจาสมมม	พูดปดคดโก่งแก่ท่าน
สุราเมรัยห้ามการ	เสพยาสุราบาน	นำตาลเหตุหมอง
บทสามคือจาคะครอง	เรือนทรัพย์สิ่งของ	อย่าหนียวหนักทางทาร
จงแบ่งทรัพย์เป็นห้าสถาน	สถานหนึ่งกอบการ	เลี้ยงกายและลูกเมียตน
สถานหนึ่งให้เป็นผล	แก่พ่อแม่ตน	แลมิตรหมู่ทาสา
สถานหนึ่งไว้เพื่อพลีห้า	คือพลีราชา	แลพลีเหล่าญาติขัดสน
หนึ่งพลีแก่เทวดาตน	แลพลีแก่คน	หรือพลีกรรมแก่เปตา
สถานหนึ่งพึงเก็บไว้หนา	เพื่อร้ายเบี่ยงหน้า	มีมาจะได้ป้องกัน
สถานหนึ่งไว้ให้ท่านพลัน	แก่เพื่อนยากกัน	คือเพื่อนเดินในสงสาร
บทสี่ปัญญาคือญาณ	รู้กองสังขาร	ว่าเป็นทุกขไม่เที่ยงแท้
บทสี่นี้สุขุมแล	เร่งเรียนให้แน	ในไตรลักษณ์แลสังขาร
ชั้นห้าธาตุหกประการ	เป็นต้นนี้ท่าน	ว่าสังขารกรรมก่อมา
อนิจจังทุกขังนา	อีกทั้งอนัตตา	ทั้งสามนี้นามไตรลักษณ์
สัมปทาสี่ยากนัก	จงเร่งรู้จัก	อย่ามั่งง่ายตายเปล่า
รู้ชัดปฏิบัติเข้า	อย่าให้ตายเปล่า	จะเสียทีที่เกิดมา
ปฏิบัติให้ดีหนักหนา	เพราะจะนำมา	ซึ่งสุขในโลกทั้งสอง
ถ้าดับชีวะจะรับครอง	สมบัติโดยปอง	ในสวรรค์เสวยสุขทุกทิวา
คำนี้หนอยอดอกหนา	จงเร่งศึกษา	ต่อครูรู้ให้แนเกิด

๑๐

๑๒

เขียนจบแต่วัน ๓-๑๐ คำ ปิเถาะ เอกศก พระพุทธศักราชล่วงแล้วได้ สองพันสี่ร้อยยี่สิบสองพระวสา
สังขยาเดือนล่วงได้สามเดือน วันนั้นล่วงแล้วได้ยี่สิบสามวัน ตกอยู่ในสวรรค์นรกแล
หนังสือสวัฏประคนธรรมเล่มนี้ของ ฯ ข้าฯ ผู้มีนามชื่อว่า อิน มีจิตศรัทธาสรางไว้ในพระศาสนา
อิมินาอนิสังเสนะ ขอกุศลอันนี้จงสำเร็จแก่พระนิพพาน ณ ปัจจโยโหตุ ตี.

พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาทำนายฝัน ๑๖ ประการ ฉบับวัดตะพงใน จังหวัดระยอง

จิรพันธุ์ สัมภาวะผล

ภูมิหลังต้นฉบับ

พุทธทำนายความฝัน พบได้ทั่วภูมิภาคของประเทศไทย และมีหลากหลายสำนวน มีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไป เช่น ความฝัน ๑๖ ประการของพระยาปเสนทิโกศล ทำนายฝันพระยาปเสนทิโกศล ปัดเวนฝัน นิมิตสืบหกประการ มหาสุบินคำฉันท์ ลิลิตโสมพสนิคม เป็นต้น วัดตะพงใน เป็นวัดเก่าแก่ในจังหวัดระยอง เดิมชื่อว่า วัดสุวรรณอินทร์ศรีรัตนาราม ตั้งวัดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๐๐ บ้านตะพงในเป็นพื้นที่ชุมชนเก่าแก่ ดังปรากฏในนิราศเมืองแกลง ของพระสุนทรโวหาร (ภู่)

ถึงบ้านแลงทางแห้งเห็นทุ่งกว้าง	เพื่อนหนทางทวนทบทลบบา
บุกละแวกแฝกแซมกับหญ้าคา	จนแดดกล้ำมาถึงย่านบ้านตะพง
มีเคหาอารามงามระรื่น	ด้วยพงพื้นพุ่มไม้ไพรระหง
ตัดกระพ้อห่อใต้ทุกไร่โกง	พื้หลักลงทางทุ่งกระทอลอ

ด้วยการที่บ้านตะพงเป็นพื้นที่เก่ามาตั้งแต่อดีต ประกอบกับการมีวัดตะพงใน เป็นศูนย์กลางของชุมชน ทำให้วัดเป็นแหล่งรวบรวมตำรา สรรพวิทยาต่าง ๆ อาทิ ตำรากฎหมาย ตำรายา ตำราทางพระพุทธศาสนา ตำราโหราศาสตร์

วัดตะพงใน เป็นวัดราษฎร์สังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ตั้งอยู่ในตำบลตะพง อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง ปัจจุบันมีเจ้าอาวาสคือ พระครูศรีสิทธิการโกศล (นิพนธ์ วีรพลี ดร.)

พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาทำนายฝัน ๑๖ ประการ ฉบับวัดตะพงใน จ.ระยอง เอกสารตัวเขียน สมุดไทย ขาว จำนวน ๑๑ พับ ขนาดกว้าง ๑๐.๗ เซนติเมตร ยาว ๓๔ เซนติเมตร อักษรไทย ภาษาไทย ชูบอักษรเส้นหมึก ท้ายสมุดปรากฏนามตาอยู่ยงพองผู้สร้าง เขียนเสร็จในวันอาทิตย์ เดือน ๘ ขึ้น ๖ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๘๑ ปีมะโรง โทศก ตรงกับวันที่ ๑๖ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๓๖๓ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ลักษณะคำประพันธ์

ร้อยแก้ว สลับกับการสัมผัสระหว่างตอนในลักษณะร่าย

เนื้อเรื่องย่อ

พระยาปฐวีเณโกสินนุราช ทรงมีพระสุบินนิมิต จึงให้โหราจารย์มาทำนาย ได้ความว่าฝันนั้นจะเกิดแก่พระองค์ พระมเหสี และราชสมบัติ นางพลิกามเหสีเห็นพระยาปฐวีเณโกสินนุราชมีกิริยาอาการผิดปกติ จึงทูลเชิญให้ไปยังที่ประทับพระพุทธเจ้า ให้ช่วยทำนายให้คลายความกังวลพระทัย เมื่อถึงแล้วจึงทรงเล่าความฝันทั้ง ๑๖ ประการ ถวายแด่พระพุทธเจ้า จากนั้นพระพุทธเจ้าทรงทำนายความฝันทั้ง ๑๖ ประการตามลำดับ เมื่อพระยาปฐวีเณโกสินนุราชได้สดับพุทธทำนายอันจะมีผลสืบไปเบื้องหน้า มิได้มีอันตรายใด ๆ ในสมัยพระองค์ก็ทรงโสมนัสชื่นชมยินดี ทูลลาพระพุทธเจ้าเสด็จกลับพระราชวัง

อนึ่ง ในพระพุทธรเจ้าตรัสเทศนาทำนายฝัน ๑๖ ประการ ฉบับวัดตะพงใน จ.ระยอง ขาดเนื้อหาพระสุบินนิมิตไป ๑ ตอน คือ ตอนที่ ๑๑ หินลอยน้ำ

คุณค่า

ด้านวรรณศิลป์

กวีมีการใช้อุปมาโวหาร ประกอบอธิบายโวหาร ทั้งนี้เนื่องจากการทำนายพระสุบินนิมิต จึงมีการนำเรื่องราวในความฝัน มาอธิบายขยายความ แล้วนำคำทำนายที่ไขความแล้วอุปมากลับไปเป็นเรื่องราวในความฝัน ดังตัวอย่างในความฝันลำดับที่ ๖

พระมหากษัตริย์จึงทูลว่า ภัณฑะ ภาคะวา ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ข้าพเจ้าฝันว่าคนทั้งหลายทั้งปวงเอาธาตุทองคำนั้นได้แสนตำลึง ดูบัดสีและเอาไปรองปัสสาวะ ร้องเรียกสุนัขจึงออกมากิน ข้าพเจ้าฝันดังนี้ดูอัศจรรย์ ขอพระองค์จงตรัสเทศนาแก้ข้าบัดด้วยนี้เถิด

สมเด็จพระพุทธรเจ้าตรัสเทศนาว่า นานไปเมื่อหน้าจะหาคนที่มีสกุลนั้นมีได้ คนชั่วถ่อยจะได้เป็นดีจะถ่อยยศฐานาคักดีคนอันมีตระกูลจะถ่อยจากยศถาบรรดาศักดิ์พระเลียงชีวิตอาตมาคนชั่วมีดีมีมากนักหนา อ้อมาตั้งคนเอาธาตุทองคำแสนตำลึงนั้นไปร้องเรียกสุนัขมา จึงจอกนั้นฝันเป็นคำรบ ๖ แก้ไปเถิดจะทำนายให้ท่านฟัง

ตัวอย่างความฝันลำดับที่ ๗

พระมหากษัตริย์นั่งราบกราบทูลว่า ภัณฑะ ภาคะวา ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าข้าพเจ้าฝันว่า ชายผู้หนึ่งฝันเชือกหนึ่งทางเชือกหนึ่งนั้นห้อยโตนงลงไปได้ร้าน ยังมีสุนัขตัวหนึ่งอยู่ใต้ร้านนั้นจึงกัดทางเชือกหนึ่งกินนิด ๆ ถึงเอากินจนสิ้นเชือกหนึ่งสิ้นแล้ว ชายนั้นจะรู้ว่าสุนัขกินทางเชือกนั้นก็หาไม่ได้แต่เมื่อหลบตาพ้นไปนั้นแล ขอพระจงเทศนาให้แจ้งในกาลบัดนี้แล้วเถิด

พระพุทธรเจ้าจึงเจียวหนอ ตรัสเทศนาต่อไปแล้วว่า ยี่ดนานไปเบื้องหน้า อิตถิโย อันหญิงทั้งหลาย บุรุษโส อันว่าชายหนุ่ม ๆ ทั้งหลายเป็นคนสามหาว เสพสุรายาเมา มักแต่งตัวหวีหัวเดินส่องกระจกทากระแจะจองจันทน์เดินยกคิ้วล่อสาว ๆ ทำตามโลมด้วยอมิต มาทำไร่ไถนาค้าขายเอาตัวตาย ส่วนหญิงแสนร้ายจ่ายทรัพย์สู่ชายอื่นกินบ้ำเรอชู้ชอกใจผัว ชายชั่วโง่ไม่รู้มารยาตุตสำหรับทำเอาตัวตาย เสมือนหนึ่งชายฝันเชือกหนึ่งนั้นอยู่นั้นสุนัขมากินทางเชือกนั้นแลฝันเป็นคำรบ ๗ แก้ไปเถิด

ด้านสังคม

ในวรรณคดีเรื่อง พระพุทธรเจ้าตรัสเทศนาทำนายฝัน ๑๖ ประการ ฉบับวัดตะพงใน จ.ระยอง ทำให้เห็นบริบทสังคมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในพื้นที่บ้านตะพง ที่ผูกพันเกี่ยวกับการเกษตรกรรมอย่างชัดเจน โดยในตอนที่ ๑ มีการกล่าวถึง ทุเรียนและมังคุด ซึ่งผลไม้เศรษฐกิจของจังหวัดระยองที่ได้รับความนิยมในปัจจุบัน

พระมหากษัตริย์จึงกราบทูลว่า ภัณฑะ ภาคะวา ข้าแต่พระพุทธรเจ้าลักษณะที่พระองค์มาฝันทั้ง ๑๖ ประการว่ายังมีอสุภราชทั้ง ๔ ตัว มาแต่ทิศทั้ง ๔ สู่ตรงหน้า

กันแล้วก็ทำกริยาจะสัပ္พุทด้วยกันแล้ว แล้วมิได้สัပ္พุทด้วยกันแล้วก็อันตรธาน หายไปทีนั้น อันตรายอันใดจะมีแก่เราขอพระองค์จงทรงพระกรุณาตรัสเทศนาแก่ ข้าบัดนี้

พระพุทธเจ้ามีพุทธปฏิภาตรัสว่า ดูก่อนมหาบพิตรอันว่าผืนดั่งนี้ไปเบื้องหน้า ท้าวภรรยาทั้งหลายมิได้อยู่แก่ธรรม มีทำตามประเพณีอันดีด้วยโลกทรัพย์ คำขายริบ รอมหอมหอบเอาทรัพย์ไว้ให้ตั้งด่านขนอน สร้อยสาอากรสิ่งของมากล้ำเหลือ อาณา ประชาราษฎรทั้งหลายคับคั่งได้แสนแสนเชื่อนัก ด้วยท้าวพญาเป็นธรรมมีทำตาม ประเพณีมาแต่ก่อน ข้าวก็ยาก หนากก็แพง **ทุเรียนมังคุดก็จะแพง** สารพัดจะแห้ง แล้ง ทั้งฝนไม่ตกตามฤดู ข้าวปลาก็จะตาย ฝ่ายชวานาก็ยากร้อนรนด้วยฝนไม่ตกให้ ทั่วกัน มหาเมฆนั้นตั้งมาทั้งสี่ทิศประจุฝนจะตกแล้วก็ได้ไม่ได้มาตกแล้ว ก็อันตรธาน หายไปจากทีนั้นอย่างอสุภราชทั้ง ๔ จะสัပ္พุทด้วยกันแล้วบอกมิได้สัပ္พุทด้วยกัน แล้ว อันตรายอันใดจะมีแก่มหาบพิตรนั้นก็หามิได้ฝนเป็นคำรบหนึ่งแก่ไปเถิด

ในขณะที่ในพุทธทำนายข้อเดียวกันนี้ นอกจากข้าวยากหนากแพง สำนวนอื่นๆ ต่างมีเนื้อความ ปลีกย่อยแตกต่างกันไป อาทิ น้ำเต้า แดง มะม่วง มะปราง ดังนี้

ผืนว่าโคทั้งสี่มีกำลัง	เล่นประดังมาโดยทิกนิมิตเห็น
จะชนกันแล้วหันห่างกระเด็น	ต่างหลีกหนีหนีเร้นไปหายตัว
ทรงภิปรายทลายว่าฤดูฝน	เมฆหมอกมมมีดมิทุกทิศทั่ว
ดังจะปรายสายพิรุณชุ่มเขียวมัว	วายุพัดกลัดกลั้วละลายไป
จะลำบากยากเย็นกับไพร่พล	ด้วยฟ้าฝนไม่ตกมาในนาไร่
ทั้งต้นข้าวเต้าแดงเหี่ยวแห้งไป	ผลไม้ม่วงปรางจะบางเบา
เกิดข้าวยากหนากแพงทุกแหล่งหล้า	ฟุ้งประชาแค้นคับจะอับเฉา
ด้วยมนตริโมหาปัญญาเยาว์	ลำเอียงเอาอาμισไมเคิดธรรม์

(พระพุทธทำนาย ทายพระสุบินพระเจ้าปเสนทิโกศล ๑๖ ข้อ)

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันเห็นสุบินข้อ ๑ อย่างนี้ก่อนว่า โคผู้ สี่เหมือน ดอกอัญชัน ๔ ตัว ต่างคิดว่าจักชนกัน พวกมันวิ่งมาสู่ท้องพระลานหลวงจาก ทิศทั้ง ๔ เมื่อมหาชนประชุมกันคิดว่า พวกเราจักดูโคชนกัน ต่างแสดงท่าทางจะชน กัน บรรลือเสียงคำรามลั่นแล้วไม่ชนกัน ต่างถอยออกไป

หม่อมฉันเห็นสุบินนี้เป็นปฐม อะไรเป็นผลของสุบินนี้ พระเจ้าข้า?

มหาบพิตร ผลของสุบินข้อนี้ จักไม่มีในชั่วรัชกาลของมหาบพิตร ในชั่ว ศาสนาของตถาคต แต่ในอนาคต เมื่อโลกหมุนไปถึงจุดเสื่อม ในรัชกาลของ พระราชาผู้กำพร้า ผู้มิได้ครองราชย์โดยธรรม และในกาลของหมู่มนุษย์ผู้ไม่ตั้งอยู่ใน ธรรม เมื่อกุศลธรรมลดน้อยถอยลง อุกุศลธรรมหนาแน่นขึ้น ในกาลที่โลกเสื่อม ฝน จักแล้ง และดินเมฆจักขาด **ข้าวกล้าจักแห้ง** ทุพภิกขภัยจักเกิด เมฆทั้งหลายตั้งขึ้น จากทิศทั้ง ๔ เหมือนจะย้อยเม็ด พอพวกผู้หญิงรีบเก็บข้าวเปลือกเป็นต้น ที่เอาออก ผึ่งแดดไว้เข้าภายในร่ม เพราะกลัวจะเปียก เมื่อพวกผู้ชายต่างถือจอบถือตะกร้าพา

กันออกไป เพื่อจะก่อค้นกันน้ำ ก็ตั้งเค้าจะตก ครางกระหึ่ม ฟ้าแลบ แล้วก็ไม่ตกเลย
ลอยหายไป เหมือนโคที่ตั้งท่าจะชนกันแล้วไม่ชนกันฉะนั้น นี่เป็นผลของสุบินนั้น แต่
ไม่มีอันตรายไร ๆ แก่มหาบพิตร เพราะเรื่องนั้นเป็นปัจจัย มหาบพิตรเห็นสุบินนี้
ปรารภอนาคต ฝ่ายพวกพราหมณ์อาศัยการเลี้ยชีวิตของตน จึงทำนายดังนี้

พระบรมศาสดา ครั้นตรัสบอกผลแห่งสุบินด้วยประการฉะนี้แล้ว ตรัสว่า จง
ตรัสเล่าสุบินข้อที่ ๒ เกิด มหาบพิตร.

(อรรถกถา เอกกนิบาตชาดก วรณวรรค ๗. มหาสุบินชาดก ว่าด้วยมหาสุบิน)

วรรณคดีเรื่อง พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาทำนายฝัน ๑๖ ประการ ฉบับวัดตะพงใน จ.ระยอง นับเป็น
วรรณคดีอีกเรื่องหนึ่งที่น่าสนใจ ทำให้เห็นความงดงามของการใช้ภาษาและถ่ายทอดเรื่องราวที่สอດแทรก
เอกลักษณ์ของท้องถิ่นไว้ได้อย่างน่าสนใจ

เอกสารอ้างอิง

ธนบัตร ใจอินทร์. (๒๕๖๓). พุทธทำนายความฝันพระเจ้าปเสนทิโกศลฉบับหอสมุดแห่งชาติ :

ความสัมพันธ์กับเพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา. วารสารอักษราพิบูล, ๑(๒), ๓๘-๕๓.

พระพุทธทำนาย ทายพระสุบินพระเจ้าปเสนทิโกศล ๑๖ ข้อ. (๒๕๕๖) งานพระราชทานเพลิงศพ

พ.ท.พระวโรสถประสิทธิ์จันทร์. ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๕๙. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์นิธการการพิมพ์.

พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๗ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๑๙ ขุททกนิกาย ชาดก ภาค ๑๗. มหาสุบินชาดกว่าด้วยมหาสุบิน.

(ม.ป.ป.). เข้าถึงจาก <https://84000.org/tipitaka/read/r.php?B=27&A=502>

อรรถกถา เอกกนิบาตชาดก วรณวรรค ๗. มหาสุบินชาดก ว่าด้วยมหาสุบิน. (ม.ป.ป.). เข้าถึงจาก

<https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=27&i=77>

บทปริวรรต สุนิพนิตที่ความฝัน ๑๖ ประการ ฉบับวัดตะพงใน จังหวัดระยอง

เมื่อเพลากลักรุ่งอัศจรรย์ทรงพระสุบินนิมิตที่ความฝันสมเด็จพระยาปิฎกธรรมาวาสโกสินธุราช ขึ้นจากบรรทมไสยาสน์ สมเด็จพระบรมพิตรนั้นมิทรงองค์สิ้นประพจน์หนักหนา จึงให้หาโหราอาจารย์มา แล้วจึงมีพระโองการเล่าพระสุบินนิมิตที่ความฝันแก่โหราจารย์ทั้งหลาย ดั่งนิยายอันสมเด็จพระบรมพิตรทรงสุบินนิมิตที่ความฝัน จึงให้โหราทั้งหลายคิดคคิคุณดูตามสารประเภทโดยสาเหตุมีมา เห็นแล้วทรงพระกรุณาว่า มหาบพิตรกิริยาพระราชสมภารทรงพระสุบินนิมิตที่ความฝันนั้นจะมีเหตุ ๓ ประการจะได้สมเด็จพระบรมพิตรนั้นประการหนึ่งจะได้แก่พระหเสีประการหนึ่ง จะได้แก่สมบัติประการหนึ่ง จึงพระยาปิฎกธรรมาวาสโกสินธุราชได้ฟังโหราทูลดั่งนั้นก็เร่งเส้าโศกพระทัยยิ่งนักหนา เมื่อเพลาล้ำรุ่งขึ้นบรรทม จะมีน้ำพระทัยชื่นชมด้วยพระมเหสีเหมือนหนึ่งเมื่อก่อนนั้นหามิได้ นางพระยาก็รำคาญพระทัย เห็นหลายวันแล้วก็มาทูลถามว่าบพิตรพระราชสมภารผู้เป็นสามี อันนี้ดูราคะเห็นไม่ได้เป็นการกว่าทุกวันโทษอันใดมิแก่ข้าพเจ้าทำมิชอบใจ พระองค์จึงทรงพระกรุณาตัดบอกสำแดงโทษสิ่งนั้นเกิด

พระมหากษัตริย์ผู้ประเสริฐ ครั้นได้สดับสารนางพระยาทูลถาม จึงมีพระโองการตรัสแก่นางพระยาว่า ดูกรเจ้าพลิกาทรมารักของพี่เอ๋ยพี่จะโกรธแก่เจ้าด้วยสิ่งอันใด ด้วยโทษอันมิแก่เจ้านั้นก็ห้ามได้ พี่หากทรงพระสุบินนิมิตซึ่งความฝันเป็นอัศจรรย์พี่จึงถามโหราทั้งหลาย ทูลบอกอันตรายว่าจะมี ๓ ประการ จะได้แก่ประการหนึ่ง จะได้แก่สมบัติประการหนึ่ง พี่จึงนั่งทอดหัวเข่าเจ้าถูกเป็นทุกข์ด้วยดั่งนี้ นางพญาจึงทูลว่าขอเชิญพระองค์เสด็จไปสู่พระเชตุพนแห่งพระพุทธเจ้า แล้วจึงทูลถามพระพุทธเจ้าดูเอง พระพุทธเจ้าจะได้จากเทศนาแก้มหาบพิตรให้แจ้งในพระหทัย

สมเด็จพระยาปิฎกธรรมาวาสโกสินธุราช มีหมู่อำมาตย์ราชมนตรีแวดล้อมเป็นยศบริวาร ประดับประดาการไปสู่สำนักพระพุทธเจ้า แล้วก็ยกอรุณขึ้นเหนืออัมมิงคสิโรตม์ แล้วเสด็จนั่งอยู่ในที่ควร

พระพุทธเจ้ามีพระพุทธานุภาพตรัสถามว่า มหาบพิตรมาสู่สำนักแห่งตถาคตนี้มีกิจอันใด พระมหากษัตริย์ได้ฟังพระพุทธเจ้าตรัสถามดั่งนั้นจึงทูลแก่พระพุทธเจ้า ข้าพระองค์มาฝันในราตรีเมื่อจะใกล้รุ่งเป็นอัศจรรย์ยิ่งนักหนา ข้าพระองค์จึงมาสู่สำนักพระองค์เพื่อจะทูลถามลักษณะซึ่งความฝัน พระองค์จึงทรงพระกรุณาตรัสเทศนาแก้ข้าพเจ้าให้ทราบดั่งนี้เล่าเกิดสาธุสาธุสาธุ พระพุทธเจ้ามีพุทธานุภาพตรัสถามว่า มหาบพิตรฝันเป็นประการใดก็วิสันาไปมีขม้นอย่าคอยหงอยอยู่ ตถาคตจะเทศนาแก้บพิตรไปในกาล ณ บัดนี้ที่ด้วยแล

พระมหากษัตริย์จึงกราบทูลว่า ภันเต ภาคะวา ข้าแต่พระพุทธเจ้าลักษณะที่พระองค์มาฝันทั้ง ๑๖ ประการว่ายังมีอสุภราชทั้ง ๔ ตัว มาแต่ทิศทั้ง ๔ สู่ตรงหน้ากันแล้วก็ทำกิจจะสัพยุทธ์ด้วยกันแล้ว แล้วมิได้สัพยุทธ์ด้วยกันเล่าก็อันตรธานหายไปนั้น อันตรายอันใดจะมีแก่เราขอพระองค์จงทรงพระกรุณาตรัสเทศนาแก้ข้าบัดนี้

พระพุทธเจ้ามีพุทธานุภาพตรัสว่า ดูก่อนมหาบพิตรอันว่าฝันดั่งนี้ไปเบื้องหน้า ท้าวภรรยาทั้งหลายมิได้อยู่แก่ธรรม มีทำตามประเพณีดีด้วยโลกทรัพย์ ค้าขายบริบอบหอมอบเอาทรัพย์ไว้ให้ตั้งด่านขนอน สร้อยสาอากรสิ่งของมากล้ำเหลือ อาณาประชาราษฎร์ทั้งหลายคับคั่งได้แค้นแสนเข็ญนัก ด้วยท้าวพญาเป็นธรรม มีทำตามประเพณีมาแต่ก่อน ข้าวก็ยาก หนักก็แพง พุเรียนมังคุดก็แพง สารพัดจะแพงแล้ง ทั้งฝนไม่ตกตามฤดู ข้าวปลาก็จะตาย ฝ่ายชาวนา ก็ยากร้อนรนด้วยฝนไม่ตกให้ทั่วกัน มหาเมฆนั้นตั้งมาทั้งสี่ทิศประดุจฝนจะตกแล้ว ก็ไม่ได้มาตกเล่า ก็อันตรธานหายไปจากที่นั้นอย่างอสุภราชทั้ง ๔ จะสัพยุทธ์ด้วยกันแล้วบอกไม่ได้สัพยุทธ์ด้วยกันเล่า อันตรายอันใดจะมีแก่มหาบพิตรนั้นก็หามิได้ฝันเป็นคำรบหนึ่งแก้ไปเกิด

สมเด็จพระพุทธพระยาปิณธุเวณโกศลราชจึงก้มกราบทูลว่า ภัณฑ ะคะวา ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าข้าพระมา ฝืนว่ารุกขชาติทั้งหลายขึ้นมาเหนือแผ่นดินประมาณศอก ๑ คืบ ๑ เป็นดอกเป็นรูปอุอัสจรรย ขอพระกรุณา เทศนาแก่ข้าบัดนี้เล่าเกิด

พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาว่า ดุรามหาบพิตรอันว่ารุกขชาติทั้งหลายคืบ ๑ ศอก ๑ เป็นดอกเป็นลูกนั้นจะได้แก่หญิงชายทั้งหลายอันตายแล้วเกิดมาในโลกนี้ มีอายุนั้นน้อยนักหนาประกอบด้วยกิเลสจำเดิมแต่ใหญ่ ได้ ๖ ปี ๗ ปีแล้วก็มีบุตรธิดา ดังพฤษกษอันเกิดขึ้นมาสูงศอก ๑ คืบ ๑ มีดอกมีลูกนั้นฝืนเป็นค้ำรบ ๒ แก่ไปเกิด

พระมหากษัตริย์จึงกราบทูลว่า ภัณฑ ะคะวา ข้าแต่พระพุทธเจ้าข้าพเจ้ามาฝืนว่าแม่วัวทั้งหลาย ชอบ ก้นมากินนมลูกวัวอันคลอดออกมาได้วันหนึ่งนั้น ลูกวัวนั้นนางที่ก็ให้แม่วัวนั้นกินด้วยง่าย บางทีนั้นก็มีให้กินด้วย ง่ายข้าพเจ้าฝืนเป็นอุอัสจรรยทรงพระกรุณาตรัสเทศนาแก่ข้าบัดนี้เล่าเกิด

พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาว่า ดุรามหาบพิตรฝืนว่าตั้งนั้นนานไปเมื่อหน้า สัตว์ทั้งหลายหญิงชายจะถูก ผู้เฒ่าผู้แก่พ่อแม่เป็นนักหนา จะโดยค้ำรบแก่บิดามารดานั้นก็หาไม่ได้ แล้วจะตีตำพระบิดามารดาด้วยกลมารยา จะเก็บเอาทรัพย์ได้ตั้งใจปรารถนาแล้วจะสืบทอดด้วยตณหาราคารักษาแต่ตัวตน จะรักษาบิดามารดานั้นหาไม่ได้ แล้ว มีแต่เขาก็ให้กิน มีแต่ผ้าก็ให้หนึ่งห่ม เมื่อสบายใจเขาก็ให้กินด้วยง่าย ผู้เฒ่าผู้แก่พ่อแม่จะหาที่พึ่งพามีได้ เหมือนหนึ่งแม่วัวทั้งหลายอันกินนมลูกวัวพึ่งออกโดยวันหนึ่งสองวันนั้นแล ฝืนเป็นค้ำรบ ๓ อุตสาห์แก่ไปเล่าเกิด

พระมหากษัตริย์จึงทูลว่า ภัณฑ ะคะวา ข้าแต่พระพุทธเจ้าข้าพระมาฝืนว่า วัวนั้นรู้แกล้งรู้ไถนั้นคน ทั้งหลายมิได้เอาเทียมเกวียน เอาแต่วัวมีรูแกล้งรู้ไถนั้นมาเทียม มันก็พาเกวียนแล่นยับเยินออกไปนอกทางเกวียน นั้นก็หักยับย่อยข้าพเจ้าฝืนเป็นอุอัสจรรยทรงพระกรุณาตรัสเทศนาแก่ข้าบัดนี้เล่าเกิด

ข้าพเจ้าพระองค์จึงตรัสเทศนาว่า มหาบพิตรท้าวพระยามิได้ทำตามประเพณีแต่โบราณมา นรชาติอัน ฉลาดในกิจทั้งหลายอันรู้จักผิดและชอบ ให้พิจารณาถ้อยความชาวบ้านแลชาวเมือง แลบุคคลผู้ใดอันโลภนั้นหา ปัญญามิได้จะได้พบจะได้เห็น ฉบับทำเนียบเป็นบรรทัดฐานนั้นหาไม่ได้ แต่จะข่มเหงเอาเขาตามอำเภอใจผิด ๆ ชอบๆ ดังวัวหนุ่มมิเคยเกวียนเอาเขามาเทียมเกวียนมันก็หักยับย่อย ฝืนเป็นค้ำรบ ๔ แก่ไปเกิด

พระมหากษัตริย์ทูลว่า ภัณฑ ะคะวา ข้าพระองค์มาฝืนว่า ม้ามีปาก ๒ ปาก ข้างซ้ายก็มีปาก ข้างขวา ก็มีปาก ให้หญ้ามากินก็ให้กินทั้งสองข้าง ข้าพเจ้าฝืนเป็นอุอัสจรรย พระองค์จึงตรัสเทศนาแก่ข้าบัดนี้เล่าเกิด

พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาว่า มหาบพิตรท้าวพระยาทำผิดประเพณี ทั้งอำมาตย์มนตรีมีเป็นธรรม พิพากษาเนื้อความให้ลำเอียงนักหนา ตลาการกินทั้งสองข้าง ข้างโจทยก็กินข้างจำเลยก็กิน เหมือนดังม้ากิน หญ้าทั้งสองปากนั้น ฝืนเป็นค้ำรบ ๕ แก่ไปเกิด

พระมหากษัตริย์จึงทูลว่า ภัณฑ ะคะวา ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ข้าพเจ้าฝืนว่าคนทั้งหลายทั้งปวงเอาเถา ถองค่านันได้แสนตำลึง ดูปดสีและเอาไปรองปัสสาวะ ร้องเรียกสุนัขจึงจอกมากิน ข้าพเจ้าฝืนดังนี้อุอัสจรรย ขอ พระองค์จึงตรัสเทศนาแก่ข้าบัดนี้เกิด

สมเด็จพระพุทธเจ้าตรัสเทศนาว่า นานไปเมื่อหน้าจะหาคนที่มิสกลนั้นมีได้ คนชั่วถ้อยจะได้เป็นดีจะ ถอยยศฐานาคัดดีคนอันมีตระกูลจะถอยจากยศถาบรรดาศักดิ์พระเลี่ยมชีวิตอาตมาคนชั่วมีดีมีมากนักหนา อับมาดังคนเอาเถาถองควรค่าแสนตำลึงนั้นไปร้องเรียกสุนัขมา จึงจอกนั้นฝืนเป็นค้ำรบ ๖ แก่ไปเกิดจะทำนาย ให้ท่านฟัง

พระมหากษัตริย์นั่งราบกราบทูลว่า ภัณฑ ะคะวะ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าข้าพเจ้าฝ่าฝืนว่า ชายผู้หนึ่ง ฟันเชือกหนึ่งทางเชือกหนึ่งนั้นห้อยโตนงลงไปได้ร้าน ยังมีสุนัขตัวหนึ่งอยู่ใต้ร้านนั้นจึงกัดทางเชือกหนึ่งกินนิด ๆ ถึงเอากินจนสิ้นเชือกหนึ่งสิ้นแล้ว ชายนั้นจะรู้ว่าสุนัขกินทางเชือกนั้นก็หาไม่ได้แต่เมื่อหลบตาพ้นไปนั้นแล ขอพระจงเทศนาให้แจ้งในกาลบัดนี้เล่าเถิด

พระพุทธเจ้าจึงเจียวหนอ ตรัสเทศนาต่อไปแล้วว่า ยึดนานไปเบื้องหน้า อติโย อันหญิงทั้งหลาย บุรุษ โส อันว่าชายหนุ่ม ๆ ทั้งหลายเป็นคนสามหาเว เสพสุรายาเมา มักแต่งตัวหวีหัวเดินส่องกระจกทากระแจะจ้อง จันทน์เดินยักคิ้วล่อสาว ๆ ทำตามโลมด้วยอมิต มาทำไรไถนาค้าขายเอาตัวตาย ส่วนหญิงแสนร้ายจ่ายทรัพย์สู่ ชายอื่นกินบำเรอชู้ชอกใจผัว ชายชั่วโง่ไม่รู้มารยาตสำหรับทำเอาตัวตาย เสมือนหนึ่งชายฟันเชือกหนึ่งนั่งอยู่นั้น สุนัขมากินทางเชือกนั้นแลฟันเป็นคำรบ ๗ แก่ไปเถิด

พระมหากษัตริย์จึงกราบทูลว่า ภัณฑ ะคะวะ ข้าพเจ้าฝ่าฝืนว่ากระออมตั้งอยู่ท่ามกลางในนาพระลาน มากนักนั้นหาน้ำมิได้ ส่วนว่ากระออมลูกใหญ่มีน้ำบริบูรณ์ยังมีคนทั้งหลายตักน้ำเทลงทั่วสนามทิศในกระออมใหญ่ ที่น้ำเต็มอีกเล่า ที่ไม่มีน้ำหาตักใส่มิได้ ข้าพเจ้าฝ่าฝืนอัครจริยขอพระเทศนาแก่ข้าบัดนี้เล่าเถิด

พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาว่า นานไปเมื่อหน้าบ้านเมืองหาความสุขมิได้ ด้วยว่าจวนดินแผ่นดินนั้นจืดจาง ไป ผลไม้ทั้งหลายมิบริบูรณ์ ท้าวพระยาจะยากไร้เชียวใจจะมีทรัพย์แต่หมิ่นหนึ่งว่ามีมากหนักหนา ท้าวพระยาจะ เอาส่วยสาอากรแก่นาปราชาราษฎร์ทั้งหลาย ชาวพณิชยชนบททั้งหลายทำไรไถนาค้าขายเอาเสปียงให้เสีย ส่วยสาอากรเอาเข้าท้องพระคลังหลวง...ฝันว่าคนทั้งหลายอันตักน้ำมาเพิ่มลงที่กระออมอันน้ำเต็มนั้นเป็นคำรบ ๘ แก่ไปเถิด

พระมหากษัตริย์ทูลว่า ภัณฑ ะคะวะ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าข้าพพระพุทธเจ้าฝ่าฝืนว่า ยังมีสระอันใสสระ ๑ ไสกว้าง มีน้ำ...เต็มดาชไปดอกปทุมมาชาติทั้งห้าประการ มีน้ำใสสะอาดปราศจากผงเฝ้าเจ้าอุลิส ยังสัตว์ทั้งหลาย นั้นลุลยลงไปกินที่น้ำชุ่ม ริมฝั่งใสไม่กิน สิมากินที่ชุ่มเป็นตม จงเทศนาแก่ข้าบัดนี้เล่าเถิด

พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาว่า นานไปเมื่อหน้าท้าวพระยาจะอาธรรมฉันทาโลกทรัพย์มิเมตตาแก่สัตว์ จะ เปียดเบียนแก่ชาวบ้านและชาวเมืองจะทนทานมิได้ จะหนีไปเมืองน้อยบ้านนอก เมืองหลวงเสื่อมสูญ เมืองน้อย บ้านนอกจะคับคั่งด้วยคนทั้งหลาย เมืองหลวงก็ร่วโรยตั้งน้ำในท่ามกลางชุ่มคับคั่งเหมือนดังน้ำริมฝั่งใส่นั้น ฝัน เป็นคำรบ ๙ แก่ไปอย่าช้าอยู่เลยขมิขมันเถิด

พระมหากษัตริย์จึงกราบทูลว่า ภัณฑ ะคะวะ ข้าพระพุทธเจ้าฝ่าฝืนว่าหม้อข้าวลูกหนึ่งจุ ๓ ขนาน คน ทั้งหลายหุงกิน บ้างดิบ บ้างสุก บ้างเป็นท้องเลน บ้างเปียก บ้างไหม้เป็นอัครจริย จงตรัสเทศนาให้แจ้งแก่ใจ ข้าพพระพุทธเจ้าบัดด้วยนี้เถิด

พระพุทธเจ้าจึงเทศนาว่า นานไปเมื่อหน้าท้าวพระยามิเป็นธรรมเทวดาทั่วทั้งแผ่นดินก็มีเป็นธรรมทั้ง โลกก็มีเป็นธรรม บรรดาฝนจะตกก็ตกมิเสมอกัน ที่ตกก็ตกที่มืดก ที่ตกก็ตกหนักนั้นข้าวกล้าก็ตายผุ่ยไป ทิศใด ตกบริบูรณ์ข้าวกล้าก็บริบูรณ์เพราะว่าฝนตกมีทั่วเหมือนดังฝันเป็นคำรบ ๑๐ แก่ไปเถิด

พระมหากษัตริย์ทูลว่า ภัณฑ ะคะวะ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าพระราชสมภารข้าพระพุทธเจ้าฝ่าฝืนว่า คน ทั้งหลายเอาแก่นจันทร์อันค่าแสนดั่งทองหนึ่งนั้นไปแลกเอาน้ำนมโดยโสมมมากิน ข้าพระพุทธเจ้าฝ่าฝืนอัครจริย จงตรัสเทศนาให้แจ้งแก่จิตแก่ใจแก่หูแก่ตาข้าบัดนี้เล่าเถิด

พระพุทธเจ้าตรัสเทศนา ว่าไปเมื่อศาสนาพระตถาคตจะถดถอยน้อยนักหนาด้วยลูกพระตถาคตเป็นเอง เอาคำพระธรรมของตถาคตมาผูกเป็นเพลงไปสำแดงแก่บรรดาสัตว์ทั่วทั้งหลายหญิงชายยินดีมีใจศรัทธาบูชา

เครื่องบริขารต่าง ๆ นานา ดังคนทั้งหลายเอาแก่นจันทร์อันค่าแสนตำลึงทองหนึ่งนั้นมาแลกเอานมโคโสมมอัน
เน่านั้นมาชดมานั่งกินฝืนเป็นคำรบ ๑๒ แก้ไปเถิด

พระมหากษัตริย์จึงกราบทูลว่า ภัณฑะ ภาคะวา ข้าแต่พระพุทธเจ้าข้าพระเจ้าฝืนว่า น้ำเต้าจมลงไป
ข้าพระเจ้าฝืนเป็นอัสจรรยงตริสเทศนาแก่ข้าบัดนี้เถาเถิด

พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาว่า นานไปเมื่อหน้าท้าวพระยา มิเป็นธรรมคนมีสกุลเผ่าพันธุ์ก็จะยากไร้เชื่องใจ
ดั่งน้ำเต้าอันเบาจมลงน้ำ ฝืนเป็นคำรบ ๑๓ แก้ไปเถิด

พระมหากษัตริย์ทูลว่า ภัณฑะ ภาคะวา ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าข้าพระเจ้าฝืนว่า พบงูเห่าเลื้อยหนีจตริส
เทศนาแก่ข้าบัดนี้เถิด

พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาว่า นานไปเมื่อหน้าเมียจะข่มเหงผัวตั้งตัวเป็นใหญ่ ด่าผัวด้วยการมลมปาก
ปากกล้าด่าชายปัญญาน้อย ลุอำนาจด้วยเห็นว่าหัวไร่จุก ด้วยเมาตณหาเป็นกำลัง ฝืนเป็นคำรบ ๑๔
แก้ไปก่อนเถิด

พระมหากษัตริย์จึงน้อมก้มเศียรศิโรตม์ กราบทูลว่า ภัณฑะ ภาคะวา ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าข้าพเจ้ามาฝืน
ว่า หมูราชหงษ์ทองทั้งหลายก็ชวนกันมาล้อมฝูงกาที่หากริยามิได้ ทรงพระกรุณาตรัสเทศนาแก่ข้าบัดนี้เถาเถิด

พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาว่า นานไปเมื่อหน้าท้าวพระยาจะถดถอยจากความรู้อันประเสริฐ ขุนช้างนาย
ม้ามักมีทำงาน เมื่อข้าศึกมาเบียดเสียดแก่กันครั้น ข้าศึกมาพระมหากษัตริย์ก็จะแต่งคนอันถ้อยแต่กล้าหาญ
ประกอบด้วยความรู้จึงให้เป็นท้าวพระยาแล้วให้สมบัติแก่คนอันถ้อยนั้น คนมีตระกูลจะถดถอยจากสมบัติหาที่
พึ่งมิได้จะเข้าไปล้อมคนอันถ้อยนั้น ดังว่าราชหงษ์ทองทั้งหลายมาล้อมฝูงกาหากริยามิได้ ฝืนเป็นคำรบ ๑๕ แก้
ไปเถาเถิด

พระมหากษัตริย์ทูลว่า ภัณฑะ ภาคะวา ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าข้าพเจ้าฝืนว่า เอาเนื้อเหลือเสือกกับตัวเสือกมา
กินพระองค์มาตรัสเทศนาแก่ข้าพเจ้าบัดนี้เถาเถิด

พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาว่า นานไปเบื้องหน้าคนหาตระกูลมิได้ คนถ้อยจะไปเป็นติจะมียศศักดิ์บริวาร
จะข่มเหง คนอันมีตระกูลจะมามีการบนบน้อมแก้มันที่คนถ้อยหาตระกูลมิได้นั้น ดังว่าฝืนเอาเนื้อเหลือเสือกกับตัว
มากินนั้น ฝืนเป็นคำรบ ๑๖ ประการ ก็จบบริบูรณ์เท่านี้แล

พระมหากษัตริย์ครั้นได้ฟังคำพระพุทธเจ้าตรัสเทศนาก็มาไพบราญยังนักหนาขึ้นมาขึ้นขมยินดีแล้วยอกร
จุลีขึ้นเหนือเศียรศิโรตม์ แล้วทูลอลาพระสรพเพญ์เสด็จเข้าสู่พระราชวังนั้นทีเดียวแล

พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาทำนายฝืน ๑๖ ประการก็จบบริบูรณ์เท่านี้แล

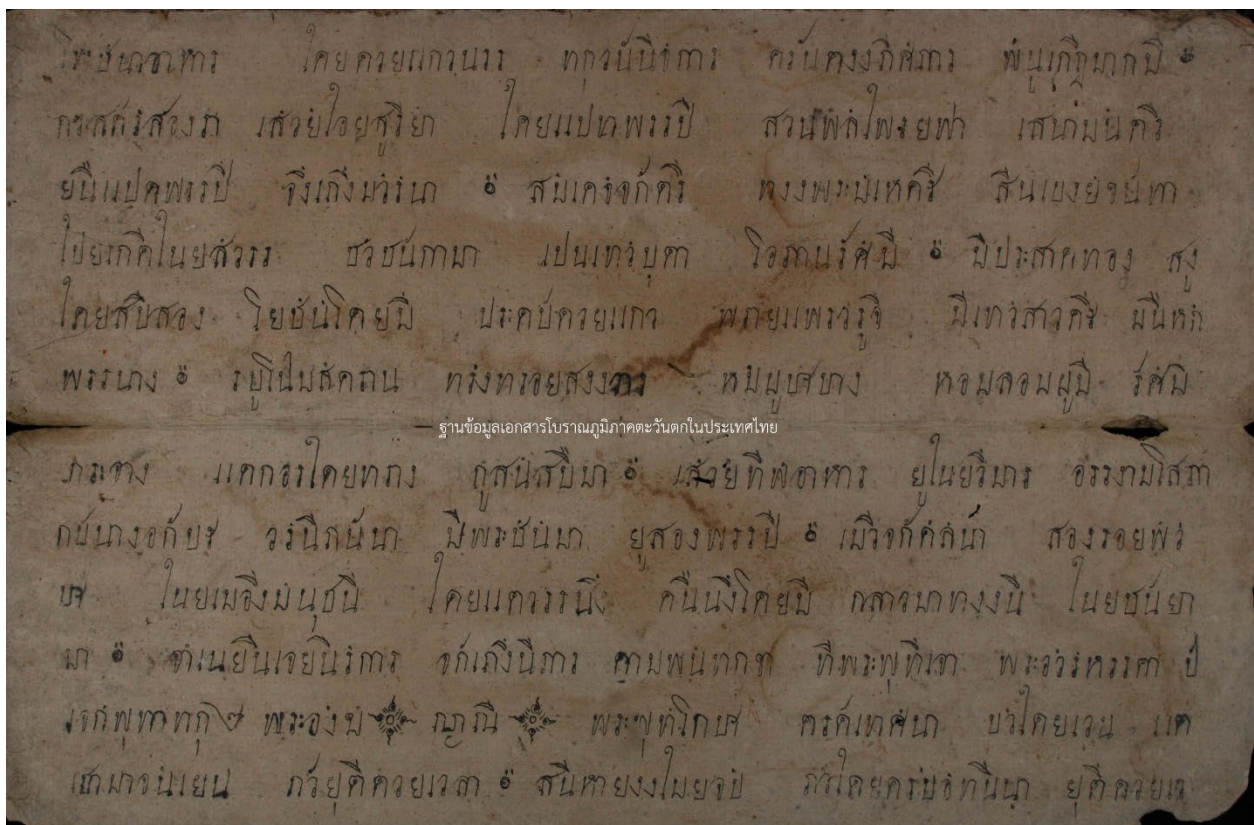

ประวัติพุทธโฆษาจารย์คำกาพย์ ฉบับวัดท่าพูด จังหวัดนครปฐม

อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล

ภูมิหลังต้นฉบับ

ต้นฉบับประวัติพุทธโฆษาจารย์คำกาพย์ ฉบับวัดท่าพูด นครปฐม ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวัดท่าพูด ภายในวัดท่าพูด ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำท่าจีน หรือแม่น้ำนครชัยศรี อ.สามพราน จ.นครปฐม มีการสำรวจทำทะเบียนแล้วโดยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ชื่อในบัญชีคือ เรื่องประวัติพุทธโฆษาจารย์ หัวเรื่องตำนาน ต้นฉบับเป็นสมุดไทยขาว จารด้วยเส้นหมึก ตัวอักษรไทย , ขอมไทย ภาษาไทย , บาลี ต้นฉบับพลัด ไม่สมบูรณ์ ทำสำเนาดิจิทัลแล้ว รหัสเอกสาร NPT001-018 อยู่ในฐานข้อมูลเอกสารโบราณ ภูมิภาคตะวันตก ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

ตัวอย่างต้นฉบับเรื่องพระพุทธโฆษาจารย์

ลักษณะคำประพันธ์

แต่งด้วยกาพย์ชนิดต่าง ๆ ได้แก่ กาพย์ ๑๑ กาพย์ ๑๖ กาพย์ ๒๘ และกาพย์ ๓๒ และปรากฏการระบุทำนอง ได้แก่ ยานี สุรางคนางค์ และ พิลाप

เนื้อเรื่องย่อ

เนื้อความในสมุดไทยกล่าวถึงประวัติของพระพุทโธมาจารย์ หรือพระพุทโธมา หรือ พระพุทโธมา โดยกล่าวตั้งแต่เริ่มอุปสมบทเป็นพระภิกษุ แล้วกลับไปชักชวนให้บิดาและมารดาซึ่งนับถือศาสนาพราหมณ์หันมานับถือพระพุทธศาสนา จากนั้นพรรณนาสติปัญญาและจริยวัตรของพระพุทโธมา ตอนท้ายกล่าวถึงอันสงส์การรักษาศีล และโทษของการไม่รักษาศีล โดยกล่าวเน้นศีลข้ออินทนาทาน ซึ่งเป็นศีลข้อ ๒ ในเบญจศีล หรือศีล ๕ โดยกล่าวโน้มน้าวให้รักษาศีลอินทนาทาน มิให้ลักทรัพย์ รวมไปถึงการเบียดบัง ฉ้อโกง ตระบัด ทำลายทรัพย์ของผู้อื่นให้เสียหาย

คุณค่า

คุณค่าด้านวรรณศิลป์

วรรณคดีเรื่องพระพุทโธมาเป็นวรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา มุ่งใช้เป็นคำสอนให้ชาวเมืองประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมคำสอน โวหารที่โดดเด่น คือเทศนาโวหาร และ พรรณนาโวหาร เพื่อโน้มน้าวให้ผู้ฟังทำความดี ดังปรากฏในหน้าปลายของสมุด

ตัวอย่างเทศนาโวหาร ในตอนที่กวีได้กล่าวถึงผู้พิพากษาที่ไม่เที่ยงธรรมตายไปจะตกนรก

๑ อันหนึ่งกระลาการ	นั่งโรงนั่งศาล	ว่าความทั้งผอง
เห็นแต่อำมาตย์	สินจ้างเงินทอง	บ่ว่าให้ต้อง
๑ เห็นผู้ใดดี	แม้ความผิดมี	บได้กล่าวหา
ครั้นผู้้นถ้อย	น้อยถอยปัญญา	บได้กรรณา
๑ ส่วนคนผู้ยาก	เร่งกลัวอำนาจ	บได้ทู่เมียง
บ้างแปลงถ้อยคำ	ทำให้ลำเอียง	เห็นไม่รู้เอียง
๑ อันหนึ่งเล่าหนา	มาเอาทานา	แห่งท่านมาไว้
อันหนึ่งทักทาน	แห่งท่านจะให้	แก่คนอื่นไซ้
๑ ทักทั้งนี้หนา	เข้าในอินทนา	แต่ส่วนอกุศล
ครั้นดับสังขาร	เวรตามตน	ลงไปทุกข์ทน

จากนั้นกวีใช้ พรรณนาโวหาร กล่าวพรรณนาความน่ากลัวของนรกไว้ ดังนี้

๑ ในชุมโรรม	นรคนันโส	กว้างยาวประมาณ
แต่ข้างพันโยชน์	ลึกโสพิสดาร	ห้าร้อยประมาณ
๑ นรคนันไซ้	สวนท้าวไฟ	เต็มชุมนิริยา
คนอันผิดมือง	..ของเขามา	ยมพบาลเข้าคร่า

นอกจากเรื่องการใช้โวหารข้างต้นแล้ว ยังพบว่าเรื่องพระพุทโธมาจารย์ ส่วนหนึ่งที่พบนี้ ยังโดดเด่นเรื่องการสร้างสรรค์รายละเอียดชีวิตประวัติของพระพุทโธมา โดยกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดา และระหว่างอุปัชฌาย์อาจารย์ กับพระพุทโธมา ในช่วงเวลาก่อนที่จะไปแปลธรรม ซึ่งขยายความไปจากเรื่องราวในคัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง อาทิ พุทธโฆษนิทาน ญาณทัชฌกรณ คัมภีร์วิสุทธิมรรค ทั้งนี้เนื้อหาที่เพิ่มเข้ามามีบทบาทให้การสร้างอารมณ์สะท้อนใจให้ผู้อ่าน เนื่องจากเพิ่มเติมเนื้อหาส่วนความสัมพันธ์ในครอบครัว และความสัมพันธ์กับอุปัชฌาย์อาจารย์และหมู่สงฆ์

ตัวอย่างความสัมพันธ์ในครอบครัว

๑ พ่อแม่ทั้งสองรา	เห็นลูกมากดีใจ
จึงเล่นมาทันใด	รับลูกไปยังในเรือน
๑ บิดาแลมารดา	ชมักหนาใครในทัน
ไปนานเป็นหลายปีเดือน	ละขาไว้เปล่าใจหาย
๑ ที่นี้เจ้ามาแล้ว	พระลูกแก้วผู้โฉมฉาย
ลึกละเอียดเท่าวันตาย	เพราะเจ้าหายไปช้านาน
๑ พระพุทธโกษา	กล่าววาจาตั้งใจนึก
แม่นท่านจะให้ลื	ให้ต่อตริภัง
๑ พระพุทธโกษา	จะทรมานบิดามารดา
พระให้เจ้าจิตจะมา	ขอเป็นติดมิดนักหนา
๑ ครั้นต่อตริภัง	จึงพระแก้วมีปัญญา
ให้บิดามารดา	เข้าภาวนา...อารมณ์

ตัวอย่างความสัมพันธ์กับอุปมาอุปไมยอาจารย์และหมู่สงฆ์

๑ พระยุดุเต็มใจ	พระเจ้าไปดุใจหาย
ความใช้แลความตาย	พระบิณฑุจะเห็นเลย
๑ เมื่ออยู่ได้เห็นหน้า	ไปเถตราพระบิณฑุ
พลัดกันแลพระเอย	พระจะไปถึงลังกา
๑ เพื่อนชีวันสนิทหมู่	กุสิดฝ่ายหน้าตา
พระเจ้าไปลังกา	กลับคืนมาซ้ำเห็นใจ

นอกจากนี้ในตอนท้ายก็ยิ่งเลือกใช้หลักธรรมคำสอนอย่างง่ายคือ อทินนาทาน ซึ่งอยู่ในเบญจศีล หรือ ศีล ๕ ซึ่งคุ้นเคยในหมู่ชาวบ้าน ดังนี้

๑ ทัญท์ทั้งนี้หนา	เข้าในอทินนา	แต่ส่วนอกุศล
ครันดับสังขาร	เวราตามตน	ลงไปทุกขทน
		อยู่ในนรกภาพ

คุณค่าด้านวรรณคดีคำสอน

กวีชี้ให้เห็นว่าการนับถือพระพุทธศาสนาและปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนเป็นหนทางที่ถูกต้อง จึงให้มีฉากที่พระพุทธโฆษาจารย์กลับไปที่บ้านเพื่อ “ทรมาน” หรือโปรดบิดามารดา ที่นับถือศาสนาพราหมณ์ให้หันมานับถือพระพุทธศาสนาเป็นสรณะ ดังตัวอย่าง

๑ ปิดประตูแล้วใส่ดาล	ทรงทรมานบิดามารดา
มีดกลุ่มร้อนนักหนา	สองเฒ่าจึงภาวนาไป
๑ ภาวนาข้างไสยศาสตร์	มีพลังพลาดว่านมัดลิวาย
อินศวรรณโมณรายณ์	ค่านไม้คล้ายร้อนนักหนา
๑ พระพุทธโกษา	ภาวนาข้างพุทธไสย
พระเจ้าอยู่(สายใจ)	สองเฒ่าไซรมิใครออกมา
๑ พระผู้มีปัญญา	ภาวนาให้สองเฒ่าฟัง

ว่าพุทธคุณนี้	กับพระธรรมคุณนี้
๑ ไหว้ซึ่งคุณพระเจ้า	ทุกคำเข้าไหว้เหนือหัว
สรณังคึกคั่งร่ำ	ล้อมตัวไว้กันโพยภัย
๑ ไหว้ซึ่งคุณพระธรรมอันประเสริฐ	เลิศในสงสาร
พระเจ้าเข้านิฤพาน	ย่อมไปโปรดทั่วทั้งหลาย
๑ ไหว้ซึ่งคุณพระสงฆ์	เอาใจปลงในโลกา
ไปเที่ยวเทศนา	โปรดฝูงสัตว์มิให้หลง
๑ บัดนั้นจึงสองเฒ่า	ครั้นฟังเจ้าเพราะ...หุ
แม้นมีสว่นเผยประตุ	ตู่จะฟังคำสั่งสอน

ในตอนท้ายกวีเลือกนำเสนอชื่อ ๕ ซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับคนทั่วไป แล้วนำมาขยายความโดยละเอียด ยกตัวอย่างประกอบว่าหากผิดศีลแล้วจะถูกลงโทษอย่างไร ดังตัวอย่าง ศีลข้อทินาทานา และหากรักษาศีลข้อนี้ได้จะได้ผลบุญอย่างไร ดังตัวอย่างตอนที่กวีกล่าวถึงผลหรืออานิสงส์ของการรักษาศีลข้อทินาทานา ซึ่งได้อานิสงส์มาก ดังความตอนหนึ่งว่า

๑ บุคคลผู้ใด	ศรัทธาถือได้	ในอทินนาทาน
ตามอนักสาวนา	... ทุกประการ	จตุตถสถาน
๑ จัดได้ไปเกิด	เอาพระกำเนิด	ในอุทรที่ปา
เป็นเจ้าจอมกษัตริย์	จักรพรรดิราชา	พร้อมด้วยช้างมา
๑ คลั่งเงินคลั่งทอง	คลั่งผ้าเนื้อนอง	แต่ล้วนของดี
มีปราสาทแก้ว	พรายแพรวรคมี	เก้ายอชนโดยมี
๑ มีนางนัสนม	สีหมันอุดม	ห้อมล้อมซ้ายขวา
ย่อมมีเดชา	พร้อมด้วยฤทธา	ทั่วอุตรทิศา
๑ แม้นสตรีภาพ	รู้กลัวรู้หลาบ	คอยคิดปรองดอง
ในอทินนาทา	จิตตาไม่ปอง	อตล่ำห์ปกครอง
๑ ครั้นเมื่อตายไป	นางนั้นจะได้	เป็นอัครชายา
แห่งเจ้าจอมกษัตริย์	จักรพรรดิราชา	รูปโฉมโสภา
		คือนางในสวรรค์

คุณค่าด้านสังคมและวัฒนธรรม

เรื่องพระพุทโธษาจารย์ นับเป็นตำนานเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งในพระพุทธศาสนา เนื่องจากเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับการสืบทอดพระไตรปิฎก เรื่องราวอันเป็นเกียรติคุณของท่านได้รับการบันทึกในคัมภีร์ต่าง ๆ เช่น พุทธโฆสนิทาน ญาโณทัยปกรณ วิสุทธิมรรค ประวัติของท่านมีอยู่ว่า เมื่อคราวที่พระพุทธศาสนาได้เสื่อมจากประเทศอินเดียไปเจริญรุ่งเรืองอยู่ในเกาะลังกา พระพุทโธสะ หรือ พระพุทโธษาจารย์ ผู้รจน “ธัมมปัทมสูตรกถา” นี้ เป็นชาวอินเดีย บ้านเกิดของท่านคือ “โฆสคาม” บวชในสำนักของพระเรวตเถระ สาเหตุที่ได้นามว่า “พุทโธสะ” เพราะท่านมีชื่อเสียงกึกก้องเหมือนพระพุทธเจ้า ท่านเดินทางไปเกาะสีหล (เกาะลังกา) เพื่อแปลพระไตรปิฎก พร้อมทั้งหนังสืออรรถกถา ซึ่งจารึกไว้ด้วย “ภาษาสิงหล” เป็น “ภาษามคร” หรือ “ภาษาบาลี” “ธัมมปัทมสูตรกถา” เมื่อ พ.ศ. ๙๕๖ ได้รับการปริวรรตจากภาษาสิงหลเป็นภาษาบาลีด้วย ดังนั้น “ธัมมปัทมสูตรกถา” จึงเริ่มเป็นที่รู้จักของชาวโลกตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ชื่อพระพุทโธษาจารย์ก็เป็นที่รับรู้ของชาวโลกด้วยเช่นกัน

เรื่องพระพุทโธษา นับเป็นเรื่องเล่าสำคัญในสังคมไทย ถือเป็นวีรบุรุษทางปัญญาของพุทธศาสนิกชน นับถือกันว่าท่านเป็นผู้มีปัญญามาก แม้การสถาปนาสมเด็จพระราชาคณะตำแหน่งสมเด็จพระพุทโธษา ก็มักจะทรงพระกรุณาฯ เลือกสมเด็จพระราชาคณะที่แตกฉานในพระไตรปิฎกให้มาครองตำแหน่งนี้

ในสังคมไทย “พระพุทโธษา” เป็นต้นแบบของผู้มีปัญญา เป็นตัวอย่างหรือเป็นสิ่งที่คนมักจะเปรียบผู้มีปัญญามาก รวมทั้งปรากฏในคำอธิษฐานในอดีตว่า “ขอให้ผู้มีปัญญาดังพระพุทโธษาเมืองลังกา” ดังปรากฏในคำอธิษฐานของสุนทรภู่ในนิราศวัดเจ้าฟ้า ความเป็นว่า

ขอผลอาานิสงส์จงสำเร็จ
 แม้ยังไม่ถึงที่พระนิฤพาน
 จะพากเพียรเรียนวิสัยแต่ไตรเพท
 แม้รักใคร่ให้คนนั้นกรรณา
 ขอรู้ทำคำแปลแก้วิมุตติ
 มีกำลังดังมาฆะสามเณร

สรรพคุณพันหลงในสงสาร
 ขอสำราญราศีย่าปีทา
 ให้วิเศษแสนเอกทั้งเลขผา
 ชนมายืนเท่าเขาพระเมรุ
 เหมือนพระพุทโธษามหาเถร
 รู้จัดเจนแจ้งจบทั้งภพไตร

วรรณคดีเรื่อง ประวัติพระพุทโธษาจารย์คำกาพย์ ฉบับวัดท่าพุท นครปฐม นับเป็นหลักฐานสำคัญอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นความรับรู้และการสืบทอดเรื่องราวของพระพุทโธษาจารย์ในฐานะตำนานพระพุทโธศาสนา นอกจากนี้ยังทำให้เห็นความคิดสร้างสรรค์ของบรรพชนในการขยายรายละเอียดในเนื้อเรื่องให้สอดคล้องกับบริบทการใช้ประโยชน์อีกด้วย

เอกสารอ้างอิง

- คณาจารย์ มหามกุฏราชวิทยาลัย. (๒๕๓๔). *วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๓ ตอน ๒ (ตอนจบ) ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย*. โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระพุทโธษาจารย์. (๒๕๐๖). *ญาณไทยปกรณัม พระพุทโธษาจารย์*. วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร.
- พุทโธสนิทาน เรื่องพระพุทโธสาจารย์ไปแปลพระปริยัติธรรมในลังกาทวีป. (๒๔๕๖) พิมพ์แจกในการปลงศพ แยม ภรรยาพระศรีสุนทรโวหาร น้อย . ม.ป.พ.
- รุจาภา ประวงษ์. (๒๕๕๒). *การตีความภาพเล่าเรื่องพระพุทโธสาจารย์เดินทางไปสืบทอดพระพุทธศาสนาในลังกา ทวีปตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุนทรภู่. (๒๕๕๕) “นิราศวัดเจ้าฟ้า.” ใน อมรชัย คหกิจโกศล (บ.ก.), *ประชุมนิราศสุนทรภู่*, (น. ๕๓-๗๐). กรมศิลปากร.

บทปริวรรต ประวัติพุทธโฆษาจารย์คำกาพย์ ฉบับวัดท่าพุท จังหวัดนครปฐม

(หน้าต้น)

๑ เกศนี้พราหมณ์ทั้งสอง	ตั้งใจบวรไหว้
ฟังลูกเทศนาไป	มีน้ำใจใสศรัทธา
๑ พระองค์ฤพ.....	ชานันกรวดน้ำมา
(เจ้า)ไปให้ญาติกา	..นี้มา..นาใด..รับทาน
๑ ครั้นจบเทศนา	ไปบ้าน
พระพุทโฆษาจารย์	เสด็จจากบ้านไปวัดวา
๑ เหตุพระทำนายน	(มาตา)
ฝูงชนฟังเทศนา	ครั้นมรณาไปสู่สวรรค์
๑ พระพุทโฆษา	 ทำนายนปล้น
ยังมีสงฆ์องค์หนึ่งนั้น	... แพลธรรมเมืองลงกา
๑ เรื่องราวอันนี้ท่าน	คิดว่า
ด้วยใจใสศรัทธา	รับสินอุปัชฌาย์
กับวชเดี่ยวทันใจ	
๑ ครั้นบวชเป็นชีแล้ว	กวาดวัดผัดแผ้ว
.... แล้วหนังสือ	
๑ กิจกรรมอันใดแรงถือ	เจ้าเรียนหนังสือ
ปัญญากยิ่งกว่าคน	
๑ เมื่อนั้นเจ้ากุสั่น	เห็นฉลาดยิ่งคน
พันที่จะบอกนั้นสืบไป	
๑ ปัญญาเลิศล้ำแดนไตร	พระสูตรพระวินัย
พระไตรปิฎกบริบูรณ์	
๑ จบแล้วจึงสาธยายมูล	ให้
.....ข้างลิ้นลงกา	
๑ เมื่อนั้นพระครูอุปัชฌาย์	ฟังเพราะนักหนา
ว่าลิ้นใครเลยจะปาน	
๑ พรน....	ให้ตักหน้าแลโคลนทราย
บาปนรกก็ไม่หาย	ใจร้ายก็ไม่พ้นโทษ
๑ แม้นให้พุนถนน	ชนดินพุนมหาโพธิ์
บาปนนั้นไม่หายโทษ	เพราะเจ้าโกรธกล่าวขวัณครู
๑ พระพุทโฆษา	นึกไปมาแต่ในใจ
ว่าข้าไม่บอกใคร	ข้าขอสมา
๑ พระอาจารย์เจ้าจึงว่า	ขอสมาธิไม่ได้
เมื่อใดแลเจ้าไป	แปลธรรมในเมืองลงกา ๑

๑ แลให้สทลเป็นคำชินสืห์
กูจึง..... โทษ

ได้แล้วกลับมาที่

๑ พระธรรมนั้นยากนัก
แปลเป็นคำไทยมา

พระสุทิมรรคในลังกา
ยังกังขา....

๑ แปลมาให้สำเร็จ
กลประดุจสืบไป

แปลคำเทศเป็นคำไทย
พันวิสัยนักหนา

๑ พระพุทธโกษา
โปรดพ่อแม่ทั้งสอง

ว่าขอลาออกไปก่อน
สั่งสอนแล้วไปลงกา

๑ เมื่อนั้นพระชิตัน
ไปโปรดบิดามารดา

ผู้คนเห็นก็โมทนา
ไปเกิดหนาเชิญเข้าไป

๑ พระพุทธโกษา
ก็วกถึงที่ใกล้

ลาครูมาบัดเดียวใจ
แห่งบิดาแลมารดา

๑ พ่อแม่ทั้งสองรา
จึงเล่นมาทันใด

เห็นลูกมาก็ดีใจ
รับลูกไปยังในเรือน

๑ บิดาแลมารดา
ไปนานเป็นหลายปีเดือน

ชนนักหนาใครในทัน
ละขาไว้เปล่าใจหาย

๑ ที่นี้เจ้ามาแล้ว
สีกเลี้ยงเท่าวันตาย

พระลูกแก้วผู้โฉมฉาย
เพราะเจ้าหายไปช้านาน

๑ พระพุทธโกษา
แน่นท่านจะให้สีก

กล่าววาจาตั้งใจนึก
ให้ต่อตริกจง

๑ พระพุทธโกษา
พระให้เจ้าจิตจะมา

จะทรมานบิดามารดา
ขอเป็นตติมิตนักหนา

๑ ครั้นต่อตริกนั้น..
ให้บิดามารดา

จึงพระแก้วมีปัญญา
เข้าภาวนา...อารมณ์

๑ ครั้นเข้าในตึกแล้ว
ให้ภาวนาข้างอินศวนรายณ์

จึงพระแก้วนั่งใจมาอยู่
ตั้งใจมาปิดประตูไว้

๑ ปิดประตูแล้วใส่ตาล
มิดกลุ่มร่อนนักหนา

ทรงทรมานบิดามารดา
สองเฒ่าจึงภาวนาไป

๑ ภาวนาข้างไสยศาสตร์
อินศวนโมนรายณ์

มีพลังพลาดว่านมัสสวาย^๑
ค่านไม่คลายร่อนนักหนา

๑ พระพุทธโกษา
พระเจ้าอยู่(สายใจ)

ภาวนาข้างพุทธไสย
สองเฒ่าไซรมิใครออกมา

๑ พระผู้มีปัญญา
ว่าพุทธคุณัง

ภาวนาให้สองเฒ่าฟัง
กับพระธรรมคุณัง

^๑ มาจาก โอม นมัส ศิวายะ (สันสกฤต: Om Namah Shivaya, เทวนาครี: ॐ नमः शिवाय) เป็นบทสวดใน การกล่าวบูชาพระศิวะเป็นเจ้าในศาสนาพราหมณ์

๑ ไว้ซึ่งคุณพระเจ้า	ทุกคำเข้าไหว้เหนือหัว
สรณังคึกคั่งร่ำ	ล้อมตัวไว้กันโพยภัย
๑ ไว้ซึ่งคุณพระธรรมอันประเสริฐ	เลิศในสงสาร
พระเจ้าเข้านิฤพาน	ย่อมไปโปรดทั่วทั้งหลาย
๑ ไหว้ซึ่งคุณพระสงฆ์	เอาใจปลงในโลกา
ไปเที่ยวเทศนา	โปรดฝูงสัตว์มิให้หลง
๑ บัดนั้นจึงสองเฒ่า	ครั้นฟังเจ้าเพราะ...หู
แม้มีสว่นเผยประตุ	ดูจะฟังคำสั่งสอน
๑ เมื่อนั้นพระอาจารย์	เผยใบออกมาพลัน
แล้วจึงสั่งสอนธรรม	ให้จำสันท้าแปดประการ
๑ ครั้นสั่งสอนแล้วสรรพ	เธอจึงกลับมาช้านาน
ไปลาพระอาจารย์	จะไปแปลธรรมเมืองลงกา

๑ สรุจนางค์๑

๑ พระผู้มีบุญ	พระไปแทนคุณ	ถึงเรือนมารดา
แล้วพระเสด็จไป	ยังเมืองลงกา	ไปแปลธรรมา ตามพุทธทำนาย
๑ พระพุทธโกษา	พระมีปัญญา	วันรุ่งเรื่องฉาย
จะไปแปลธรรม	ตามพุทธทำนาย	ตามคำกฎหมาย เทวดานิมนต์
๑ พระพุทธโกษา	พระมีปัญญา	เลิศล้ำฝูงคน
จะไปแปลธรรม	เป็นคำสั่งหล	คำพระทศพล อยู่เมืองลงกา
๑ พระผู้ประเสริฐ	ปัญญาล้ำเลิศ	ยิ่งกว่าเทวา
จะไปแปลธรรม	ถึงเมืองลงกา	อย่าให้กังขา ในเมืองชมพู
๑ พระพุทธโกษา	พระมีปัญญา	ยิ่งกว่าทั้ง...
ทั้งบททั้งบาท	มิให้แพร่พราย	ยิ่งกว่าทั้งหลาย ยิ่งเทพเทวา
๑ พระเจ้าประเสริฐ	พระผู้ล้ำเลิศ	ยิ่งกว่าโลกา
ชีตันพระไซรี	ไปแปลธรรมา	ถึงเมืองลงกา บ่ได้ปรารมภ์
๑ พระพุทธโฆษา	ชีตันพระไซ	ให้พระเจ้าไป
แปลธรรมลังกา	เอาพระธรรมา	ถึงเมืองลังกา สอนสัตว์ทั้งหลาย
๑ พระพุทธโกษา	จะไปลังกา	ใจคือดอกบัว
อันผุดบานขึ้น	ในพื้นสระหลวง	ใจคนทั้งปวง ชื่นชมมากมาก
๑ พระมีปัญญา	ชื่นชมมนัสสา	บ่ได้แพร่พราย
เหตุว่าพระเจ้า	ต้องพุทธทำนาย	แปลธรรมทั้งหลาย เอาเป็นทำวน
๑ พระพุทธโกษา	สืบพระธรรมา	คำพระทศพล
พระธรรมทั้งหลาย	ว่าเป็นทั้งวน	คำพระทศพล มีแล้วพระบาลี
๑ ไปแปลได้แล้ว	จึงให้บทแผ้ว	คำพระชินสีห์
แต่พระโพธิทัต	แปลได้หลายปี	คำพระชินสีห์ แปลเป็นคำไทย
๑ พระพุทธโกษา	ท่านมีปัญญา	เลิศล้ำแดนไกร
จะไปแปลธรรม	อันเป็นสงสย	ว่าจักแปลได้ คำลีนลังกา

๑๓ ญานี ๓๑

๑ พระสงฆ์ทั้งหลาย พระเจ้าไปลังกา	นั่งเรียงรายใจหรรษา สอนตู่ข้าพขอเต็มใจ
๑ แพลธรรมอันพิเศษ ตู่ข้าจะสืบไป	แปลคำเทศเป็นคำไทย รำเรียนในไว้ในชมพู
๑ พระเจ้าไปแปลแล้ว สืบไว้ในชมพู	จึงพระแก้วมาหาดู สั่งสอนสัตว์ทั้งหลาย
๑ พระยุดูเต็มใจ ความไข้แลความตาย	พระเจ้าไปดูใจหาย พระบารมีจะเห็นเลย
๑ เมื่ออยู่ได้เห็นหน้า พลัดกันแลพระเอย	ไปเกตุราพระบ่เคย พระจะไปถึงลังกา
๑ เพื่อนชีวันสนิทมู พระเจ้าไปลังกา	กุสิดฝ่ายหน้าตา กลับคืนมาข้าเห็นใจ
๑ พระสงฆ์ ๑ บารมีเจ้าจะไป	จึงพระเจ้า.. ให้ใช้ ขอลุได้ตั้งปรารภนา
๑ พระสงฆ์ทั้งหลาย เดชโพธิสมภาร	ให้พรถวายบมินาน ขอลุแล้วตั้งใจจง
๑ พระพุทธโกษา ขอพรแก่พระองค์	รับวาจาแล้วกราบลง ข้าขอลุตั้งปรารภนา

๑๔ พิลิปา ๒๑

๑ พระสงฆ์ผู้เฒ่า	ให้พรแก่เจ้า	พระพุทธโกษา
ของจุลถึง	เมืองลังกา	เอาพระธรรมมา สอนสัตว์ทั้งหลาย
๑ ขอพระเจ้าลู	แปลธรรมจงปรุ	ปัญญาเรื่องฉา
ถาข้า.....	ทั่วเมืองทั้งหลาย	ลังกามากมาย เป็นโยมพระองค์
๑ พระเจ้าจะไป	แปลธรรมพิศมัย	ขอลุโดยจง
แปลบทแปลบาท	ขอให้ปรุปร่ง	ปัญญาพระองค์ ยิ่งเทพเทวา
๑ ข้าพระเจ้าไป	แปลพระวินัย	อย่าได้กังขา
พระเจ้าแปลแล้ว	พระกลับคืนมา	สอนโลกโลกา ทั่วเมืองชมพู
๑ ขอพระเจ้าลู	แปลธรรมจงปรุ	ลังกาเป็นครู
เอาพระธรรมมา	สอนชาวชมพู	ได้จุลคำกู โดยใจประสงค์
๑ พระไปแปลธรรม	ขอลุโดยพลัน	ได้ตั้งใจจง
ขอลุปรารภนา	สมภารพระองค์	 ให้ไหลหลง พลาดพลั้งไปมา
๑ ขอให้ขึ้นใจ	(ขอ)อย่าหลงไหล	ใน(ข้อ) กังขา
ขึ้นเนื้อขึ้นใจ	ให้...ใจจินดา	ขอลุปรารภนา โดยใจจำนง
๑ พระพุทธโกษา	อ่อนโอนวาจา	กราบไหว้พระสงฆ์
ไหว้ครูอุปัชฌาย์	วันทาพระองค์	

(หน้าปลาย)

(หน้า 7)

๑ อายุเทพผู้นั้น	ยืนถึงพรพรพรวชา		
..ร้อยโดยคณนา	 ไส		
จักเอาไป..	เทียบเปรียบกัน		
..... .	 เดียวตาย		
๑ เมื่อภายหลัง	นำกาที่ยี่สิบบาย		
.....	 แลนิพพาน		
๑ ที่นี้จะกล่าว	ในบาลีพระเจ้า		
.....			
๑ ลักของเขามา			
.....			
๑ ไม่ว่าแต่ลัก	แม่นมียศศักดิ์	ชุมเห่งประชา	
ให้เสียเงินทอง	บ่ต้องธรรมา	ไม่มีโส.... ..	
.....	แต่เบาดอกหนา	บ่ตามลำเนา	
ลงว่าโทษหนัก	แล้วคุมเหงเอา	คิดทำให้เขา	เสียทรัพย์เงินทอง
๑ อันหนึ่งกระลาการ	นั่งโรงนั่งศาล	ว่าความทั้งผอง	
เห็นแต่อามิส	สินจ้างเงินทอง	บ่ว่าให้ต้อง	วินัยเลยหนา
๑ เห็นผู้ใดดี	แม่นความผิดมี	บ่ได้กล่าวหา	
ครั้นผู้นั้นถ้อย	น้อยถอยปัญญา	บ่ได้กรรณา	ว่าให้ลำเอียง
๑ ส่วนคนผู้ยาก	เร่งกลัวอำนาจ	บ่ได้ทู่เถียง	
บ้างแปลงถ้อยคำ	ทำให้ลำเอียง	เห็นไม่รู้เถียง	ทำกุมเหงไป
๑ อันหนึ่งเล่าหนา	มาเอาทานา	แห่งท่านมาไว้	
อันหนึ่งทัดทาน	แห่งท่านจะให้	แก่คนอื่นไซ้	หวังให้ใส่ตน
๑ ทัดทั้งนี้หนา	เข้าในอหินนา	แต่ส่วนอกุศล	
ครั้นดับสังขาร	เวราตามตน	ลงไปทุกข์ทน	อยู่ในนรกภาพ
๑ ในชุมโรรมุ	นรกกนั้นโส	กว้างยาวประมาณ	
แต่ข้างพันโยชน์	ลึกโสพิศดาร	ห้าร้อยประมาณ	โดยโยชน์คณนา
๑ นรกกนั้นไซ้	สวนท้าวไฟ	เต็มชุมนิริยา	
คนอันผุดผ่อง	..ของเขามา	ยมพบาลเข้าคร่า	มัดเข่าบนาน
๑ ได้เจ็ด...แล้ว	 ใจแก่แล้ว	ทู่ลงบนาน	
เปลวไฟฉายฉาบ	วูบวาบประหาร	บัดเดียวบนาน	สิ้นชีพบ่คง
๑ ครั้นเป็นขึ้นแล้ว	ยมบาลใจแก่แล้ว	มัดแล้วทั้งลง	
ทั้ง ... ไฟ	หมกไหม้ผุยผง	ตายแล้วคั่นคง	ตามกรรมเวรา

๑ แต่เป็นกับตาย ชำนาญนักหนา คณนาโดยปี
 ในมนุษย์นั้นโสด ได้เจ็ดสิบโกฏ หก...โดยมี
 เป็นวันคืนเดียว ในโรนรี ชำนาญหลายปี ในนรกแลนา
 ๑ ครั้นมาในมนุษย์นีสัย เกิดในท้องข้า ครอกเขาแห่งท่าน
 เพราะกรรมเวรา ถอยยั้งนักหนา ชั่วช้ายังคน
 ๑ ย่อมเป็นอัปลักษณ์ ปรากฏจากที่รัก แห่งฝูงเศษชน
 เหม็นสาบเหม็นอาย ยากร้ายกว่าคน แต่ผ้าพันตน หายากนักหนา
 ๑ ถ้วนห้าร้อยชาติ แล้วจึงคลาคลาด จากทาสนั้นมา
 ทำกรรมนั้นเล่า เจ้าทรัพย์เขามา ห้าร้อยชาตา พรรณนาบาลี
 ๑ อันหนึ่งเล่าหนา ลักทรัพย์วัดถา แห่งพระสังฆนิ
 บาปยิ่งกว่าเก่า ร้อยเท่าแสนทวี เราท่านทั้งนี้ อย่าได้อุเบกขา
 ๑ อนึ่งอุกอาจ ฉกชิงชีวาตม์ ในทางกลางป่า
 ย่อมจะได้ถึง ทนทุกขเวทนา ดุจดั่งกล่าวมา แต่หนหลังทุกประการ
 ๑ จุตติจากสัมภารา
 บุคคลผู้ใด ศรัทธาถือได้ ในอุทินนาทาน
 ตามอนักราวนา ... ทุกประการ จุตติจากสถาน บ่ทนเวทนา
 ๑ จัดได้ไปเกิด เอาพระกำเนิด ในอุทรที่ปา
 เป็นเจ้าจอมกษัตริย์ จักรพรรดิราชา พร้อมด้วยช้างมา ข้าคนมากมี
 ๑ คลังเงินคลังทอง คลังผ้าเนืองนอง แต่ล้วนของดี
 มีปราสาทแก้ว พรายแพรววรัศมี เก้าโยชน์โดยมี ดุงามรจนา
 ๑ มีนางนักสนม สี่หมื่นอุดม ห้อมล้อมซ้ายขวา
 ย่อมมีเดชา พร้อมด้วยฤทธา ท้าวอุตรทิศา บ่มีถึงสอง
 ๑ แม่นสัตรีภาพ รู้กลัวรู้หลบ คอยคิดปรองดอง
 ในอุทินนาทา จิตตาไม่ปอง อดสำหรับปกครอง สิ้นพระศาสดา
 ๑ ครั้นเมื่อตายไป นางนั้นจะได้ เป็นอัครชายา
 แห่งเจ้าจอมกษัตริย์ จักรพรรดิราชา รูปโฉมโสภา คือนางในสวรรค์
 ๑ จำเนียรเจียรมา คอยเลี้ยงรักษา ไพร่ฟ้าทั้งนั้น
 เสมามณฑล ฝูงคนครามครัน อันร้ายทั้งนั้น บ่ทันทรมวย
 ๑ สมเด็จพระยา มีแก้วอันปรา- กฎามประไพ
 แก้วกอนั้นเล่า แม้นจะเอาสิ่งใด ย่อมได้ตั้งใจ สิ้นทุกประการ
 ๑ พระยาทั้งนางพระยา เมื่อจะปรารณา โภชนาอาหาร
 ได้ด้วยแก้วนั้น ทุกวันนิจกาล ครั้นตั้งพิชฐาน พลันเกิดมากมี
 ๑ กษัตริย์สองรา เสดวยไอศูรียา ได้แปดพันปี
 ส่วนพลไพร่ฟ้า เสนามนตรี ยืนแปดพันปี จึงถึงมรณา
 ๑ สมเด็จพระจักรี ทั้งพระมเหสี สิ้น...ขันทา
 ไปเกิดในสวรรค์ ช่อชั้นกามา เป็นเทวบุตรา โอภาวิศมี
 ๑ มีปราสาททอง สูงได้สิบสอง โยชน์โดยมี
 ประดับด้วยแก้ว พรายแพรววรุจี มีเทวสาวศรี หมื่นหกพันนาง

๑ รูปโฉมสคราญ	ทั้งสร้อยสังวาล	หม่มภูษาบาง
ห้อมล้อมภูมิ	รัศมีกระจ่าง	แต่ก่อนได้สร้าง
๑ เสวยทิพย์อาหาร	อยู่ในวิมาน	อันงามโสภา
กับนางอัปสร	วรรณพรรณา	มีพระชันษา
๑ เมื่อจักคณนา	สองร้อยพรรษา	ในเมืองมนุษย์นี้
ได้แต่วันหนึ่ง	คืนหนึ่งโดยมี	กล่าวมาทั้งนี้
๑ จำเนียรเจียรกาล	จักถึงนิพพาน	ข้ามพ้นทุกข์
ที่พระพุทธิเจ้า	พระอรหันตา	ปัจเจกพุทธา
		ทุก ๆ พระองค์

๑ ญาณิ๑

๑ พระพุทโธษา	ตรัสเทศนาไปได้วัน
แต่เข้ามาจนเย็น	ก็ยุติด้วยเวลา
๑ ศิลห้ายังไม่จบ	พอได้ครบอินนา
ยุติด้วยเว (ลา)	

หมวดวรรณคดีนิทาน

พระยาสี่เสารักลอนสวด ฉบับวัดบางอ้อยช้าง จังหวัดนนทบุรี

ธนภัทร พิริโยธินกุล^๑

ภูมิหลังต้นฉบับ

วรรณคดีเรื่อง **พระยาสี่เสารักลอนสวด** บันทึกในสมุดไทยขาว เส้นหมึกดำ มีหมึกน้ำเงินและแดงแทรกในส่วนเครื่องหมาย เพื่อแสดงว่าเป็นการขึ้นบทใหม่ สมุดไทยฉบับนี้มีขนาด กว้าง ๑๒ เซนติเมตร ยาว ๓๖.๕ เซนติเมตร บันทึกด้วยอักษรไทย ภาษาไทย หน้าละ ๕ บรรทัด เก็บรักษา ณ ตู้กระจกเก็บสมุดไทย ชั้น ๓ พิพิธภัณฑ์วัดบางอ้อยช้าง ตำบลบางสีทอง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี

ลักษณะต้นฉบับที่พบ เป็นฉบับพลัด ไม่สมบูรณ์ แยกออกเป็น ๒ ฉบับ ตามรหัสเอกสารโบราณของวัดบางอ้อยช้าง คือ อช. ข. ๐๐๘ (๒) และ อช. ข. ๐๑๐

ฉบับที่ ๐๐๘ (๒) มีทั้งหมด ๔ หน้า คือฉบับที่พลัดมาจากมาจาก ฉบับที่ ๐๑๐ ซึ่งเนื้อความในฉบับที่ ๐๐๘ (๒) คือ ภาพย่นที่ ๔๑๓ – ๔๒๙ มีข้อความระบุว่า “นำปลายพระยาสี่เสา” ส่วน ฉบับที่ ๐๑๐ ไม่มีปกหน้าและหลัง รวมถึงไม่ปรากฏนามผู้แต่ง ผู้คัดลอก หรือ ผู้จ้างให้คัดลอก และช่วงเวลาที่มีการคัดลอก

ลักษณะคำประพันธ์

ประกอบด้วยภาพ ๓ ชนิดแต่งสลับกัน ได้แก่ ภาพยานี ๑๑ ภาพย่น ๑๖ และ ภาพสุรางคนางค์ ๒๘ แม้เรื่องจะไม่จบสมบูรณ์ แต่จำนวนบทเท่าที่ปรากฏมีถึง ๘๐๐ บท

เนื้อเรื่องย่อ

เรื่องพระสี่เสาร เป็นเรื่องที่ได้รับอิทธิพลจากเรื่อง “สีโสราชดก” ชาดกลำดับที่ ๔๔ ในชุดชาดกนอกนิบาต ชื่อ “ปัญญาสชาดก” ชาดกชุดนี้มีอิทธิพลต่อการนำเรื่องมาแต่งเป็นวรรณคดีลายลักษณ์เป็นจำนวนมาก ซึ่งพระสี่เสารเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นความนิยมของวรรณกรรมชุดปัญญาสชาดก

โครงสร้างเนื้อหาของ “พระยาสี่เสา” ฉบับวัดบางอ้อยช้าง รวมสองฉบับ ประกอบด้วยส่วนที่เป็นบทไหว้ครู บทอติวิพากษ์ของกวี และส่วนเนื้อเรื่อง ซึ่งเริ่มด้วยอดีตวัตถุ ไม่ปรากฏว่ามีปัจจุบันวัตถุตามขนบการแต่งชาดก ส่วนเนื้อหาว่าด้วยสโมสรานหรือประชุมชาดกไม่ปรากฏ เนื่องจากสมุดขาดหาย

เนื้อเรื่องเริ่มจากกล่าวชมเมืองนนทिरาช ซึ่งพระโพธิสัตว์ คือ พระยาสี่เสาปกครอง มีพระมเหสี คือ พระนางอนันต์เทวี ราตรีหนึ่งทรงพระสุบินนิมิตว่า ยอดปราสาทหักโค่นลงมา และมีฝูงแร้งกาจิกเอาอัญมณีทั้งเจ็ดซึ่งประดับในปราสาทไป โหรทำนายพระสุบินว่า ทรงมีเคราะห์หนัก เพราะพระเสารเข้าสู่ลัคนาปะกับพระอังคาร ในวันที่ ๗ นับจากวันที่ทำนาย โหรจึงแนะนำให้กระทำพิธีบูชาพระเสาร อย่างไรก็ตามพระสี่เสาไม่ทรงฟัง และจัดกองกำลังทหารล้อมพระราชฐานชั้นต่าง ๆ กระทั่งครบ ๗ วัน พระสี่เสาร้อนรนพระทัย เกิดพระสติวิปลาส เสด็จขึ้นม้าคู่พระทัยชื่อพญาศักราช เหาะหนีออกจากเมือง พระนางอนันต์เทวี พร้อมทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในต่างกันร่ำไห้คร่ำครวญ แล้วพระนางอนันต์เทวีให้โหรหลวงดูพระชะตา ทำนายว่าจะกลับคืนพระนครในอีก ๔ ปี

ด้วยบุญกรรมทำให้พระยาสี่เสาพบกับวิบากกรรมและถูกกลุ่มคนต่าง ๆ ทำร้ายร่างกายจนบาดเจ็บสาหัสหลายครั้งเพราะกรรมเก่า สิ่งของต่าง ๆ เช่น มงกุฏ พระขรรค์ และม้าทรง กลายเป็นสิ่งของของผู้อื่น ทำให้ถูกเข้าใจผิดว่าขโมยของและถูกทุบตี แม้จะได้รับการช่วยเหลือจากพระสงฆ์และเณรเพราะกุศลกรรมใน

^๑ นักวิชาการอิสระ

อดีต และประสงค์จะบวชเรียน แต่ต้องพเนจรจากวัด และยังประสบเคราะห์กรรมซ้ำ ๆ เพราะกรรมเก่าที่เคยเป็นตุลาการยุติธรรม เมื่อสิ้นทรัพย์สิ้น พระยาสี่เสากลายเป็นขอทาน เดินทางมาถึงเมืองของท้าวจิงกิจผู้มีพระธิดาชื่อนางสุทัศน์ ท้าวจิงกิจจับนางสุทัศน์ไปอยู่กระท่อมนอกวัง เพราะโหรทำนายว่านางจะได้พระสวามีเป็นขอทานที่บัดนี้มาอยู่ในเมืองแล้ว นางสุทัศน์โปรดให้ตั้งโรงทานนับแต่ออกมาอาศัยนอกวัง และส่งผลให้พระสี่เสาได้พบกับนางสุทัศน์

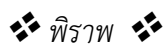
เมื่อนางสุทัศน์เห็นพระสี่เสาก็ใช้วิธีต่าง ๆ เพื่อทดสอบว่าพระสี่เสาเป็นยาจกเชลยใจจริง หรือเป็นกษัตริย์ปลอมตัวมา จนค่อนข้างแน่ใจว่าพระสี่เสาน่าจะเป็นผู้มียศฐาบรรดาศักดิ์ปลอมตัวมา พระสี่เสาลอบเข้าหานางสุทัศน์และได้นางเป็นชายาจนตั้งครรรค์ อย่างไรก็ตามแม้ว่าท้าวจิงกิจจะใช้วิธีต่าง ๆ เพื่อหาข้อผิดของพระสี่เสาก็ไม่สามารถหาได้ กระทั่งนางสุทัศน์ประสูติพระโอรส นางสุทิวดี พระมารดาของนางสุทัศน์จึงโปรดให้รับพระนัดดาเข้าวังเพื่อหวังเกลี้ยกล่อมท้าวจิงกิจ แม้ท้าวจิงกิจจะเมตตาพระนัดดา แต่ก็ยังพยายามจะสังหารพระสี่เสาเพราะเกรงว่าจะถูกชิงราชบัลลังก์ จึงให้นางกำนัลกระทำอุบายให้พระสี่เสาแสดงความผิด นางกำนัลกล่าววาทาหยาบคายต่อพระสี่เสา ทำให้พระสี่เสาทรมาณใจ (ต้นฉบับปรากฏเนื้อหาเพียงเท่านี้)

คุณค่า

คุณค่าด้านรูปแบบคำประพันธ์

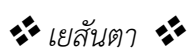
เรื่องพระยาสี่เสานี้แต่ง ด้วยกาพย์ทั้ง ๓ ชนิดสลับกันไป คือ กาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ กาพย์ยานี ๑๑ และกาพย์ฉก ๑๖ การใช้กาพย์คนละชนิดเมื่อขึ้นเนื้อความใหม่ หรือเปลี่ยนฉากเหตุการณ์ ช่วยให้ผู้อ่านผู้ฟังไม่สับสน และเข้าใจเนื้อหาเรื่องราวแต่ละส่วนได้ชัดเจน เช่น เมื่อเหตุการณ์ที่พระสี่เสาเดินทางออกจากวัดมาจนถึงกระท่อมยายตาและประสบเหตุทำให้ยายตาเข้าใจผิดว่าพระสี่เสาขโมยของ กวีแต่งด้วยกาพย์ ๑๖ ต่อมาเป็นบทพระสี่เสาพรรณนาความโศก กวีแต่งด้วยกาพย์ ๒๘ ส่วนต่อมากวีใช้กาพย์ฉก ๑๖ เพื่อบรรยายเหตุการณ์ที่พระสี่เสาเป็นขอทานและเดินทางมาถึงเมืองท้าวจิงกิจ

การประพันธ์บทแสดงความคร่ำครวญของตัวละคร กวีจะกำหนดชื่อทำนอง “พิราพ” และมักแต่งเป็นกาพย์ ๒๘ เช่น เหตุการณ์ที่พระยาสี่เสาครวญหลังจากถูกนางกำนัลกล่าววาทาหยาบซ้ำด่าว่าพระองค์ ความบางตอนว่า

๑๗๘๘ โอไอ้ออกกุ	เป็นน้าอดสู	เทวาททั้งหลาย	
แต่อีทาสา	มันด่าเปรี้ยบปราย	แม่นชีพวงวาย	ดีกว่าเป็นคน
๑๗๘๙ เมื่อครองเวียงชัย	อยู่สุขเย็นใจ	ยังไม่ยากจน	
พญาทุกทิศ	เกรงฤทธิ์ทุกคน	เหมือนอิทรพล	เช่นนี้มี

นอกจากนี้ยังกำหนดทำนองอื่น คือ “เยสันตา” ซึ่งน่าจะสนใจว่าไม่ได้แต่งเป็นคำประพันธ์ชนิด เยสันตา ๒๑ ตามที่ปรากฏในจินตามณี แต่ใช้เป็น “ทำนองสวดอ่าน” แต่งด้วยกาพย์ ๑๖ ดังตัวอย่าง

๑๗๙๙ สงสารหน่อพระศาสดา	ทรงกายไคลคลา
มาตามทิวทุ่งเอนองค์	

คุณค่าด้านวรรณศิลป์

กวีมีการเล่นเสียงเสนาะ โดยเฉพาะในเหตุการณ์สำคัญ เช่น เหตุการณ์ที่พระนางอนันตเทวี และนางในต่างสลับเพราะพระสวามีเสด็จไป อำมาตย์ ข้าราชการฝ่ายหน้าต่างสงสัย กวีเล่นเสียงสัมผัสพยัญชนะ /ย/ คือ “ยิ่ง...ยิ่ง... เยือก-เย็น-ยะ-เยียบ” และ /ส/ “สง-สัย-แสนทวี” การใช้คำซ้ำ คือ “ยิ่ง-ยิ่ง” และใช้โวหารอุปมาเพื่อให้เห็นภาพความเงียบว่าเปรียบเหมือนป่าช้า วรรณศิลป์เหล่านี้เอื้อต่อการสร้างความสะเทือนอารมณ์แก่ผู้ฟังและอ่าน ความว่า

๑๑๔ ยิ่งฟังยิ่งเยียบ	เยือกเย็นยะเยียบ	ดั่งป่าช้าผี	
ต่างสนเท่ห์ใจ	สงสัยแสนทวี	ฤเหตุจะมี	แก่กรรมฝ่ายใน

คุณค่าด้านสังคมวัฒนธรรม

จะขอยกเฉพาะประเด็นที่น่าสนใจ ดังต่อไปนี้

การนำเสนอความคิดสำคัญเรื่องกรรม สะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องบุญกรรม ทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรมย่อมบันดาลความเป็นไปแก่ปัจจุบันชาติ กวีนำเสนอด้วยกลวิธีต่าง ๆ เช่น การนำเสนอผ่านพฤติกรรม และคำพูดตัวละคร การใช้ความเชื่อเรื่องกรรมมาอธิบายความขัดแย้งในเรื่อง การย้ายเหตุการณ์ที่ใกล้เคียงกัน ตลอดจนการเล่านิทานซ้อนนิทาน ดังความตอนที่กวีอธิบายว่าเหตุใดพระสวามีจึงได้รับการช่วยเหลือจากเงรและสามารถหายจากการบาดเจ็บได้รวดเร็ว ความว่า

๑๒๓ มีจิตเข้ามา	ถามว่าคุณยา	สงฆ์ฉันใดเลย	
จึงหายเร็วไว	ดังได้ทิพย์เสวย	เงรน้อยนั้นเคย รู้จักฤไฉน	
๑๒๔ วิสัชนาเล่า	ชาติก่อนพระเจ้า	เคยได้มีใจ	
ทำการกุศล	ปรนนิบัติเจ้าไท	จะว่ายนไว้	พอเข้าใจฟัง

ในฐานะเป็นวรรณคดีที่สร้างสรรค์จาก “ชาดก” ซึ่งเป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์หรืออดีตชาติของพระพุทธเจ้า การนำเสนอความคิดเรื่องกรรมมีความสำคัญ ทั้งนี้เพราะการประสบเคราะห์กรรมอย่างเลี่ยงไม่ได้ และต้องรอคอยให้บุญกรรมหมดลงนั้น สัมพันธ์กับการบำเพ็ญขันติบารมี หากพิจารณาเปรียบเทียบกับสิโสราชาดกนั้น พบว่าในปัจจุบันวัตถุ ได้ยกเรื่องพุทธเจ้าฉันทกาวรีในบาตรมิได้เพราะอกุศลวิบากกรรม จึงเล่าอดีตวัตถุเรื่องกรรมที่พระโพธิสัตว์สิโสราชา กรรมวิบากที่พระองค์ได้รับ หลายครั้งหลายครา และหลากหลายรูปแบบ กล่าวคือ แม้จะถูกทำร้ายร่างกายอย่างแสนสาหัส ต้องประสบเคราะห์จากพระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ กลายเป็นคนขอทาน ไร้อาหารเลี้ยงชีพ ไร้ที่อาศัย ไร้ทรัพย์สมบัติ และถูกนางรับใช้กล่าวดูถูก พระองค์ก็ใช้ความอดทนอดกลั้น ไม่ตอบโต้ จนสามารถผ่านพ้นอุปสรรค น่าจะแสดงให้เห็นว่าพระโพธิสัตว์สิโสราชาทรงบำเพ็ญ “ขันติบารมี” อย่างสูง ดังนั้นขันติบารมี เปรียบเหมือนความสามารถในการสู้รบของพระโพธิสัตว์ เนื่องจากเรื่องนี้ไม่มีฉากศึกสงคราม แต่เป็นการต่อสู้ภายในจิตใจ และต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ ด้วยสติปัญญา

สวัสดิกษณะและจริยาวัตรของกษัตริย์ในการเสวยอาหาร ในเหตุการณ์ที่นางสุทนต์ทดสอบความเป็นกษัตริย์ของพระสวามี วิธีการสำคัญ คือ การเสวยอาหาร ซึ่งทำให้พระนางแน่ใจว่าพระสวามีคือวงศ์กษัตริย์ สะท้อนให้เห็นจริยาวัตรที่พึงปฏิบัติระหว่างเสวยอาหารของพระมหากษัตริย์หรือเจ้านาย ความว่า

๑๔๗ ทั้งสองทาสา	เจ้าไปเฝ้าเจ้าฟ้า	พลาจมาพัทวิ	
เห็นองค์พระบาท	มารยาทยอดดี	คอยดูท่วงที	เมื่อเสวยอาหาร

๑๔๘๘ สมเด็จพระเจ้า	ได้เสวยโภชนา	ค่อยมาสำราญ	
ท่านท้าวเธอเสวย	ตามเคยมานาน	หยิบกลางอาหาร	ดังกาลก่อนมา
๑๔๘๙ ไม่ผิดมารยาท	ควรเป็นเชื้อชาติ	จักรพรรดิราชา	
บ้ายพระพักตร์ไป	ในบุรพทิศา	ตามวงศ์กษัตรา	จาริตประเพณี
๑๔๙๐ เสวยแล้วมิช้า	สองนางทาสา	กราบลาจรัส	
ยกเอาสำรับ	ที่เหลื่อภูมิ	ไปถวายเทวี	ให้ทอดทศนา
๑๔๙๑ นางทอดพระเนตร	ของเหลื่อทรงเดช	ตามสังเกตมา	
พระเสวยสิ่งใด	ไม่ผิดกิริยา	เหมือนพระบิดา	ดังองค์เดียวกัน
๑๔๙๒ นางรู้มารยาท	ว่าเป็นเชื้อชาติ	กษัตริย์ทรงธรรม	
จึงแต่งฟูกหมอน	พรมเจียมครบครัน	เพดานม่านกัน	มาถวายพระองค์

พระยาสี่เสาร์กลอนสวด ฉบับวัดบางอ้อยช้าง จังหวัดนนทบุรี มีคุณค่าหลากหลายด้าน และยังมีคุณค่าในฐานะเป็นวรรณคดีท้องถิ่น จังหวัดนนทบุรี ที่สะท้อนให้เห็นความแพร่หลายของเรื่อง “พระสี่เสาร์” หรือ “สี่โสรชาดก” ในสังคมไทย ตลอดจนความนิยมประพันธ์ “กลอนสวด” ตามขนบวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง

เอกสารอ้างอิง

ธนภัทร พิริยโยธินกุล. (๒๕๕๗) ๑๑๑ ปี ปิยราชครัทธา รุกพระมหากรุณาเสด็จฯ วัดบางอ้อยช้าง. นนทบุรี: วัดบางอ้อยช้าง. (บรรณรูกเนื่องในโอกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานผ้าพระกฐิน ทอดถวาย ณ วัดบางอ้อยช้าง วันที่ ๑๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ และ เถลิงฉลองในโอกาสครบ ๑๑๑ ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดบางอ้อยช้าง).

บทปริวรรต เรื่อง “พระยาสี่เสา” ฉบับวัดบางอ้อยช้าง จังหวัดนนทบุรี

๑ ^๑ อะหังตัววันทา	ยอกรข้าขึ้นเหนือเศียร
ถวายต่างรูปเทียน	บูชาบาทพระชินศรี
๑ ^๒ ประนมก้มเกศา	ด้วยศรัทธาอันเปรมปรีดี
ไหว้คุณพระอารีย์	สาวกพระศาสดา
๑ ^๓ ข้าไหว้พระปรมัตถ์	สั่งสอนสัตว์ทั่วโลกา
ให้รู้ซึ่งคาถา	ได้ข้ามพ้นจากสงสาร
๑ ^๔ สิบนิ้วข้าป้องปูน	กราบไหว้คุณพระศรีอารีย์
อันท่านสร้างสมภาร	หวังจะตรัสเป็นศาสดา
๑ ^๕ ไหว้คุณบิดุเรศ	อันเกิดเกิดเกล้าเกศา
ไหว้คุณพระมารดา	ทั้งคุณครูอาจารย์
๑ ^๖ ข้าไหว้คุณพระสงฆ์	อันท่านทรงศีลาญาณ
ข้าหนอขอสมัคร	ทั้งฝูงเทพเทวา
๑ ^๗ ข้าไหว้หมู่พรหมมินทร์	องค์อัมรินทร์เจ้าตริังษา
อินทวนแลนารายณ์	ข้าวันทาขอพระพร
๑ ^๘ ข้าไซริไซเชื้อชาติ	เป็นนักปราชญ์อันบวร
พึงสอนผูกบทกลอน	จึงขอพรท่านทั้งหลาย
๑ ^๙ จงมาช่วยข้าคิด	อรรถะเรื่องนิยาย
พระคุณท่านทั้งหลาย	มาช่วยข้าตั้งจำนง
๑ ^{๑๐} นิทานพระสี่เสารั	บทกลอนแก้ไขลิ้มหลง
ข้าจักแก้เต็มเติมลง	เทพเจ้าจงช่วยข้ารา
๑ ^{๑๑} ที่ท่านผู้ปราชญ์รู้	เห็นเหลือขาดจงบมตดา
.....	อย่าถือว่าใช้การงาน
๑ ^{๑๒} แต่งให้เป็นผล	แม่นยำอยู่ในวิตถาร
.....	เห็นผิดเพี้ยนอย่านินทา
๑ ^{๑๓} ตัวข้าพึงสอนคิด	ด้วยมีจิตเจตนา
ให้สวดเป็นบุญญา	ข้าขออุก่ณฤพาน
๑ ^{๑๔} เดชะคุณนิยาย	เทพทั้งหลายเป็นพยาน
ขอกราบพระศรีอารีย์	เมื่อมาตรัสในศาสนา

❖ สร้างคณางค์ ❖

๑ ^{๑๕} จักกล่าวตำนาน	นิยายโบราณ	แต่การก่อนมา	
เมื่อพระสรรเพชญ์	สมเด็จพระศาสดา	สร้างสมภารมา	ได้สี่อสงไขย
๑ ^{๑๖} พาเหียรนิบาต	นิทานโดยชาติ	ก่อนแล้วกลับไป	
มีกรุงเพิ่มพูน	สมบุรณ์พิสัย	ชื่อว่าภพไกร	นันทิราชพารา
๑ ^{๑๗} กำแพงเวียงชัย	เจ็ดชั้นกว้างใหญ่	ล้วนด้วยศิลา	
ชั้นในทับทิม	ดูพร้อมพรายตา	ชั้นสองรองมา	มรกตสดสี
๑ ^{๑๘} ชั้นสามารถนา	ปสะวะศิลา	เห็นงามรู้	

ชั้นสี่ไพฑูรย์	จำรูญรัศมี	ชั้นห้านั้นมี	ศิลาโบราณ
๑ ^๙ ชั้นหกศิลาทอง	ดูงามเรื่องรอง	ต้องติดนัยนา	
ชั้นเจ็ดศิลาลาย	ป้อมค่ายแน่นหนา	มีทั้งคงคา	ล้อมรอบบุรี
๑ ^{๒๐} ราตรีพลอถ		คับคั่งกรุงศรี	
ปราสาทเจ็ดชั้น	พื้นสุวรรณภูมิ	ประดับมณี	เจ็ดสีต่างกัน
๑ ^{๒๑}	จัดรงคเสนา	แกลัวกล้าแข็งขัน	
ทหารตัวดี	ฤทธิ์ฉกรรจ์	เขาในบ่อทัน	นทีมีใช้
๑ ^{๒๒} ผูกธาราเป็นสุข	บ่มีความทุกข์	ขุกเขี่ยสิ่งใด	
บั้งเล่นเด่นรำ	สำราญบานใจ	มโหรีคับใน	ดนตรีโสภา
๑ ^{๒๓} เมืองนั้นประเสริฐ	แสนสนุกกล้าเลิศ	กว่าทุกนครา	
ถึงว่าเมืองสวรรค์	ในชั้นตรึงษา	ต่ำไต้้นาคา	ไม่มาปูนปาน
๑ ^{๒๔} พระสมณก้านัล	แปดหมื่นสี่พัน	เป็นล้นพนักงาน	
ลูกท่านพญา	ในข้าราชการ	ถวายแก่ภูบาล	ล้วนโฉมอรชร
๑ ^{๒๕} ท้าวผู้เสวยราช	ทรงนามพระบาท	สี่เสาร์ภูธร	
พระอรรคชายา	งามกว่าอัปสร	พระนามบังอร	อนันต์โฉมศรี
๑ ^{๒๖} ควรครองศฤงคาร	ร่วมรักภูบาล	เป็นปิ่นนารี	
นางเฝ้านางแก้ว	เฝ้าแม่เทวี	โทษภัยใดมี	บ่เอาโทษา
๑ ^{๒๗} สองกษัตริย์ครองเมือง	เป็นสุขรุ่งเรือง	ทั่วทั้งพารา	
เศรษฐีนา	ชีพรหมณ์พดมา	ราษฎร.....	พึงฝ่าอุลี
๑ ^{๒๘} สิบสองภาษา	แตกกันเข้ามา	ชมพระบารมี	
ระบือลือจบ	ทั่วทั้งพารา	บ่มีราศี	ขุนเคืองสักอัน
๑ ^{๒๙} ท้าวมีมโนมัย	สองตัวคู่ใจ	ฤทธิ์ไกรใครจะทัน	
สำหรับประพา	เป็นจะนิรัน ^๑	กำลังม้านั้น	ตัวละครข้างสาร
๑ ^{๓๐} ทั้งสองอาชา	เคยไปกินหญ้า	ในป่าหิมพานต์	
ครั้นแล้วเหาะไป	โดยในมินาน	กินน้ำในสถาน	อนาคาตนา
๑ ^{๓๑} พญาไตรจักร	พาพระทรงศักดิ์	ชำแรกปฐพี	
เที่ยวชมสมบัติ	พญานาคี	แล้วคืนบุรี	เป็นสุขสำราญ
๑ ^{๓๒} ตัวหนึ่งนั้นหนา	ชื่อพญาศักดา	ฤทธิ์ห้าวหาญ	
ท้าวทรงเหาะไป	ในเทวสถาน	เที่ยวชมวิมาน	ทุกชั้นเทว
๑ ^{๓๓} ชมผองอัปสร	โฉมงามมอรรชร	ทรงเป็นกัลยา	
แล้วเสด็จประพา	ไปทุกพารา	ชมเมืองกษัตรา	ต่างต่างกัน
๑ ^{๓๔} ฝ่ายเหนือฝ่ายใต้	ถวายซึ่งดอกไม้	เงินทองมากมี	
พญาแปดหมื่น	สี่พันบุรี	ถิ่นฐานบุรี	นันทิราชพารา
๑ ^{๓๕} ออกพระนามท้าว	ให้ปวดเคียรเกล้า	ทุกท้าวพญา	
สี่ทวีปย่อ	ขอไม่ต่อฤทธา	เป็นปิ่นกษัตรา	สามภพราตรี ^๒
๑ ^{๓๖} คนธรรพคนธรรพ์	นาคาสุบรรณ	กุมภภัณฑ์ยักชี	

^๑ สันนิษฐานว่า อาจเป็น “เป็นนิจนิรันดร์”

^๒ สันนิษฐานว่า เป็นคำ “ธาตุรี”

เกรงกลัวพระเดช	นเรศธิบตี	ทุกกรุงธรณี	ถึงปีเสด็จมา
๑ ^{๓๗} เสด็จเหนือเกยมาศ	ทุกกรุงเดียรดาษ	เคยเข้าเฝ้าราชา	
มงกุฎกระทบกัน	เสียงสนั่นโลกา	หัวแหวนมีราคา	ถ้วนทุกพระองค์
๑ ^{๓๘} เฝ้า(ต้นฉบับเลื่อน)	หัวแหวนตกใน	ท้องพระโรงบรรจง	
มีแสงรุ่งเรืองรัศมี	ดั่งดวงสุริยน	ข้าเฝ้าพระองค์	เก็บได้ทุกคน
๑ ^{๓๙} เก็บแล้วต่างไป	ที่ยังเหลือไว้	ข้างในไพชยนต์	
ชาวที่กวาดได้	เอาไว้แก้ตน	แสงศรีสุริยนต์	วันละเจ็ดทะนาน
๑ ^{๔๐} พระบ่เอาเป็นของหลวง	ชาวที่ย่อมดวง	ดักแบ่งปันกัน	
สมเด็จพระบาท	อิราชทรงธรรม	ให้ทานทุกวัน	แก่ราชประชา
๑ ^{๔๑} มีได้ลิ้มหลง	พระทัยจ้านง	ทรงศีลภาวนา	
เธอสร้างสมภาร	นิทาน ^๑ ปรารภนา	หวังเป็นศาสดา	ในอนาคตกาล
๑ ^{๔๒} วันหนึ่งบรรทม	แท่นรัตนภิรมย์	เป็นสุขสำราญ	
เหตุด้วยทรงศักดิ์	จักพราจากสถาน	ในราตรีกาล	ให้ทรงสุบินฝัน
๑ ^{๔๓} ว่าปรารภปราสาท	ทรุดโทรมวินาศ	ยอดหักลงดิน	
แรงกว่าวอน	ร้อนมาโดยถวิล	โอบฉาบคาบกิน	มณีเจ็ดประการ
๑ ^{๔๔} ท้าวต้นพื้นองค์	พอพระสุริยง	พวยพุ่งแสงฉาน	
สระสรทงเครื่อง	รุ่งเรืองซัชวาลย์	ยุรยาตรจากสถาน	ออกท้องพระโรงคัล
๑ ^{๔๕} จิงถามโหรเฒ่า	แล้วพระตรัสเล่า	สุบินทุกอัน	
จักร้ายฤดี	คินนี้เราฝัน	เห็นเป็นอัศจรรย์	ใจนักโหรา
๑ ^{๔๖} พระโหรกราบเกล้า	พิเคราะห์ดูเล่า	เห็นร้ายหนักหนา	
คับใส่ใช้สวน	ทอดดูชะตา	ทั้งเสาร์จะมา	ทับลัคน์ภูมิ
๑ ^{๔๗} ยังอีกเจ็ดวัน	พระหัตถ์ตัวนั้น	จะจากบุรี	
พระเสาร์ทับลัคน์	จักเกิดกาลี	ศุภฤกษ์ดีถิ	มาปะอังคาร
๑ ^{๔๘} พระเคราะห์ถึงฆาต	โหรเฒ่าอภิวาท	กราบทูลภูบาล	
พระเคราะห์ร้ายนัก	เห็นจักกันดาร	จะพราจากสถาน	ได้ยากเหลือใจ
๑ ^{๔๙} ยังเจ็ดราตรี	พระเสาร์ตัวนี้	จะจรขึ้นไป	
ทับลัคน์พระบาท	อิราชจอมไตร	แต่สามโมงไป	กับสิ้นาที
๑ ^{๕๐} อังคารกับเสาร์	จะพบกันเข้า	จะจากราศี	
จะจากเมืองไป	เชื่องใจแสนทวี	ได้โปรดเกศี	ข้าเฒ่าโหรา
๑ ^{๕๑} จงพระทรงเสด็จ	บุชาเทเวศ	อันมีฤทธา	
มิรับโดยดี	จะมีโทษา	ถึงอยู่ในปรารภ	จะเผชิญเป็น
๑ ^{๕๒} บัดนั้นนเรศ	ฟังโหราทูล	ขัดแค้นแสนเชื่อง	
ดูดีโหรเฒ่า	ควรที่จะเป็น	กล่าวเท็จเห็น	ดีฤกษ์ใด
๑ ^{๕๓} เราผู้เชี่ยวชาญ	จะให้มีการ	พระเสาร์จัญไร	
สี่ทวีปเที่ยวจบ	ไม่มอบนบใคร	ควรฤจะไหว	พระเสาร์สาธารณ
๑ ^{๕๔} เรากับพระเสาร์	จะรบกันเล่า	ด้วยพลทหาร	
ให้จ้งยอยยับ	พบบลงในสถาน	ด้วยฤทธิ์ทหาร	อเนกเหลือตรา

^๑ สันนิษฐานว่าเป็น คำ “นิพพาน”

๑๕๕ บัดนั้นอาจารย์	ก้มเกล้ากราบกราน	ทูลทัดราชา	
ของจงโปรดเกล้า	ข้าเฒ่าโหรา	ใช้พระเสาร์มา	ให้พระองค์เห็น
๑๕๖ แต่เงาข้าพลัก	พระองค์ทรงศักดิ์	จัดได้ยากเย็น	
แม่นมิบูชา	ใจข้าน้อยเห็น	ถึงว่าจะเป็น	ก็แต่บางเบา
๑๕๗ ซึ่งพระภูวนาถ	มิฟังข้าบาท	ทูลทัดขัดขวาง	
ถึงจะให้ทหาร	ห้อมล้อมรอบปรางค์	เสด็จอยู่ในกลาง	ปรางค์ปราสาทศรี
๑๕๘ แม้นเสาร์อาร์ักษ์	จรมหาหยุดพัก	ถึงลัคน์ภูมิ	
สามโมงสี่บาท	ไม่ขาดนาที	ความเชื่องจะมี	เร่งระวังพระองค์
๑๕๙ บัดนั้นราชา	ไม่ฟังพฤษา	ฤทธิยอดยง	
เมื่อกรรมจักมา	ตามสนองพระองค์	ให้คิดทะนง	ว่าทรงฤทธา
๑๖๐ จึงสั่งเสนี	ให้จัดโยธี	ตัวดีเข้ามา	
ให้เฝ้าพระทวาร	แห่งละหมื่นโดยตรา	ให้ถือปืนยา	นกสับทุกคน
๑๖๑ บนปรางค์ปราสาท	เลือกล้วนอำมาตย์	ห้าวหาญชาญณรงค์	
ถือกริชทั้งพัน	ให้อยู่ชั้นบน	ชั้นสองสามนต	สองพันโดยตรา
๑๖๒ ถือดาบกวัดแกว่ง	ชั้นสามจัดแจง	เอาแต่ตัวนาย	
ให้ถือกันยัน	สามพันเรียงราย	กำชับกับหมาย	เขม่นคอยที
๑๖๓ ชั้นสี่พัน	ท้าวแก่งจัดสรร	แต่ล้วนตัวดี	
พวกคงกระพัน	กรนั้นถือตรี	ชั้นห้าย่อมมี	ผีเสื้อขยัน
๑๖๔ แต่ล้วนถือจ้าว	มีแสงแวววาว	ล้วนหลาวฉกรรจ์	
เขม่นเป็นใจ	ตั้งไว้ห้าพัน	ชั้นหกจัดสรร	ล้วนเหล่าอาสา
๑๖๕ ให้ถือทวนชัย	ตั้งเป็นทัพใหญ่	กระบวนยาตรา	
หกพันเรียงราย	มายด้วยเทวา	ชั้นเจ็ดนั้นหนา	เจ็ดพันอันมี
๑๖๖ ให้ถือหอกขัด	เอาที่สั้นทัด	จัดแต่ตัวดี	
เลือกล้วนทหาร	เชี่ยวชาญฤทธิ	สมเด็จพระภูมิ	เสด็จอยู่แต่ใน
๑๖๗ เชิงปรางค์ปราสาท	หม่อมขุนอำมาตย์	เดียรดาชรอบไป	
มีมือถือศาสตรา	อาวุธไสว	ระวังนอกระวังใน	ตามพระโองการ

❖ ยานี ❖

๑๖๘ ครั้นครบเจ็ดราตรี	เหตุจะมีแก่ภูบาล
หฤทัยให้บันดาล	ระสับระสนทูลนทรา
๑๖๙ นังนอนบ่หอนสุข	ผุดนังลุกกระสับระส่าย
ปฐุสีกสะเกาย ^๑	ให้คลั่งคลุ้มคลุ้มพระไทย
๑๗๐ พระกรกุมพระขรรค์	ไล่ฟาดฟันเสนาใน
ทั้งพันวิ่งวุ่นไป	วิ่งให้กลุ่มคลุ้มวิญญาน
๑๗๑ จะใคร่ผลาญชีวัน	คนทั้งนั้นให้สังขาร์
วิ่งฟุ้งหม่นลงมา	เจ้าพระขรรค์ไล่ฟันไป
๑๗๒ คนอยู่ทุกชั้นนั้น	ยึดทรงธรรมบ่หวาดไหว

^๑ สันนิษฐานว่าน่าจะเขียนผิด ที่ถูกต้องน่าจะเป็น “สบาย”

ด้วยพระกำลังให้

๑๗๓ บ้างเจ็บลำบากราย

กลางคนวังนลาน

๑๗๔ ทหารล้อมปราสาท

ก็ว่าจะม้วยมรณ์

๑๗๕ เป็นกรรมของทรงฤทธิ์

จักอยู่นี้มิได้

๑๗๖ คิดแล้วแต่งพระองค์

มงกุฎจนา

๑๗๗ พระกรกุมพระขรรค์

มายังโรงภาชี

๑๗๘ ดุกรอาชาไนย

ฝ่ายพญาม้าอาชา

๑๗๙ ฝ่ายว่าพระมเหสี

สิ้นทั้งพระเวียงชัย

๑๘๐ อ้ออิงคะนึ่งร้อง

ว่าไอ้พระทรงธรรม

๑๘๑ ทั้งข้าทั้งปวงไว้

ทูลพลางทั้งโศกา

๑๘๒ องค์พระมเหสี

ค้อนทรวงเข้ารำไร

๑๘๓ รำพลางนางสั่งไป

อย่าช้าจงเร็วพลัน

๑๘๔ แม่นมิพบพระทรงเดช

เมืองขึ้นทุกพารา

๑๘๕ ให้ส่งราชสาส์นมา

สั่งพลางนางอรัย

๑๘๖ บัดนั้นจึงมนตรี

ไปชุมพลโยธา

๑๘๗ แยกย้ายพ่ายกันไปหา

อาลักษณ์ก็แต่งสาร

๑๘๘ แจ้งสารทุกกษัตริย์

เพราะกรรมของภูมิ

๑๘๙ ต่างว่าอันบุรี

เห็นท้าวไมไคลคลา

๑๙๐ คิดกันแล้วเสนา

กราบทูลนางเทวี

คลนาได้เจ็ดข้างสาร

วิ่ง่วนวายหนีภูบาล

ไปปะองค์พระทรงศร

วิ่งเกลื่อนกลาดทั้งนคร

ต่างเร้นซ่อนชอกซอนไป

เพื่อยุคิดผิดในพระทัย

จำจะไปจากพารา

ทรงธรรมรงค์แลภูษา

ล้วนค่าควรพระบุรี

แล้วทรงธรรมเสด็จจรลี

อันมีนามชื่อศักดา

มาจะไปจากพารา

เท้าแผ่นขึ้นพาหะไป

หมู่เสนีกำนัลใน

ต่างร้องให้รักทรงธรรม

เสียงหิมก้องทั้งไอศวรรย์

เสด็จจรจัดไปแห่งใดนา

เหาะหนีไปกับอาชา

จนราชาล่วงลับไป

ครั้นภูมิจากเวียงชัย

ถึงท้าวไทยผู้ผิวขวัญ

ให้ชุมพลตามทรงธรรม

เชิญภูวไนยให้กลับมา

จงแจ้งเหตุแก่พญา

ถ้าพบพานพระภูวไนย

หมู่เสนาย่านอนใจ

ให้พิลาปรำโศกา

รับเสาวนีย์กราบทูลลา

พากันไปตามภูบาล

ทุกพาราไม่พบพาน

ไปแจ้งเหตุทุกบุรี

กรุงก็ตณูวัดไม่จรลี

เข้าคลไจหมู่เสนา

จังหวัดนั้นน้อยหนักหนา

ตามไปหาจะซ้ำที่

กลับโยธามาบุรี

ว่าไม่พบพระทรงธรรม

❖ พิลाप ❖

๑ ^๑ อนันต์เทวี	ได้ฟังเสนี	มาทูนแจ่มจันทร์	
ว่าไม่พบให้	นางให้โสกศัลย์	ทั้งนางกำนัล	ชวนกันร่ำไร
๑ ^๒ โอปิ่นธรรณี	เสด็จจากบุรี	ไปอยู่แห่งใด	
มนตรีแลเสนา	เที่ยวหาภูวไนย	ทั่วทุกกรุงไกร	ไม่พบทรงธรรม
๑ ^๓ ทุกทีเสด็จไป	ประพาสดิได	เมียไม่โสกศัลย์	
ครั้งนี้เสด็จไป	ใจเมียวุ่นวุ่น	ด้วยพระเสาร์นั้น	ทับลั่นคราชา
๑ ^๔ โหรเฒ่าทูลทัด	เพราะหน่อจักรพรรดิ	ไม่เชื่อพฤตมา	
จึงต้องพลัดพราก	จรจากพารา	ไอ้ทูลกระหม่อมข้า	จักเป็นฉันท
๑ ^๕ แต่ครองศฤงคาร	มาเป็นช้านาน	ไม่ลงโทษใคร	
ครั้งนี้ทรงธรรม	พินเสนาใน	เพราะคลุ้มคลั่งไป	จึงได้วุ่นวาย
๑ ^๖ กำเนิดว่าเล่า	โอไอ้พระเจ้า	คิดน่าใจหาย	
เสด็จอยู่หัดหัด	ฤมาพลัดพราย	ทั้งข้าทั้งหลาย	ให้มาโสกศัลย์
๑ ^๗ ถึงผิดล้นฟ้า	พระปิ่นโลกา	ไม่ลงโทษทัณฑ์	
ทรงพระกรุณา	ฝูงข้าเสมอกัน	ประทานรางวัล	มิได้ลำเอียง
๑ ^๘ เวลาทรงเสวย	ข้าทั้งปวงเคย	หมอบใช้รายเรียง	
วิพัตปดเส้	คอยฟังกระแสเสียง	ตรัสความเพราะเพรียง	เพียงดนตรีสวรรค์
๑ ^๙ โอ้แต่นี้ไป	จะเป็นกะไร	ได้เหมือนทรงธรรม	
จะกินน้ำตา	ไปไม่ราวัน	ด้วยเกศกายนั้น	อันตรายปีศา
๑ ^{๑๐} มเหสีว่าเรา	โอไอ้พระเจ้า	ไม่มีเมตตา	
จึงเสด็จหนีไป	แต่กับอาชา	ทั้งให้ทูข้า	อยู่เอกราช
๑ ^{๑๑} พระไม่อาลัย	รื้อวังคลังใน	ฝูงข้าทั้งหลาย	
ปราสาทราชฐาน	ศฤงคารมากมาย	เห็นจะฉิบหาย	เสียสิ้นทั้งเมือง
๑ ^{๑๒} แต่รองบาทมา	ตัวข้าบริจา	ไม่ได้ขุนเคือง	
ครั้งนี้มาพราก	จากพระบุญเรือง	กษัตริย์ทุกเมือง	รู้เรื่องจะมา
๑ ^{๑๓} กระทำย่ำยี	รบเอาบุรี	โดยมือหังการ	
ข้าผู้อัครเศ	จะทนเวทนา	ใครเลยจะมา	เมตตาปราณี
๑ ^{๑๔} เหมือนพระทรงเสด็จ	เธอได้ปกเทศ	น้องผู้มเหสี	
นางเกลือกเลือกร่ำ	ครวญคร่ำไศกี	จนสิ้นสมประดี	สลับกันไป
๑ ^{๑๕} นางเฒ่าเฝ้าแก่	ข้าสาวชาวแม่	ฝูงกำนัลใน	
เห็นพระมเหสี	ไศกีนั่งไป	ต่างคนตกใจ	วิ่งมาวุ่นวาย
๑ ^{๑๖} ต่างเข้านวดพื้น	โสกซ้ำรำพัน	รำรักโฉมฉาย	
ยี่งนวดยี่ง	ไม่ตึงพระกาย	ฝูงนางทั้งหลาย	ค่อนทรวงร่ำไร
๑ ^{๑๗} ไอนางโฉมยง	ควรฤมาปลง	ชีพม้วยบรรลั	
ข้าบาททั้งหลาย	หมายฟังอรรถ	แม่มานี้ไป	สู่ไตรตรึงษ์สวรรค์
๑ ^{๑๘} ท้าวจากพารา	ทั้งเจ้าทั้งข้า	โสการรักกัน	
หัดหัดพร้อมหน้า	มามรณาสัน	ข้าบาทจะไป	ฟังผู้ใด
๑ ^{๑๙} ต่างร่ำรำพัน	ถึงอรแจ่มจันทร์	ถึงปิ่นภพไตร	
เสียงแซ่สนั่น	ไปทั้งวังใน	สลับกันไป	สิ้นทั้งปราสาทศรี

๑๑๐ ฝ้ายพระโหรา	ทหาร.....	หมู่ขุนมนตรี	
รำรักพระองค์	ผู้ทรงธรรณี	นั่งพร้อมอยู่ที่	แทบท้องพระโรงคัล
๑๑๑ ด้วยองค์พระบาท	คิดว่าภูวนาถ	จะคืนไอศวรรย์	
ได้ยินสุรเสียง	ฝูงนางกำนัล	แข็งแซ่โศกศัลย์	แล้วสะงัดเงียบไป
๑๑๒ เสนาทั้งนั้น		ฟังเสียงรำไร	
เหตุไรเย็นเชียบ	เงียบทั้งปรางค์ใน	หลากแหลกแปลกใจ	สงสารหนักหนา
๑๑๓ ฤพระภูมิ	เสด็จคืนธานี	จึงสดโศกา	
เหตุใดนางท้าว	เจ้าแม่จำซา	จงหนีออกมา	บอกแจ้งคดี
๑๑๔ ยิ่งฟังยิ่งเสียบ	เยือกเย็นเยียบ	ดั่งป่าช้าผี	
ต่างสนเท่ห์ใจ	สงสันแสนทวิ	ฤเหตุจะมี	แก่กรรมฝ่ายใน
๑๑๕ คิดแล้วเสนา	ระงับโศกา	พากันคลาไคล	
ถึงในปราสาทศรี	เสนีแลไป	เห็นฝูงนางใน	เนรนาตดาชดา
๑๑๖ ล้มทับกันอยู่	เสนาพรั่งพรู	อนาถหนักหนา	
นางท้าวเจ้าแม่	ชาวแม่จำซา	ทั้งปนกลยา	ก็แน่งไป
๑๑๗ เสนาทั้งนั้น	ต่างเข้านวดพัน	คั่นบาทอรรถัย	
นางไปหาหมอ	อย่าทรมใจ	ช่วยกันแก้ไข	พระอัครชายา
๑๑๘ บ้างฝนโอสถ	ภูมเสนชมด	จวงจันทน์กฤษณา	
เอามาประพรม	หัวองค์กัลยา	บ้างเอามาทา	ฝูงกำนัลใน
๑๑๙ บ้างนวดชาวแม่	นัตถุยาเจ้าแม่	วุ่นทั้งปราสาทชัย	
ประพรมนางท้าว	ข้าสาวชาวใน	บัดเดี๋ยวกี้ได้	สมประดีคืนมา
๑๒๐ อนันต์ทรมวย	พินคินองค์ได้	เหลือบเห็นเสนา	
ไม่เห็นพระบาท	อิราชกัสดา	นางยิ่งโศกา	พิลาปรำไร
๑๒๑ ใ้ทุลกระหม่อมแก้ว	ทั้งเมียบแล้ว	ฤพระจอมไตร	
ทหารอาสา	เสนานอกใน	ควรทิ้งเสียได้	เสด็จไปแต่องค์
๑๒๒ ทุลกระหม่อมแก้วของเมียบเอ๋ย	แต่ก่อนเราเคย	ร่วมเสวยร่วมสรง	
ฝูงนางกำนัลใน	โบทัดปิดทรง	มิให้พระองค์	ขุนเคื่องฤทัย
๑๒๓ ใ้หน่อจักรพรรดิ	ครั้งนี้จะกำจัด	พลัดจากเวียงชัย	
จักได้เคื่องเชิญ	ยากเย็นเป็นโฉน	โหราทวยไ้	เมียบให้รำคาญ
๑๒๔ รำพลางเทวี	มีพระเสาวนีย์	ถามโหราจารย์	
เมื่อไรภูวนัย	จักได้คืนสถาน	จงพระอาจารย์	ดูให้แน่นอน
๑๒๕ พระโหรกราบเกล้า	ข้าแต่แม่เจ้า	ปิ่นเกล้าสายสมร	
อันองค์พระบาท	อิราชภูธร	เสด็จจากนคร	จะได้ยากครัน
๑๒๖ ต่อครบสี่ปี	เสาร์จากราศี	จึงคลายโทษทัณฑ์	
จึงได้พระลาภ	สิ่งใดสักอัน	พ้นไปจากนั้น	ถึงร้ายเหมือนดี
๑๒๗ ต่อสี่ปีปลาย	จึงพระภุสายุ	จะคืนธานี	
บรรดาที่ร้าย	จะกลายเป็นดี	ไปหนึ่งมารศรี	เห็นมิเป็นไร
๑๒๘ อนันต์กัลยา	ได้ฟังโหรา	ทุลแจ้งแถลงไข	

นางค้อยระงับ	ดับโศกาลัย	ด้วยรู้ว่าไท	จะได้คืนสถาน
๑๒๙ ฝ่ายพระโหรเฒ่า	บรรดาข้าเฝ้า	เห็นองค์เยวรมาลัย	
ค้อยสว่างทุกขัณฑ์	ต่างคนกราบกราน	ลาไปสู่สถาน	ที่อยู่แห่งตน

❖ ยานี ❖

๑๓๐ บัดนี้ยกไว้ก่อน	จะกล่าวกลอนถึงจุมพล
สี่เสาร์มากับตน	เหาะมาบนพระเวหา
๑๓๑ มาได้เจ็ดราตรี	พระภูมิอดโภชนา
ค้อยคลายในวิญญูณ	ที่คลั่งคลุ้มกลุ่มพระทัย
๑๓๒ คิดถึงพระพารา	ท้าวจินดาจะกลับไป
ยังราชเวียงชัย	เวราให้กำบังตา
๑๓๓ บรู้แห่งที่จะไป	ในพระทัยคิดกังขา
ทั้งพญาม้าอาชา	ก็สูญสิ้นกำลังกาย
๑๓๔ แร่ม้าฤทธิไกร	เผอิญให้สาบสูญหาย
ให้หนักไปทั้งกาย	หิวกระหายซึ่งวาริ
๑๓๕ จะเหาะก็บ่ได้	พาภูไนยลงธรณี
พระองค์เห็นพาชี	พาลงเดินเร่งพิศวง
๑๓๖ ม้าเดินสวรรคไป	แสนโยชนได้ตั้งจำนง
บัดนี้พาชีทรง	เหตุไฉนลงเดินสุธา
๑๓๗ ฤๅจะไต่ยาก	เหมือนดังปากขุนโหรา
คิดพลางทางโศกา	บนหลังม้ามนมัย
๑๓๘ พระกำลังเจ็ดข้างสาร	ก็บันดาลสาบสูญไป
ด้วยว่าภูไนย	มิได้เสวยพระอาหาร
๑๓๙ อาชาพาภูไนย	เดินลัดไพรอันกันดาร
ไปอีกเจ็ดวัน.....	ก็ลุถึงปลายเขตชั้นด
๑๔๐ จังก็ดพระพารา	เห็นชาวนามานีนัน
สมเด็จพระทรงธรรม	ก็จรจันจากอาชา
๑๔๑ จูงม้ามาบ่หึง	บรรลู่ถึงซึ่งที่นา
พระหยุดให้อาชา	กินน้ำยาสำราญใจ

❖ ฉบับ ❖

๑๔๒ ฝ่ายว่าชาวนานันไชร	สลอนลงไป
เกี่ยวข้าวที่ในท้องนา	
๑๔๓ กระบายที่อาศัยข้าวปลา	วางไว้คั่นนา
หวังตจะกลับมากิน	
๑๔๔ สุนัขเห็นเข้าโดยถวิล	คาบเอาไปกิน
เสียสิ้นแล้วเอากะชะบาย	
๑๔๕ หึงไว้ที่ในเชิงหวาย	ฝ่ายเจ้าชะบาย
ขึ้นมาก็หาของตน	

๑๑๔๖ เที้ยวหามาทุกแห่งหน	กรรมของจุมพล
หนหลังนั้นมาตามทัน	
๑๑๔๗ มงกุฏเป็นชะบายไปพลัน	ฝ่ายชาวนนั้น
มันเห็นก็โกรธโกรธา	
๑๑๔๘ หวังเข้าดีเอาราช	มันร้องด่าว่า
ให้ความน่าบัดสี	
๑๑๔๙ ขโมยกลางวันขยันดี	ชาติชั่วอัปรี
อุบาทว์เหลือใจ	
๑๑๕๐ ลักเอากระบวยของกูไป	นั่งเสียว่าไร
เช่นนี้ชอบดีให้ตาย	
๑๑๕๑ สมเด็จพระสี่เสาร์ฤๅสาย	เจ็บท้าวสารพวงค์กาย
ดังหนึ่งจะวายชีวัน	
๑๑๕๒ พระองค์ล้มลงแดยัน	ร้องถามไปพลัน
ท่านดีเรานี้เพื่อใด	
๑๑๕๓ เราเป็นขโมยเมื่อไร	ชบายอยู่ที่ไหน
ทำไมมาพาโลตี	
๑๑๕๔ ชาวนาได้ฟังภูมิ	ถองข้าหลายที
ไฉนสำนวนพันตัว	
๑๑๕๕ อะไรรอบไฉนหัว	ยังเถียงว่าตัว
มึงชอบกันอยู่อีกฤๅ	
๑๑๕๖ ว่าแล้วกระซอกชะบายมา	จากเกล้าเกศา
นี่ฤๅพาโลมึง	
๑๑๕๗ ทรงธรรมครั้นเห็นบ่หึง	ยื่นแลตลึง
คำนึงในพระหฤทัย	
๑๑๕๘ โอ้ออกกุเอ๋ยกรรมสิ่งใด	เลยจึงกลับกลายไป
เป็นได้ถึงเพียงนี้	
๑๑๕๙ มงกุฎค่าควรพารา	ทรงอยู่อัครา
โฉนจึงมากลายไป	
๑๑๖๐ จนมันตีดำไม่ปราศรัย	จะบอกตามจริงไป
ที่ไหนมันจะเชื่อ	
๑๑๖๑ จึงว่าตัวข้าไม่ทันรู้	ท่านได้เอ็นดู
ดูข้าผู้คนเข้ญใจ	
จะบอกตามจริงไป ที่ไหน ^๑	
๑๑๖๒ ทำแต่พอลาบจำไว้	เหมือนนานไป
จึงตีให้ตายเทิดรา	

^๑ ข้อความนี้ตรงกับความเป็นบทที่ ๑๖๐ ผู้คัดลอกอาจสับสน คัดข้อความนี้เกินมา เพราะข้อความทั้งสอง ปรากฏอยู่ในตำแหน่งตรงกัน ระหว่างบรรทัดหนึ่งกับอีกบรรทัดหนึ่งในสมุดไทย ผู้คัดลอกคงเห็นว่าตนคัดลอกผิดพลาด จึงเขียนความในบทที่ ๑๖๒ ต่อเนื่องมา แต่ไม่ได้ทำสัญลักษณ์ใด ๆ ให้รู้ว่าคัดลอกผิดพลาด

๑๖๓ ฝ่ายว่ากระชายชานา
พระองค์เพื่มาอ่อนนอน
๑๖๔ มีใจเมตตาภูธร
ก็ผ่อนให้ท้าวไคลคลา
๑๖๕ เอาแต่มงกุฏนั้นไว้
เสวยอ่าอยู่ที่ใกล้หน้ากู

ได้ยินวาจา
เพื่อนพาลใจอ่อน
แล้วว่ามึงไป

❖ ยานี ❖

๑๖๕ สี่เสาร์ภูโนย
ร่ำพลางทั้งพิศดู
๑๖๖ พระกรจุงพาชี
ทรงโคกโคกาลัย
๑๖๗ ออกเอ๋ยมิเคยยาก
ดูดังคนอัปรีดิ์
๑๖๘ เห็นจะม้วยชีวัน
สงสารอรทรมวย
๑๖๙ เจ้าจะทุกข์ถึงพี่
ทั้งหม่อมตยา
๑๗๐ ไม่รู้ว่าเรานี้
จะชวนกันร่ำไร
๑๗๑ ร่ำพลางพระราชา
จุ่ม้าด้วยได้เค้า
๑๗๒ ฝ่ายผู้เจ้านา
นานนานจึงคอยชาย
๑๗๓ ขโมยลักเกี่ยวข้าว
มันแค้นเป็นล้นพัน
๑๗๔ ดอมตัวอยู่ในน้ำ
ไปถึงซึ่งหน้ามัน
๑๗๕ เผอิญเห็นพระขรรค์
เป็นเคียวประจักษ์ตา
๑๗๖ กระโจนจับตัวไว้
สมเด็จพระทรงธรรม
๑๗๗ ความเจ็บแสนทวิ
มันซ้ำอีกหลายครา
๑๗๘ ความผิดใดเรามี
ออเจ้าจงเล่าไป
๑๗๙ เจ้าข้าฟงราชา
ทำเป็นว่าตัวดี
๑๘๐ เลี้ยงม้าไม่เสียเปล่า

น้ำเนตรไหลลงพรั่งพรู
ล้วนเลือดย้อยลามไหล
พระภูมิค่อยคลาไคล
ให้คำนึงถึงบุรี
มาพลัดพรากจากกรุงศรี
เขาดำตีปปราศรัย
ไหนจะเห็นกรุงไกร
แก้วอนันต์กลยา
แสนโคกคร่ำครวญหา
พลาพลก้านลใน
จักรกลไปไหนไหน
ทั้งเวียงชัยจะเจ็บเหงา
เสด็จไคลคลาตามลำเนา
ลูถึงนาหนึ่งโดยหมาย
บ่นาพามากหลาย
ออกไปเยือนของตน
ของไอ้เฒ่าไปหลายหน
มาด้วยคนปล้นข้าวมัน
พอผ่านฟ้าเจ้าจรจัน
ก็สำคัญว่าโจรา
ที่ทรงธรรมเจ้าถือมา
มันโกรธาคือไฟกาฬ
ฉวยได้ไม้เข้าตีรัน
ล้มกลิ้งเกลือกเสือกไป
เลือดภูมิโถมกายา
พระราชาก็ถามไป
จึงบอิตไม่ปราศรัย
ให้เรารู้ซึ่งคดี
จึงตอบว่าไอ้บัดสี
ที่ไหนกูจะรู้ทัน
ลักเกี่ยวข้าวทุกวัน

วันนี้ได้พบกัน

๑๑๘๑ พระองค์จึงตอบไป

เห็นเรามาเอกากาย

๑๑๘๒ เจ้าข้าฟังท้าวไท

ยังจะขึ้นเถียงกู

๑๑๘๓ ชิงเคียวจากพระเจ้า

เงื้อเคียวขึ้นฟันที่

๑๑๘๔ ทรงธรรมเห็นพระขรรค์

จึงว่าแก่ชวานา

๑๑๘๕ ที่ข้าได้สับปลับ

ข้าขอลูกะโทษตัว

๑๑๘๖ เจ้าข้าฟังราชา

แม่นแต่แรกหัวที่

๑๑๘๗ ครั้งนี้กูงดไว้

เร่งไปจงเร็วรา

๑๑๘๘ พระองค์ฟังวาจา

ลูกขึ้นเซ็ดเลือดเสีย

๑๑๘๙ เดินพลางทิ้งรำให้

เจ็บข้าทัวกายา

๑๑๙๐ หยุดพักหายเหนื่อยแล้ว

เดินพลางทิ้งโคศัลย์

๑๑๙๑ ล้วนงามดังเนรมิต

บัดนี้มายากลง

๑๑๙๒ ยังแต่ม้าอาชา

ไปอีกเบื้องหน้านั้น

๑๑๙๓ ก็ยังมีรู้เลย

รำพลางภูวไนย

๑๑๙๔ ไปอีกบ่ทันช้า

โคมันลุยหลุดหนี

๑๑๙๕ ขวนกันออกเที่ยวหา

งูม้าอาชาทรง

๑๑๙๖ ฝ่ายว่ามโนมัย

มันดูซึ่งสำคัญ

๑๑๙๗ ขวนกันมาอิงมี

ทองคำไม่ปราศรัย

๑๑๙๘ ว่าเว้ยไ้บัดสี

กลางวันนี้ฤมา

๑๑๙๙ ฝ่ายว่าพระราชา

เรารู้จักเมื่อไร

มันรันซ้ำอีกหลายครา

เราไม่ได้เป็นโจรา

พาโลตีเล่นทีเดียว

ยิ่งโกรธใจดังไฟวู

พลางลากมาโบยตี

มึงดูเอาไ้บัดสี

จะใคร่ถีบเข้าที่ข้า

เป็นอัศจรรย์ในวิญญาน

ข้าผิดแล้วขอโทษตัว

มิใคร่รับเพราะเกรงกลัว

ท่านจงได้มาปรานี

มันด่าว่าไ้บัดสี

รับดีแล้วเทิดรา

ทีหลังไซ้จะมรณา

แม่นอยู่ข้าจะฆ่าเสีย

ร้อนวิญญานดังไฟเสีย

เดินปลกเปลี่ยงูม้าม้า

ชลเนตรไหลอาบพักตรา

หยุดทรุดนั่งกรรแสงศัลย์

งูม้าม้าแก้วค่อยจรจัน

ถึงพระขรรค์มงกุฎทรง

เคยทรงติดอยู่กับองค์

ควรวิบัติไปทุกอัน

ได้ติดมาเป็นเพื่อนกัน

จักกลับกลายเป็นฉนใด

ไ้ออกเอ๋ยกรรมชื่อใด

เสด็จคลาไคลตามวิถี

ลูถึงหน้าเจ้าควา

ตามตัวเมียด้วยจงจง

พอแลมาเห็นพระองค์

ไคลคลามาแทบหน้ามัน

กลับกลายเป็นโคพลัน

ประจักษ์แจ้งไม่แคลงใจ

รุมกันตีพระภูวไนย

โลหิตไหลทัวกายา

มึงยังดีเห็นหนกหนา

ทำวังมาลักโคไป

ร้องเถียงมาด้วยฉับไว

ไม่ถามไถ่มาไล่ตี

๑๒๐๐ เจ้าโคฟังท้าวว่า
 ถองข้าอีกหลายที
 ๑๒๐๑ พระกุมมโนมัย
 ดำริในวิญญาน์
 ๑๒๐๒ สมเด็จพระผ่านฟ้า
 ข้าลักของท่านจริง
 ๑๒๐๓ เจ้าโคฟังท้าวว่า
 เตือนไม้ไผ่หลังเอ็ง
 ๑๒๐๔ จะตีก็นิดหน่อย
 มิรับเสียโดยดี
 ๑๒๐๕ จึงเอาโคนันไว้
 มึงไปเสียเร็วรา
 ๑๒๐๖ แล้วข้าด้วยหนามหวาย
 เร่งไปจงเร็วไว

ยั้งโกรธาตั้งอัคคี
 โคนี่มึงได้ไหนมา
 เห็นกลายไปประจักษ์ตา
 โอ้อนิจจาแก้กรรมจริง
 เธอจึงมาอ่อนวอนวิง
 ข้าไม่รับเพราะกลัวเกรง
 ขวนกันด่าอยู่ครั้นครอง
 แม่นมึงรับแต่หัวปี
 นี่โอ้อ่อยชาติกาลลี
 จะใคร่ตีให้มรณา
 ต่างผลักไผ่พระราชา
 ให้พินหน้าของกูไป
 ทูบถองป้ายบ่ปราศรัย
 ไอ้โจรร้ายใจทมิฬ

❖ พิลाप ❖

๑๒๐๗ สี่เสารักราชา
 ทรงกายคลาไคล
 ๑๒๐๘ ล้มแล้วลุกเล่า
 เพียงหนึ่งจะปลง
 ๑๒๐๙ สิ้นแรงภูบาล
 โลหิตไหลหลัง
 ๑๒๑๐ อดสำหรับคลาไคล
 ลุกขึ้นไปได้
 ๑๒๑๑ จึงวิ่งมาดู
 เณรน้อยต็อก
 ๑๒๑๒ ได้ฟังเณรถาม
 บ้านเมืองท่านไซ้
 ๑๒๑๓ โทษผิดไม่มี
 โยมสิ้นแรงไป
 ๑๒๑๔ ฟังท้าวเล่ามา
 ไปบอกสงฆ์ทั่ว
 ๑๒๑๕ เห็นพระโพธิสัตว์
 เณรถึงวิ่งไป
 ๑๒๑๖ สงฆ์ให้ทานยา
 เจ็บปวดบาดแผล
 ๑๒๑๗ มีใจท้าวเข้ามา
 จึงหายเร็วไว
 ๑๒๑๘ วิสัชนาเล่า
 ทำการกุศล

ต้องโผยขาวนา
 เลือดไหลลากดิน
 ความเจ็บร้อนร้าว
 ชีวตั้งกษัย
 ด้วยอดอาหาร
 โทรมทั้งกายา
 ถึงอารามใหญ่
 ท้าวไทโสภณคลัย
 เห็นพระโณมตรู
 ประสกเป็นไร
 พระเจ้าเล่าความ
 อยู่ไกลล้นพัน
 เข้าพากันตี
 พ่อได้เมตตา
 เณรน้อยโสกา
 ทั้งขรัวผู้ใหญ่
 สงฆ์สิ้นทั้งวัด
 ตักได้น้ำมา
 อีกทั้งโภชนา
 ก็สูญหายไป
 ถามว่าคุณยา
 ดังได้ทิพย์เสวย
 ชาติก่อนพระเจ้า
 ประณินบัตเจ้าไท

น้ำตาไหลริน
 เดินพลาญภูมินทร์
 กลุ่มดวงทรวงใน
 เดินมิใคร่ได้
 นานหลายวันมา
 องค์ตั้งรื้อปลา
 ล้มลงด้วยพลัน
 เณรบุญถึงนั้น
 เลือดย่อยลามไหล
 โยมมาแต่ไหน
 ไปตามอนุสนธิ์
 ตัวข้าเป็นคน
 ข้านี้หนักหนา
 ขอทานโภชนา

 พระสงฆ์ลงไป
 มีใจกรุณา
 ชำระกายา
 กินค่อยคลายใจ
 เดชะสงฆ์ให้
 สงฆ์ฉันใดเลย
 เณรน้อยนั้นเคย
 เคยได้มีใจ
 จะว่ายนไว้
 ทรงโสภณาลัย
 องค์สิ้นหนักหนา
 ล้วนรอยไม้รัน
 ได้ยินเสียงให้
 เลือดไหลอาบตน
 พลัดพรากเมืองมา
 กินพอชื่นใจ
 สิ้นทั้งสิบห้า
 ล้างเลือดเหือดไคล
 ยาทยาเสวย
 รู้จักฤไฉน
 พอเข้าใจฟัง

❖ สร้างนางค์ ❖

๑๒๑๙ ปางก่อนยังมี	เมืองพาราณสี	แต่ชาติหนหลัง	
ครั้งพระสรรเพชญ์	ยังเสด็จเวียนวัง	ท่องเที่ยวในสัง	สารวัตรระการ
๑๒๒๐ ยังมีอำมาตย์	คนหนึ่งสามารถ	ชาติเชื้อคนพาล	
เที่ยวจับพระสงฆ์	ทรงศีลาญาณ	ไปทำประจาร	มัดผูกจองจำ
๑๒๒๑ สี่เสาร์ภูมิ	เธอเป็นเศรษฐี	เที่ยวตามอุปถัมภ์	
จ้งหันหยูกยา	เธออดส่ำหำ	ถวายสงฆ์ต้องจำ	ได้ฉันทสำราญ
๑๒๒๒ เป็นบุญถึงนี้	ชาติก่อนชนนี้	ถึงเสียในสถาน	
เชิงหวายอันหนึ่ง	แพจกถึงการ	สมเด็จภูบาล	มีจิตรกรุณา
๑๒๒๓ เอามาเลี้ยงไว้	จนเจ้าเติบโตใหญ่	ได้รอดชีวา	
ครั้นมาชาตินี้	จึงมีเมตตา	เพราะด้วยชาติหน้า	เคยได้เลี้ยงกัน
๑๒๒๔ หยูกยาทั้งนี้	จึงประสบที่	ระงับเร็วพลัน	
เพราะผลอานิสงส์	ตามส่งทรงธรรม	แต่เวรหลังนั้น	ยังจก้างผลาญ
๑๒๒๕ ฝ่ายพระโพธิสัตว์	อาศัยอยู่วัด	นั้นเป็นชำนาน	
ณรน้อยมีใจ	รักใคร่ภูบาล	บิณฑบาตเปรี้ยวหวาน	มาสู่กันกิน
๑๒๒๖ หน่อให้ธิดา	มิได้ประมาท	อดส่ำหำทรงศีล	
อภิสฺสิดา	ทุกวันอาจิณ	สมเด็จภูมินทร์	ปลงพระปัญญา
๑๒๒๗ ลงสุกคลัง	เห็นกองทุกขัง	อนิจจังอนัตตา	
จะใคร่ผนวช	บวชในศาสนา	คิดแล้วราชา	ก็คลานเข้าไป
๑๒๒๘ ก้มเกล้า้มศการ	แจ้งแก่สมภาร	ผู้เฒ่าทันใด	
ได้โปรดเกศี	โยมนี่มีใจ	ศรัทธาจักใคร่	บวชในศาสนา
๑๒๒๙ สมภารผู้ใหญ่	ได้ฟังท้าวไท	มีใจกรุณา	
บอกสงฆ์ทั่วไป	ได้ปัจจัยมา	ช่วยกันซื้อหา	ได้ผ้าครบไตร
๑๒๓๐ ฉีกเย็บแล้วเสร็จ	สงฆ์จึงบังคับ	ประศกเอาไป	
ซักน้ำซักผ้า	ให้มาหมดใส	จึงจกยอมได้	สบงจีวร
๑๒๓๑ สี่เสาร์ราชา	จึงรับเอาผ้า	ไปสู่สาคร	
ซักฟาดแล้วเสร็จ	สมเด็จภูธร	จงเอาท่อน	กรักมาตากพลัน
๑๒๓๒ ใส่หม้อขึ้นต้ม	พระทัยปรารมภ์	กลัวจะเป็นควัน	
ถูกต้องเจ้าไท	ภูวไนยผายผัน	เพื่อให้พ้นควัน	ต้มหลังอาราม

❖ ยานี ❖

๑๒๓๓ ยังมีนายโคบาล	สถิตบ้านประจิมคาม
โคหายเที่ยวไปตาม	กับพวกเพื่อนยี่สิบคน
๑๒๓๔ ตามมาแต่ราตรี	ดูท่วงทีทุกแห่งหน
พอเที่ยงถึงตำบล	วัดที่ท้าวเธออาศัย
๑๒๓๕ พบซึ่งผู้ร้าย	เพื่อนคิดหมายจะกลับไป
พอเห็นภูวไนย	นั่งต้มกรักหลังอาราม

๒๓๖ จึ่งเดินเข้ามาหา
กรรมของพระโณมงาม

๒๓๗ เจ้าโควาราชา
ทูลถองเป็นหลายที

๒๓๘ ให้ภูละเมอหา
นั่งก่อไฟแกงวัว

๒๓๙ ผูกคอเข้าบ้านได้
พวกเพื่อนของมึงมี

๒๔๐ สี่เสาร์พระราช
เรลักรโคเมื่อไร

๒๔๑ พาโลตีเปเล่าเปล่า
สงฆ์สันทั้งวัดนี้

๒๔๒ เจ้าโคฟังท้าวไท
ยังจะคิดเถียงกู

๒๔๓ ฝ่ายสงฆ์สันทั้งวัด
ต่างองค์ต่างมาดู

๒๔๔ สมภารจึ่งร้องห้าม
ประสกมาทั้งหลาย

๒๔๕ เจ้าโคฟังสมภาร
ไอนีู้กอาจใจ

๒๔๖ มากินที่หลังวัด
จับได้ประจักษ์ตา

๒๔๗ ยังเถียงว่าตัมกรัก
พูดจากวนโทโส

๒๔๘ หลวงเจ้าทั้งอาราม
เป็นโยมสงฆ์องค์ใด

๒๔๙ สมภารจึ่งตอบไป
จักพูดตามสัจจา

๒๕๐ ไม่เข้าด้วยคนร้าย
เพื่อนมิใช่คนพาล

๒๕๑ พลัดเมืองมาอาศัย
วันนี้มีศรัทธา

๒๕๒ สงฆ์สันทั้งวัดวา
เย็บแล้วเพื่อนเอาไป

๒๕๓ เพื่อนใช้คนโป๊ปด
อย่าก่อกรรมทำเวร

๒๕๔ เจ้าโคตอบมินาน
เข้ากันกับโจรา

คิดหวังว่าจะไถ่ถาม
ขึ้นกรักกลายเป็นเนื้อวัว

ท่อนกรักเป็นหัวควา
เป็นโจราวิ่งเข้าตี

ไอ้คนนี้เจียวลักวัว
ทำดั่งว่าไม่รู้ตัว

กินแต่ตัวหรือพวกมี
นั่งอยู่ไต่บัดสี

สักก็คนเร่งนำไป
มีวาจาตอบทันใด

นั่งตัมกรักอยู่ดี
มิเชื่อเราพยานมี

ท่านแจ้งหมดจงถามดู
มันโกรธใจดังไฟ

พลาจกลางภูผากอมา
เสียงคลุ่สอถึงหนักหนา

เห็นภูวไนยก็ใจหาย
รูปขอมาย่าวุ่นวาย

ผูกคอเพื่อนเพื่อเหตุใด
จึ่งแจ้งการทั้งปวงไป

ไปลักโคของตูซ้ำ
ใจสาหัสเป็นหนักหนา

ค่าดาวตั่งหม้อโค
ไม่ได้ลักตูพาโล

มันสมอ้างถึงเจ้าไท
แจ้งองน้ำมันหรือไฉน

จงบอกตูให้รู้รา
รูปนี้ใช้ไม่มูสา

รูปบวชมากี่ช้านาน
สงฆ์ทั้งหลายเป็นพยาน

เป็นคนรู้ซึ่งธรรมา
รูปอยู่ได้หลายเดือนตรา

มาขอบวชผนวชใน
ช่วยกันหาซื้อผ้าไตร

ตัมกรักยอมเมื่อนองเพล
แจ้งอยู่หมดทั้งเถรเถร

เอ็นดูรูปนี้เถิดนา
เป็นสมภารพูดมูสา

ลักโคมาฆ่าแกงกิน

๑๒๕๕ แล้วช่วยกันแก้ไข
 เถรเณรสู้กันกิน
 ๑๒๕๖ จนดูเห็นแก่ตัว
 นี่เนื้อโคหรือมิใช่
 ๑๒๕๗ แม้นแขวงแจ้งเหตุผล
 แค้นนักจักใครรู้
 ๑๒๕๘ ว่าพลางรุมกันตี
 มาไปไ้อ้าธรรม
 ๑๒๕๙ ฝ่ายเณรบุญถึงน้อย
 ว่าไปมิทันช้า
 ๑๒๖๐ แม้นข้ามิมรณา
 ตัวข้าไม่ทารุณ
 ๑๒๖๑ ผิดจริงยิ่งหนักหนา
 หลงตามาทั้งหลาย
 ๑๒๖๒ แม้นทำอีกเบื่องหน้า
 เอาข้าผู้ประกัน
 ๑๒๖๓ เจ้าโคฟังเณรน้อย
 ภูคิตเวทนา
 ๑๒๖๔ หาไม่กี่ไม่ไว้
 ว่าแล้วเอาจิวร
 ๑๒๖๕ อังสะรัตตะคด
 ให้เห็นเป็นเนื้อวัว
 ๑๒๖๖ แล้วว่ากับพระชี
 อย่าให้มันอาศัย
 ๑๒๖๗ แม้นหลง.....เอาไว้
 แก่แขวงสังกะรี
 ๑๒๖๘ ว่าแล้วชวนพวกเพื่อน
 เถรเณรจึงค่อยขาย

เหล่าเจ้าไทน์ทุศีล
 สิ้นทั้งวัดอร้อยใจ
 ยังมสาไม่กลัวภัย
 จงเจ้าไทช่วยกันดู
 เห็นไม่พ้นตัวพระครู
 เหล่าเจ้าไทไปด้วยกัน
 พระภูมีปี่มอัสญ
 วันนี้แลจะมรณา
 มาเศร้าสร้อยเป็นหนักหนา
 ท่านกรุณาเห็นแก่บุญ
 ไปเบื่องหน้าจะแทนคุณ
 จะคุณทุกวางวาย
 อันโยมข้านี้ควรตาย
 จึงให้ท่านซึ่งชีวัน
 ท่านจึงฆ่าให้อาสุญ
 ไปลงทณฑ์ด้วยเถิดรา
 อ่อนวอนคอยเศร้าโศกา
 ออเณรเล็กมาวิงวอน
 เอาหอกใส่ให้ม้วยมรณ
 ที่กลับกลายเป็นหนังวัว
 เก็บเอาหมดสิ้นทั้งตัว
 ทั้งขึ้นกรักเก็บเอาไป
 ตั้งแต่นั้นแลเจ้าไท
 ไ้อัจญไรสินที่
 ตูจะไปแจ้งคดี
 จับพระชีให้ขุนวาย
 ไปบ้านเรือนสิ้นทั้งหลาย
 มาล้างโลหิตให้ทั่วไท

❖ พิลाप ❖

๑๒๖๙ สี่เส้ารรษา
 ยอกรภูบาล
 ๑๒๗๐ ข้าแต่พระครู
 ไปจากอาราม
 ๑๒๗๑ สืบไปเมื่อหน้า
 ค่อยสิ้นเวรา
 ๑๒๗๒ เหลียวสังเณรน้อย
 แม้นโยมขึ้นอยู่

เจ็บทั่วกายา
 มัสการเจ้าไท
 ทุกองค์ด้วยอยู่
 ตามผลเวรา
 แม้นชีวิตข้า
 พักตราเทียมคน
 พ่อย่าละห้อย
 ที่นี้สืบไป

ชลนาหลังไหล
 แล้วพระภูวไนย
 โยมนี่ขอลา
 เซซังเที่ยวหา
 มิ้วยวายชนม์
 จะกลับจรดล
 โศกาอาลัย
 จะพลอยพากัย
 จึงมีวาจา
 อาหารเลี้ยงต้น
 มาหาเจ้าไท
 มาให้พระชี

๑ ^{๒๗๓} ฝ่ายสงฆ์ท้าวหน้า	ได้ฟังราชา	มีใจปราณี	
ต่างองค์เศร้าสร้อย	เณรน้อยไศกี	เถรเถรหลวงชี	พลอยมีน้ำตา
๑ ^{๒๗๔} สงฆ์สั่งจุมพล	แม่นไปอัปจน	จงดั้นมาหา	
ระวังตัวอย่าให้	โพล่ภัยบีฑา	พลาญให้โภชนา	อาหารไปกิน
๑ ^{๒๗๕} สี่เส้าราชา	รับเอาโภชนา	แลพระภูมินทร์	
ลาสงฆ์คลาไคล	ชลนัยไหลริน		วิ่งตามภูวนัย
๑ ^{๒๗๖} เห็นเณรน้อยตาม	พระผู้โณมงาม	ยิ่งไศกาลัย	
อุ้มเอาเณรน้อย	ละห้อยพระทัย	ท้าวพากลับไป	ส่งถึงอาราม
๑ ^{๒๗๗} พ่อจง.....อยู่	ปรนนิบัติพระครู	อดส่ำหทัยยาม	
ท่านสอนสั่งตัว	ฟังคำทำตาม	อยู่แต่อาราม	อย่าเที่ยวเล่นไกล
๑ ^{๒๗๘} ว่าแล้วเท่านั้นแล้ว	สมเด็จพระแก้ว	คลาดแคล้วคลาไคล	
พระยังเศร้าสร้อย	เณรน้อยรำไร	จนท้าวกลับไป	สุดสายนัยนา

❖ เยสันตา ❖

๑ ^{๒๗๙} สงสารหน่อพระศาสดา	ทรงกายไคลคลา
มาตามทิวทุ่งเอนองค์	
๑ ^{๒๘๐} เหนื่อยนักท้าวหยุดพักลง	กินข้าวซึ่งสงฆ์
หึ่งปวงท่านให้ทานมา	
๑ ^{๒๘๑} พอหายระทวยวิญญูณ์	ลุกขึ้นไคลคลา
มาพลาญทางเศร้าโศกคัลย์	
๑ ^{๒๘๒} หึ่งองค์ล้วนรอยไฉน	ความเจ็บจาบัลย์
รำพันรำร่ำกายา	
๑ ^{๒๘๓} ออกเอยมาโดยทรมมา	เพราะกู่หึงการ
ไม่เชื่อพฤตจารย์ทาย	
๑ ^{๒๘๔} ทุกสิ่งจึงมากลับกลาย	คิดมาใจหาย
ดังคนกำพร้าสาธารณ	
๑ ^{๒๘๕} ยิ่งแต่ธรรมรงค์สังวาล	แม่นไม่วายปราน
จักได้ไปขายเลี้ยงตน	
๑ ^{๒๘๖} ขอดติดชายรัตนกำพล	เบื่องหน้าจักดล
กลับกลายเป็นฉันทนา	
๑ ^{๒๘๗} จึงคำโจทย์ปฐญา	ว่าพระราชา
เป็นปิ่นกษัตริย์ยศยง	
๑ ^{๒๘๘} ครุฑนาคคาวินอินทร์องค์	ย่อมกลัวฤทธิ์จริงค์
เธอสิ้นทั้งสามธาตรี	
๑ ^{๒๘๙} แต่ได้ยินนามภูมิ	ก็สิ้นสมประดี
ดังเศียรจะแตกทำลาย	
๑ ^{๒๙๐} เหตุใดพระผู้ฤๅสาย	นึ่งให้ทั้งหลาย
มันตีมิแฉ่งนามกร	

๑๒๙๑	ข้อหนึ่งพระเสาร์ฤทธิรอน หรือจึงให้โทษหนักหนา	โกธธาภูธร
๑๒๙๒	พระบาลีมีคำวิชันา หนหลังนั้นมาอุปถัมภ์	ว่าเพราะเวรา
๑๒๙๓	จักว่าก็แจ้งบุพกรรม เว้นเสียอย่าทำไส่ตน	นักปราชญ์จงจำ
๑๒๙๔	สมเด็จพระเสาร์ฤทธิรอน เป็นคนสำรับว่าความ	ชาติก่อนจุมพล
๑๒๙๕	ผู้หนึ่งของหายไปตาม พยาบาทก็จับเอาตัวไป	พบคันคู่ความ
๑๒๙๖	เอาความนั้นฟ้องภูไนย ให้ว่าผู้เป็นโจร	เงินทองถึงใจ
๑๒๙๗	ท้าวไทตีให้อ่อนโอน ทำโทษนั้นแสนสหัส ^๑	ว่าเข้าเป็นโจร
๑๒๙๘	แล้วขับเขาจากพารา ลำบากก็เพียงปางตาย	พลัดบุรีพิริยา
๑๒๙๙	กรรมนั้นตามทันภุสาย จึงให้กลับกลายทุกอัน	สิ่งของทั้งหลาย
๑๓๐๐	กล่าวถึงโพธิสัตว์ทรงธรรม มาตามคันทุ้งที่นา	คอยเสด็จจรจัน
๑๓๐๑	ก็ลุถึงเรือนยายตา คล้อยเคลื้อนลับเหลี่ยมเขา	พอพระสุริยา
๑๓๐๒	นึกในพระทัยโดยเดา กลัวเขาจะจับเป็นโจรา	จะไปตามลำเนา
๑๓๐๓	อย่าเลยจะอาศัยยายตา ตายายจงได้ปรานี	คิดแล้วร้องมา
๑๓๐๔	ข้าขออาศัยในราตรี ตัวข้าจะลาคลาไคล	พอรุ่งพรั่งนี้
๑๓๐๕	ยายเฒ่าจึงร้องตอบไป จึงไม่มาว่าอ่อนนอน	แต่วันเป็นไร
๑๓๐๖	บัดนี้กูจะหลับนอน แล้วจึงมาวนอาศัย	ปิดประตูใส่กลอน
๑๓๐๗	ตาเฒ่าได้ยินก็ร้องไป ดีครั้นกระไรเหลือตัว	อีเฒ่านี้ไซ้
๑๓๐๘	ซึ่งคำกูผู้เป็นผัว ชิงพูดก่อนผัวอีบัดสี	อวดเนื่ออวดตัว

^๑ สันนิษฐานว่าควรเป็น “สหัสสา”

๑ ^{๓๐๙} เพื่อนมาอ่อนนวยโดยดี	ก็ปรานีเขา
จะให้เพื่อนอยู่อาศัย	
๑ ^{๓๑๐} ชะรอยเพื่อนชาวเมืองไกล	พลางลุกออกไป
รับให้พระเจ้าเข้ามา	
๑ ^{๓๑๑} สมเด็จเจ้าสร้อยราช	จึงเสด็จโคลคลา
มาสู่เคหาด้วยพลัน	
๑ ^{๓๑๒} วันนั้นสองเฒ่าใจฉกรรจ์	คิดไว้แต่วัน
เฒ่านั้นจะต้มถั่ว	
๑ ^{๓๑๓} ทั้งมะเขือแลฟักให้หนักหนา	แต่งโมแต่งกาว
ทั้งบวบมากคร้ามครัน	
๑ ^{๓๑๔} จะขายเอาเงินมาพลัน	ก็จะผายผัน
ไปไถ่เอาข้าสาวสาว	
๑ ^{๓๑๕} กูจะเลือกเอาขาวขาว	หัวไรจุกผมยาว
ที่นั่นพ่อเฒ่าจะนอนกิน	
๑ ^{๓๑๖} กูจะปลุกเรื้อนใหญ่โดยถวิล	จะตั้งนางไว้กิน
กูไม่ลงดินเลยนา	
๑ ^{๓๑๗} ไปไหนจะขึ้นเสลี่ยงงา	กูจะช่วยข้า
ผู้ขายสัถย์สิบคน	
๑ ^{๓๑๘} ยายเฒ่าตอบตาบัดล	ไอ้เฒ่าแสนกล
ช่างพูดช่างบ่นให้คนหัว	
๑ ^{๓๑๙} พ้าเฒ่าใจใหญ่ไม่เจียมตัว	กูน่าใครหัว
หนักหนาไอ้เฒ่าหัวงู	
๑ ^{๓๒๐} ช่างกระไรไม่คิดอดสู	ชะง่อนหน้าลงดู
เงาก่อนเถิดเฒ่าอกขน	
๑ ^{๓๒๑} ตาเฒ่าตอบยายบัดล	ไอ้เฒ่าทรพล
แล้วจะบ่นทำตาขาวขาว	
๑ ^{๓๒๒} จะกูจะเลือกหาเมียสาวสาว	กูจะทำเจ้าบ่าว
ที่นั่นเฒ่าจะแหงนมา	
๑ ^{๓๒๓} มึงใช้กูไม่นำพา	จะเรียกอีเด็กเด็กมา
ให้พร้อมนั่งร้องรำ	
๑ ^{๓๒๔} ครั้นเข้าสองเฒ่าดกลำ	ก็ลุกไปคลำ
ถั่วของตัวโดยจง	
๑ ^{๓๒๕} ยังไม่สิ้นกรรมพระองค์	สังวาลธรรมรงค์
ซึ่งขอตรขายพระภูษา	
๑ ^{๓๒๖} กลับกลายเป็นเมตถั่ว	ฝ่ายยายกับตา
ครั้นหาไม่พบของตน	
๑ ^{๓๒๗} ขวนกันเข้าคั่นพระจุมพล	เห็นห่อบัตล
สองเฒ่าก็แก้ออกพลัน	

๑^{๓๒๘} สักวาธรรมรงค์เฉิดฉัน เฒ่าเห็นสำคัญ
ว่าถั่วกับงามันใจ
๑^{๓๒๙} ตาเฒ่าก็โกรธคือไฟ ถีบถองภูวไนย
มิได้มีความปราณี
๑^{๓๓๐} ค่าพลางสองเฒ่าโบายดี พาไอ้กะลี
มาลักถั่วขาของกู
๑^{๓๓๑} ช่างกระไรมึงไม่อดสู มาอาศัยกู
อยู่แล้วไม่คิดถึงคุณ
๑^{๓๓๒} เดิมกูจะให้อยู่จะเอาบุญ บัดนี้ทารุณ
เร่งไปให้พ้นเคหา
๑^{๓๓๓} ว่าพลางเฒ่าทั้งสองรา ชิงเอาถั่วขา
แล้วเข้าพลักใส่ไล่ตี

❖ พิลाप ❖

๑ ^{๓๓๔} บัดนั้นพระบาท	สี่เสารัธิราช	ผู้ทรงธรรณี	
สองเฒ่าทำโผย	ตีโบายแสนทวี	โลหิตภูมิ	ไหลโถมกายา
๑ ^{๓๓๕} แข็งใจทรงกาย	ลูกขึ้นผันผาย	ลงจากเคหา	
ถึงดินทรุดองค์	ลงทรงไศกา	เฒ่าทั้งสองรา	ตามลงมาตี
๑ ^{๓๓๖} พระจึงวอนว่า	หม่อมมายหม่อมตา	จงได้ปราณี	
ซึ่งลักถั่วขา	โทษซ้ำมากมี	ข้าขอชีวิต	ไว้เทิดหม่อมตา
๑ ^{๓๓๗} ฝ่ายเฒ่าผู้ชาย	ฟังพระภุชช	เธออ่อนวอนมา	
ตาเฒ่าสาธารณ์	พาลบายศลา	ครั้นเรียกหม่อมตา	โทโสค่อยคลาย
๑ ^{๓๓๘} จึงว่าแก่เมีย	อืเฒ่าคนเสีย	อย่าทำวุ่นวาย	
ถ่อมมันหลาบไว้	อย่าให้มันตาย	มันลูกผู้ชาย	ยายอย่าทำกรรม
๑ ^{๓๓๙} แล้วว่ามึงไป	เมื่อหน้านั้นไซ้	แม่นมึงไม่จำ	
กลับมาลักกู	ตูไม่คิดกรรม	ตีให้ระยำ	ห้าให้กากิน
๑ ^{๓๔๐} บัดนั้นราชา	ฟังเฒ่าชรา	ชลน้ำตาไหลริน	
ทรงกายคลาไคล	เลือดไหลรายดิน	เดินพลางภูมินทร์	ทรงไศกาลัย
๑ ^{๓๔๑} ล้มแล้วลุกเล่า	ความเจ็บร้อนร้าว	กลุ่มดวงทรวงใน	
พิศดูกายา	ยิ่งไศกาลัย	แต่ล้วนรอยไม้	เป็นน่านิจจัง
๑ ^{๓๔๒} โอ้อ้ออูกู	แต่ก่อนเคยอยู่	ปรางค์มาศราชวัง	
ผลกรรมทำไว้	ชื่อได้หนหลัง	จึงมาเซซัง	ดังคนเข็ญใจ
๑ ^{๓๔๓} คิดหน้าอนิจจา	ไปอีกเบื้องหน้า	จักเป็นฉนใด	
เห็นจักมอดม้วย	เสียด้วยโผยภัย	ที่ไหนจักได้	คืบไปบุรี
๑ ^{๓๔๔} ร่ำพลางเดินพลาง	คำนึงถึงนาง	อนันต์มเหสี	
ปานนี้เนื่อนวล	จะครวญไศกี	แสนสนมเสนี	ฝูงราชประชา
๑ ^{๓๔๕} จักเป็นฉนใด	แต่จากเวียงชัย	มานานหนักหนา	
ฤนึ่งไพร	จักมาปี่ชา	ชิงเอาพารา	ฤจะเป็นฉนใด

๑๓๔๖ โอ้ออกกูอา	ยิ่งคิดขึ้นมา	เป็นน่าน่ากลืนใจ	
แต่ไอ้ชานา	ชาติข้าจัญไร	มันตีดำได้	คิดน่าใจหาย
๑๓๔๗ เสียตายเครื่องทรง	ติดมากับองค์	ฤาмаกลับกลาย	
เป็นของชาติข้า	ชานาทั้งหลาย	คิดพลางฤาสาย	แสนโศกโศกา

❖ ฉบับ ❖

๑๓๔๘ โพธิสัตว์ค่อยเสด็จไคลคลา	พอย่ำสนธยา
ก็มาถึงหัวตะแสงแกง	
๑๓๔๙ ลั่นกำลังหิวโหยโรยแรง	ทรุดนั่งกรรแสง
รักช้องค้อยูริมกองทราย	
๑๓๕๐ ฝ่ายผู้ยจากทั้งหลาย	ครั้นคำผันผาย
มาสู่ซึ่งที่อาศัย	
๑๓๕๑ พระทองร้องถามทันใด	ชาวเจ้าน้ำไชร
ชวนกันไปไหนหนักหนา	
๑๓๕๒ ยากจงแจ้งกิจจา	ข้าเหล่าทลิตา
เคยอยู่ที่นี้อาจิณ	
๑๓๕๓ คำคำชานอนกลางดิน	เข้าขอทานกิน
ชาวบ้านเข้ามาขายของ	
๑๓๕๔ ภูวนัยได้ฟังโดยปอง	มาตามทำนอง
ที่ห้องตลาดบัดดล	
๑๓๕๕ เห็นร้านหนึ่งเปล่าชอบกล	สมเด็จพระจอมพล
ขึ้นอาศัยนอนอยู่พลัน	
๑๓๕๖ ครั้นเข้าท้าวคอยจรจัน	ไปนั่งคอยกัน
กับหมู่ขอทาน	
๑๓๕๗ ชักผ้าคลุมเศียรภูบาล	ให้คิดรำคาญ
ไม่ร้องขอทานเหมือนทั้งหลาย	
๑๓๕๘ เห็นเหล่าชาวร้านมากมาย	ท้าวคิดเกลียดตาย
นั่งริมแถวรัถยา	
๑๓๕๙ ชาวตลาดครั้นเห็นราชา	ให้คิดเมตตา
ต่างมาขอให้ของกิน	
๑๓๖๐ ดังนั้นทุกวันอาจิณ	สมเด็จพระภูมินทร์
ได้กินค่อยคลายวิญญาน	

❖ ยานี ❖

๑๓๖๑ จะกล่าวถึงทรงฤทธิ์	ท้าวจิงกิจเจ้าพารา
เสด็จอยู่ในปรา	เห็นธิดายอดสงสาร
๑๓๖๒ จำเรียววัยไม่มีคู่	ท้าวคิดดูเร่งรำคาญ
ชั้นชานางนงคราญ	ประมาณได้สิบแปดปี

๑^{๓๖๓} โฉมเจ้างามล่ายอง
เหตุไฉนยังไม่มี
๑^{๓๖๔} ตัวกูผู้บิดา
อำมาตย์เสนาใน
๑^{๓๖๕} ว่ากูมีบุตร
แจ้งไปทุกพารา
๑^{๓๖๖} ว่าจะให้ใครตาย
ว่าอยู่ใกล้หรือไกล
๑^{๓๖๗} ท่านคิดดั่งนั้นแล้ว
สั่งให้หาโหรา
๑^{๓๖๘} มนตรีอันหมอบเฝ้า
ไปสั่งตำรวจพลัน
๑^{๓๖๙} ถึงบ้านขุนโหรา
โองการปิ่นธณี
๑^{๓๗๐} ฝ่ายว่าขุนโหรา
ถึงท้องพระโรงคลัง
๑^{๓๗๑} บัดนั้นท้าวกิจนวัต
จึงดูดวงชะตา
๑^{๓๗๒} พิเคราะห์ให้ถ้วนถี่
ข้าคู่อยู่ว่าไร
๑^{๓๗๓} พระโหรรับโองการ
จึงตั้งดวงชะตา
๑^{๓๗๔} ที่จันทร์อยู่พฤษภ
ปะกาลกีนี
๑^{๓๗๕} อังคารมาเล็งลัคน์
พลัดพราวจากที่อยู่
๑^{๓๗๖} แต่ว่านางวันจันทร์
จึงร้ายไม่สู้เกรง
๑^{๓๗๗} ยศนางคืออาทิตย
นางจักมียศลา
๑^{๓๗๘} คุณควนแล้วโหรเฒ่า
อันคู่พระบุตรี
๑^{๓๗๙} บัดนี้ถึงพารา
เช่ญใจเป็นล้นพัน
๑^{๓๘๐} แต่จักลอบรักกัน
อีกยี่สิบทิวา

ควรคู่ครอบครองพระบุรี
ผู้มาขอเจ้าเพื่อใด
คิดขึ้นมาให้อายใจ
เหล่าพลไพร่จะนินทา
ไร้สามีเสนาหา
ท้าวพญาจะโยไฟ
ทำนายคุ่นางอรทัย
จักได้แจ้งแห่งกิจจา
เผยเกลดแก้วออกเสนา
เข้ามายังพระโรงคลัง
ต่างกราบเกล้าอภิวันท์
พากันวิ่งเป็นสิงคลี
แจ้งกิจจาไปทันที
สั่งให้หาเร่งเร็วพลัน
แจ้งกิจจาก็ผายผัน
กราบอภิวันท์ลงสามลา
โองการตรัสแก่โหรา
พระธิดาของเราไป
จะชั่วดีเป็นโฉน
จงตามสัจจา
จับกระดานดินสอมา
ตามชันษาพระบุตรี
มาบรรจบในราศี
คือพระหัส^๑ราชครู
เคราะห์ร้ายนักจักอดสู
จักมีคู่รักกันเอง
ทั้งโชคนั้นเหมาะสม
ไปปลายมือจะลือชา
มาสถิตอยู่เมฆา
กว่าบิดาแลชนนี
กราบทูลท้าวเจ้าบุรี
มีบุญเลิศประเสริฐคน
สัจจมาด้วยได้อับจน
เพราะวิบัติพลัดพารา
ไม่ช้าพลันดังสัญญา
จักจรรมาสมอรัทัย

^๑ พระพฤษบดี

๑^{๓๘๑} จักกิจพระราชา
ว่าคู่อรทรมวย
๑^{๓๘๒} จักลอบลักรักกัน
มิได้พิจารณา
๑^{๓๘๓} พาอีลูกจิ้งไร
บำรุงคิดว่าดี
๑^{๓๘๔} มาให้ได้แค้นเคือง
ขับมันเสียเถิดรา
๑^{๓๘๕} ว่าแล้วพระราชา
จงขับอีกลี
๑^{๓๘๖} จะขึ้นเลี้ยงมันไว้
ผัวมันคนพลัดเมือง

ฟังโหรมาทูลไข
ได้ความยากพลัดเมืองมา
พระทรงธรรมกริ้วโกรธา
ด่าตัดพ้อพระบุตร
เลี้ยงไวโยในบุรี
มีรูมันขายภักตรา
ไพร่พลเมืองจักรหา
ลูกผัวไพร่เลี้ยงโยมี
สั่งเสนาไปทันที
เสียให้พ้นจากบ้านเมือง
เมื่อหน้าไปจะแค้นเคือง
มันจะปองชิงราชัย

❖ พิลाप ❖

๑ ^{๓๘๗} สุทิวัดกัลยา	เห็นพระภัสดา	โกรธาพุมฟาย	
นางเร่งสลด	ระทดพระทัย	จึงอรทรมวย	ทูลฉลองชงคา
๑ ^{๓๘๘} ขอพระทรงเดช	จงได้โปรดเทศ	ข้าบริจา	
ซึ่งโหรทำนาย	ทายพระลูกยา	ว่าจะชั่วช้า	ลอบลักรักชาย
๑ ^{๓๘๙} ข้าขอระวัง	ระไวกกัง	ลูกรักโฉมฉาย	
ถ้าว่าเกิดเชิญ	นางเป็นอันตราย	เมียรักจักตาย	แทนลูกสายใจ
๑ ^{๓๙๐} แม่นไม่โปรดเทศ	น้องผู้้อครเศ	จักม้วยบรรลัย	
ได้โปรดเทศา	เมียว่าภูวไนย	ขอโทษทรมวย	ผู้เป็นบุตร
๑ ^{๓๙๑} จักกิจได้ฟัง	ท้าวยิ่งแค้นเคือง ^๑	พระทัยแสนทระวี	
ดูคู่มระรวย	เข้าด้วยบุตร	เห็นว่ามันดี	อยู่หรือฉันใด
๑ ^{๓๙๒} อีลูกชาติชั่ว	มันจักได้ผัว	หัวพลัดสัดไกล	
ที่คนดีดี	มันมิพอใจ	เลี้ยงมันไวโย	ไม่เป็นแก่นสาร
๑ ^{๓๙๓} ไอ้ชาติทรพล	มันจักมาปล้น	ช่วงชิงศฤงคาร	
หรือเจ้าจักให้	พี่ชายวายปราน	ตามแต่เยาวมาลย์	เจ้าจักเห็นดี
๑ ^{๓๙๔} นางฟังผัวขวัญ	ร้อนคือเพลิงกาฬ	เผาทรวงเทวี	
ยอกรกราบลง	แล้วทรงไศกี	ขอพระภูมิ	ได้โปรดเทศา
๑ ^{๓๙๕} แม่นนางทำชั่ว	ลอบลักรักผัว	ล่องราชอาญา	
มาทำให้้ออาย	ขายพระบาทา	ควรลงโทษา	ขับจากกรุงไกร
๑ ^{๓๙๖} นี่แต่เกิดมา	ยังไม่เคืองบาทา	สิ่งหนึ่งสิ่งใด	
ซึ่งพระจะขับ	เสียจากเวียงชัย	ข้ายังอาลัย	ด้วยลูกเสนาหา
๑ ^{๓๙๗} ชะตาราดี	ให้เป็นทั้งนี้	เพื่อเพราะเวรา	
ใครท่อนรักชั่ว	อยู่หัวเมียอา	นี้กรรมทำมา	จึงให้เป็นไป

^๑ สันนิษฐานว่าควรเป็น “แค้นคั้ง” เพราะรับสัมผัสกับคำ “ฟัง” ในวรรคแรก

๑ ^{๓๙๘} ถึงพระผ่านฟ้า	จักไม่โปรดเกล้า	ลูกน้อยกลอยใจ	
มิให้นางอยู่	ที่ในกรุงไกร	โปรดยกโทษให้	แก่ข้าบริจา
๑ ^{๓๙๙} ให้เสนาไป	ปลุกตำแหน่งไว้	นอกพารา	
ดีชั่วฉันใด	อย่าได้นำพา	จงโปรดเกศา	เมียราทรงธรรม
๑ ^{๔๐๐} จังก็จราชา	ฟังอัครชายา		
ท้าวตริกนิงก ^๑	เห็นจริงทุกอัน	สมเด็จพระทรงธรรม	ค่อยคลายโกรธา
๑ ^{๔๐๑} จิงสั่งมนตรี	ว่าอรเทวี	ขอโทษลูกยา	
มิให้ขับไป	ในไพรพฤกษา	ชาวเจ้าจงพา	กันรีบออกไป
๑ ^{๔๐๒} ช่วยปลุกตำแหน่ง	ให้อิทรลักษณ์	อยู่นอกเวียงชัย	
สงสารกัลยา	เฝ้าไศกาลัย	มีเพราะอรรถัย	กูไม่ปรารถนา
๑ ^{๔๐๓} ตรัสเท่านั้นแล้ว	หับบัญชากรแก้ว	เสด็จเข้าปรางค์ปรา	
ฝ่ายพระมเหสี	เทวีกราบลา	พาบุตรีมา	สู่ปราสาทศรี
๑ ^{๔๐๔} ครั้นถึงปรางค์มาศ	สุธิวัดนางนาฏ	ผู้เป็นชนนี	
สวมกอดลูกน้อย	ไศกสร้อยไศกี	พระอรเทวี	ครวญคร่ำรำพัน
๑ ^{๔๐๕} โอแก้วแม่เอ๋ย	แม่ลูกเราเคย	สร่งเสวยด้วยกัน	
ยามเจ้าบรรทม	แม่ลอบชมขวัญ	งามดั่งนางสวรรค์	ลงมานิทรา
๑ ^{๔๐๖} สรุพาที	เพราะเพียงดนตรี	ในดาวดึงษา	
เจ้าตรัสสิ่งไร	จับใจมารดา	แม่พิศพิศตรา	ดั่งเพ็งดูระฉาย
๑ ^{๔๐๗} ถึงทุกข์ชุกใช้	ได้เห็นสายใจ	ฤทัยค่อยคลาย	
โอไออนิจจา	คิดน่าใจหาย	ด้วยอรโณฉาย	จะจากชนนี
๑ ^{๔๐๘} โอแต่นี้ไป	จะเห็นหน้าใคร	เหมือนองค์บุตรี	
นางเกลือกเสือกรำ	ครวญคร่ำไศกี	สองกรค้อนตี	พระทรวงอรัทัย
๑ ^{๔๐๙} สุตักัลยา	กอดบาทมารดา	ทรงไศกาลัย	
ไถ่กรรมเวรา	ตามชื่อใด	จำเข้าตลใจ	ท้าวไทบิดา
๑ ^{๔๑๐} ให้ทรงพระโกรธ	ชุมนุมคุมโทษ	เชื่อฟังโหรา	
ว่าชะตาชั่ว	ผิวพลัดพรากมา	ไม่ทันชั่วช้า	ท่านให้ขับหนี
๑ ^{๔๑๑} โอไออนิจจา	ชั่วแต่ชะตา	โทษาผิดไม่มี	
ควรฤมาพราก	จากพระชนนี	ราชวังรังษี	ที่เคยเสวยรมย์
๑ ^{๔๑๒} นางท้าวเถาแก่	ข้าสาวชาวแม่	สิ้นทั้งสามกรม	
เซ่งแซ่สรเสียง	พี่เลี้ยงนางนม	ร้องไห้ระงม	สงสารอรัทัย

❖ ฉบับนี้ ❖

๑๔๓๓ บัดนั้นจึงเสนาใน
ให้ปลุกตำหนักนคราญ

๑๔๔ ออกไปสั่งเจ้าพนักงาน
วิ่ง(ต้นฉบับชำรุด)ไปพารา

ซึ่งรับส่งใช้

ต่างคนถนอม

๑ สันนิษฐานว่า ควรเป็น “ท้าวตริกนิกนิง” เพื่อการรับ ส่ง สัมผัสกับคำ “จริง” ในวรรคต่อมา และยังมีสัมผัสสระ คือ ตริก-นิก ทำให้ไพเราะ

๑๔๕	เที่ยวหาบ่าวไพร่โกลา	ไว้เจ็บเอามา
	ให้นั่งจักตอกหลาวหวาย	
๑๔๖	บ้างไม่พบตาเอายาย	ผิวไปค้าขาย
	เกาะเมียมาเร่งเอาตัว	
๑๔๗	ให้จ้างคนใส่แทนตัว	บัดใจได้ตัว
	ไพร่พร้อมเขาจนการพลัน	
๑๔๘	เร่งรัดหน้าที่แบ่งปัน	แต่ในสามวัน
	ก็เสร็จดังพระบัญชา	
๑๔๙	ไปแจ้งมหาเสนา	พากันเข้ามา
	กราบทูลสมเด็จพระจักรี	

❖ สุรางคนางค์ ❖

๑๔๐	จังกิจราชา	ได้ฟังเสนา	มาทูลคดี	
	ว่าการแล้วเสร็จ	สมเด็จพระมี	สั่งแก่สาวศรี	ว่าสู่ส่งไป
๑๔๑	บอกเจ้าสุทิวา	ให้ขับสุมิต	อัสสน์จัญไร	
	ออกไปเสียจาก	พระราชวังใน	อย่าให้ล่วงไป	เป็นหลายราตรี
๑๔๒	สาวใช้รับสั่ง	วิ่งไปโดยหวัง	ถึงตั้งอัญชูลี	
	ทูลตามโอองการ	พระผ่านธรณี	พลาจรำไคก็	รักองค์นงคราญ
๑๔๓	สุทิวัดทรมวย	ฟังนางสาวใช้	มาทูลแถลงสาร	
	อัดอันตันจิต	ดังพิชเพลิงกาฬ	พระยอดเขาวมาลย์	ข้าแสนโศกา
๑๔๔	รำพลาจแจ่มจันทร์	เจ้าจัดแพพรพรรณ	เครื่องใช้นานา	
	แก้วแหวนเงินทอง	สิ่งของ(ต้นฉบับชำรุด)		

หน้าปลายพระยาสี่เสา

		ทาสา	ให้อรเทวี
๑๔๕	แล้วสั่งพี่เลี้ยง	ระวังจงดี	
	เจ้าเอาใจใส่	นึกว่าเทวี	เป็นน้องร่วมอุทร
๑๔๖	จูบสั่งบุตร	จงจำคำสอน	
	อยู่นอกพารา	อย่าทำแงอน	ร้ายกาจลูกอา
๑๔๗	เสียมเยียมตน	ทาสีทาสา	
	รักดีกว่าซัง	เจ้าแม่อุตสาห	บำเพ็ญศีลทาน
๑๔๘	อย่าได้ประมาท	ดังหญิงสามานย์	
	ให้จำเรณูศีล	พระยอดสงสาร	แม่ไปจงดี
๑๔๙	สุทิดกัลยา	ใส่เหนือเกศ	
	แก้เกศเช็ดบาท	ทรงโคกโคก	กลิ้งเกลือกเสือกไป
๑๕๐	แล้วนางกราบลา	ชลนาหลังไหล	
	ลงจากปรางค์ศรี	พี่เลี้ยงสาวใช้	พรั่งพร้อมล้อมมา

๑ ^{๔๓๑} ออกนอกเวียงชัย	ถึงตำหนักใหญ่	พอย่ำสนธยา	
ยั้งคิดคำนึง	ถึงพระมารดา	เจ้าทรงโคกา	อยู่บนเรือนหลวง
๑ ^{๔๓๒} ครั้นรุ่งราตรี	จึงสั่งทาสี	สาวใช้ทั้งปวง	
ให้ตั้งศาลา	ที่หน้าเรือนหลวง	สิ่งของตักตวง	ลงไปให้ทาน
๑ ^{๔๓๓} ตั้งถึงสุรา	อืเหล้าแช่ยา	โภชนาอาหาร	
ยาตองยาแพง	หมูแกลงของจาน	ลอดช่องของหวาน	ให้ทานครบไป
๑ ^{๔๓๔} ยาจากถั่วหน้า	ชักชวนกันมา	รับทานอรัย	
เหล้าแช่แก้ร้อน	เผ็ดร้อนเหลือใจ	กินยาตองไซ้	หืดด้วยก็หาย
๑ ^{๔๓๕} หูหน้าตาโต	แข่งทุพุงโล	โอโยมากมาย	
ทุกเขาคณละจอก	พลอดออกเราะราย	ทำเดินดูฉาย	อวดความรู้กัน
๑ ^{๔๓๖} ขี้ริ้วทั้งตัว	ทุกเหล่าเมาเมว	ว่าตัวขยัน	
.....อกสาว	พินขางันจัน	ทำพูดพลอดกัน	ว่ามีเงินทอง
๑ ^{๔๓๗} น(ต้นฉบับชำรุด)งเหลือใจ		ทุกเหล่าเข้าไป	ทำใจจงทอง
ปดไปสิ้นที่	ว่ามีเงินทอง	กุไปชุดของ	ได้มาร่ำมครัน
๑ ^{๔๓๘} ทลัทถกถั่วหน้า	กินแล้วก็มา	เล่าอวดเพื่อนกัน	
ว่าพระบุตร	เทวีใจธรรม	ขับเสียนั้น	อยู่นอกบุรี
๑ ^{๔๓๙} นางบำเพ็ญทาน	เป็นนิจกาล	ลั่วของดีดี	
อาหารยุกยา	สรรพสารพินมี	เราทั้งหลายนี้	จะชวนกันไป
๑ ^{๔๔๐} กินของช่อทาน	จักกินเปรี้ยวหวาน	ตามแต่น้ำใจ	
แตกตื่นกันมา	สิ้นทั้งเวียงชัย	รับทานอรัย	พระราชธิดา
๑ ^{๔๔๑} สี่เสาร์ภูมิ	ได้ฟังคดี	เขาเล่าลือมา	
เห็นคนทั้งนั้น	ชวนกันโคลคลา	สมเด็จจรรยา	คิดใคร่จรจัน
๑ ^{๔๔๒} จึงพระจอมไตร	ตา ^๑ เหล่าเชื้อใจ	คลาไคลไปพลัน	
ครั้นถึงศาลา	ทลัททาพุทธรัช	ต่างกราบอภิวันท์	รับทานฉายา
๑ ^{๔๔๓} สมเด็จพระภูบาล	มิได้กัมกราน	ยอกรวันทา	
เอาผ้าคลุมเกศ	สอดเนตรแลมา	สุทักถึลยา	เห็นหลากแก่ใจ
๑ ^{๔๔๔} จึงใช้สาวศรี	ทั้งสองนารี	ว่าสู่ลงไป	
กระยาจกคนนั้น	มันยืนอยู่ไย	กุหลากแก่ใจ	ด้วยคลุมเกศา
๑ ^{๔๔๕} ไปให้ถึงตัว	ชักผ้าคลุมหัว	ส่งเสียงเรวรา	
ไพร่ฤผู้ดี	ท้วงทีหลากตา	จักแลดูหน้า	ว่ามันชาวไหน
๑ ^{๔๔๖} ทั้งสองสาวศรี	รับพระเสาวนีย์	นารีวิ่งไป	
ถึงองค์ภูบาล	บันดาลตกใจ	นั่งลงกราบไหว้	บอกซึ่งอนุสนธิ์
๑ ^{๔๔๗} ว่าพระธิดา	จักแลดูหน้า	ให้ทั่วทุกคน	
เหตุใดคลุมเกล้า	เข้ามาปโลมปน	ทลัทททุกคน	ฉนนัฏนา
๑ ^{๔๔๘} เชิญเปลื้องผ้าลง	ตามราชประสงค์	จากเกล้าเกศา	
นางจักแจกทาน	อาหารนานา	ให้เต็มศรัทธา	พระอรทราเมว

^๑ สันนิษฐานว่า เป็นคำว่า “ตาม”

๑๔๔๙ สี่เสารัณมี		จึงตรัสตอบไป	
อันตัวพี่ชาย	โรคร้ายเหลือใจ	มันต้องสุริใส	ร้อนทั่วกายา
๑๔๕๐ จักเปลื้องผ้าลง	บ่ได้จง	ดั่งเจ้าตรัสมา	
ให้ปวดเสียวเกล้า	ร้อนร้าวหนักหนา	มันมีสัจจัง	ลानीฤมล
๑๔๕๑ ฤแม่อยู่หัว	ทำบุญเลือกตัว	แต่ชาวเมืองตน	
มาแต่เมืองไหน	นางไม่แผ่ผล	เป็นกรรมจำจน	โชคตนไม่มี
๑๔๕๒ บัดนั้นสาวใช้	ทั้งสองกลับไป	ทูนพระเทวี	
ตามท้าวเธอตรัส	ตามอรรถคดี	พระยอดกษัตริย์	จงทราบบาปา
๑๔๕๓ สู้ทนต์เหว	ได้ฟังสาวศรี	ทูลแจ้งกิจจา	
ถ้อยคำล้าลึก	นางตรีกไปมา	คนทลิตา	ยาจกขอทาน
๑๔๕๔ ดีร้ายกษัตริย์	ตกยากพราภพลัด	กำจัดราชการ	
กุศลเคยคู่	แต่ชาติก่อนกาล	เทวาบันดาล	ดลให้เสนาหา
๑๔๕๕ จิงถามสาวใช้	ทั้งสองลงไป	ได้เห็นพักตรา	
ลัคนะราศี	ท่วงทีกิริยา	แท้คนทลิตา	ฤว่าฉันใด
๑๔๕๖ สาวศรีทูลเล่า	ขอพระแม่เจ้า	จงให้อันใด	
มิควรจักทูล	แก่องค์อรัย	เมื่อรับสั่งใช้	ข้า่น้อยสองรา
๑๔๕๗ ลงไปว่าขาน	แต่เห็นบันดาล	ตกใจหนักหนา	
ส่งราศี	ท่วงทีกิริยา	ชายนั่นงามกว่า	สมเด็จจิตร
๑๔๕๘ สู้ทนต์เหว	ฟังสองสาวศรี	กล่าวโฉมภูธร	
มีจิตกำหนด	พิศวาสระวอน	แล้วนางเธอถอน	ฤทัย.....
๑๔๕๙ เสสสร้างโคลคลา	ไปทอดทศนา	เครื่องทานทั้งหลาย	
จิงนางนิฤมล	ทำกลอุบาย	ผายผาดนางกราย	ออกมาชลา
๑๔๖๐ แก่งยีนแจกทาน	หวังให้ภูบาล	เจ้าเล็งแลมา	
ด้วยจักใครแจ้ง	ท่วงทีกิริยา	ว่าแท้กษัตรา	ฤคนเข็ญใจ
๑๔๖๑ อันเชื้อกษัตริย์	มันมีกำหนด	ในความพิสมัย	
ไม่สละมานะฤทัย	จรีตฉันใด	จักทำถามให้	
๑๔๖๒ มันชายทรพล	จักคิดเจียมตน	ใจตื่นยีนเฉย	
จักคลุมเคียวซ่อน	มุดมองตามเคย	ไม่อาจเผย	หน้าแลมาตรง
๑๔๖๓ ถ้ากษัตริย์แท้	จะเผยผ้าแล	ด้วยเคยอาจง	
ไม่คิดขามใคร	ฤทัยทรนง	จะทอดตาตรง	ท่วงที่คนสัน
๑๔๖๔ คิดดั่งนั้นแล้ว	เสาวนีย์แจ้วแจ้ว	สั่งทาสีพลัน	
ให้เร่งจัดแจง	ปึงจิมัน	ของทานทั้งนั้น	แจกส่งทั่วไป
๑๔๖๕ บัดนั้นพระบาท	สี่เสารัณราช	ผู้ทรงฤทธิไกร	
ได้ยีนสุรเสียง	พระอรทรมวย	แจ้วเจื้อยจับใจ	ท้าวไทแลมา
๑๔๖๖ เห็นอรน้อยนาฏ	เร่งคิดพิศวาส	ในนางกัลยา	
เคลิบเคลิ้มฤทัย	ไปด้วยเสนาหา	เปลื้องภูษา	ลงจากเคียวพลัน
๑๔๖๗ ตลิ่งลีมองค์	นัยเนตรท้าวจง	พิศวาสแจ่มจันทร์	
สู้ทนต์กัลยา	แลมาพร้อมกัน	สองกษัตริย์สร	มีความเสนาหา

๑๔๖๘ จึ่งพระเทวี	รำพึงคดี	แต่หนหลังมา	
วันนั้นไทรทลาย	ทำนายชะตา	จึ่งเหมือนวาจา	พฤตาทูลไข
๑๔๖๙ คิดแล้วเทวี	ตรัสเรียกสาวศรี	ที่รักร่วมใจ	
ว่าทั้งสองรา	จงพากันไป	เกาะชายนั่นมา	ที่ในโรงเครือ ^๑
๑๔๗๐ ข้าใจเจ้า	วิ่งมาทูลท้าว	ว่าแม่ ณ หั่ว	
รับสั่งจำเพาะ	ให้มาเกาะตัว	ว่าท่านคลุมหั่ว	ปลอมปนเข้ามา
๑๔๗๑ ฟังสองสาวใช้	สมเด็จจกวนัย	รำพึงกิจจา	
เห็นแจ้งทุกอัน	ด้วยพระปัญญา	ก็เสด็จลิลลา	มากับสาวศรี
๑๔๗๒ ครั้นถึงศาลา	สาวใช้สองรา	รับมาทันที	
กวาดจัดห้องไว้	ด้วยใจยินดี	แล้วเชิญผู้มี	ให้อยู่อาศัย
๑๔๗๓ ครั้นเสร็จกลับมา	ทูลแก่กัลยา	ว่าข้าลงไป	
เกาะชายรูปงาม	ตามสั่งอรทัย	บัดนี้อาศัย	อยู่ที่ศาลา
๑๔๗๔ สุกตเทวี	ได้ฟังสาวศรี	มาทูลกิจจา	
จึ่งแต่งเอมโอช	อีกเครื่องโภชนา	ให้สองทาสา	ยกเอาลงไป
๑๔๗๕ ถวายแก่ผู้มี	พระราชเทวี	หวังจะลองใจ	
แล้วสั่งทาสี	ถ้วนถึมนัย	ทั้งสองลงไป	นั่งดูให้กิน
๑๔๗๖ สังเกตกิริยา	มารยาทมัตรา	ระบอบระบิล	
แล้วยกสำรับ	ที่อันเหลือกิน	กลับมาโดยถวิล	เราจักทัศนา
๑๔๗๗ ทั้งสองสาวศรี	รับพระเสาวนีย์	ก้มกราบสามลา	
เชิญเครื่องคลาไคล	ไปยังราชา	ครั้นถึงวันทา	แล้วถวายอาหาร
๑๔๗๘ สืบเสาะราชา	ครั้นเห็นโภชนา	ก็แจ้งอาการ	
ว่าอรนิมน้อง	จะลองภูบาล	จึ่งแกลังกล่าวสาร	ถามนางทาสา
๑๔๗๙ ดุราสองเจ้า	สำหรับกับข้าว	ล้วนของโอชา	
ใครใช้ให้น้อง	ทั้งสองเอามา	เราคนทลิตา	เป็นน้าอัศจรรย์
๑๔๘๐ ทั้งสองทาสา	จึ่งสนองชงคา	สมเด็จทรงธรรม	
ของพระแม่เจ้า	ปิ่นเกล้าจอมขวัญ	นางแกลังจัดสรร	ถวายแก่ภูบาล
๑๔๘๑ บัดนั้นจกักริ	ได้ฟังสาวศรี	จึ่งมีโองการ	
ว่านางกัลยา	ศรัทธาทำทาน	ตักแต่งอาหาร	ตระการส่งมา
๑๔๘๒ ให้ทานแก่พี่	พระคุณเทวี	ใหญ่ยิ่งหนักหนา	
จักใครรับทาน	ให้เพิ่มศรัทธา	จนด้วยกายา	กระวนกระวาย
๑๔๘๓ จะกินกลใด	ทั้งเหวี่ยงทั้งไคล	ยังไม่สบาย	
ท่านเกาะกุมไว้	ตกใจขวัญหาย	ไม่รู้ดีร้าย	ข้อความอันมี
๑๔๘๔ ทาสีก้มเกล้า	กลับไปทูลเจ้า	เหมือนคำจกักริ	
นางแต่งสุคนธา	ภูษาเนื้อดี	สั่งให้ทาสี	ไปถวายพระองค์
๑๔๘๕ สมเด็จจราชา	ผลัดพระภูษา	เสด็จมาโสรจสรง	
แล้วทรงสุคนธ์	ปนทองเยียรระยง	ที่นุชอนงค์	บรรจงมากมาย

^๑ สันนิษฐานว่าเป็น “โรงครัว” เพราะ “โรงเครือ” ไม่มีความหมาย และ สระอัว ยังส่งสัมผัสระหว่างบท กับบทที่ ๔๗๐ ด้วย

๑ ^{๔๘๖} แล้วภูษา	เครือวัลย์รจนา	เป็นแสงแพรวพราว	
สมเด็จพระภูบาล	ค่อยสำราญกาย	ดูงามพรรณราย	ดังท้าวโกสีย์
๑ ^{๔๘๗} ทั้งสองทาสา	เจ้าไปเฝ้าเจ้าฟ้า	พลงมาพัตวี	
เห็นองค์พระบาท	มารยาทยอดดี	คอยดูท่วงที	เมื่อเสวยอาหาร
๑ ^{๔๘๘} สมเด็จพระราชา	ได้เสวยโภชนา	ค่อยมาสำราญ	
ท่านท้าวเธอเสวย	ตามเคยมานาน	หยิบกลางอาหาร	ดังกาลก่อนมา
๑ ^{๔๘๙} ไม่ผิดมารยาท	ควรเป็นเชื้อชาติ	จักรพรรดิราชา	
บ้ายพระพักตร์ไป	ในบุร ^๑ ทิสา	ตามวงศ์กษัตรา	จาริตประเพณี
๑ ^{๔๙๐} เสวยแล้วมิช้า	สองนางทาสา	กราบลาจรัส	
ยกเอาสำหรับ	ที่เหลือภูมิ	ไปถวายเทวี	ให้ทอดทศนา
๑ ^{๔๙๑} นางทอดพระเนตร	ของเหลือทรงเดช	ตามสังเกตมา	
พระเสวยสิ่งใด	ไม่ผิดกิริยา	เหมือนพระบิดา	ดังองค์เดียวกัน
๑ ^{๔๙๒} นางรู้มารยาท	ว่าเป็นเชื้อชาติ	กษัตริย์ทรงธรรม	
จึงแต่งฟูกหมอน	พรมเจียมครบครัน	เพดานม่านกัน	มาถวายพระองค์
๑ ^{๔๙๓} อีกทั้งพระศรี	ของเสวยล้วนมี	พานทองรองทรง	
รูปเทียนขวลา	ให้มาโดยจง	น้ำเสวยน้ำสรง	ถึถ้วนทุกประการ
๑ ^{๔๙๔} แล้วสั่งสาวใช้	สองนางลงไป	เฝ้าพระภูมิบาล	
นวดพั้นคันบาท	หน่อนางจอมอัคร	จงเอาเป็นการ	สองนางเถิดรา
๑ ^{๔๙๕} หยิกหยอกลองดู	แลเลียมเทียมคู่	ดูทีกิริยา	
แม่นเชื้อกษัตริย์	ตรัสไม่น่าพา	ถ้าคนทลีทา	จะและเลียมไป
๑ ^{๔๙๖} บัดนั้นสาวศรี	รับพระเสาวนีย์	อำลาคลาไคล	
ลงไปเฝ้าองค์	พระผู้ทรงฤทธิไกร	ปรนนิบัติท้าวไท	ตามรับสั่งนาง
๑ ^{๔๙๗} นวดพั้นพัตวี	ทำกระบวณยวนย	และเลียมไปพลง	
ท้าวเห็นจรีต	ให้คิดเกลียดอาย	เฉยเชื่อนหินนาง	บได้ยินดี
๑ ^{๔๙๘} ด้วยว่าผิดเพศ	สมเด็จพระภูวเรศ	เป็นปิ่นธณี	
มีชงคาเยื่อน	ตรัสเตือนทาสี	ว่าสองนารี	จงพากันไป
๑ ^{๔๙๙} สนิทนิทรา	เอนซึ่งกายา	ให้สำราญใจ	
ดึกตื่นปานนี้	นั่งนวดพีย	เชิญทั้งสองไป	นอนเสียเถิดรา
๑ ^{๕๐๐} ทั้งสองสาวศรี	ก้มเกล้าอัญชลี	ทูลสนองบัญชา	
ว่านางอรทัย	ใช้ให้เข้ามา	อยู่ด้วยเจ้าฟ้า	แทนองค์แจ่มจันทร์
๑ ^{๕๐๑} ขอเชิญราชา	สนิทนิทรา	ให้มาหฤหรรษ์	
อย่าเคืองบาทา	ด้วยข้าทรงธรรม	ข้าบาทจักป็น	กันนั่งรองยาม
๑ ^{๕๐๒} บัดนั้นราชา	ได้ฟังทาสา	จึงพระโณมงาม	
จุดซึ่งรูปเทียน	ขวาลามาตาม	อดส่ำห์พยายาม	ความเพียรภาวนา
๑ ^{๕๐๓} ก้มกราบนมัสการ	คุณพระไตรญาณ	อิราชศาสดา	
ท้าวเธอสร้างสม	อบรมวาสนา	หวังเป็นมหา	สรรเพชญดาญาณ

^๑ สันนิฐานว่า คือ บุรพาทิส หรือ ทิศตะวันออก

๑๕๐๔	ครั้นสามยามปลาย	พระผู้ฤๅสาย	บรรทมสำราญ	
	จวนรุ่งสุริยา	ท้าวมาสรงสนาน	ทาสีกราบกราน	ทูลลาคลาไคล
๑๕๐๕	ครั้นถึงมิช้า	สาวใช้วันทา	ทูลแก้ทรมวย	
	ว่าข้าทั้งสอง	ไปลองจอมไกร	จักทำฉันใด	ท้าวไม่นำพา
๑๕๐๖	สุทนต์เทวี	ได้ฟังสาวศรี	ยินดีปรีดา	
	แต่นางจักใคร่	ลองใจราชา	คู่อีกสักครา	ให้แท้แน่นอน
๑๕๐๗	คิดแล้วอรัย	จึงส่งสาวใช้	ร่วมใจบังอร	
	ให้หาเสือก	ที่ยาจกนอน	กับเขียงไม้ท่อน	เหมือนคนเชื่องใจ
๑๕๐๘	สาวใช้ไปหา	ได้มามิช้า	ถวายแก้ทรมวย	
	เจ้าสั่งให้หา	อาหารทันใด	ข้าวแดงแกงไพร่	ใส่ถ้วยชามพล
๑๕๐๙	ของหวานเล่าหนา	ตะไกวพา	ของกินคนจน	
	พระอรน้อยแน่น	เจ้าแก้งทำกล	ลองของทูลพล	น่าสังเวชใจ
๑๕๑๐	แล้วสั่งทาส	ว่าสองกัลยา	เจ้าจงลงไป	
	เลิกเอาปัจจัย	ผูกหมอนอำไพ	พานทองรองไซ้	พระศรีคีนมา
๑๕๑๑	เอาของเหล่านี้	ไปถวายภูมิ	ดูทีกริยา	
	จักว่าฉันใด	สาวใช้สองรา	จงเร็วกลับมา	ทูลแจ้งคดี
๑๕๑๒	สองนางกราบเกล้า	รับสั่งหนุ่มหน้า	เยาะเยจลื	
	ไปกับสิ่งของ	ผูกเจียมอันมี	ตามพระเสาวนีย์	ถ้วนถี่ทุกอัน
๑๕๑๓	แล้วเสือก	สิ่งของทลิตก	นั้นปลาดปล้น	
	ยกเอาโภชนา	มาถวายทรงธรรม	สองหมอบเคียงกัน	คอยดูท่วงที
๑๕๑๔	บัดนั้นภูไนย	เห็นหลากพระทัย	นึกในคดี	
	ก็แจ้งกิจจา	พระอรเทวี	ลองใจภูมิ	จักดูกริยา
๑๕๑๕	ครั้นเธอเสร็จแล้ว	สมเด็จพระแก้ว	แก้งทำโกรธา	
	เปื้อนพัคตร์เชือนเฉย	ไม่เสวยโภชนา	แล้วมีวาจา	แก่นางสาวศรี
๑๕๑๖	ดูกรสาวใช้	เจ้าจงกลับไป	ทูลพระเทวี	
	ว่าเราทลิตา	จะลาจลื	เครื่องทองทั้งนี้	จงยกขึ้นไป
๑๕๑๗	ถวายบังอร	ทั้งเสื้อทั้งหมอน	อันงามเอาใจ	
	ว่าพี่ชอบคุณ	ชมบุญท้าวไท	เสือกนี้ไซ้	ท่านได้ให้มา
๑๕๑๘	ให้ทานแก่พี่	ล้วนของดีดี	อันมีราคา	
	ถ้าเมืองไหนมี	แล้วดีหนักหนา	เป็นศรีพารา	สวัสดิมงคล
๑๕๑๙	บัดนั้นทาส	ก้มเกล้าวันทา	ทูลลาจุมพล	
	ยกของโคลคลา	คีนมาบัดดล	ทูลแก่นฤมล	เสร็จสิ้นทุกอัน
๑๕๒๐	สุทนต์เทวี	ได้ฟังสาวศรี	มาทูลแจ่มจันทร์	
	ว่าองค์พระบาท	อิราชทรงธรรม	ท้าวจักผายผัน	ไปจากศาลา
๑๕๒๑	นางนาฏนฤมล	เจ้าไม่แจ้งกล	สมเด็จพระราชา	
	ให้คิดอาวรณ์	เราร้อนวิญญาน	กลัวพระผ่านฟ้า	จะเสด็จหนีไป
๑๕๒๒	จึงตรัสปลุกษา	แก่สองกัลยา	ผู้ร่วมทุกข์	
	ขัดสนจนจิต	ด้วยทำผิดไป	ทั้งสองสาวใช้	คิดฉันใดดี

๑ ^{๕๒๓} สองนางทาสา	เห็นแจ้งกริยา	แห่งพระภูมิ	
จึงกราบทูลไข	อรรถยันทันที	ว่าพระเทวี	อย่าร้อนวิญญูณ
๑ ^{๕๒๔} ท้าวแสรังใส่ไคล้	จักลองดูใจ	พระแม่แลนา	
มิใช่ไม่รัก	ที่จักโคลคลา	ข้าเห็นเสนาหา	อยู่ยังไม่ไป
๑ ^{๕๒๕} ขอจกัลยา	ตบแต่งโภชนา	ดีดีถวายไท	
นึ่งเสียช้านัก	ท้าวจักขัดใจ	ว่าแม่แกล้งให้	อดซึ่งอาหาร
๑ ^{๕๒๖} สุกัดเทวี	ได้ฟังสาวศรี	เห็นชอบทุกประการ	
อรนุชฉายา	จึงแต่งอาหาร	ให้สองเยาวมาลย์	ไปถวายภูมิ
๑ ^{๕๒๗} แล้วสั่งสาวใช้	ว่าสองลงไป	พูดจาจงดี	
ดูอัมมาสัย	แก้ไขพาที	ให้พระภูมิ	เธอหายโกรธา
๑ ^{๕๒๘} บัดนั้นสาวศรี	รับพระเสาวนีย์	ยินดีปรีดา	
ก้มกราบอรรถ	ยกของโคลคลา	ครั้นถึงผ่านฟ้า	วันทาทูลไข
๑ ^{๕๒๙} ว่าข้าทาสี	ไปทูลเทวี	ว่าพระภูวไนย	
ไม่เสวยโภชนา	จะลาคลาไคล	พระน้องแจ้งใจ	ว่าท้าวโกรธา
๑ ^{๕๓๐} จึงใช้ข้าบาท	มาเฝ้าภูวนาถ	แทนองค์กัลยา	
สิ่งหนึ่งสิ่งใด	ได้เคื่องบาทา	ขอประทานโทษา	พระอย่าถือใจ
๑ ^{๕๓๑} วรนุชนุ่มหน้า	สั่งแล้วสั่งเล่า	เมื่อข้าคลาไคล	
ให้เชิญผ่านเฝ้า	ปิ่นเกล้าจอมไตร	เสวยอาหารใน	ภาชนะแต่งมา
๑ ^{๕๓๒} ขอเชิญภูบาล	เสวยซึ่งอาหาร	ขององค์กัลยา	
แม่นพระมิโปรด	อดโทษขนิษฐา	พระนุชฉายา	ว่าจะม้วยชีวี
๑ ^{๕๓๓} สมเด็จพระภูวไนย	ได้ฟังสาวใช้	ทูลแจ้งคดี	
ยืมแยมแจ่มใส	พระทัยเปรมปรีดี	แล้วมีวาที	ถามสองทาสา
๑ ^{๕๓๔} ดุกรสาวใช้	ยังจริงหรือไร	ดังเจ้ากล่าวมา	
ถาแกล้งแสรังเส	แต่งเล่าห์เจรจา	लगคนทลิตา	ให้จงงวยใจ
๑ ^{๕๓๕} ถ้าจริงดั่งนั้น	พระคุณแจ่มจันทร์	หนักยิ่งแดนไตร	
เกลือกมิเหมือนคำ	แกล้งทำไยไพ	จักข้าวายใจ	ร้อยเท่าแสนทวี
๑ ^{๕๓๖} สาวใช้สองรา	จึงตอบวาจา	สมเด็จพระภูมิ	
ข้าบาทไม่แกล้ง	เสแสรังพาที	ซึ่งทูลพันปี	ล้วนจริงทุกอัน
๑ ^{๕๓๗} เมื่อไรผ่านฟ้า	ได้พบกัลยา	ผู้โฉมแจ่มจันทร์	
จึงจักแจ้งเสร็จ	เห็นเท็จจริงกัน	แม่นข้าสาวสรค์	แกล้งกล่าวมุสา
๑ ^{๕๓๘} เหมือนพระวาที	ทั้งสองสาวศรี	ขอรับอาญา	
ถ้าว่าสมคำ	ข้าร่ำทูลมา	สมเด็จพระผ่านฟ้า	จักประทานสิ่งใด
๑ ^{๕๓๙} ฟังสองทาสา	สี่เสารราชา	แยมยืมพริ้มไป	
พระยิ่งชื่นชม	ด้วยสมฤทัย	จึงแกล้งใส่ไคล้	กล่าวถ้อยวาที
๑ ^{๕๔๐} ดุราสาวใช้	เห็นเจ้าชาวใน	ล้นลมคมดี	
พูดเล่นแต่เพราะ	มันเหมาะขึ้นชี	ด้วยเห็นเรานี้	ไม่ไปถึงนาง
๑ ^{๕๔๑} ทำว่าทำทาย	กล่าวเฉียงเบี่ยงบาย	แยบคายคนกลาง	
แม่นเหมือนนวจา	กล่าวมาแต่บ้าง	จักเห็นคุณนาง	ตามเชิญใจ

๑๕๔๒ สองราทาสี	ยิ้มแย้มเปรมปรีดิ์	ทูลสนองภูวนาย	
แม่นยำเหมือนโองการ	ภูบาลตรัสไต่	ทั้งสองจะได้	เย็นเกล้าเกศ
๑๕๔๓ ข้าแต่ฤๅสาย	ตะวันก็บ่าย	ชายคล้อยเวลา	
ขอเชิญพระบาท	อิราชราชา	เสด็จเสวยโภชนา	ให้มาสำราญ
๑๕๔๔ ทูลพลาทาสี	ต่างเข้าพัตวี	นวดพ่นอยู่งาน	
สี่เสาร์ภูวนาย	หลุทัยเบิกบาน	มาเสวยอาหาร	สำราญกมล
๑๕๔๕ เสวยแล้วมิช้า	จึงมีบัญชา	นัดนางสองคน	
สิ้นแสงสุริยา	ข้าจกจรดล	ไปหานิรมล	ผู้ยอดเสน่ห์หา
๑๕๔๖ ทั้งสองทาสี	จงคอยรับพี่	อยู่ที่ทวารา	
สองเจ้าปกปิด	ให้มิดกิจจา	แม่นยำสมปรารถนา	เราจักถึงใจ
๑๕๔๗ สาวศรีทั้งสอง	รับสั่งพระทอง	แล้วลาคลาไคล	
ครั้นอภิวาท	แทบบาทอรัย	ยิ้มยิ้มพริ้มใจ	ให้หน้าตากัน
๑๕๔๘ ฝ่ายนางสุทนต์	เจ้าไม่แจ้งอรรถ	ซึ่งสองหลุทรรษ	
พระอรโณมงาม	จึงตรัสถามพลัน	ว่าสองสรวลสันต์	ด้วยเหตุอันใด
๑๕๔๙ สองราทาสี	แกลังกล่าวคดี	เอื้อนทูลอรัย	
มิได้แจ้งอรรถ	ที่นัดภูวนาย	ด้วยกลัวทรมาย	เจ้าจักคิดอาย
๑๕๕๐ ครั้นย่ำสนธยา	ทั้งทาส	พากันผันผาย	
มิให้ผู้ใด	แจ้งในแยบคาย	ทำกลอุบาย	นั่งเล่นทวารา

❖ ยานี ❖

๑๕๕๑ บัดนั้นจึงพระบาท	สี่เสาร์อิราชทรงฤทธา
ครั้นคำย่ำสนธยา	เห็นเวลานั้นบังควร
๑๕๕๒ คิดใครในวิญญาน	ความเสน่ห์หามายิวน
หลุทัยให้รัญจน	หวนคำนึงถึงเทวี
๑๕๕๓ จึงเสด็จจากศาลา	พระราชาค่อยจรลี
งามดั่งท้าวโกสีย์	เมื่อลนลาจากวิมาน
๑๕๕๔ ครั้นถึงซึ่งทวารา	จึงผ่านฟ้าเคาะใบดล
สาวใช้ได้แจ้งการ	เปิดทวารรับด้วยฉับไว
๑๕๕๕ เสด็จขึ้นจากศาลา	สองทาสานาคลาไคล
ถึงห้องนางอรัย	เห็นสาวใช้อยู่นั่น
๑๕๕๖ ทาสีทั้งสองรา	บังขวลาเสียฉับพลัน
สมเด็จพระทรงธรรม	เสด็จจรจันยังห้องใน
๑๕๕๗ เห็นโฉมงามนางนิรมล	นั่งอยู่บนแท่นอำไพ
พักตร์นางต้องแสงไฟ	งามวิไลดั่งจันทร์รา
๑๕๕๘ พระแสงม่านสุวรรณ	ลอบรับขวัญนิษฐา
งามดั่งสุจิตรา	นั่งอยู่ในเวไซยันต์
๑๕๕๙ ยิ่งพิศยิ่งติดเนตร	กรกามศกระเสียวสันต์
หลุทัยแต่ยัน	มีอาจจะกลั่นความเสน่ห์หา
๑๕๖๐ จึงเสด็จเฝ้ายุรยาตร	นั่งเหนืออาสน์ร่วมกัลยา

แล้วมีพระวาทา

๑๕๑๑ ดุราสายสุดที่รัก

เจ้านั่งไยเอ๋ย

๑๕๑๒ ไม่มีเพื่อนเจรจา

ตรัสพลางพระภูวไนย

๑๕๑๓ สู้หัตถ์น้อยนาฏ

สะเทือนเงินวิญญาน

๑๕๑๔ ป้ายเบี่ยงเมียงพักตรา

ไม่แลดูภูมิ

๑๕๑๕ พระผู้จักรพรรดิตรา

ถอยหนีพิไย

๑๕๑๖ พระพลางลุปฤษฏางค์

เหตุใดไม่เจรจา

๑๕๑๗ สู้ทันนางกัลยา

นึ่งนิกตริกคดี

๑๕๑๘ เกลือกแท่นชายทลีทา

นำชายบาทจุมพล

๑๕๑๙ จำจกหลงใจดู

แม่นชายชาญทลีทา

๑๕๒๐ แม่นแท่นชัตติยวงศ์

ด้วยเคยผ่านกรงไกร

๑๕๒๑ คิดแล้วจึงเทวี

ซึ่งเจ้าเป็นแขกมา

๑๕๒๒ ฤๅใครเป็นขู้สาว

บุกรุกถึงห้องใน

๑๕๒๓ แม่นทราบถึงบิตร

จักใช้เพชรฆาตมา

๑๕๒๔ อย่าซ้ำแรงคลาไคล

เราจักเรียกกำนัล

๑๕๒๕ ถวายแก่พระปิตรงค์

สาที่มีเกรงใจ

๑๕๒๖ ภูมิเยี่ยมแถมไย

อนิจจานุชเวยรรณ

๑๕๒๗ ตัวพี่เจาจงมา

หวังใคร่ผูกไมตรี

๑๕๒๘ ซึ่งขับให้โคลคลา

ถึงชีพจักบรรลัย

๑๕๒๙ ว่าพี่ผู้เชิญใจ

ลอบรักพระธิดา

ตรัสปราศรัยเป็นไมตรี

ผู้เฝ้าอัครนารี

บนแท่นที่อนาถใจ

อดนิทราอยู่กันภัย

ทอดเข้าใกล้เจ้าฉายา

เห็นพระบาทเสด็จเข้ามา

พระธิดาเจ้าถอยหนี

นางกัลยาไม่พาที

พระเทวีคิดอาลัย

ยุดหัตถ์ถาไฉนใด

ตัวพี่ไซ้เป็นแขกมา

อรเวยบางปิดหัตถ์

ด้วยพี่ยานะเทวี

ฟังวาจาพระภูมิ

มีพาที่ไม่ชอบกล

ใช้กษัตรามาปลอมปน

พระชนนีแลบิดา

กลัวข่มขู่ด้วยอาญา

จักประมาทคิดกลัวภัย

จักอาจจะทนงใจ

ใจมานะอหังการ

ตอบว่าที่พระราชา

ใครเรียกหาฤๅไร

จึงฮึกห้าวไม่เกรงใคร

ใครแนะนำให้ขึ้นมา

พระภูธรจะโกรธา

คร่าเอาไปลงโทษทัณฑ์

แม่นมิไปจะอาสัญ

ให้ช่วยกันจับตัวไป

ผลาญชีวงให้ตักขัย

อย่าให้ใครดูเยี่ยงกัน

ตอบอภัยไปฉับพลัน

ช่างว่าได้ไม่ปราณี

เพราะเสน่หาเจ้าเทวี

ด้วยอรนุชสุดสายใจ

สุดปัญญาจักกลับไป

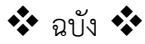
ให้ไพร่เมืองเลื่องลือชา

ไผ่ผู้ใหญ่เกินพักตรา

จนชีวาสิ้นสุดปราน

๑^{๕๘๐} ตรัสพลางอุ้มกัลยา
 จุมพิตยอดเยวมาลย์
 ๑^{๕๘๑} สององค์พงศ์กษัตริย์
 ร่วมสุขร่วมชีวี
 ๑^{๕๘๒} สุกตอร์น้อยนาฏ
 ยอกรกราบวันทา
 ๑^{๕๘๓} ชึ่งน้องทำแต่หลัง
 ขอจงพระภูวไนย
 ๑^{๕๘๔} แต่นี้ไปวันหน้า
 ทุกข์ภัยโดยายี
 ๑^{๕๘๕} พระพิ้งนางนงลักษณ์
 พี่ไม่ถือโทษทัณฑ์
 ๑^{๕๘๖} นางจิงทุลธามา
 ขอจงพระภูวนัย
 ๑^{๕๘๗} เหตุผลนั้นอย่างไร
 พลัดพรากมาจากวัง
 ๑^{๕๘๘} ท้าวจิงตรัสตอบไป
 พี่ไซ้ไม่อำพราง
 ๑^{๕๘๙} พี่อยู่เมืองนั้นทิดราช
 วันหนึ่งพินิทรธา
 ๑^{๕๙๐} ไหร่ว่าเสาร์ทับลัคน์
 ท้าวเล่าทุกสิ่งไป
 ๑^{๕๙๑} เจ้าผู้ร่วมชีวิต
 ความนี้พี่กำบัง
 ๑^{๕๙๒} เขาจักว่ามูสา
 ดุดังคนแสนร้าย
 ๑^{๕๙๓} สุกตนางกัลยา
 เล่าถึงความยากจน
 ๑^{๕๙๔} มีอาจจะกลืนน้ำตา
 สององค์โคกสงสาร
 ๑^{๕๙๕} พวยพุ่งรุ่งสุริยา
 ไปสร่งพระวารี
 ๑^{๕๙๖} แล้วทรงสุคนธา
 แล้วสองเสด็จจรจัน
 ๑^{๕๙๗} ทั้งสองนางทาสี
 สององค์สุขสำราญ

สุนทราภิมันนาน
 เสรีจสงสารประเวณี
 คอยปรนนิบัติเกษมศรี
 ต่างองค์มีความเสนาหา
 ได้สมสวาทด้วยราชา
 สมาโทษพระจอมไกร
 นั้นผิดพลั้งเป็นฉันท
 ให้โทษาข้ามเหสี
 ขอเป็นข้าพระภูมิ
 จักเป็นที่ปรับทุกข์กัน
 จุมพิตพักตร์แล้วรับขวัญ
 เจ้าขวัญตาอย่ากินใจ
 ข้าบริจายังสงสัย
 แจ้งความทุกข์ให้น้องฟัง
 อยู่เมืองไหนจึงเซซัง
 ตามสัญญาพระองค์
 ว่าอรัยอย่าอาจขนาง
 จักแจ้งความตามสัจจา
 ครองอำมาตย์ราชเสมา
 นิमितผินอัศจรรย์ใจ
 จักพลัดพรากจากเวียงชัย
 เหมือนกล่าวแล้วแต่หนหลัง
 อย่าแจ้งกิจให้ใครฟัง
 อย่าแกล้งให้แพร่พราย
 อวดกายาน่าเจ็บอาย
 ชายชาติชั่วอวดตัวตน
 ฟังวาจาพระจุมพล
 นางนิรมลคิดสงสาร
 เจ้าโศการักภูบาล
 ต่างนิทรานในราตรี
 สองกษัตราเสด็จจรลี
 ต่างลูบสืพระองค์กัน
 แลภูษาอันพรายพรรณ
 เข้าที่เสวยโภชนาหาร
 หมอบพัทวิให้ภูบาล
 อยู่จิรการหลายวันมา

๕๙๘ ฝ่ายว่าพี่เลี้ยงกัลยา	ซึ่งตามออกมา
อยู่ด้วยสุทนต์เทวี	
๕๙๙ ปรีชากันพลันทันที	จักปิดคดี
นี้ไว้ไม่พ้นโทษา	
๖๐๐ จำจักไปทูลราชา	ให้ทราบกิจจา
ทั้งนี้ให้พ้นตัวเรา	
๖๐๑ คิดพร้อมกันแล้วโดยเดา	พากันไต่เต้า
เข้ามายังราชวังใน	
๖๐๒ ครั้นถึงกัมกราบไหว้	หมอบเฝ้าท้าวไท
ได้ช่องก็กราบทูลสาร	
๖๐๓ ว่าพระธิดานงคราญ	ได้ขายขอราน
คนหนึ่งมาเป็นสามี	
๖๐๔ พระองค์จงโปรดเกศี	ข้าทั้งหลายนี้
ชีวิตอยู่ได้บำทา	
๖๐๕ บัดนั้นจึงกิจราชา	ฟังข่าวธิดา
เร่งร้อนวิญญูณภูมิ	
๖๐๖ จึ่งโองการถามสาวศรี	ว่าขายสามี
รูปร่างมันนั้นฉันใด	
๖๐๗ มันควรครอบครองราชย์	ฤกษ์แก่เชื้อใจ
ไม่สมจักรพาฬไอศวรรย์	
๖๐๘ สาวศรีพี่เลี้ยงทูลพลัน	ขายนั้นงามครัน
สมกันกับพระบุตรี	
๖๐๙ กริยามารยาทย่อมดี	เฉลียวฉลาดพาที
งามพร้อมละม่อมทั้งกาย	
๖๑๐ ราศีเป็นที่เจ้านาย	เดินเหินกรีดกราย
ฉุยฉายผุดผาดพิงพาน	
๖๑๑ จึ่งกิจได้ฟังอาการ	ยังคิดรำคาญ
เดือดดาลในพระหฤทัย	
๖๑๒ โหมหันให้ตรีนึกไป	ว่าแม่นทั้งไว้
มันไซ้จักชิงศฤงคาร	
๖๑๓ คิดแล้วมีราชโองการ	ว่าสุคตยพาล
เอาผิดมาบอกเราพลัน	
๖๑๔ แม้นใครได้ซื้อผิดมัน	กุกกรางวัล
แพร่พรรณเงินทองของดี	
๖๑๕ พี่เลี้ยงนางนมสาวศรี	กัมกราบสามที่
ยินดีรับราชโองการ	
๖๑๖ ต่างลามาสู่ณงคราญ	ไว้ผิดภูบาล
ไม่ได้ตั้งใจจินดา	

๑๖๑๗ มันทำเล่ห้กลมารยา	รักพระราชา
ใช้สอยบ่ได้ไถลองค์	
๑๖๑๘ ฝ่ายพระสี่เส้ารฤทธิรงค์	เสี้ยมเจียมองค์
มิได้ประมาทหทัย	
๑๖๑๙ ส่วนสุทัตถรามวัย	อยู่ด้วยภูวนาย
อรทัยเจ้ามามีครรรค์	
๑๖๒๐ โฉมเจ้างามล้ำสาวสวรรค์	ทรงศรีพรายพรรณ
ดั่งจันทร์หมดเมฆราศี	
๑๖๒๑ พี่เลี้ยงนางนมสาวศรี	จึงเอาคดี
นั้นเข้าไปพูลฉับพลัน	
๑๖๒๒ ว่านางสุทัตถแจ่มจันทร์	บัดนี้ทรงครรรค์
ประมาณสามเดือนตรา	
๑๖๒๓ สมเด็จจ้งกิจบิดา	ได้แจ้งกิจจา
อูราดังเพลิงเผาผลาญ	
๑๖๒๔ ฤทัยยิ่งเดือดดาล	จึงมีโองการ
ตรัสว่ากูไม่ขอฟัง	
๑๖๒๕ กูไซ้ให้คิดชิงชัง	ผัวมันเซซัง
จะหวังเอาลูกกลใด	
๑๖๒๖ จงไปแจ้งอรทัย	เลี้ยงลูกไว้
.....ใครชมหลาน	
๑๖๒๗ สาวศรีพี่เลี้ยงกราบกราน	มาพูลนงคราญ
ตามพระโองการทันที	
๑๖๒๘ สุกี่วัดผู้เป็นชนนี	ได้แจ้งคดี
เทวีเร่ร้อนรำคาญ	
๑๖๒๙ ในทรงดังเพลิงเผาผลาญ	พระยอดเยวมาลย์
สงสารด้วยลูกสายใจ	
๑๖๓๐ จึงมีเสาวนีย์ตรัสไป	ว่าเรานี้ไซ้
เป็นมิรู้ที่เจรจา	
๑๖๓๑ แล้วเสด็จเข้าไปในไสยา	เจ้าทรงโคกา
สงสารนั้ดดาในครรรค์	
๑๖๓๒ สาวศรีพี่เลี้ยงแจ่มจันทร์	ต่างบังคมคัล
กลับมาสู่ที่อาศัย	
๑๖๓๓ ฝ่ายท้าวจ้งกิจฤทธิไกร	ตริตร์กนิกใน
ด้วยใจโลภโมหา	
๑๖๓๔ ให้คิดประหวั่นวิญญาน์	ว่าพระราชา
จักเป็นข้าศึกศัตรู	
๑๖๓๕ แม้นมิให้ค้อมมองดู	ไอ้ลูกเขยกู
มันจักตั้งช่องสมคน	

๑ ^{๖๓๖} จำกูจักทำเลห์กล	ตบแต่งไพร่พล
ออกไปพิทักษ์รักษา	
๑ ^{๖๓๗} เรือนสุทนต์ธิดา	คอยคนไปมา
พูดจากับไอ้เขยขวัญ	
๑ ^{๖๓๘} สั่งหมู่เสนีร่วมใจ	ว่าสุลงไป
ล้อมเรือนสุทนต์ธิดา	
๑ ^{๖๓๙} คอยดูผู้คนไปมา	จักพูดจักจา
กับไอ้หัวพลัดผู้ลูกเขย	
๑ ^{๖๔๐} เห็นประหลาดสุอย่าไว้เลย	ข้าเสียเถิดเหว
ไว้มันจักเป็นศัตรู	
๑ ^{๖๔๑} เสนารับสั่งพรั่งพรู	วิ่งมารีกรู
จัดสรรซึ่งหมู่โยธี	
๑ ^{๖๔๒} ยกออกไปนอกบุรี	ล้อมเรือนเทวี
ตรวจตราตามมีโอองการ	

❖ สุรางคนางค์ ❖

๑ ^{๖๔๓} สุตตบั้งออน	เจ้าเยียมบับุช	เห็นหมู่ทหาร	
ล้อมรอบเคหา	กัลยาตกใจ	จึงทูลทูลบาล	ให้ออกทศนา
๑ ^{๖๔๔} น้องเห็นหลกใจ	ฤว่าท้าวไท	ผู้เป็นบิดา	
รู้ข่าวว่าน้อง	ครองกับราชา	จึงใช้เสนา	มาล้อมเรือนจันทร์
๑ ^{๖๔๕} หวังจับกุม	ไปผลาญชีวี	ให้ม้วยอาสัญ	
ว่าพลางกอดบาท	อิราขทรงธรรม	พระอรแถมจันทร์	กรรแสงโคก
๑ ^{๖๔๖} ร่ำพลางเทวี	มีพระเสาวนีย์	สั่งสองทาส	
เจ้าจงคลาไคล	ลงไปเร็วรา	ถามเล่าเสนา	ให้แจ้งคดี
๑ ^{๖๔๗} สาวใช้สองรา	รับสั่งกัลยา	พากันจรลี	
ครั้นถึงเสนา	สองราอัญชลี	แล้วถามคดี	ถึถ้วนทุกอัน
๑ ^{๖๔๘} เสนาผู้ใหญ่	จึงบอกสาวใช้	ว่าพระทรงธรรม	
ให้เราออกมา	รักษาแถมจันทร์	มิใช่ภัยอัน	อันตรายสิ่งใด
๑ ^{๖๔๙} จงไปทูลสาร	อย่าให้เยวมาลย์	เจ้าตักพระทัย	
ท้าวใช้เรามา	ต่างตาต่างใจ	สาวศรีจึงไป	ทูลเหมือนคำเรา
๑ ^{๖๕๐} สาวใช้สองรา	รับคำเสนา	ลามาโดยเดา	
ครั้นถึงกราบกราน	ทูลสารนงเยาว์	ตามในลำเนา	ถ้อยคำเสนี
๑ ^{๖๕๑} สุตตทรมว้ย	ได้ฟังสาวใช้	ทูลแจ้งคดี	
นางค่อยเลื่องหาย	คลายโศกโศกี	ทูลเชิญผู้มี	ไปเสวยโภชนา
๑ ^{๖๕๒} เสวยแล้วมินาน	สองกษัตริย์สำราญ	พูดเล่นเจรจา	
เป็นสุขภิรมย์	จนปฐมเวลา	สองนิตรา	ในราตรีกาล
๑ ^{๖๕๓} ฝ่ายนางมารดา	เจ้าคิดตรึกตรา	ถึงลูกเยวมาลย์	
ด้วยครรรค์เจ้าแก่	เจ้าแม่พึงพาน	ยังไม่แจ้งการ	สำเนียงเตียงสา
๑ ^{๖๕๔} แม่นเจ้าเจ็บครรรค์	ใครจักแปรผัน	พระครรรค์กัลยา	

เจ้าจกกลิ้งเกลือก	เสือกรำไศกา	ไอ้อนิจจา	คิตน่าสงสาร
๑๖๕๕ อย่าเสียจักให้	จำชาผู้ใหญ่	อันเข้าใจการ	
ไปอยู่รักษา	ธิดานงคราญ	คิดแล้วเยาวมาลย์	เจ้าเสด็จออกมา
๑๖๕๖ จากห้องไสยาสน์	เสาวนีย์ประภาษ	แก่นางจำชา	
ว่าเจ้าทั้งหลาย	จงไปต่างตา	ช่วยดูรักษา	ธิดาแห่งเรา
๑๖๕๗ เจ้าเป็นผู้ใหญ่	ได้เคยเข้าใจ	ในข้อหนักเบา	
สิ่งหนึ่งสิ่งใด	ได้เห็นแก่เรา	จักคลอตลูกเต้า	จงเอาเป็นการ
๑๖๕๘ จำชาผู้ใหญ่	รับสั่งอภัย	ต่างคนกราบกราน	
ทูลสนองเสาวนีย์	เทวีมินาน	ว่าพระนงคราญ	อย่าร้อนหฤทัย
๑๖๕๙ ข้าจักภักดี	สนองบาทบพศรี	พระแม่สืบไป	
ว่าแล้วกราบลา	พากันครรโล	ออกนอกเวียงชัย	ไปสู่เทวี
๑๖๖๐ ครั้นถึงวันทา	ทูลแก่กัลยา	ว่าพระชนนี	
ให้ข้าออกมา	รักษามารศรี	กว่าพระเทวี	จักคลอตบุตรา
๑๖๖๑ สุกตเยาวมาลย์	ได้แจ้งข่าวสาร	ยินดีปรีดา	
จึงตรัสปราศรัย	ไปแก่จำชา	กล่าวเกลี้ยวจา	ไพเราะเอาใจ
๑๖๖๒ ท่านทั้งหลายนี้	อยู่ดีกินดี	ฤๅมิเหตุภัย	
แต่เราราศร้าง	มาจากปรางใน	นางสนมสาวใช้	ยังค่อยสำราญ
๑๖๖๓ ฤๅถูกไข	ยากเย็นเข็ญใจ	ไว้ทรัพย์ศฤงคาร	
ง่วงเหงาเศร้าใจ	มิได้เบิกบาน	ฤๅยังสำราญ	เหมือนแต่หลังมา
๑๖๖๔ หนึ่งพระชนนี	ปิ่นเกล้ากษัตริ	อันเกิดเกศา	
ท้าวอยู่สวัสดิ	ฤๅมิโรคา	เกิดเภทภัยยา	ชุกเข็ญเป็นไฉน
๑๖๖๕ จำชาผู้เฒ่า	ยกกรกัมเกล้า	กราบทูลอภัย	
แต่แม่พลัดพราก	มาจากวังใน	นางสนมสาวใช้	มิได้สำราญ
๑๖๖๖ นางท้าวเฝ้าแก่	ข้าสาวชาวแม่	มีแต่รำคาญ	
ต่างคนคำนึง	คิดถึงเยาวมาลย์	หากกลัวภัยพาล	จึงไม่อาจมา
๑๖๖๗ อันพระชนนี	มีแต่ไศก	ถึงองค์กัลยา	
โรคนสิ่งใด	มิได้ปีศา	พระยอดกัลยา	จงทราบพระทัย
๑๖๖๘ สุกตเทวี	ได้ฟังคดี	เร่งมีชลนัย	
ทรงไศกไศกา	ถึงมารดาไท	ไอ้กรรมจำไกล	พระบาทมรรดร
๑๖๖๙ ยิ่งคิดยิ่งเศร้า	อกนางร้อนร่ำ	ดังเพลิงสุ่มขอน	
พระยอดกัลยา	รักษาอุทร	จนครรภ์บ้งอร	ถ้วนทศมาตรา
๑๖๗๐ บัดนั้นมินาน	พระราชกุมาร	จักจากครรภา	
ความเจ็บร้อนรุม	กลุ่มท้าวกายา	ดังชีวาวิน	เจ้าจกปลดปลง
๑๖๗๑ เฝ้าแก่จำชา	กลุ่มกันเข้ามา	ห้อมล้อมรอบองค์	
บ้างเข้าแปรผัน	พระครรภโฌมยง	บ้างเข้าพยุองค์	พระนุชฌายา
๑๖๗๒ ครั้นได้ฤกษ์ดี	พระราชเทวี	จึงประสูติบุตรา	
เป็นชายจิมลิ้ม	เพริศพริ้มโสภา	เหมือนพระบิดา	ดังองค์เดียวกัน
๑๖๗๓ จำชาทั้งปวง	อุ้มพระลูกหลวง	สรองคคาพลัน	
แล้ววางกุมาร	เหนือพานสุวรรณ	เรียกมิ่งหาขวัญ	ตามจารีตมา

๑๖๗๔ ทาสีสาวใช้	ต่างวังเข้าไป	ทูลพระมารดา	
ว่านางงามปลอด	เจ้าคลอดลูกยา	เป็นกฐา ^๑	โฉมงามพึงชม
๑๖๗๕ สู้ที่วัดกัลยา	แจ้งข่าวนัดดา	เร่งคิดปรารมภ์	
เจ้าจงจัดหา	พี่เลี้ยงนางนม	ให้ทราชม	ผู้เป็นหลานขวัญ
๑๖๗๖ สีสาร์เจ้าฟ้า	เห็นโอรสา	ทรงโฉมพรายพรรณ	
สมเด็จพระภูวไนย	มีใจหฤหรรษ์	ด้วยลูกจอมขวัญ	เจ้าเกิดเป็นชาย
๑๖๗๗ อุ้มขึ้นใส่ตัก	โลมลูบจูบพักตร์	ลูกรักโฉมฉาย	
พิศดูน้อยหน่อ	ทั่วทั้งวรกาย	แล้วพระภุชย	ถ่ายทอดนฤทัย
๑๖๗๘ โอ้พระลูกยา	ฉนั้นใดเกิดมา	เมื่อพ่อเชยใจ	
แม่นเหมือนแต่หลัง	ยังครองเวียงชัย	บิดามีให้	เจ้าได้อาหาร
๑๖๗๙ พ่อจักจัดสรร	พี่เลี้ยงกำนัล	อันโฉมอรชร	
อุทองอำไพ	จักให้เจ้านอน	สุวรรณสาคร	จักรองให้สรง
๑๖๘๐ หนึ่งนางนมเล่า	จักจัดให้เจ้า	ล้วนมีสุริยวงศ์	
แม่นรูปชั่วไซ้	มิให้ต้ององค์	บิดาจักปลง	ให้ครองพารา
๑๖๘๑ นี่พ่อตกไร่	จักมีสิ่งใด	ทำขวัญลูกยา	
เจ้าเกิดมาไย	ให้ชายพักตรา	เขาจะนิทา	ว่าลูกเชยใจ
๑๖๘๒ ชมแล้วผ่านฟ้า	ส่งพระโอรสา	ให้อรทราวมวัย	
สุดดแจ่มจันทร์	รับขวัญหน่อไท	กอดจูบลูบไล้	แล้วให้เสวยนม
๑๖๘๓ ทั้งสองกษัตริย์	ชมลูกเสนาหา	ปรีดาภิรมย์	
ทั้งหลายสาวศรี	พี่เลี้ยงนางนม	ให้รักทราชม	สิ้นทั้งเรือนจันทร์
๑๖๘๔ ฝ่ายพระน้อยหน่อ	เจ้าสอนแอ้ออ	ฉอเลาะใครจะทัน	
บิตุเรศมารดา	ยังมารับขวัญ	จนยอดนักรัชม	รู้นั่งตั้งองค์

❖ ยานี ❖

๑๖๘๕ บัดนั้นจึงเสนา	ซึ่งออกมาอยู่ล้อมองค์
คอยผัดพระโฉมยง	บได้ข้อแต่สักอัน
๑๖๘๖ ต่างชวนกันกลับมา	ทูลราชาเจ้าไอศวรรย์
จังกิจพระทรงธรรม	เร่งร้อนรำคาญใจ
๑๖๘๗ ทานท้าวผู้โหม้น	มุ่งหมายมันทุกวันไป
จักฆ่าพระภูวไนย	เสียให้ได้ดังปรารถนา
๑๖๘๘ ยามนอนบ่หอนสุข	ผุดนังลูกนีกตริกตรา
สุดคิดสุดปัญญา	ด้วยยังไม่ได้ท้วงที
๑๖๘๙ ฝ่ายว่านางกษัตริย์	แก้วสู้ที่วัดผู้ชนนี้
ไสยาในราตรี	ตริกคตีสึงนัดดา
๑๖๙๐ รูปร่างเจ้าอย่างไร	ยังไม่ได้เห็นพักตรา
จักให้ไปรับมา	ดูนัดดาว่าเหมือนใคร

^๑ เข้าใจว่าผู้คัดลอก น่าจะคัดตกหล่น สันนิษฐานว่า คือ “กุมารา”

๑๖๙๑ ครั้นรุ่งสุริย์ศรี
 ตรัสสั่งไปทันใด
 ๑๖๙๒ จงไปนอกพารา
 ว่าเราผู้ชนนี้
 ๑๖๙๓ บัดนั้นสาวศรี
 ออกไปนอกพารา
 ๑๖๙๔ ว่าองค์พระมารดา
 สุกัดได้แจ้งการ
 ๑๖๙๕ จึงแต่งกุมารา
 นางสนมกำนัลใน
 ๑๖๙๖ เดินตามตลาดหลวง
 แดกตื่นกันวิ่งมา
 ๑๖๙๗ บ้างว่าเหมือนอัยกี
 บ้างเถียงว่ากุมาร
 ๑๖๙๘ กราบไหว้อยู่สลอน
 ขอให้พระชันษา
 ๑๖๙๙ พี่เลี้ยงแลนางนม
 เข้ายังพระบุรี
 ๑๗๐๐ สุกัดกัลยา
 ทรงโฉมงามสะคราญ
 ๑๗๐๑ จึงอุ้มพระหลานรัก
 ขึ้นชมพระเขนย
 ๑๗๐๒ แล้วให้พระทรมเซย
 ให้สร่งพระคงคา
 ๑๗๐๓ ครั้นว่าเจ้าตื่นแล้ว
 กัลยาจะมาเซยชม
 ๑๗๐๔ ครั้นถึงเวลาเฝ้า
 หวังให้ท้าวผัวขวัญ
 ๑๗๐๕ ยกหัตถ์เจ้าทรมชม
 ส่วนพระกุมารา
 ๑๗๐๖ ทำหัตถ์อยู่ขวกไขว่
 จังกิจพระภูมิ
 ๑๗๐๗ แล้วคิดอายุกำนัลใน
 ว่ากูผู้กษัตรา
 ๑๗๐๘ ชิงชิงว่าแม่ชัว
 ส่วนลูกนับว่าหลาน
 ๑๗๐๙ คิดแล้วพระภูวดล
 ไม่รับพระนัดดา

เสด็จจรีจากห้องใน
 แก่สาวใช้อันคนดี
 บอกกัลยาผู้บุตรี
 ให้ไปรับพระนัดดา
 รับพระเสาวนีย์กราบสามลา
 ถึงวันทาพูลนงคราญ
 ให้ออกมารับกุมาร
 เร่งขึ้นชมภิรมย์ใจ
 ให้ทาสพาคลาไคล
 ตามไสวเป็นลันมา
 ขาวร้านรวงเร่งหรรษา
 ชมพระราชากุมาร
 เหมือนชนนียอดสงสาร
 เหมือนท้าวไทผู้อัยกา
 ร้องให้พรเพาพังงา
 เจ้ายาวยืนสักหมื่นปี
 พาทรมชมเจ้าจรี
 ถึงปราศรัยครีมนาน
 เห็นนัดดา ยอดสงสาร
 เร่งเบิกบานสำราญใจ
 วางเหนือตักนางอรทัย
 จูบจูบไล่ทั่วกายา
 เจ้าเสวยโภชนา
 แล้วอุ้มมาให้บรรทม
 ส่งหลานแก้วให้นางนม
 ขึ้นอารมณ์ด้วยหลานขวัญ
 จึงอุ้มเจ้าขึ้นไปพลัน
 คลายเดื่อแด่พระธิดา
 ให้บังคมพระอัยกา
 เห็นเจ้าตาเร่งยินดี
 จักเฝ้าไปในทันที
 เห็นหลานชายคลายโกรธา
 จักชวนกันกล่าวครหา
 มาโลเลไม่ย่อประมาณ
 ลอบรักผัวคนขอทาน
 หมู่ทหารจักรหา
 แก่ลั้งใส่กลทำโกรธา
 เปื้อนพัคตร์เสียทันใด

๑๗๑๐ ฝ่ายพระกุมาร
ไม่รับเจ้าดังใจ
๑๗๑๑ สู่ที่วัดครั้นเห็นหลาน
สมเด็จพระเทวี
๑๗๑๒ ยิ่งพลอบพระหน่อไท
พระยายจนวนิญาณ
๑๗๑๓ นางนมสิ้นทั้งนั้น
พลอบให้เจ้าเสวยนม
๑๗๑๔ เจ้านิ่งเร่งไศกา
พระหัตถ์เจ้าตรัสชี้ ที่
๑๗๑๕ สู่ที่วัดนางนงคราญ
จึงกราบกับบาท
๑๗๑๖ ขอจงพระผ่านฟ้า
อย่าให้พระหลานขวัญ
๑๗๑๗ ชั่วแต่แม่กับพ่อ
เจ้าไม่รู้อะไร
๑๗๑๘ เจ้าไซร้รักน้ำเนื้อ
ควรที่จักเมตตา
๑๗๑๙ สู้ทดทำชั่วช้า
ควรตัดจากเชื้อสาย
๑๗๒๐ เป็นลูกชาติหฤโหด
แม่นมนสิ้นชีวา
๑๗๒๑ ขอโทษแต่หลานขวัญ
จงคิดว่าทรมวย
๑๗๒๒ เลี้ยงเจ้าเอาบุญญา
จงโปรดเกล้าเกศี
๑๗๒๓ จังกิจพระภูธร
เสียมหายคลายโกรธา
๑๗๒๔ แล้วมีวาที
พูดให้กุสสาร
๑๗๒๕ ฝ่ายพระกุมาร
เสียมหายคลายไศก
๑๗๒๖ เจ้าพูดอื้อแ่ไป
ฉอเลาะยิ่งหนักหนา
๑๗๒๗ จังกิจผู้ยัก
เห็นงามเน็ดนาย
๑๗๒๘ ราศีแลนลักษณ์
ท้าวไทเร่งไหลหลง

เห็นอัยกาเป็นหนีไป
พระหน่อไทร่าไศก
คิดสงสารใช้พอด
พลอบน้อยหน่อคลอชลนา
ยิ่งถอนใจร่ำไศกา
จึงส่งไปให้นางนม
ต่างรับขวัญพระทรมาม
สักเท่าไรไม่ยดี
โผมาหาพระอัยก
จักไปหาเจ้าตา
ยิ่งสงสารพระนัดดา
พระสามีผู้โหม้น
โปรดเกศาข้าทรงธรรม
เจ้ากรรแสงไศกาลัย
พระน้อยหน่อผู้สายใจ
เป็นทารกเพิ่งเกิดมา
ในชาติเชื้อพระวงศ์
ด้วยนัดดาเจ้าเป็นชาย
ให้ราชาได้อภัย
ด้วยจะขายพระบาท
ควรลงโทษจงหนักหนา
ข้าบริจาไม่อาลัย
พระทรงธรรมอย่าถือใจ
ไร่บิดาแลชนนี
ไว้เป็นข้าใต้ธูลี
ให้ชีวีพระนัดดา
พึงเมียวอนชอบบุญญา
ผินพักตร์มารับกุมาร
ว่าทั้งนี้เพราะนางคราญ
ต้องอุ้มลูกคนอัปรี
ถึงอัยกาเจ้ายินดี
สรวลซิกซี้ตามภาษา
ชมท้าวไทผู้ยัก
ดังทารกสักขบปลาย
พิศพักตราพระหลานชาย
พระภุชเณรพิศวง
คู่ควรจักสืบสุริย์วงศ์
ด้วยรูปทรงพระนัดดา

๑๗๒๙ แล้วถามก้านัลใน
 จงทูลตามสัจจา
 ๑๗๓๐ เหมือนกูผู้ยัยกา
 ฤเหมือนไอ้เชื้อใจ
 ๑๗๓๑ พระสนมบังคมคัล
 ครั้นจักทูลภูมิ
 ๑๗๓๒ ก็กลัวว่าทรงศักดิ์
 จักทรงพระโกรธา
 ๑๗๓๓ คิดพลางทางกราบเกล้า
 ว่าลูกนางเทวี
 ๑๗๓๔ รูปร่างไม่เพี้ยนผิด
 ควรทรงพระเมตตา
 ๑๗๓๕ จังกิจพระภูมิ
 ท่านท้าวผู้โหมหัน
 ๑๗๓๖ สำคัญว่ากุมาร
 ท้าวไทไม่สงกา
 ๑๗๓๗ จงประทานซึ่งเครื่องทรง
 ประดับล้วนมณี
 ๑๗๓๘ พี่เลี้ยงนางนมนั้น
 ให้เลี้ยงพระบังอร
 ๑๗๓๙ สั่งให้ต๋องทอง
 ประทานพระนั้ดดา
 ๑๗๔๐ นางสนมพระพังงา
 จึ่งทูลลาทรงธรรม
 ๑๗๔๑ ออกนอกพระเวียงชัย
 ครั้นถึงนางบังอร
 ๑๗๔๒ ทูลว่าพระขวัญข้าว
 ท้าวทรงพระเมตตา
 ๑๗๔๓ อ่างทองนี้พระองค์
 พलगเอาของทั้งหลาย
 ๑๗๔๔ สุกัดนวลละออง
 ประทานโอโรสา
 ๑๗๔๕ จึ่งอุ้มพระทราชม
 จวบกอดท้าวกายา^๑
 ๑๗๔๖ ว่าเพราะบุญสายใจ
 เสื่อมหายคลายโกรธา

อันหมอบใช้อยู่ซ้ายขวา
 ว่านั้ดดานี้เหมือนใคร
 ฤวงศาพระองค์ใด
 อีสู่ทักกลี
 แล้วชวนกันตรึกคดี
 ว่าเจ้าเหมือนพระบิดา
 จักคล้ายรักกุมาร
 พระธิดาแย่งแสนทวี
 แกล้งทูลท้าวธรรณิ
 เหมือนพระบาทผู้ยัยกา
 เหมือนทรงฤทธิ์ยังหนักหนา
 พระกุมารผู้หลานขวัญ
 พังสาวศรีกราบทูลพลัน
 เร่งขึ้นชมโฉมสนสา
 เหมือนภูบาลดั่งจินดา
 ยิ่งเสนาหาเพียงพันทวี
 สำหรับองค์พระโฉมศรี
 มีค่าควรพระนคร
 ท้าวจัดสรรโฉมอรชร
 ล้วนเหล่าลูกหลานเสนา
 สำหรับรับรองสงคองศา
 ทั้งเงินตราผ้าแพรพรรณ
 เห็นเพลาจวนสายัณห์
 พาจอมขวัญเจ้าบทร
 สู่ทราชม้วยผู้มารดร
 ประนมกรกราบสามลา
 ไปเฝ้าท้าวผู้ยัยกา
 ประทานของมามากมาย
 ให้รองสรพระหลานชาย
 ให้โฉมฉายเจ้าทศนา
 ครั้นเห็นของพระบิดา
 นางกัลยาเร่งยินดี
 ให้เสวยนมนางเทวี
 แล้วจึ่งมีพระวาจา
 จึ่งดลให้พระยัยกา
 แก้วกำพร้าวของชนนี้

^๑ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็น “กายี”

๑๗๔๗ ชมพลงนางยอดสร้อย
ไปเฝ้าท้าวสามี
๑๗๔๘ ถึงจึงยอหัตถา
แล้วทูลว่าทราชม
๑๗๔๙ ได้เห็นพระหลานชาย
ประทานของนานา
๑๗๕๐ อ่างทองอันอำไพ
ทูลพลงนางโฉมยง
๑๗๕๑ สี่เสาร์ผู้ทรงยศ
สมเด็จพระจักรี
๑๗๕๒ เชยชมโอรสา
พลบค่ำย่ำสุริยง
๑๗๕๓ ครั้นเช้านางเทวี
ให้พาเจ้าทราชม
๑๗๕๔ นางนมสิ้นทั้งนั้น
แต่งองค์กุมารา
๑๗๕๕ ข้าสาวตามไสว
จึงพาพระจอมขวัญ
๑๗๕๖ จังกี้ผู้เรืองเดช
มีความโสมนัสสา
๑๗๕๗ อ้อมองค์พระหลานรัก
จุมพิตทั่วกาย
๑๗๕๘ ใครรับพระธิดา
หลานน้อยผู้กลอยใจ
๑๗๕๙ แล้วคิดด้วยโมหัน
แม่นกรับเข้ามา
๑๗๖๐ อนึ่งไอ้หัวพลัด
จักปองชิงเอาเมือง
๑๗๖๑ ตัวกูแก่ชรา
เขยขวัญคนจันทาล
๑๗๖๒ สู้ทิดผู้ลูกเรา
ที่ไหนมันจักมา
๑๗๖๓ จำจักเอาผัดมัน
แล้วรับบั้งอร
๑๗๖๔ คิดแล้วท้าวใจพาล
นางนมพระหน่อไท

พาลูกน้อยเจ้าจรัส
ในแท่นที่นิทรามย์
พระลูกยาให้บังคม
เข้าเฝ้าท้าวอัยกา
เห็นค่อยคลายความโกรธา
อีกเครื่องประดับสำหรับองค์
ประทานให้เจ้ารองสร
ส่งลูกให้พระสามี
เห็นโอรสเร่งยินดี
อ้อมอิงแอบแนบทรวงทรง
จนเวลาค่ำอัสดง
ทั้งสามองค์นิทรามย์
มีเสาวนีย์สั่งนางนม
เข้าไปเฝ้าท้าวเจ้าดา
บังคมคลีรับวาจา
แล้วพาเจ้าจรัส
ถึงวังในด้วยฉับพลัน
เข้าเฝ้าท้าวเจ้าพารา
ทอดพระเนตรเห็นนัดดา
ด้วยเสนาหาเพียงพันทวี
วางเหนือตักพระภูมิ
แล้วตรัสรักนึกในใจ
คืนเข้ามายังวังใน
จักได้เฝ้าทุกเวลา
ว่าผัวมันคนทลีทา
จักได้อายไพร่พลเมือง
เห็นสมบัติกรุงเรือง
เบื่องหน้าไซ้ไรไม่เป็นการ
มันจะฆ่ากว่ายปราน
จักขึ้นผ่านไศสรวรย์^๑
ก็เข้าด้วยภัสดา
เข้าด้วยภูผู้บิดร
ฆ่าผัวมันให้ม้วยมรณ
บุตรนัดดาเข้ามาใน
มีโองการตรัสปราศรัย
ว่าสุไปเลี้ยงหลานเรา

^๑ สันนิษฐานว่าเป็นคำ “ไศสรวรยา” เนื่องจากจะรับสัมผัสระหว่างบทกับบทที่ ๗๖๒ ได้

๑๗๖๕ เห็นเป็นฉันทไบบ้าง
 เขยขวัญกับลูกเรา
 ๑๗๖๖ อยู่ฤๅไธ้ทลีทา
 หุ้มเถียงเกียงโบายดี
 ๑๗๖๗ หรือมันกล่าวหยาบซ้ำ
 ชาวเจ้าเล่าออกไป
 ๑๗๖๘ นางนมพระบังอร
 ทูลสนองพระโองการ
 ๑๗๖๙ อยู่เลี้ยงพระกุมาร
 สวสสรก้านัลใน
 ๑๗๗๐ ว่าเพื่อนนักร้ายกาจ
 ผู้เป็นพระบิดา
 ๑๗๗๑ เพื่อนดีมีมารยาท
 ข้าสาวก้านัลใน
 ๑๗๗๒ จังกิจได้ฟังสาร
 จิงตรัสไปบัดดล
 ๑๗๗๓ จงช่วยกูด้วยพลัน
 ช่วยกันดูแลบายคาย
 ๑๗๗๔ ให้ได้ข้อสำคัญ
 กุจักรับนงคราญ
 ๑๗๗๕ แม่นว่าสำเร็จกิจ
 ยศลาว่าไปไย
 ๑๗๗๖ แก้วทองของนานา
 แต่ให้ได้สำคัญ
 ๑๗๗๗ แม่นมผู้ใจพาล
 กราบลงด้วยยินดี
 ๑๗๗๘ ทูลตอบให้ชอบทวี
 อย่าร้อนพระหฤทัย
 ๑๗๗๙ ให้ได้ราชการ
 ทูลแล้วบังคมลา
 ๑๗๘๐ ออกจากพระเวียงชัย
 แต่นั้นอีกลี
 ๑๗๘๑ ไม่ได้ตั้งจินดา
 มันจึงตรีกกลีการ
 ๑๗๘๒ ว่าเหวคนชาติชั่ว
 มาเฝ้าเอาอะไร
 ๑๗๘๓ มีแต่ความเกียจคร้าน
 สบายมาหลายเดือน

ดูท่าทางด้วยลำเนา
 ยังปกป้องครองกันดี
 กล่าวหยาบซ้ำแก่เทวี
 บุตรีเราบ้างฤๅไธ
 บังคับว่าก้านัลใน
 ได้แค้นเคืองหรือสำราญ
 ต่างยอกรักมาราบราน
 ว่าแต่เหล่าข้าออกไป
 ยังไม่พานพ้องสิ่งใด
 ไม่ได้ยินใครนินทา
 กล่าวอุกอาจแก่กลมารยา
 ต่างยำเียงเกรงใจกัน
 ไม่อุกอาจกล่าวโมหัน
 ชวนกันรักเพื่อนทุกคน
 ท้าวใจพาลเร่งร้อนรน
 ว่าดูราสุทั้งหลาย
 จักรางวัลให้มากมาย
 คอยผัดมันไธ้จันฑาล
 สंहารมันให้วายปราน
 กับพระหลานคินวังใน
 เอ็งอย่าคิดปรารมภ์ใจ
 กุจักให้เป็นรางวัล
 อีกเงินตราผ้าแพรพรรณ
 จักรางวัลจงมากมี
 รับโองการท้าวกลี
 นึกกระหิ้มพริ้มในใจ
 ว่าเพื่อนนี้มีเป็นไร
 ข้าบาทไซ้ขออาสา
 ตั้งภูบาลนิกจินดา
 พาน้อยหน่อเจ้าจรัส
 สู่อรทัยผู้ชนนี้
 ชวนกันคอยผัดภูบาล
 แต่คอยมาก็ช้านาน
 ชวนกันดำเปรียบภูวไนย
 ไม่เจียมตัวว่าเชื่องใจ
 ไสหัวไปให้พันเรือน
 หัวมิงด้านใครจะเหมือน
 ได้เลื่อนพันขอทาน

๑๗๘๔ เพราะได้พบเจ้านาย	ไม่มีอายดังเดียรฉาน
ขึ้นนั่งร่วมนงคราญ	แต่งไอ้เอี่ยมเทียมผู้ดี
๑๗๘๕ บัดนั้นพระราช	ฟังวาจาอีทาสี
จับแค้นแสนทวี	ด้วยน้ำคำมันพรรณนา
๑๗๘๖ ด่าเปรียบประเทียบความ	พระโณงมกล่าวน้ำตา
มิได้ตอบวาจา	ลูกเดินมาขมิ้นมัน
๑๗๘๗ เข้าสู่ที่เสยา	ทรงไศการำรำพัน
รักองค์พระทรงธรรม์	ดังชีวิตจะวางวาย

❖ พิลاپ ❖

๑๗๘๘ โอ้ออกกุ	เป็นน้าอดสู	เทวาททั้งหลาย	
แต่อีทาสา	มันด่าเปรียบปราย	มันชีพวางวาย	ดีกว่าเป็นคน
๑๗๘๙ เมื่อครองเวียงชัย	อยู่สุขเย็นใจ	ยังไม่ยากจน	
พญาทุกทิศ	เกรงฤทธิ์ทุกคน	เหมือนอีทรพล	เช่นนี้มี
๑๗๙๐ ที่ในราชฐาน	แสนสาวศฤงคาร	ล้วนโฉมดีดี	
ใช้อยูริมปรางค์	เจ็ดอย่างราศี	เช่นอีเหล่านี้	บไซในวัง
๑๗๙๑ ครั้งนี้พลัดมา	ให้มันด่าว่า	คิดน้าอนิจจัง	
เพราะกรรมจำพราด	จรจากเวียงวัง	มันเหมือนแต่หลัง	มันจักวายปราน
๑๗๙๒ ยิ่งคิดยิ่งเศร้า	วันนั้นพระเจ้า	ไม่เสวยอาหาร	
สุทนต์ทรมวย	เจ้าไม่แจ้งการ	คิดว่าภูบาล	บรรทมหลับไป
๑๗๙๓ (ต้นฉบับเลื่อน)	หวังปลุกนิทรา	สมเด็จจกวนไฉน	
ครั้นเห็นพระองค์	ทรงไศกาลัย	พระอรทรมวย	ตกใจแสนทวี
๑๗๙๔ ยกกรอัครราช	กราบลงแทบบาท	พระราชสามี	
แล้วนางโณงม	ทูลทำคดี	จงโปรดเกศ	ข้าผู้บริจา
๑๗๙๕ โทษน้องสิ่งใด	จึงไศกาลัย	ไม่เสวยโภชนา	
หรือคิดถึงเมือง	เคื่องพระลูกยา	หรือเหล่าทาสา	ว่ากล่าวสิ่งไร
๑๗๙๖ ฤพระภูมิ	คิดถึงมเหสี	ฝูงก้านัลใน	
จงตรัสด้วยจะมา	ให้ข้าแจ้งใจ	อย่าไศกาลัย	ให้น้องรำคาญ
๑๗๙๗ นางทูลท้าวไท	สมเด็จจกวนไฉน	ไม่ตรัสบรรหาร	
สุทนต์บงอร	ค้อนทรวงรำให้	กอดบาทภูบาล	พิลاپไศกา
๑๗๙๘ หน่อพระชินศรี	เห็นนางไศกี	ยังมีชลนา	
ยอกรลบลหลัง	ร้อยชั่งฟ้อ	เจ้าอย่าไศกา	จักเศร้าหมองศรี
๑๗๙๙ ซึ่งพระรำไร	ไม่คิดถึงใคร	ไม่โกรธเทวี	
พี่คิดคำนึง	ถึงบุรี	เคยอยู่เปรมปรีดี	มีสุขสำราญ
๑๘๐๐ แต่พราดจากมา	เขาตีเขาต่ำ	ดังคนจัญทาล	
พี่ไม่.....			

(ต้นฉบับชำรุด สิ้นความเพียงเท่านี้)

พระสี่เส้ากลอนสวด ฉบับวัดหนองกาทอง จังหวัดเพชรบุรี

จักรกฤษณ์ ศุภสุข^๑ ปิรบรรต
แสนประเสริฐ ปานเนียม^๒ สอบทานต้นฉบับ

ภูมิหลังต้นฉบับ

พระสี่เส้ากลอนสวดฉบับวัดหนองกาทอง เพชรบุรี เล่มนี้เป็นวรรณกรรมโบราณมีหลักฐานปรากฏอยู่ที่ต้นฉบับ(ซึ่งเป็นฉบับคัดลอก)ว่าแต่งขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๒๖๖ สมัยพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ อันเป็นสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย เป็นวรรณกรรมที่นำมาใช้ในการสวดทำนองเพื่อเสนอเรื่องราวนิทานที่สอดแทรกศีลธรรม บาปบุญคุณโทษ เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับเวรกรรมและอดีตชาติ การสร้างบุญบารมี ให้รู้จักขนบธรรมเนียม ประเพณีต่าง ๆ วรรณกรรมเล่มนี้แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์และบทสวด ที่ใช้ภาษาในการร้อยเรียงอย่างไพเราะบรรจงเป็นอย่างมาก

ต้นฉบับของวรรณกรรมเล่มนี้เป็นสมุดไทยขาว เขียนด้วยตัวอักษรหมึกสีดำ ในหนึ่งหน้ากระดาษ เขียนทั้งหมด ๖ - ๗ บรรทัด มีจำนวนทั้งสิ้น ๗๖ หน้า เดิมต้นฉบับเก็บไว้ที่วัดหนองกาทอง จังหวัดเพชรบุรี ปัจจุบันเก็บรักษาไว้เพื่อใช้ประกอบการศึกษาที่ห้องสมุดโรงเรียนจุฬารัตนราชวิทยาลัย จังหวัดเพชรบุรี

เมื่อพิจารณาจากลักษณะของตัวอักษรและลักษณะการเขียนการสะกดคำแล้ว สันนิษฐานว่าฉบับที่ได้ปิรบรรตมานี้ น่าจะเป็นฉบับคัดลอก โดยสังเกตได้จากถ้อยคำ การเว้นวรรคตอน การจัดบทที่คลาดเคลื่อน ตกหล่นอยู่หลายแห่ง นอกจากนี้ยังสันนิษฐานได้อีกว่าผู้เขียนน่าจะเขียนมากกว่าหนึ่งคน เนื่องจากมีลายมือที่ปรากฏในหนังสือต่างกันอยู่ภายในเล่ม

เนื้อหาที่ปรากฏนั้นแสดงให้เห็นว่าผู้แต่งวรรณกรรมเรื่องพระสี่เส้ากลอนสวด น่าจะเป็นผู้ที่มีความรู้ความเชื่อทางด้านหลักโหราศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับโชคชะตา ลัคนาราศี และมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา เกี่ยวกับเรื่องของเวรกรรมที่เป็นการกระทำในปัจจุบันและอดีตชาติ บาปบุญคุณโทษ ตลอดจนมีความรอบรู้ในวรรณกรรมเรื่องราวต่าง ๆ ที่นำมาร้อยเรียงเป็นเนื้อเรื่องนิทานที่ผู้อ่านเกิดความสนใจใคร่รู้ สนุกสนาน และมีเค้าเรื่องคล้ายกับเรื่องราววรรณกรรมมุขปาฐะพื้นถิ่นต่าง ๆ อีกด้วย เพราะเนื้อเรื่องมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับตัวเอกเป็นกษัตริย์ที่ตกยาก ผจญภัยในป่า มีการปลอมตัว มีของวิเศษ มีสิ่งอัศจรรย์ และสอดแทรกความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณไว้ภายในเรื่อง

ลักษณะคำประพันธ์

วรรณกรรมเรื่องพระสี่เส้าคำกาพย์หรือพระสี่เส้ากลอนสวดเป็นวรรณกรรมประเภทกลอนสวด แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์ มีทำนองสวดกำกับเอาไว้ดังนี้

๑. กาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ หรือบทพิลาป กำหนดฉันทลักษณ์ ในหนึ่งบทมี ๗ วรรค วรรคละ ๔ คำ รวมทั้งสิ้นมี ๒๘ คำ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

^๑ บัณฑิตสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี ปัจจุบันเป็นข้าราชการครู โรงเรียนวัดศรีสร้อยเพชร สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต ๒

^๒ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี

	๐๐๐๐	๐๐๐๐	๐๐๐๐	
๐๐๐๐		๐๐๐๐	๐๐๐๐	๐๐๐๐
	๐๐๐๐	๐๐๐๐	๐๐๐๐	
๐๐๐๐		๐๐๐๐	๐๐๐๐	๐๐๐๐
	จักกล่าวตำนาน	นิยายบุราณ	แต่ก่อนโพ้นมา	
เมื่อพระสรรเพชญ์	สมเด็จพระศาสดา	สร้างสมภารมา	ได้สือสงไชย	
	ยังมีเมืองหนึ่ง	ใหญ่กว้างกระหิม	ประเสริฐเลิศไกร	
ช้างม้าวดูลย์	สมบุรณ์พิสมัย	ชื่อว่าภพไตร	อนันลราชนคร	

๒. กาพย์ฉบับ ๑๖ กำหนดฉันทลักษณ์ ๑ บท มี ๑ บาท บาทละ ๑๖ คำ แบ่งเป็น ๓ วรรค วรรคแรก ๖ พยางค์ วรรคที่ ๒ มี ๔ พยางค์ วรรคที่ ๓ มี ๖ พยางค์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้ เช่น

	๐๐๐๐๐๐	๐๐๐๐
๐๐๐๐๐๐		
	๐๐๐๐๐๐	๐๐๐๐
๐๐๐๐๐๐		
	เมื่อนั้นจึงพระราชา	บอกแก่ชาวนา
ว่ามกกุฏข้าณาย		
	ครั้นมันได้ฟังภิปราย	กริ้วโกรธมากมาย
มกกุฏมิ้งได้มาแต่ไหน		

๓. กาพย์ยานี ๑๑ หรือปถมัง กำหนดฉันทลักษณ์ ๑ บท มี ๒ บาท บาทละ ๒ วรรค วรรคแรก ๕ พยางค์ วรรคหลัง ๖ พยางค์ บาทแรกเรียกว่าบาทเอก บาทหลังเรียกว่าบาทโท ดังตัวอย่างต่อไปนี้

	๐๐๐๐๐	๐๐๐๐๐๐
๐๐๐๐๐		๐๐๐๐๐๐
	๐๐๐๐๐	๐๐๐๐๐๐
๐๐๐๐๐		๐๐๐๐๐๐
	ข้าไหว้พระสรรเพชญ์	ปางสมเด็จพระญาณ
พระเสด็จนฤพานพระธาตุสมมุณี		
	ข้าไหว้พระธรรมทัต	สั่งสอนสัตว์ทั้งโลกีย์
เดชะพระมุณี		ตรัสพันทุกขออาตุร

๔. บทชัยมังคละ กำหนดฉันทลักษณ์ ๑ บท มี ๒ บาท บาทละ ๓ วรรค วรรคแรก ๖-๗ พยางค์ วรรคที่ ๒ มีพยางค์ ๔-๖ พยางค์ และวรรคที่ ๓ มีพยางค์ ๓-๔ พยางค์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

	๐๐๐๐๐๐	๐๐๐๐๐๐
๐๐๐๐		
	๐๐๐๐๐๐	๐๐๐๐๐๐
๐๐๐๐		

บัดนั้นพระสงฆ์ว่ามา เราไม่มูสา
 ฉายอย่าได้สงสัย
 เณรถึงจึงร้องว่าไป ท่านทั้งหลายไซ้
 หมายจะใจได้กรุณา

๕. เยสันตา กำหนดฉันทลักษณ์ ๑ บท มี ๒ บาท บาทละ ๓ วรรค วรรคแรก ๖-๗ พยางค์ วรรคที่ ๒ มีพยางค์ ๖ - ๗ พยางค์ และวรรคที่ ๓ มีพยางค์ ๖ -๗ พยางค์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

๐๐๐๐๐๐ ๐๐๐๐๐๐
 ๐๐๐๐๐๐
 ๐๐๐๐๐๐ ๐๐๐๐๐๐
 ๐๐๐๐๐๐
 จึงพระสี่เส้าเจ้าก็ร้องมา ดูก่อนยายกับตา
 ข้านี้มาขออาศัย
 ยายเฒ่าได้ยินก็พุ่มพ่าย แต่วันทันไปอยู่ไหน
 มาขออาศัยป่านี้นา

เนื้อเรื่องย่อ

พระสี่เส้าคำกาพย์หรือพระสี่เส้ากลอนสวด เริ่มต้นด้วยบทนมัสการพระรัตนตรัย และกล่าวถึงการสร้างบุญ และสั่งสอนในการกระทำอันถูกต้องตามหลักศีลธรรม ลำดับต่อมาเป็นการเริ่มเรื่องพระสี่เส้า ตามลำดับเรื่อง กล่าวถึงเมืองอนันตราชนครที่มีพระสี่เส้าและพระมเหสีอนันละเทวีปกครอง พร้อมทั้งเหล่าเสนาข้าราชบริพารไพร่ฟ้าประชาชนปกครองอย่างมีความสุข หลังจากนั้นเกิดเหตุอาเพศ พระสี่เส้านิมิตเป็นลางร้าย ไพร่ทนายดวงชะตาว่าต้องพระเคราะห์ ต้องบูชาพระสี่เส้าที่มาทบัลลังก์ แต่พระสี่เส้าไม่ยินยอม จึงหาทางป้องกัน แต่ด้วยเคราะห์กรรมจึงทำให้พระสี่เส้าต้องมีเหตุให้ออกจากเมืองไปในป่า แล้วพบกับเหตุการณ์อันแสนลำบากยากเข็ญต่าง ๆ มากมาย ทำให้พระสี่เส้าต้องทุกข์ทนอย่างหนักหน่วง แต่พระสี่เส้าก็ยอมรับในเคราะห์กรรมนั้น ๆ เพราะพระองค์เคยกระทำความกรรมนั้นไว้ในอดีตชาติ และมาพบกับนางสุทัศน์เทวี ซึ่งทั้งคู่ก็ได้เป็นคู่ครองกันเหตุเพราะดวงชะตาต้องกัน จึงฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ ร่วมกัน จนเวลาผ่านไปพ้นพระเคราะห์ทั้งหลาย ทำให้ทั้งสองพระองค์ได้กลับเมืองและปกครองบ้านเมืองและอยู่กับลูก ครองเมืองอย่างมีความสุขจนสิ้นอายุขัย

คุณค่าของวรรณกรรมเรื่องพระสี่เส้าคำกาพย์

คุณค่าด้านภาษา

เป็นคำประพันธ์ที่ใช้กาพย์ดำเนินเรื่อง สามารถดำเนินเรื่องได้น่าสนใจใคร่ติดตามในเนื้อเรื่องอยู่ตลอดทั้งเรื่อง อีกทั้งยังไพเราะสละสลวยในสำนวนและคำประพันธ์เป็นอย่างดี ภาษาที่ใช้สามารถอ่านและแปลหาความหมายได้ เนื้อหาส่วนใหญ่กล่าวถึงเรื่องราวของกษัตริย์ที่ตกอับเพราะเคราะห์ร้าย ทำให้ต้องเผชิญกับความทุกข์ยากอยู่ในสถานที่ต่าง ๆ ภาษาที่ใช้มีหลายระดับ ทั้งระดับที่เป็นราชาศัพท์ของกษัตริย์ คำศัพท์โบราณ และภาษาธรรมดา แต่ผู้อ่านสามารถอ่านภาษาและทำความเข้าใจได้อย่างแน่นอน ดังตัวอย่างของคำประพันธ์ที่ใช้คำราชาศัพท์ เช่น

ทรงนามภูมิ
พระอัครฉายา
ร่วมรู้ภูธร

วนเนียรบดี
สี่เสาร์ภูธร
กว่าเทพอมร
อนัลละเทวี

ถึงกระนั้นก็ดีเนื้อความบางบทนั้น ใช้ภาษาโบราณหรือโบราณศัพท์ที่ต้องแปลหาความหมายอยู่บ้าง เช่น

อัดแอแจจล
มีแก้วเจ็ดชั้น
หม่มุขมนตรี

แปดหมื่นสี่พัน
ค้อมเคาแก้วแก้ว
พรหมณ์พฤฒาจารย์

หัตถิรีพล
เกลือกกล่นวังหนี่
สุวรรณเรืองศรี
ฤทธิ์ท้าวหาญ
พระสนมกำนัล
ช่อชั้นป่าน
ชาวแม่ศฤงคาร
กัมเกล้าธุขัญ

คุณค่าด้านเนื้อหา

พระสี่เสาร์คำกาพย์เป็นเครื่องยืนยันถึงคติความเชื่อในเรื่องดวงชะตาราศี การบูชาดวงและลักษณะการทำงานและเสี่ยงทายต่าง ๆ และความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ซึ่งปรากฏอยู่ให้เห็นตลอดทั้งเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของเวรกรรมที่ได้กระทำไว้ทั้งในอดีตชาติที่ส่งผลถึงปัจจุบัน การรักษาศีล การไม่ทำชั่วละอายต่อบาป ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ ความไม่ยึดติด การสร้างบุญบารมี การทำบุญ การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และการบำรุงศาสนสถาน และยังบันทึกภาพทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างปราสาทราชวัง ประติมากรรมอันวิจิตรในสมัยโบราณ การสร้างพระเมรุที่ใช้ถวายพระเพลิงพระมหากษัตริย์ พิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ ในการออกพระเมรุ และประเพณีต่าง ๆ อีกทั้งยังมีจารีตประเพณีที่ยึดถือปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่องนี้อีกด้วย อีกทั้งด้านความรู้คุณธรรมและความประพฤติด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาปฏิบัติตนของสามัญชนที่ดี การต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง การเดินทาง การเดินทาง อันเป็นความรู้และสอดแทรกคุณธรรมความดีให้ผู้อ่านได้ยึดถือปฏิบัติ ซึ่งเป็นเรื่องราวที่ปรากฏในสมัยอยุธยา และความเชื่อและจารีตประเพณีสืบจากโบราณกาล บันทึกภาพสังคมที่มีหลากหลายชนชั้นและอาชีพ มีการทำอาชีพเกษตรกรรม ทำไร่นา ค้าขาย ขอทาน การเดินทาง การแต่งกาย ความเป็นอยู่ บ้านเรือน เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ อย่างหลากหลายและน่าสนใจ

ใหญ่กว้างกระหิม
ช้างม้าวดูลย์
ชื่อว่าภพไตร

ทรงนามภูมิ
พระอัครฉายา
ร่วมรู้ภูธร

ยังมีเมืองหนึ่ง
ประเสริฐเลิศไกร
สมบุรณ์พิสมัย
อนันตราชนคร
ส่วนเนียรบดี
สี่เสาร์ภูธร
กว่าเทพอมร
อนัลละเทวี

บทปริวรรต พระสี่เส้ากรลอนสวด ฉบับวัดหนองกาทอง จังหวัดเพชรบุรี

(ยานี่)

ข้าไหว้พระสรพรเพชญ	ปางสมเด็จพระญาณ
พระเสด็จนฤพาน	พระธาตุสมมุติ
ข้าไหว้พระธรรมทัต	สั่งสอนสัตว์ทั้งโลกีย์
เดชพระมุนี	ตรัสพันทุกขอาตุร
ข้าไหว้ทั้งพระสงฆ์	อันท่านทรงศิลาคุณ
เป็นหน่อพุทธางกูร	ทำไว้สืบพระศาสนา
พระเจ้านิพพานไป	พระทัยเจ้ามากรุณา
ไว้ใจพระธรรมมา	เพื่อให้สัตว์น้อมซุส
อันหนึ่งพระพุทธรูป	พระสฤพลแลเจดีย์
พระธรรมอันมากมี	ทั้งศรีมหาโพธิ
อันหนึ่งทั้งพระธรรม	อีกพระพุทธรูปก็โปรด
ให้สัตว์ทั้งนังโสด	เป็นที่ไหว้ที่บูชา
หญิงชายผู้ใดใด	ให้ตัดใจมีศรัทธา
ต่อท่านพระศาสดา	อย่าประมาทอันมิตี
เราท่านทั้งโลกา	พระศาสนาแลบุญนี้
เหมือนพบองค์ชินสีห์	บุญเรามาปกเกล้า
ปาณาอย่าได้ทำ	จะเป็นกรรมเวรา
ครั้นเมื่อสิ้นชีวา	จะไปยังอเวจี
ทำบุญจงอุตสาห	ภาวนาทุกราตรี
ครั้นเมื่อตายจากโลกีย์	ในสมบัติในเมืองบน
สัพบุรุษท่านทั้งหลาย	อย่ารุ่มรวยอลวน
จงตั้งซึ่งใจตน	ฟังตำนานพระชินสีห์
ท่านฟังแปลออกใหม่	ศักราชในพระบาลี
สองพันสองร้อยปี	หกลีบหกพระวสา

(สุรางคนางค์)

นิยายบุราณ	จกกล่าวตำนาน
เมื่อพระสรพรเพชญ	แต่ก่อนโพ้นมา
สร้างสมภารมา	สมเด็จพระศาสดา
	ได้สืออสงไขย
	ยังมีเมืองหนึ่ง
ใหญ่กว้างกระหิม	ประเสริฐเลิศไกร
ช้างม้าอตุลย์	สมบุรณ์พิสมัย
ชื่อว่าภพไตร	อนันตราชนคร
	ส่วนเนียรบดี
ทรงนามภูมิ	สี่เส้าภูธร
พระอัครฉายา	กว่าเทพอมร
ร่วมรู้ภูธร	อนัลละเทวี

อัดแอแจจล	หัตถ์รีพล
มีแก้วเจ็ดชั้น	เกลือกกล่นวังหนิ
หมุ่มขมนตรี	สุวรรณเรืองศรี
	ฤทธิห้าวหาญ
	พระสนมกำนัล
แปดหมื่นสี่พัน	ช่อชั้นบ่ปาน
ค้อมเคาะถ้ำแก้ว	ชาวแม่ศฤงคาร
พราหมณ์พญาจารย์	กัมเกล้าชุชฎิ
	ท้าวหนิมียศ
ฤทธาปรากฏ	เลิศล้ำธรรณิ
มีอศุวราช	อาจเทียมสุระศรี
เรื่องฤทธิพิฤทธิ	ทั้งสองอาชา
	ตัวหนิไกรจักร
เสด็จย้อมทรงนัก	ไปเล่นนาคา
แล้วเหาะไปไกล	ได้ทางเวหา
ถื่นน้ำอโนมา	มหานที
	ตัวหนิเล่าหนา
ชื่อมหาลัดดา	ฟ้าพันธรรณิ
พระทรงเหาะไป	ตรึงขิไตรย้อมมี
ขมนางนารี	ฝูงเทพกัลยา
	ท้าวผู้องอาจ
เซยขมนางนาฏ	แล้วกลับลงมา
มีศักดิ์มียศ	ปรากฏฤทธา
ท้าวทุกทิศา	ชมแล้วทุกเมือง
	ฝ่ายเหนือฝ่ายใต้
ถวยซึ่งดอกไม้	เงินทองเนื่องเนื่อง
พระเดชพระยศ	ปรากฏรุ่งเรือง
หมื่นสี่พันเมือง	กลัวเกรงหนักหนา
	เสด็จออกเกษมมาศ
ทุกกรุงเตียรดาษ	เข้าเฝ้าราชา
มงกุฎกระทบกัน	นินนัคนนา
หัวแหวนมีค่า	ถ้วนทุกตัวตน
	เฝ้าแล้วเสด็จไป
หัวแหวนสุกใส	หล่นในไพชยนต์
นายโรงกวาดได้	เอาไว้กับตน
ดุจสุริยน	วันละเจ็ดทะนานพัน

นายโรงย้อมดวง	ไม่เป็นของหลวง
สมเด็จพระสี่เสาร์	ตกขายทุกวัน
ให้ทานทุกวัน	อยู่ในยศธรรม์
	แก้ราชประชา
	สวดมนต์ไหว้พระ
ยิ่งเป็นตบะ	จำศีลภาวนา
เพื่อสร้างสมภาร	หวังเป็นศาสดา
เลี้ยงราชประชา	บได้รำคาญ
	วันหนึ่งบรรทม
แท่นรัตนภิรมย์	เป็นสุขสำราญ
ท้าวเสวยสุบิน	สุดสิ้นในสถาน
เมื่อราตรีกาล	ตื่นขึ้นพิศวง
	ในฝันนั้นว่า
ปรากฏแก้วรจนา	ยอดหักยับลง
เล็งแลทุกวัน	ยอดนั้นยังคง
เห็นหักยับลง	เป็นหลากหนักหนา
	ครันรุ่งราตรี
สมเด็จพระภูมิ	รำพึงไปมา
ให้เกิดนิมิต	ผิดแต่ก่อนมา
สี่เสาร์ฤทธิกล้า	ระทดพระทัย
	เหตุอันหนึ่งนั้น
หฤทัยไหวหวั่น	รำจวนป่วนใจ
เหมือนหนึ่งเหวี่ยงโคล	องค์มาหลังไหล
ท้าวพระกายไป	ดูน่าอัศจรรย์
	ประการหนึ่งเล่าหนา
ออกคือตีปลา	ให้มางกัน
ประการหนึ่งเล่า	องค์เจ้าทรงธรรม์
ดูเศร้าทุกวัน	เห็นมีดมัวตา
	จึงมีโองการ
หาโหราจารย์	ทั้งสี่เข้ามา
ให้ทายพระเคราะห์	จำเพาะชะตา
โหรจึงทายว่า	เคราะห์ร้ายกวดขัน
	ยังเจ็ดราตรี
พระเสาร์องค์นี้	จักมาทับพลัน
ถึงสองปีกึ่ง	จึงคลายโทษทัณฑ์
ตรัสซึ่งนิมิตฝัน	เห็นหลากหนักหนา

เสาร์จักไคลคลาด	สามโมงสี่บาท
จะเกิดกลี	ทับลัคน์ราชา
อังคารโอนมา	ให้มีอัปรา
	ลัคนามีเกณฑ์
เคราะห์พระร้ายนัก	เสาร์มาทับลัคน์
เร่งบูชาเสาร์	จักได้ยากเชิญ
จะได้ความเย็น	จักเข้าความเชิญ
	บรรเทาทุกประการ
	จงฟังข้าเฒ่า
เร่งรับพระเสาร์	ผู้มีสมภาร
ถ้ามิได้รับ	จักกลับร่ำคาญ
พลัดพรากจากสถาน	จักตกเชิญใจ
	อย่าถือมานะ
ว่ามีเดชะ	เป็นเจ้าภพตี
เร่งไหว้บูชา	จะมาระงับใจ
อย่าได้อาลัย	ว่ามีสมภาร
	บัดนั้นภูวไนย
กริ้วโกรธคือไฟ	แก้พฤฒาจารย์
มิงมาแกลังทาน	กล่าวร้านสามานย์
ให้กุมมัสการ	พระเสาร์บัดนี้
	เทียมถึงตรึงษ์ไตร
ภูเหาะขึ้นไป	ชั้นดุชะฎี
.....	
พระเสาร์เจ้านี้	ควรมมัสการ
	อินทร์เจ้าตรึงษ์ไตร
ภูขึ้นไปได้	ดุสิตวิมาน
สุบรรณครุฑา	นาคาบาดาล
ด้วยใจกล้าหาญ	ฤทธิศรีไส
	เทพในศิริ
เห็นเรามาหนี	ตระหนกตกใจ
สี่ทวีปเราเที่ยว	จบทั่วทุกไป
พิภพใดใด	กล่าวเกศดุชะฎี
	เกิดความมานะ
คิดความศรัทธา	ว่ามีฤทธิ
อินทร์เจ้ากรุงไกร	ยังไม่ดุชะฎี
พระเสาร์เพียงนี้	ภูไม่มมัสการ

จะรบกันเล่า	ถูกับพระเสาร์
ให้อยู่ให้ยับ	ด้วยพลทหาร
รู้พลทหาร	ในภพสถาน
	อเนกเหลือตรา
	บัดนั้นอาจารย์
ทูลทักทูล	สมเด็จพระราชา
ฟังองค์เจ้า	โปรดเกล้าเสนา
ฟังข้าโหร	พร้อมกันจึงเห็นหน้า
	ไขว่ว่ามีตัว
ขอพระอยู่หัว	ฟังข้าเรนทร์
แต่เงาขึ้นจัก	ต้องลักษณะให้เป็น
จักเกิดความเชื่อง	พลัดพรากจากเมือง
	ดีร้ายเจ็ดวัน
เคราะห์นั้นกวาดขัน	มันให้แค้นเคือง
เกิดเกลียด	ตกใจทั้งเมือง
แมนตร์สมิเปลี่ยน	เร่งระวังพระองค์
	บัดนั้นราชา
ไม่ฟังโหร	ถือฤทัยอดยง
ให้หาเสนี	เข้ามาโดยจง
เชี่ยวชาญณรงค์	ทรงมานะเสนา
	เร่งจัดทหาร
กราดเกรี้ยวเชี่ยวชาญ	ทั้งปวงเข้ามา
ให้เฝ้าพระทวาร	แห่งละพันโดยตรา
รอบทั่วพารา	เร่งเร็วฉับพลัน
	บนปรางค์ปราสาท
จัดแจงอำมาตย์	อยู่จครบครัน
ชั้นบนร้อยหนึ่ง	ล้วนซึ่งตัวขยัน
ชั้นสองร้อยนั้น	ตั้งไว้โดยหมาย
	ชั้นสามนั้นเล่า
สามร้อยคนเฝ้า	ให้ประจำเรียงราย
ชั้นสี่อย่างน้อย	สามร้อยโดยหมาย
ชั้นห้าเรียงราย	ห้าร้อยแจจล
	หกชั้นลงมา
หกร้อยนั้นหนา	แกลัวกล้าทุกคน
ถัดมาชั้นเจ็ด	เจ็ดร้อยแจจล
สมเด็จพระจอมพล	เสด็จอยู่แต่ใน

	ส่วนดินปราสาท
หม่อมขุนอามาศย์	เรียงรายกันไป
รอบปรางค์ปราสาท	อาจรู้เท่าไร
ระวิงนอกใน	อยู่ตามพระทวาร
(บถมัง)	
เมื่อถ้วนเจ็ดวัน	จึงเกิดเหตุแก่ภูบาล
หลุทัยก็บันดาล	ระสับระสนทุนทราย
นอนนั้งบ่เป็นสุข	ผูกนั้งลูกกระสับสาย
พระขรรค์จับขวิดไขว่	ไล่สับฟันคนทั้งปวง
เอิกเกริกทั่วทั้งวัง	ให้วุ่นวายทั้งเรือนหลวง
ส่วนว่าคนทั้งปวง	ก็เจ็บปวดลำบากรำใจ
ขึ้นบนแลลงล่าง	เห็นฝูงนางเร่งพุ่มพ่าย
สรรพพันบ่ปราศรัย	ก็คลั่งคลุ้มกลุ้มไปมา
ทั้งร้อยอยู่ชั้นบน	ตามจุมพลบ่หรรษา
ยังถัดขึ้นลงมา	คนสองร้อยห้ามภูบาล
เข้าตามห้ามเท่าใด	พระภูวไนยเร่งเดือดदान
เข้ามีอาจทัตทาน	พระภูบาลเสด็จมาไหน
บ้างตามห้ามภูมี	บ้างเล่นหนวี้งออกไป
ส่วนองค์พระจอมไตร	ไม่มีใจสมประดี
คิดแค้นแน่นทรงใน	น้ำพระทัยให้หมองศรี
มาได้หลายราตรี	พระภูมีเร่งมัวใจ
เข้าตามเป็นหลายครั้ง	พันกำลังคนนอกใน
เข้าล่ออำเภोज	พระภูวไนยเสด็จหนี
ทรงมงกุฎพระขรรค์แก้ว	อาภรณ์แล้วขึ้นพาชี
เสด็จออกบุรี	ลีนลาไปกับอาชา
บัดนั้นหมู่เสนี	ตามภูมียากหนักหนา
บ่ทันพระราชา	เข้าเที่ยวหาพระบุรี
....(ส่วนนี้ขาดสัมผัส).....	
.....	จึงมีรู้ซึ่งฤดี
สยายพระเกศี	กลิ้งเกลือกไว้ในเรือนทอง
ทิ้งเสียซึ่งสมบัติ	เนาวรัตน์ให้ใครครอง
คลังแก้วแลคลังทอง	ละทิ้งเสียหนีเมียไป
แปดหมื่นพงศ์บุรี	รู้ข่าวศรีก็ชิงชัย
ฤทธิ์เดชผู้ใดใด	เหมือนดังท้าวต่อศัตรู
มาละพรากกำนัล	สาวน้อยน้อยน่าเอ็นดู
เชยชมเคยสมสู่	บนแท่นที่พระไศยา
แสนสาวมาร้องให้	อื้ออึงไปเป็นหนักหนา
กลิ้งเกลือกเสือกไปมา	ไม่ได้รู้สมประดี

ส่วนว่าพระราชา	เจ้าทรงม้าค่อยจรลี
ไม่รู้สมประดี	จึงลัดไปจากพัสดาน
ส่วนว่าพระราชา	อันเคยเหาะเคยทะยาน
เหมือนเคราะห์ให้ภูบาล	พระเสาร์เข้าทับลัคนา
จะเหาะไปด้วยเพท	มาเกิดเหตุด้วยบาบา
เสด็จไปกับอาชา	ตามมรคาถึงแดนดง
มันเดินวันละโสด	สามสิบโยชน์โดยจ่านง
ราชาเร่งพิศวง	หลงอยู่แล้วในกลางไพร
เวลาจะใกล้ค่ำ	ลงจากตำหลังอาชา
เข้านั่งร่วมพฤษภา	ร่ำร้องให้อยู่ไปมา
เร่งคิดเร่งใจหาย	อดเพรียงายข้างอาชา
ร้องให้ร่ำไปมา	กินน้ำตาต่างเพรียงาย
แต่นี้ตัวกูอา	เห็นหนึ่งว่าไม่พ้นตาย
คิดไปก็ใจหาย	จะเห็นใครอันจะมา
โอกรรมชื่อใด	จึงมาให้จากชานา
พระสนมทั้งซ้ายขวา	แสนสาวแม่กำนัลใน
ปราสาททองของกูอา	งามรจนารุ่งเรืองใส
ทิ้งเสียกลางพงไพร	เอาท่อนไม้มาต่างหมอน
เคยนอนผูกหมอนเปล้า	สาวนึ่งเผ้าสลดอน
บัดนี้ภูมานอน	กับกลางดินดูหมองศรี
รืนยุ่งแลปลิงทา	ก็ไต่ตอมทั่วอินทรี
อาหารก็บ่มี	ทนอดอยากลำบากกาย
ดูเถิดถือนามะ	ไม่ระฟังโหราทาย
เข้าห้ามปรามทั้งหลาย	กูไม่ฟังเอาเลยนา
ที่นี้ถึงกูเล่า	เหมือนคำเต่าโหราวา
แต่ตัวกับอาชา	ฟายน้ำตาบ่เสบาย
ครั้งนั้มาได้ยาก	ตกลำบากเราไม่เคย
โอ้แก้วของพี่เอ๋ย	กรรมแห่งเราชื่อใดนา
ไปได้เจ็ดวันเล่า	เพลเข้าเจ้าลินลา
ถึงแดนพระพารา	พลราชพระบุรี

(ฉบับ)

บัดนั้นสมเด็จพระมี	ลงจากพาชี
ค่อยมาจูงม้าเดินไป	
ลูถึงกลางนาบัดใจ	สายงายแก่ไซ้
ชานาก็กินเพรา	
บ้างมาขับนกกินข้าว	ชะบายนายเต่า
ใส่ข้าวก็ตั้งไว้นา	
พอเจ้าจูงม้าเดินมา	ใกล้แทบริมนา
สุนัขก็คาบชะบายไป	

มันว่าแก่พระจอมไตร	พาช่างจัญไร
เหตุใดมึงลักเอาชะบาย	
ตั้งฤพาช่วงขี้ร้าย	เอาครอบหัวไว้
มึงนึ่งเสียได้ไม่นำพา	
เมื่อนั้นจึงพระราช	บอกแก่ชานา
ว่ามกฏข้านานาย	
ครั้นมันได้ฟังภิปราย	กริ้วโกรธมากมาย
มกฏมึงได้มาแต่ไหน	
มันรันด้วยปฏักหักไป	สมเด็จภูวไนย
ก็ล้มกับกลางธรณี	
แล้วก็ถองซ้ำหลายที	เมื่อนั้นภูมิ
ก็ตื่นระदैเพียงปางตาย	
โลหิตติดทั่วพระกาย	พระองค์ก็ว่านาย
เอ็นดูตูบ้างเถิดรา	
ได้ยินมันเร่งโกรธา	ตบตีราชา
ลำบากก็เพียงปาตาย	
พระองค์คลุกดินคลุกทราย	กลิ้งเกลือกเสือกกาย
องค์เธอสิ้นขวัญหนี	
ความจริงก็บอกด้วยดี	ท่านเอ๋ยมาปราณี
เอ็นดูตูบ้างเถิดรา	
ท้าวอ่อนวิงวอนไปมา	เมื่อนั้นชานา
มันนั้นก็ค่อยอ่อนใจ	
มันเอามกฏนั้นไว้	มันว่าเร่งไป
อย่าอยู่ที่นี้เร็วพลัน	
พระจึงจูงม้าผายผัน	เซ็ดเลือดเสียพลัน
ค่อยเดินดำรงทรงสภณ	
รำพึงแต่ในใจตน	เนื้อแท้ทุกศ
ที่กูอันได้ทำมา	
จึงมาเป็นกรรมเวรา	ชาติก่อนนั้นมา
เวราจึงมาตามถึง	
จูงม้าน้ำตาฟูมฟอง	เสด็จไปนีกบอง
ถึงนาแห่งหนึ่งโดยหมาย	

(ยานี)

ส่วนว่านายเจ้านา	บ่นำพาจะมากมาย
ชานานจึงมาชาย	ออกมาเยี่ยมแลของตน
ขโมยลักเกี่ยวข้าว	เป็นหลายคราวเป็นหลายหน
วันนั้นท้าวจรดล	จูงม้าไปนำหน้ามัน
มันแบกหอกไม่น้อย	เพื่อจะคอยขโมยพลัน
มันเห็นพระจอมธรรม	เอาหอกรันพระภูบาล

มึงเคยลักเกี่ยวข้าว
 กูเพิ่งมาพบพาน
 เลี้ยงมามีเลี้ยงเปล่า
 มันนี้มาแต่ไหน
 พระเจ้าจึงว่าไป
 จักลักเอาข้าวของตน
 ได้ยินมันฟุ่มพวย
 คือเคียวมากับม้า
 พระเจ้าร้องบอกว่า
 บัดเดียวพระขรรค์ชัย
 มันจึงเอามาไว้
 เมื่อนั้นพระภูบาล
 มันตีมิใช่น้อย
 กลิ้งเกลือกลงยันยัน
 ล้มแล้วโบายเข้าจง
 เจ็บปวดไข้พอดี
 ค่อยอ่อนค่อยวิงวอน
 ปล่อยโยนมันแทบตาย
 เคียวนี้จักเอาไว้
 ที่นี้แต่ตีรัน
 เร่งไปอย่าอยู่ช้า
 เร็วเร็วอายคนเสีย
 เมื่อนั้นพระภูมี
 มือหนึ่งฟายน้ำตา
 ถึงที่นาไอ้เฒ่า
 ไอ้เฒ่ามันไชร้
 ไม่ระวังเกี่ยวข้าวไป
 วัวเล่นไปพันนา
 มันไม่มาทันรู้
 มันแลไปมินาน
 เป็นกรรมพระฤาสาย
 ไอ้เฒ่าแลดูม้า
 มันจับคันหลาวได้
 ทำเขาไม่คิดเลย
 บัดนั้นพระภูมี
 เพียงจักสิ้นอาสัณ
 โทษกูปมีผิด
 ม้ากุศรีว่าว

แต่กูเฝ้าเป็นช้านาน
 มึงคนนี้ขโมยไว้
 ลักเกี่ยวข้าวของกูไป
 ใจบังอาจยิงฝูงคน
 กูนี้ใช้ทรพล
 กูมาพอเดินไกลंना
 มึงเลี้ยงไปอีกเล่าंना
 กูจับได้มาทันใจ
 พระขรรค์ข้าอย่าใส่ใจ
 จอเป็นเคียวบ่ทันนาน
 เคียวมิใช่ไอ้คนพาล
 เห็นหลากแล้วก็อัศจรรย์
 เลือดไหลย้อยลงด้วยพลัน
 มันทุบถองบ่อปราณี
 กลิ้งเกลือกลงกับธรณี
 ทนวิบากเพียงปางตาย
 เอ็นดูก่อนเกิดเจ้านาย
 จึงค่อยคลายความโกรธลง
 เพื่อจักให้เป็นสำคัญ
 มาทีหลังจะแทงเสีย
 ไอ้ความญ่มามึงค่อยเยย
 ลับหลังแล้วคืนมา
 จุงพาศีค่อยโคลคลา
 จิงจุม้าค่อนเดินไป
 สี่เสาร์เจ้าค่อยคลาไคล
 ผูกวัวไ้กินริมนา
 วัวผูกไว้ขาดบ่คลา
 ตามตัวเมียแล้วช้านาน
 พอพระภูมีมาถึงสถาน
 เห็นภูบาลจุงม้าม้า
 มันกลับกลายเป็นโคนา
 บ่เห็นโคของตนเลย
 รังไล่ไปด่าว่าเอ๋ย
 มันรันด้วยคันหลาวพลัน
 ล้มกับที่ตีนยันยัน
 โลहितนั้นย้อยโทรมตัว
 แต่สัณนิตเท่าไยบัว
 พาโลตีกู่นวาย

(สุรางคนางค์)

เห็นกูสัจจมา
 กูผิดสิ่งใดนา
 ชวนาเข้าว่าชั่ว
 กูจับได้ทันใจ
 ที่นั่นมันกำหมัด
 ฟกซ้ำเป็นหลายแห่ง
 พระร่ำร้องให้เล่า
 ครั้งเดียวนี้แลนา
 เมื่อนั้นนายเจ้านา
 ไว้แล้วบ่ทันนาน

เดินมาจากม้า
 อดข้าวอดปลา
 เดินมิใคร่ได้

เข้านั่งร้องไห้
 ถ้ากูนี้อยู่
 นางสนมซ้ายขวา

ตม่น้ำฉาบให้
 บัดนี้ตัวกู
 เจ็บปวดสากนัย

อดข้าวอดปลา
 จะไปแห่งใด
 แต่ล้นเขาดี

ทุกท้าวพญา
 ครั่งคราที่นี้
 มันไม่เกลงกลัว

ปานนี้ฉายา
 ยามเมื่อพื่ออยู่
 ใครจักปกครอง

องค์เดียวกระโหมด
 อยู่แต่ในห้อง
 เหมือนเมื่อพื่อยัง

ตีแล้วด่า กู่นวาย
 จึงทำโพยเป็นพันใจ
 มาลักวักกูลงไป
 ไอ้ขโมยอำปากแข็ง
 ชกสนัดด้วยหัวแรง
 ล้มกลิ้งเกลือกเสือกไปมา
 จงอเจ้าเอ็นดูรา
 กูเจ็บปวดใช้สามานย์
 ชิงเอาม้าพระภูบาล
 มึงอย่าอยู่จงเร่งไป

เมื่อนั้นราชา
 น้ำตาหลามไหล
 แรงแมาหายไป
 ค่อยโซเซมา
 ค่ำลงไรไร

ไต่ร่มพฤษภา
 ที่ในพารา
 เขาก็จักพยาบาล
 บ้างหาพินไฟ
 จะค่อยสำราญ
 เป็นคนสาธารณะ
 แต่ล้นเขาดี

ไอ้ตัวกูอา
 เป็นน้าบัดสี
 เขาไม่ปรานี
 แผลก้อยยทั้งตัว
 แต่ก่อนร่อนมา

ย่อมมาเกรงกลัว
 แต่ไอ้เลี้ยงวัว
 ตีดาทุบถอง
 ยามค่ำเพลา

ใครเลยจะครอง
 เคยคู่สมสอง
 เหมือนเมื่อพื่อยัง
 เจ้าจักสิงโลด

น้ำตาไหลหลัง
 ออกนอ้างเพียงพัง
 จะโลมอไร

พระสนมสาวแม่	นางเต๋านางแก
ประสาทราชวัง	ปานนี้เป็นไฉน
ใครเอาใจใส่	ทั้งราชาไชย
	บ่ได้รู้เลย
ไม่ฟังโหรา	ผิดจริงกูอา
พลัดพรากจากวัง	ได้ยากบ่เสวย
ตบแต่งเครื่องเสวย	ทั้งสนมอันเคย
	ขัดมาแต่ตัว
	มากินน้ำตา
ที่ในกลางป่า	เห็นเป็นนากลัว
คนเดียวกระโหมด	ลึงโลดแต่ตัว
มาเป็นคนชั่ว	ที่นี้ชะรอยกรรม
	อย่าโทษแก่ใคร
กรรมกูเองไซ้	แต่ก่อนได้ทำ
ตีตำฆ่าสัตว์	พลัดมาเป็นกรรม
เวรเราได้ทำ	จึงพลัดมานา
	ครั้นเมื่อรุ่งเช้า
พระสี่เสาร์เจ้า	อดข้าวอาหาร
แลเห็นอาราม	ชื่นชมสำราญ
โซเซมานาน	เข้าใกล้กุฏิ
	ครั้นถึงวัดแล้ว
สมเด็จพระแก้ว	ลัมกับธรรณี
สุดสิ้นแรงแล้ว	จะเที่ยวจรลี
ลัมข้างกุฏิ	ร้องขออาหาร
	เจ้าเณรบุญถึง
ได้ยินคำนี้	ลงมาบนาน
เห็นอุบาสก	ตกใจลนลาน
เหตุใดจึงทำน	เลื้อยย่อหลามไหล
	เณรน้อยตีก
ว่าอุบาสก	คนนี้เป็นไร
เมื่อนั้นจักรี	มีโองการไข
เข้ามาแต่ไกล	นะพรเจ้าอา
	โทษข้าไม่มี
มันพาโลตี	กับที่กลางนา
บอกว่าเท่าใด	มันไม่นำพา
รุมกันตีตำ	ข้าเพียงปางตาย

มีใจละห้อย	เมื่อนั้นเณรน้อย
จึงแล่นไปบอก	น้ำตากระจาย
ลงมามากมาย	แก้สงฆ์ทั้งหลาย
	สิ้นทุกพระองค์
	เห็นพระราชา
ต่างองค์ต่างมา	ช่วยเอาใจจง
หาน้ำหาท่า	เอามารดองค์
ชำระสระสร้ง	ล้างเลือดเห้งไคล
	จึงเอายาทา
แล้วให้โภชนา	ท้าวสำราญใจ
คลายความเจ็บปวด	ยิ่งยวดหายไป
เดชะสงฆ์ให้	หยุดยาพระองค์
	พระสงฆ์เอ็นดู
ชาติก่อนโฉมตรู	มีคุณแก่พระสงฆ์
เป็นเจ้าดุสิต	บัณฑิตเธอปลง
ชีพตายแทนสงฆ์	เธอแทนคุณกัน
	สี่เสาร์ร่วมใจ
จึงก้มกราบไหว้	พระสงฆ์ด้วยพลัน
ข้าจะใคร่บวช	สร้างกุศลธรรม
พระสงฆ์ทั้งนั้น	ว่ามีเป็นไร
	ยากแต่สบง
จีวรจะทรง	ครบเป็นผ้าไตร
พระสงฆ์ว่ามา	เจ้าอย่าร้อนใจ
พอซื้อมาได้	พระสงฆ์เอ็นดู
	จงซื้อเอาผ้า
เย็บตัดให้ข้า	เถิดนาพระคุณ
สงฆ์ทั้งนั้นใคร่	มีใจเอ็นดู
ช่วยกันพรึงพริ้ว	ตัดเย็บทันใจ
	ครั้นแล้วเสร็จสรรพ
สงฆ์จึงบังคับ	ประสกเอาไป
ซักน้ำซักท่า	ให้มาหมดไซ้
จึงจะยอมได้	สบงจีวร
	บัดนั้นจอมไตร
เอาผ้านั้นไป	ชักริมสระสาคร
จึงตำขะมัน	ยอมสบงจีวร
แล้วจึงไปตาก	เอารักมาด้วยพลัน

ไปตมนอกวัด
จึงไปให้ไกล
จะให้พ้นคว้น

มีนายผู้หนึ่ง
พระสี่เสารันั้น
ตมกรักรอยู่ไซร้

เนื้อว้วประจักษ์
แดงดุจดั่งเลือด
จึงแลเห็นผ้า

เป็นไส้พุงขาด
เข้าเข้าทุบถอง
กลิ้งเกลือกยันหยัน

ผิดอย่างไรนา
มันว่ามีงมา
ตมกินกับใคร

ไม่เห็นไม่รู้
ถ้าท่านไม่เชื่อ
ถามสงฆ์ทั้งนั้น

พูดต่อผู้มี
ครั้นถึงอาราม
ณรน้อยร้องไห้

เข้าถองเข้าชก
โลหิตลามไหล
ณรน้อยเห็นหน้า

เอิกเกริกวุ่นวาย
ถามอุบาสก
ท่านทั้งนั้นไป

ถากแล้วกระบัด
ในใจสำคัญ
กุฎีทั้งนั้น
สงฆ์จะขัดใจ
เมื่อกรรมมาถึง
ว้าวหายตามมา
อยู่ข้างเตาไฟ
เขาจึงเข้ามา
มันเห็นซึ่งกรัก
น้ำกรักเล่าหนา
เห็นเป็นเต็มตา
ว่าหนิงววมัน
อันหนึ่งรัดประคด
ประจักษ์ทุกอัน
ตบต้อยตี่ริน
กับข้างเตาไฟ
พระองค์จึงว่า
ตบตีผลึกใส
ลักว้าวไป
จงบอกเร็วพลัน
กูตมกรักรอยู่
ท่านอย่าสำคัญ
มาไปด้วยกัน
ดูเอาเป็นไร
มันเร่งตบตี
ให้น้ำเข้าไป
ถามสงฆ์ทันใจ
วังว้างเข้ามา
เห็นอุบาสก
ผูกต่อจูงมา
โหมท้าวกายา
ถามว่าเป็นไร
พระสงฆ์ทั้งหลาย
บ้างเล่นลงไป
นี้เป็นอย่างไร
ผูกมัดจำลอง

มันคนนี้น้ำ	นายเจ้าวว่า
อยู่กับวัดวา	ทำผิดทำนอง
พระสงฆ์ทั้งผอง	ลักวัวโดยปอง
	เห็นชอบฤาไฉน
	มันบอกแก่ข้า
อยู่กับวัดวา	เป็นโยมเจ้าไท
ลักวัวโยมมา	ต้มกับเตาไฟ
โยมจับตัวได้	แม่นแท้แลนา
	พระสงฆ์จึงว่า
อุบาสกถ้วนหน้า	อย่าเพ่ออุ่นวาย
จะเล่าแต่ตาม	เนื้อความทั้งหลาย
เพื่อนไม่ร้าย	เราบอกโดยธรรม
	เพื่อนมาอาศัย
ใคร่บวชอยู่ใน	อารามด้วยกัน
จึงมาต้มกรัก	จักยอมผ้าปล้น
ท่านอย่าสำคัญ	ว่าเราลักวัว
	เจ้าโคจึงว่า
สงฆ์อยู่วัดวา	ไม่มาเกรงกลัว
สมคบโจรไว้	ให้ไปลักวัว
ได้ไปชมชั่ว	มาสุญกันกิน
	สงฆ์หนึ่งว่าเล่า
ดูราชวเจ้า	เรารักษาศีล
เราอยู่ตามใจ	ความผิดไม่มี
ทุกสิ่งใดนี้	ยอมอยู่แก้ไข

(ขย่มคล)	บัดนั้นพระสงฆ์ว่ามา	เราไม่มูสาฉายา
	อย่าได้สงสัย	
	ณรงจึงร้องว่าไปท่านทั้งหลาย	ไซ้ร้หมายใจ
	จะขอประกัน	
	อุบาสกเสียเถิดรา	เจ้าตัวนี้น้ำ
	จงเฝ้าดู	
	เจ้าวัวว่าหลวงอย่าได้อยู่	นานไปเขาจะรู้
	ผิดเพราะมัน	
	เข้าเอาหนังวัวกลับไปปล้น	ก้อนเนื้อแต่สักอัน
	บได้คง	
	พระสงฆ์ทั้งหลายเอา	ล้างเลือดพระองค์
	ช่วยพยาบาล	
	พระค้อยคล้ายเจ็บทุกประการ	เสวยซึ่งอาหาร
	สบายใจ	

พระสงฆ์ว่าอุบาสกจะอยู่ไย	เอ็นดูพันใจ
จงท่านได้มาหลีกหนี	
เจ้าไปเข้าไซยบตี	เมื่อน้ำมาตี
ใครเลยจะช่วยเล่าณา	
จงเจ้าเอาตัวหนีไปดีกว่า	เอ็นดูจึงว่า
อย่าน้อยใจ	

(พิลาป)

กราบลงกับบาท	พระสี่เส้ารราช
ความรักแค้นน้อย	น้ำตาลมไหล
จูบแล้วร้องไห้	ละห้อยฤทัย
	มิใคร่จะคลา
พระเณรคอยอยู่	เห็นหน้าเอ็นดู
เณรน้อยร้องไห้	ข้านี้จะขอลา
รักพระราชา	รำรักไปมา
	ยิ่งล้นพันใจ
	ลาแล้วมินาน
จึงออกจากอาราม	กระบัตคลาไคล
เณรน้อยตามแล	ชะแง้ดูไป
ลับแล้วร้องไห้	รักพระภุมิ
	เดินพลางแลพลาง
นัยเนตรบ่วง	ไม่มีสมดี
พบพระสงฆ์เจ้า	จะพึงบารมี
กรรมมาราวี	จะไปหนใด
	พลัดพราก
ทุกข์เท่าแพรฟ้า	มาทับทรวงใน
พลัดเจ้าเณรน้อย	ละห้อยฤทัย
ทุกข์อื่นฤาจะได้	เท่านี้อกอา
	ไต่เต้าตามทาง
ตีทรวงผิงผาง	พุ่มพายน้าตา
เย็นลงมาแล้ว	จะเข้าไปหา
ผู้ใดใดจะมา	ให้อยู่อาศัย
	เย็นลงรอนรอน
ยอระยาตรบทจร	ตามแถวแนวไพร
บ้านเรือนไม่มี	ยากที่อาศัย
รีบรณเดินไป	กลัวสัตว์เสือสีก
	เห็นเรือนสองเฒ่า
กระท่อมน้อยเล่า	ขึ้นชมยินดี
จะอยู่อาศัย	พันภัยอันมี
ชะรอยเฒ่านี้	เป็นคนขี้ใจ

	ถึงยายกับตา	เดินเข้ามาหา
	สองเฒ่ากุกคะตะ	ร้องขออาศัย
	ข้าคิดเกรงใจ	ข้าจะขออาศัย
		ท่านยิ่งหนักหนา
(เงสตา)	เฒ่าไต้ยีนก็พุ่มพ่าย	แต่วันนั้นไปอยู่ไหน
	มาขออาศัยป่านี่นา	
	กูไม่รู้จึกว่าใครมา	ตาเฒ่าไต้ยีนก็โกรธา
	จึงร้องว่าแก่เมียตน	
	ได้เพื่อนอยู่เถิดอย่าเกลียดกล	เคื่องโกรธเป็นสรวน
	เราเอ็นดูคนเป็นบุญญา	
	เพื่อนนี้ไซ้ชาวเมืองนี้ยายอา	ชะรอยว่าเ็นดังจินดา
	จึงมาเจรจาว่าเยื่อไร	
	สองแก่จึงเรียกกันไป	เราปลุกפקแพงแลถ่วงา
	บวบหอมนั้นนาอีกอีกทั้งผักไห่	
	ครั้นได้เงินมากแล้วกูจะไถ่	สาวสาวอันพึงใจ
	นั้นกูจะนอนกิน	
	ยายเฒ่าครั้นตาแก่ไต้ยีน	ยังไปไม่เห็นน้ำยังถวิล
	จักตักดินนี้พันละได้	
	ยังไม่เห็นดอกตงหน้าไม้	ยังมีปลุกผักได้
	ว่าไปเยื่อไรให้คันหัว	
	ยายเฒ่าใจใหญ่ไม่เกรงกลัว	กูไต้ยีนกลั่นใจหัว
	มึงไม่เกรงกลัวเฒ่าแสนกล	
	ตาเฒ่าจึงว่าแก่เมียตน	กูจะดูอีแสนกล
	มึงจะสารรวนจะแหงนหน้า	
	กูไม่ได้ไยดีมึงเลยนา	กูจะเอาแต่สาวมา
	มึงจะบ่นอยู่เพ้อพรั่	
	ครั้นเมื่อรู้เข้าเฒ่าโกล่า	ทั้งสองจึงชวนกันกระทำ
	ก็บ่นมึงำทั้งสองรา	
	ตายายยกหยิบเอาจอบมา	สองคนก็ชวนกันค้นหา
	ลูกถ่วงาอยู่ที่ไหน	
	สองเฒ่าหลากแหลกแปลกใจ	ถ่วงามาหายไป
	กุสิเก็บไว้อยู่เนืองเนือง	
	ตาเฒ่าด่าว่าอีตาเหลือ่	หนูไหนเอาไปเปลื่อง
	ขายปลายได้เฟื่องแลสองไพร	
	ยายเฒ่าก็เถียงอยู่จ่ายจ่าย	ถ่วงาแดงกว่าแลผักไห่
	ข้าเก็บงำไว้อยู่ดีดี	
	เหตุไรหายไปบัดสี	จะว่าหนูไหนเอาไปก็ผิดที่
	สืออยู่ดีดีมาหายไป	

ชะรอยยาจกฉกลักเอาไป	แต่ก่อนบ่หอนจะเห็นใคร
ใครเข้ามาอาศัยลักไว้แลนา	
เมื่อถึงกรรมของราชา	สองเฒ่าค้นหาทั้บหิมมุกดา
ขอบชายภูษากลับกลาย	
ครั้นพระองค์ก็สินบุญคลาย	ทั้แก้วแหวนอันแพรวพราย
นั้นจึงมากลับกลายเป็นถั่วงา	
ตาเฒ่าเข้าค้นพระราชา	พบของตงดังจินดา
เฒ่าจึงโกธาแก้งจอธรรม์	
ทุบถองตบตีด้วยใจฉกรรจ์	ก็มากำสลดแก้งจอมธรรม์
ลมลงด้วยพลันกับธรณี	
เพราะว่ากูผิดสิ่งใดมี	ดั่งถามาพาโลตี
กูเพียงดั่งนี้เหตุการณใด	
บัดนั้นจึงตาแก้วาไป	ลักถั่วงาของกูอยู่ไย
ห่อผ้าไว้กับตัวตน	
พระจึงบอกซึ่งอนุสนธิ์	หั่วแหวนห่อไว้กับตน
ตายายคิดฉงนว่าถั่วงา	
ตาเฒ่าเร่งโกธโกธา	กูจับได้สียงเข้า
เอาไปห่อผ้าไว้ข้างใน	
ตาเฒ่าก็ตบตีมิปราศรัย	แล้วไสคอมึงออกไป
เฒ่าตีไล่ออกจากเคหา	
เอ็นดูพระองค์ทรงโสภา	เธอมารำพึงจินดา
กุนั้นจะไปหนใด	
ที่นี้ก็สิ้นสุดแล้ว	ตัวน้องแก้วจะเทียวไป
จะได้ซึ่งอันใดเลี้ยงอาตมา	
เทียวขอทานกินเถิดรา	ถือมานะมิได้นา
แล้วลนลาตามทางไป	
กรรมท้าวแต่กาลก่อนไกล	ชาติก่อนแล้วเธอเข้าใจ
ย่อมมาใช้ให้เป็นโจรา	
มีของเขายายเขามาว่า	เธอใช้ให้ไปบ่คลา
พอโยมวัดเดินมาเหยียบบรอยโจร	
ไปจับต้องเอาเขาว่าโลน	ดีร้ายมันนี้เป็นโจร
ตีให้อ่อนโอนผูกต่อมา	
กรรมนี้จึงได้แก่ราชา	มิได้ผิดจรมมา
จึงเป็นเวรเราได้แค้นเคือง	

(ยานี)

สมเด็จพระสืเสารั	ค้อยไต่เต้ามาเนืองเนือง
ตั้งใจไปในเมือง	พระราชาภพไตร
กำสลดพระราชา	ได้แต่ผ้าผืนเดียวไป
ชายหนึ่งเอาหมั่ว	ชายหนึ่งนั้นพันพระองค์

ไปถึงกลางพารา
เห็นทางนั้นมาตรง
ยาจกมากใครจะปาน
ทั่วทั้งตะแลงแกง
จะทำฉะนี้บ้าง
ผ้านั้นคลุมหัวอยู่
นั่งนิ่งอยู่ฉะนั้น
เดชะพระโณมฉาย
พระจึงถดเข้ามา
แล้วจึงว่าไปพลัน
แม่ค้าเจ้าขนม
เสียงอ่อนและเสียงหวาน
เชิญเจ้ามากินปาว
ว่าแล้วฝูงแม่ค้า
แม่ค้าว่าแก่กัน
หย่าผิวเราเสียไซ้
เรานี้อาภัพหมด
จะเอาเพื่อนมากอดนอน
ถ้าว่าไม่มีความ
มิดิตเพาองเอย
บ้างให้แบ่งน้ำมัน
มะลิแลจำปา
พระเห็นฝูงแม่ค้า
พิศพลางทางยืมพลาย
แม่ค้ายืมหัวร่อ
ว่าพลางทางเพยนม
พระทิ้งไปอีกเล่า
คนหนึ่งจึงวิ่งมา
แม่ค้าว่าททุกอัน
นมยานอยู่โตงเตง
หยิบลูกจันท์ขึ้นให้ดู
ถูกนมเข้าเสียงตึง
เพื่อนกันจึงว่าให้
ได้ยืมพระยืมหัว
ค่าแล้วก็พรังพรู
ส่วนองค์เจ้าเข้ามา
เมื่อนั้นจึงกษัตริย์
รำพึงคำนึงจง

พระราชายืนพิศวง
ชื่อว่าหัวตะแลงแกง
นั่งขอทานมันปากแข็ง
พระภูมิพิศแลดู
ผิดท่าทางน่าอดสู
ไม่ร้องขอเหมือนทั้งหลาย
พระจอมธรรมมิใช่เกลียดอาย
คนทั้งหลายให้คร้ามครัน
แทบแม่ค้าขนมมัน
ร้องซื้อขนมอยู่มีนาน
ได้ยืมชมเสียงภูบาล
ต้องตืดใจเสนาหา
ข้าไม้อาเบื้อเลยนา
เอาขนมมายื่นให้
จะผ่อนผันอุบายใด
เอาเพื่อนนี้มากอดนอน
แม่นจะดตามสั่งสอน
ร่วมรักเราสำราญใจ
ก็ตามพระน้อยไป
ถึงผิวเก่ากุเลยนา
กระแจจันมาลายทา
ยื่นให้ทั่วเป็นมากมาย
ทำกริยาเป็นแยบคาย
ทั้งดอกไม้ถูกเต้านม
เพื่อนนี้หนอเจ้าคารม
คิดขึ้นเสียงเคียงเจรจา
ถูกแก้มเจ้าด้วยจำปา
หยิบเอาไว้ว่าหยอกเอง
ทุ่มเถียงกันเป็นครั้นแครง
ทั้งลูกจันท์ถูกเสียงตึง
เขาทิ้งกูหรือทิ้งมึง
สบายใจเป็นพันตัว
อย่าอิงไปน่ากลัวผิว
ค่อยสบายใจในวิญญา
ต่างไปสู่เรือนแคหา
อาศัยร้านนอนโดยจง
กินนุวัตรผู้ธรรมทรง
บุตรีจักเป็นฉันทใด

ใหญ่กล้านาอดสู
 คิตพลางทางตรัสใช้
 โหรจึงกราบกำกล่าว
 ตรัสจงมีชงคา
 หลากด้วยพระบุตรี
 จึ่งข้าอยู่ว่าไร
 โหราก็ทั้งสี่
 เปรียบเทียบดวงชะตา
 เห็นหนุ่มหนึ่งสามารถ
 อาตย์มาต้องกัน
 นางเกิดในวันเสาร์
 อังคารเล็งลักษณะอยู่
 ลักษณะจันทร์ในอินทภาต
 ให้โทษให้ผลเอง
 พระฟังคำโหรา
 โองการตรัสมาพลัน
 ว่าเคราะห์ให้โทษมาก
 สอนนางอยู่ปรางคไโน
 คูนั่นอยู่ไกลไกล
 เมื่อใดจะถึงนาง
 โหราจึงกำเกล้า
 จักทายในคัมภีร์
 พระเดชจึงโปรดเกล้า
 มิควรที่จะเจรจา
 สมเด็จพระนุวัตร
 ใช้แกล้งแสร้งว่ากัน
 ทายตามในคัมภีร์
 ไม่มีพระอาญา
 โหรทูลมีคู่แล้ว
 ดีร้ายไม่ซ้ำพลัน
 พระฟังโหราทูลไข
 ว่าคู่ของเหว
 คนยากฤาคนมี
 ลูกท้าวพญาใด
 โหรจึงกราบทูลไป
 มิควรแก่ราชา
 มาต่างประเทศนาน
 นานไปจะเกิดผล

จะมีคู่ต่อเมื่อไร
 โองการให้หาโหรา
 สิ่งใดเจ้าให้หามา
 จักให้ทายพระอรไท
 ของเรานี้เป็นโฉน
 ตามลักษณะในชะตา
 ดูคัมภีร์ในสารตรา
 ดวงนัยนาไม่ต้องกัน
 เพื่อนตัดขาดเคราะห์กวัดขัน
 พฤษ์สนั้นมาค้าชู
 เมื่อคลอดเจ้าได้ยามครุ
 จะมีคู่รักกันเอง
 เคราะห์นั้นขาดน่ากลัวเกรง
 ข้าพเจ้าขอทูลพลัน
 พระราชาคิดอัศจรรย์
 นางจะมีคู่เมื่อไร
 เราเห็นหลากหลายยังสงสัย
 ใครจะลอบมาลักนาง
 จงทูลไปอย่าอำพราง
 ทายให้แจ้งในคัมภีร์
 จงพระเจ้าโปรดเกศ
 มีพลราชอาชญา
 ข้าพพธิเจ้าผู้โหรา
 เอากราบทูลกลัวโทษทัณฑ์
 โองการตรัสไปด้วยพลัน
 สุดแต่เห็นในชะตา
 ถึงร้ายดีมิโกรธา
 ทูลให้แจ้งอย่าพรางกัน
 มาถึงแก้วโดยสำคัญ
 จะร่วมรักพระบุตรี
 ตรัสลงไปทายจงดี
 มาถึงแล้วอยู่แห่งใด
 ชาวเมืองนี้ฤาเมืองไหน
 มาแต่ไหนบอกเร็วรา
 ทายอรไทตามชะตา
 คูนางนั้นคนทรพล
 เทียวขอทานทุกตำบล
 จะเล่าลือทุกทิศา

สมเด็จพระภูมิ
 กริ้วโรธพระธิดา
 เสียแรงกุเลียงไว้
 เงินทองกองให้มัน
 เมื่อเป็นดังนี้ไซ้
 จะอายแกโยธา
 จะให้ขับมันไป
 คิดแค้นแน่นในทรวง
 สุกวิธน์ผู้เหว
 ทูลทัดขัดชงคา
 นางกราบลงกับบาท
 พระองค์ผู้โฉมตรู
 พระฟังคำนางนาค
 โกรธว่าอัคคี
 มันอยู่จักขายหน้า
 จะจับมันออกไป
 นางแม่ฟังภูเบศวร
 ควรพาฟงโหรา
 พระฟังคำฉายา
 ตรัสสั่งชาววังแวง

เธอยินดีคำโหรา
 อีกทีก็คือไฟกลับ
 ฉะนั้นไซ้เป็นอัศจรรย์
 ทั้งพิภพถึงพารา
 กุจะไวโยเล่าหนา
 แต่อำมาตย์ทุกกระทรวง
 จากราไชยในเรือนหลวง
 หุทัยป่วนไปมา
 เป็นชนนีนางฉายา
 ขอร่านไท่ได้เอ็นดู
 วรราชได้เอ็นดู
 ให้วิงวอนขอโทษศรี
 โองการขาดแก่เทวี
 ลูกลิ่วมันไย
 แก่ไพร่ฟ้าและข้าไท
 จากเวียงชัยไกลพารา
 พระนัยเนตรคือธำรา
 มันหาแกล้งมายูแยง
 ยิ่งโกรธาแผดเสียงแข็ง
 ขับมันเสียดังจำนง

(พิลาป)

สุทะเทวี
 ดั้นระด้าท้าวให้
 กอดแก้วแนบองค์

โอ้กรรมลูกแก้ว
 เคยเสวยเคยอยู่
 เคยบรรทมใน

ดุจดั่งลูกนก
 แต่นี้จะห่าง
 เคยพลอดเจรจา

แม่เขยชมเจ้า
 กรรมเราแม่ลูก
 โอ้อโธแต่นี้

เมื่อนั้นชนนี
 ได้ฟังพระองค์
 ชลนัยน์ไหลลง
 กรรมเราซื้อไร
 จะจากแม่แล้ว
 จะเป็นไฉน
 เลี้ยงดูรอไท
 แท่นที่พระรจนา
 เจ้าเคยแนบอก
 กับทรวงมารดา
 บร้งนจะอกอา
 ดุจดั่งโนรี
 เคยมาเข้าเฝ้า
 อยู่ทุกราตรี
 สิ่งใดจึงมี
 จะจากแม่ไป

แต่นี้ไปลา	โธ่แก้วแม่อา
ดุจดั่งลูกรัก	เราจะเห็นหน้าใคร
แลเห็นเรียกใช้	แม่จักขึ้นใจ
	ลูกรักมารศรี
	ดังธาบิดา
มิได้กรุณา	แกล้งมาขับหนี
ฟังคำโหรา	แกล้งว่ามีดี
มิได้ปราณี	ลูกรักภรรยา
	โธ่พระเนื้อเกลี้ยง
จะมีใครเคียง	ยากเพียงม้วยมรณ์
จะไปกลใด	นอนในดินดอน
ไม่มีพูกหมอน	รององค์ฉายา
	เสียดายโฉมเจ้า
งามสดบ่เศร้า	ดังเทพเทวา
ชายใดได้เห็น	ดังทำขวัญตา
พระโอษฐ์ก็กลยา	ขาดแต่บ่ปาน
	คือดอกบัวผ่อง
แกมคือปรางทอง	งามพันประมาณ
นาสาอนงค์นาค	ประหลาดใครจะปาน
พระศอเยาวมาลย์	กลมเกลี้ยงมีศรี
	พระทนต์อรไท
เป็นแสงสุกใส	เนื้อไยสำลี
คิ้วคือกังศิลป์	รามาริบัติ
สีทวิบปมี	เปรียบเทียบกลยา
	เนตรเจ้าเป็นแสง
คือเทพแกล้งแต่ง	แต่สวรงค์ลงมา
พระกรทั้งสอง	คือวงไอยรา
พัศตร์คือแว่นฟ้า	เลื่อมเลื่อมพรายพราย
	พระหัตถ์คือเทียน
แน่นน้อยชิดเขียน	ล้ำเลิศเจิดฉาย
เกศคือเมงทับ	ดำขลับเหลือมพราย
งามสรรพทั่วกาย	ใต้ฟ้าใครจะมี
	องค์บ่ขาวดำ
ไม่ระมาถึงกำ	ลำเพามีศรี
เจ้าไม่พิพอม	สมบุญทวี
ฝูงเทพกนิรี	บ่เหมือนฉายา

ฟังคำชนนี	สุทัศน์เทวี
ไม่รู้ตัวเนตร	พุ่มพองน้ำตา
กอดบาทมารดา	ว่าเหตุจะมา
	กลิ้งเกลือกเสือกกาย
	จักจรกลใด
องค์เดียวเปลี่ยนไว้	ในไพรพฤกษา
พานพบเสื่อสีห์	นำที่จะตาย
ฟังโหราทาย	เท็จว่ามีดี
	คุณตรัสเหนื่อเกล้า
ข้าพระพุทธิเจ้า	ยิ่งยวดแสนทวี
แต่น้อยเท่าใหญ่	โพล่ภัยไม่มี
มาขับลูกนี้	เพราะฟังโหรา
	ถ้าตรัสประจวบ
โรคามาจวน	จะได้อุ้มเสวยยา
ลูกอยู่ในปรางค์	จะล้างอุรา
จะซักภูษา	ต้องมูกหนักเบา
	มีลูกจะจากไป
ออกพีจะคราก	ทุกข์เพียงภูษา
พระองค์เมตตา	มาทูลทูลา
แก้บิดาเจ้า	เหมือนโปรดเกศา
	มิให้อยู่ใน
จะขอออกไป	อยู่นอกพารา
ทูลขอเท่านี้	พันปีเมตตา
เพราะว่าชั่วช้า	เป็นคนจัญไร
	นางฟังธิดา
กอดแก้วกัลยา	ชลเนตรหลังไหล
จักทูลปิ่นเกล้า	เจ้าอย่าร้อนใจ
นางแปรพักตร์ไป	ทูลปิ่นธรณี
	เอ็นดูลูกข้า
ขับไปป่า	เหมือนโปรดเกศี
ปลุกตำหนักให้	ชายไถ่บุรี
อยู่ตามบุญศรี	เหมือนโปรดเกศา
	ฝ่ายนิรบดี
ฟังพระมเหสี	เอ็นดูธิดา
ดำรงสตรัสความ	ว่าตามปัญญา
เสียแรงเลี้ยงมา	น่าน้อยหลุทัย

ร่วมวังของกู	อย่าให้มันอยู่
กุหาเกรงนาง	เร่งขับมันไป
ปลุกตำหนักให้	ลูกชั่วจัญไร
	นอกกรุงพารา
	นางฟังภูวไนย
ดีเนื้อดีใจ	จึงบอกธิดา
ทูลขอให้แล้ว	นะแม่แก้วอา
อยู่นอกพารา	มิให้ไปไกล
	ถึงยากถึงง่าย
จะดีจะร้าย	มิพอเป็นไร
พ่อแม่เยี่ยมเยือน	ตักเตือนอรไท
แม่ไม่ให้ใคร	ร่วมรักเสนาหา
	ตรัสเท่านั้นแล้ว
สมเด็จนางแก้ว	จึงมีจินดา
ปลุกตำหนักให้	อรไทเร็วรา
นอกคันธเสมา	ดุจดำญบาล
	สั่งแล้วชนนี้
จึงให้ทาสี	สีพีเลี้ยงทั้งหลาย
ไปอยู่รักษา	ลูกยาอย่าคลาย
เงินทองมากมาย	ผ้าผ่อนแพรพรรณ
	สุทศน์เทวี
ฟังคำชนนี้	กราบเกล้าอภิวันท์
ปิ่นเกล้ากับข้า	บ่ช้าเห็นกัน
อยู่ครองไฉศวรย์	ลูกจักขอลา
	ลาแล้วแคล้วคลาด
แสนสาวเดียรดาษ	เล่นตามนางมา
บ้างตีทรวงให้	บ้างไปในปรางค์
บ้างเอาเสื้อผ้า	มาถวายเทวี
	นางนาถรำไร
ห้ามนางสาวใช้	อย่าได้หมองศรี
นางจึงจรัส	ออกมาจากวัง
	ถึงตำหนักใน
ที่เขาปลุกไว้	นางยังโศกศัลย์
ให้ทานทุกสิ่ง	สร้างกุศลธรรม
ทำบุญทุกวัน	มิได้ขาดสาย
	ให้ทานทั่วจบ
ทั่วทั้งพิภพ	ซีพรหมณ์ทั้งหลาย
ข้าวน้ำข้าปลา	อาหารมากมาย
ยากจนทั้งหลาย	ขึ้นชมหฤหรรษ์

อยู่ในเมืองหลวง
พระราชบุตรี
ขับเสียววันนั้น

เป็นนิจกาล
ข้าวปลาอาหาร
เราทั้งหลายนี้

ได้ฟังอภิปราย
ง่อยเปลี้ยเตี้ยค่อม
รับทานอรไท

สี่เสาร์ธิดี
เห็นคนทั้งหลาย
รับทานกัลยา

ลินลาคลาไคล
กระยาจกพร้อมมูล
ทะลิลาทังนั้น

มิได้กัมกราน
เอาผ้าคลุมเกศ
จึงนางฉายา

สาวใช้ยังมี
กระยาจกคนนั้น
เห็นเป็นผิดไป

ซักผ้าคลุมหัว
กระยาจกคนนี้
จะแลดูดาบ

รับพระเสาวนีย์
ครั้นถึงภูบาล
นั่งลงกราบไหว้

ยากจากทั้งปวง
บ้างตีดรีกัน
ภูมีจอมขวัญ
อยู่นอกกรุงศรี
นางบำเพ็ญทาน
ทุกวันมากมี
บันดาลดีบดี
จะชวนกันไป
ยากจกทั้งหลาย
ชื่นชมดีใจ
ย่อมจูงกันไป
ชื่นชมหนักหนา
เมื่อนั้นภูมี
รำพึงจินดา
วุ่นวายหนักหนา
พลอยไปด้วยกัน
จึงพระจอมไตร
ออกไปด้วยพลัน
ชมบุญจอมขวัญ
รับทานกัลยา
สมเด็จภูบาล
ย่อกรวันทา
นัยเนตรแลมา
เห็นหลากเหลือใจ
จึงเรียกวาสี
เร่งเร็วลงไป
มันยืนอยู่ไย
กว่าคนทั้งหลาย
ไปคุมเอาตัว
ออกเสียวอย่าไว้
ท่วงท่าทำอาย
มันนี้ชาวไหน
บัดนั้นทาสี
ฉับพลันแล่นไป
บันดาลตกใจ
บอกซึ่งอนุสนธิ

จะแลดูหน้า	ว่านางกัลยา
ดังฤาคลุมเกล้า	จงถ้วนทุกคน
	ดังนี้ถ้านา
	จงเปลื้องผ้าลง
ตามราชประสงค์	จากเกล้าเกศา
ตรัสจัดให้ทาน	อาหารนานา
ชอบหน้าพ้อตา	โดยอัชฌาศัย
	บัดนั้นพระสีเสาร์
วรราชชนงเยาว์	ท้าวไทเฉลยไข
พื่อนีนา้อง	ต้องแสงสุริย์สาย
เสด็จมาส่องไซ้	ร้อนทั่วกายา
	จะเปลื้องผ้าลง
บ่ได้โดยจง	ดุจตรัสลงมา
แม่เจ้ามิให้	ดุจใจศรัทธา
มิได้จะลา	ไปตามผล
	หรือแม่ทูนหัว
ทำบุญเลือกตัว	แต่ชาวเมืองตน
มาแต่เมืองไกล	มิได้แผ่ผล
เป็นกรรมของตน	ท่านมิได้ปราณี
	บัดนั้นสาวใช้
ทั้งสองกันไป	ทูลโดยคดี
อนุกิจให้แน่	แก่พระมารศรี
กระยาจากคนนี้	ดูหลากหนักหนา
	ข้าแต่อยู่หัว
ชายนั่นไม่ชั่ว	ถ้อยคำเจรจา
แยบคายแก้ไข	ใช้คนทะลิกหา
รูปทรงหนักหนา	ดูงามสะคราญ
	เจรจาพาที
ไพเราะมีศรี	กล่าวเกลี้ยงเสียงหวาน
แม่นได้เป็นคู่	รอบรู้เยาวมาลย์
ศรีแก้วสุระกาฬ	แกมทองทั้งตัว
	สุทัศน์เทวี
ฟังคำสาวศรี	เจ้ายิ้มแย้มหัว
ใช้ให้ไปว่า	กลับมาให้เป็นผัว
ภูษาจะใคร่หัว	ทาสีทั้งสอง
	ส่วนพระอรไท
รำลึกในใจ	รำลึกนึกปอง
แม่นได้เป็นคู่	ร่วมรู้สมปอง
ดุจแก้วแกมทอง	พิจิตรรจนา

มักง่ายโง่งเง
เล่นไก่เล่นเบี้ย
ลูกเมียเป็นข้า

ไม่มีมารยาท
เมามายโง่งเง
ตีดาเมียตน

เมื่อสุลงไป
ยังเห็นเป็นโฉน
ว่าชายชั่วร้าย

ตามอัชฌาศัย
ถ้าว่าเป็นเนื้อ
ทรงพระกิริยา

ผู้หนึ่งแสนแ่ง
เชิญแม่นะหัว
ฟังคำขำนี้

ทรงภูษาใหม่
แก่งสำแดงองค์
แจกทานนานา

ครั้นได้เป็นกัน
แม่นยากแม่นเย็น
จะผันจะแปร

แลดูกันกลยา
เจ้าทรงสำออง
โนเนทั้งองค์

แจกทานนานา
เห็นเจ้าเนื้อหน่อ
นางนาลโฉมปราง

เกลือกชายนักเลง

มัวเมาสุรา
เสียสิ้นเคหา
ยากไร้ทรพล
ทรชนทรชาติ

ใจอกุศล
โจกแจกสาrawn
คำเข้าเพรางาย

ดูราสาวใช้
เล็งแลดูชาย
ตั้งใจมิงหมาย
เป็นเชื้อทาสา
จะให้เป็นโฉน

เล็งแลกิริยา
เชื้อชาติกษัตรา
มารยาทย่อมดี

ทาสีสาวแก่
ความคิดมันดี
แต่งตัวรวยดี
ออกยืนชลา

ทูลตอบขอบใจ
ย่างเยื้องออกมา
บังคับบัญชา

พลาทอตตาแล
ชิงว่าบ่าวสาว

รำจวนผันแปร
จะได้เห็นแทน

แลดูโฉมยง

ฝูงคนทะเลีทา
เห็นแล้วพิศวง
เยื้องย่างอย่างหงส์

อ่อนแอ้นเอบาง
นางยืนชลา

ทอตตาแลพลา
ตาต่อปวง
เล็งแลไปมา

วราชชนงเยาว์	บัดนั้นพระสี่เสาร
จึงเปลื้องผ้าออก	เห็นนางกัลยา
แลดูสบตา	จากพระเกศา
	พระองค์พร้อมกัน
เห็นพระภูมิ	สุทัศน์เทวี
ตาต่อล่อแล	ยิ้มแยมแจ่มจันทร์
สองกษัตริย์กระสัน	ผ่นแปรดูกัน
	บันเทิงหฤทัย
จึงเรียกสาวศรี	นางเห็นภูมิ
ตรัสสั่งไปดู	มากุจะใช้
เกาะขายนั่นไซ้	ทั้งคู่ลงไป
	ไปไว้โรงครัว
	เขารู้ใจเจ้า
เล่นไปเยาะเย้า	ว่าแม่อยู่หัว
ให้เกาะกุมไว้	มิให้แปลกตัว
ว่าเจ้าคลุมหัว	แปลกปลอมเข้ามา
	พระฟังสาวศรี
เสาวราชภูมิ	รำพึงจินดา
ไอน้ำตกใจ	เป็นไฉนเล่าหนา
เธอจึงลนลา	จรด้วยสาวศรี
	เกาะไว้โรงครัว
จึงแม่อยู่หัว	แต่งโภขสำลี
ข้าวน้ำชาปลา	อาหารมากมาย
ให้สองสาวศรี	ยกเอาลงไป
	ถวายแก่ภูมิ
เยาวราชกษัตริ	จะลองดูใจ
ทั้งสองทาสี	จงดีลงไป
คู่อัยาศัย	นั่งคอยให้กิน
	แลดูกิริยา
มรรยาทมาตรา	ระบอบระเบียบ
แล้วยกสำรับ	ที่อันเหลือกิน
ชนมาโดยถวิล	ภูจักแลดู
	สองนางสาวศรี
รับกระเสวนี	บังคับโฉมตรู
ยกสำรับได้	จรไปว่ามวู
ครั้นถึงโฉมตรู	ถวายเครื่องโภชนา

ในใจเห็นผิด
เหตุการณ์เป็นไฉน
ข้าคนทะลิดา

ของพระนุชเจ้า
ชาติก่อนพระคุณ
จึงนุชเวยอัน

วราชนงเยาว์
พี่จักเสวย
ให้คล้องสำราญ

ทั้งห่อทั้งโคล
ท่านเกาะกุมไว้
ไม่รู้ต้นปลาย

กลับไปทูลเจ้า
นางให้คนทา
น้ำอบมากมี

ผลัดพระภูษา
เอาเครื่องมาลา
แล้วเสด็จนั่งลง

นั่งเฝ้าราชา
เห็นองค์พระบาท
ท่านดูท่วงที

จึงเสวยโภชนา
จะเสวยสิ่งใด
หยิบพลางบ่มินาน

หน่อเนื้อเชื้อชาติ
จะทรงเสวย
ทรงพระกิริยา

พระร่ำฟังคิด
จึงมีวาจา
ใครให้ลงมา
เห็นเป็นอัศจรรย์
สาวศรีทูลเล่า
ถวายองค์ทรงธรรม์
ทำบุญด้วยกัน
แต่งถวายภูบาล
บัดนั้นพระสี่เสาร์
จึงมีโองการ
ซึ่งโภชนาหาร
เดือร้อนกระหาย
จักเสวยฉันใด
ยังไม่สบาย
ตกใจขวัญหาย
ถ้อยความอันมี
ทาสีก้มเกล้า
ตามเนื้อคดี
ภูษาใส่สี
ถวายให้โดยจง
สมเด็จพระราชา
แล้วเสด็จทรง
มาทาพระองค์
ไถ่ล้างสาวศรี
ส่วนนางทาสา
สองราพดี
มารยาทดี
เมื่อเสวยอาหาร
สมเด็จพระราชา
ตามจารีตโบราณ
ให้เสี้ยมเทียมสาร
ตามพระกิริยา
เธอมีมารยาท
กษัตริย์มีคลา
เคยแต่ก่อนมา
หลายคนทั้งหลาย

สองนางทูลแก้ว	ครั้นท้าวเสวยแล้ว
จึงยกสำรับ	ข้าจักผันผาย
เคนพระโณมฉาย	กลับคืนมาถวาย
	ให้แก่กัลยา
	นางเล็งแลดู
กิริยาพระภู-	บดินทร์ราชา
เสวยอาหาร	สิ้นไม่แปลกใจกิริยา
เหมือนพระอัยกา	ดุจองค์เดียวกัน
	นางเห็นมารยาท
ว่าเป็นเชื้อชาติ	กษัตริย์ด้วยกัน
ให้ฟูกให้หมอน	พรมเจียมครบครัน
เพดานม่านกัน	ให้แก่พระองค์
	ให้ทั้งพระศรี
ของกินมากมี	ใส่ถาดทองทรง
รูปเทียนชวาลา	ภูษาบรรจง
น้ำอบน้ำสรง	ถ้วนทุกประการ
	แล้วสั่งสาวใช้
สองเจ้าลงไป	เฝ้าพระภูบาล
นวดพันครรภ์บาท	ธิดาขสมภาร
จงเอาเป็นการ	พิทักษ์รักษา
	หยิกหยองลองดู
ยังจะร่วมรู้	จักดูกิริยา
แม่นเป็นเชื้อกษัตริย์	จักไม่นำพา
แม่นคนทะเลิทา	จะลงแลไป
	บัดนั้นสาวศรี
รับพระเสาวนีย์	ลงมาบัดใจ
ครั้นถึงพระบาท	ธิดาขตรัสไป
กลับคืนมาเฝ้า	นนางสาวศรี
	สาวศรีขานไป
พระนุชเสด็จจะให้	มาเฝ้าพันปี
อนุกิจสิ่งใด	รับใส่เกศ
จะทูลคดี	แก่สุทนต์กัลยา
	ในคำราตรี
สองนางทาสี	ตามเทียนชวาลา
แล้วถดเข้าพลัน	นวดพันกายา
ชวนจำนรรจา	แล้วยิ้มเสสรวล

บ่ได้พาที	สมเด็จจูมี
บรรทมนิ่งไป	บ่มีรำจวน
ถึงยามหนึ่งจวน	บ่ได้เสสรวล
	เล่าตรีสมิวาจา
ทั้งสองนารี	ดูราสาวศรี
นวดเพนให้พี	เป็นที่เส่นหา
นอนเสียเถิดรา	ก็ดีหนักหนา
	ให้สำราญใจ
	ถึงสองยามเล่า
สมเด็จพระเจ้า	บรรทมหลับไหล
เคยสั่งชาวที่	สาวศรีชาวใน
ละเมอสั่งไป	ให้นอนตามเวร
	ทาสีแสนแ่ง
มันรู้กระแหน	เป็นกิริยา
บ่เห็นตรัสสั่งเสนา	ซ้ายขวาตามเวร
กิริยาบ่เห็น	ดั่งท้าวพญา
	ถึงยามสามแล้ว
สมเด็จพระแก้ว	บรรทมนิทรา
ระบาววิถี	ระวีหรรษา
ไพเราะหนักหนา	ดุจดั่งเสียงแตร
	ถึงสี่ยามเล่า
พระโพธิสัตว์เจ้า	ตื่นขึ้นเล็งแล
สีหนต์บัวน้อษฐ์	เรื่องโรจน์ผ่นแปร
นัยเนตรเล็งแล	เสวยพระศรี
	แล้วเอาภูษา
ปูลาดวันทา	ยอกรชูลี
สวดมนต์ไหว้พระ	ตบะมากมี
สุดสิ้นราศี	รุ่งขึ้นชัชวาล
	สาวศรีกราบลา
กลับขึ้นคินมา	ทูลแก่เยาวมัลย์
นุกิจอันมี	ถ้วนถี่ทุกประการ
พระจรีตเสียงหวาน	ดุจดั่งพญา
	ข้าบาทเข้าลอง
ตรัสไม่ถูกต้อง	สักกิงเกศา
ละเมอตรัสความ	พระกิจกิริยา
อัศจรรย์หนักหนา	มิใช่คนเข้ญใจ

ตรัสแก่เสนี
เกลือกว่าเป็นเล
กลัวจักช้ำใจ

ยังมีทันใด
ได้แล้วกว่าที่
แม่อย่าสงกา

เจรจาพาที
ทูลแล้วทาสา
เข้าที่ห้องใน

รำพึงถ้วนถึ
จึงไปถึงองค์
อ้ายคนขอทาน

แลดูอาการ
โอบาบก่อนกาล
ให้นางอรไท

แต่ก่อนมาจำ
มั่นว่ามีเลี้ยง
พี่จักขอลา

อาหารนั้นโหด
ความคิดพระบาท
ปิ่นเกล้าภูวดล

รู้กลเทวี
พระแกล้งทำเครียด
อย่าเอามาไว้

ไม่ตรงต่อเจ้า
อย่าหยาบหนักหนา
ว่ากล่าวทั้งนั้น

นางฟุ้งคดี
ก็ยังสงสัย
ไว้วักกับใคร
พรางเรากระมังนา
สาวศรีทูลไป
หึงหวงทาสา
ว่านี่เจ้าอา
จะพรางเจ้าไย
นางตอบคดี
เราจะว่าไร
จึงลาลงไป
นอนเล่นสำราญ
นางนาถเทวี
คิดลองภูบาล
ตรัสลงมืนาน
จงไปให้ไกล
สมเด็จภูบาล
น้ำเนตรหลังไหล
มาตามดลใจ
ซึ่งเครียดหนักหนา
บาปภูได้ทำ
ให้เวทนา
อย่าเลยฉายา
ไปอยู่ตามจน
บ่ได้เสวยโภชน
สำหรับทรพล
ให้นางนาถทำกล
อธยาศัย
สมเด็จภูมี
แยบคายภายใน
ประเทียบให้ไป
เอาไปเสียพลัน
พาข้าชี้เข้า
เราไม่คุ้มัน
โกรธาณกรรจ์
เห็นด้วยเราจรมมา

(ยานี ๑๑)

ทาสีทั้งสองเล่า	ก้มกราบเกล้าแล้วขึ้นมา
กราบพูลตามวาทา	เธอดร้สมาแก่เยาวมาลย์
ข้าแต่อยู่หัวเจ้า	วันนี้ข้าवलลาอาหาร
พระน้อยไม่ต้องพาน	อดยังคำมิได้กิน
กอดมืออยู่ซาบเศร้า	นั่งจุกเจ้าบ่นจิมงำ
เมื่อว่าข้าไดยิน	พระมียู่จะลาไป
แลดูตาช้าน้อย	สองข้าคอยเป็นตักใจ
นั่งบ่นเป็นพิไร	ก็มิดูข้ามะเลือง
ช้าน้อยบ่ออาจลอง	เชิญพระทองเจ้าจงไป
ลองเองจะเกรงใจ	ดูใจเล่นสักรวันวาน
สุทศน์นางเทวี	ฟังทาสีมาพูลสาร
ชะรอยเจ้าจักรการ	นางรำพึงในวิญญา
นางว่าผู้นี้ไสด	ใช้คนโหดเซซังมา
ถ้าเนื้อกษัตรา	พลัดเมืองมาตกเซ็นใจ
ทั้งสองจงเอ็นดู	ถ้ารักกุงลงไป
พูลท้าวภูวไนย	ว่าน้องให้เชิญขึ้นมา
สาวใช้ทั้งสองคน	กระบัดดลก็ลินลา
ครั้นถึงพระราชา	ว่านางน้องผู้แถมจันทร์
ให้มาเชิญท้าวไท	เสด็จขึ้นไปด้วยข้าพลัน
เมื่อนั้นพระทรงธรรม	เธอก็ถามสองทาสี
ดูราสองสาวใช้	จะขึ้นไปผิดท่วงที่
ให้หามาด้วยดี	หรือการกิจเป็นไฉน
เจ้าให้ซึ่งอาหาร	ทุกประการอันชอบใจ
คุณของน้องทราวม้วย	ให้ทานกินทุกเพรางาย
ลูกเมียก็มีใช้	ในจิตใจคิดมุงหมาย
ถ้าตัวพืมีตาย	จะแทนคุณเจ้าสืบไป
ทุกวันรำพึงคิด	เป็นอนิจจนาถใจ
หัวที่ทำปราศรัย	ครั้นมาภายหลังหยาบมา
แม้ว่าเจ้ามิเลียง	ตัวพืเพียงจักขอลา
อาศัยในวัดวา	ที่ขอบกลจะฝากตัว
ให้หาขึ้นไปไย	ด้วยอะไรน่าไคร่หัว
ข้านี้ข้าเจียมตัว	ไปมิได้ผิดท่วงที่
ข้านี้คนเชิญใจ	จุลู่ไปไม่เห็นดี
จงพูลแก่เทวี	เหมือนเราอย่าเเกรงกลัว
สาวใช้กลับคืนมา	พูลกลยาแล้วยิ้มหัว
เจ้าโกรธเป็นพันตัว	แล้วตัดพ้อย่อนมา
พูลว่าพระองค์ใช้	ให้เชิญไปบัดนี้
เจ้าโกรธเจ้ามีมา	ก็บ่นบ่าวจะไป

สุกตน์นางเทวี
 ว่าจริงฤาไหน
 สาวแก่ผู้แสนแง่
 ข้าน้อยบ่คิดถึง
 จะรู้หนักแลเบา
 ไปเถิดอย่ากลัวเกรง
 สุกตน์นางเทวี
 ลินลามาด้วยกัน
 คิดพลางนางอายุใจ
 แกล้งแฝงนางทาสี
 พระเห็นนางอรไท
 ขุนนางช่างให้ทาน
 เจ้าให้เมื่อหัวที
 ภายหลังเล่าฤาหนา
 นางยิ้มแต่ในใจ
 เสือสาดแลฟูกหมอน
 ไม่รู้ว่าเจ้านาย
 จะรับพระอาชญา
 พระตอบบอไร
 แต่ของให้มากมี
 พี่นี้คนซึ้งใจ
 ยังทาสทาสา
 สุกตน์ว่าไปเล่า
 ชั่วดีตามให้ไป
 หุยนาน่าอายุใจ
 แต่ให้กินดีดี
 พระฟังนางตัดพ้อ
 เรียมไม่ได้ฉันทินทา
 เสือกกนี้ใครไม่หลบ
 เสือนี้มีเมืองไหน
 นางฟังพระเย้ยเยาะ
 ให้ทานทั่วบุรี
 ขอทานมาปากกล้า
 รักมิรักก็แล้วไป
 พระเจ้าจักเกียจนัก
 สุดแท้แต่เมตตา
 พระคุณของเจ้าท่าน
 เมินไปได้นิดเดียว

ฟังทาสีก็ตรัสไป
 หรือว่าเล่นกระมังนา
 รู้กระแหนทูลบ่หึง
 แม่นะหัวลงไปเอง
 พระองค์เจ้าบ่เห็นเพลง
 ฟังจะรู้ที่สำคัญ
 ฟังทาสีลูกผายผัน
 ถึงสมเด็จพระภูมิ
 จะเข้าไปแล้วถอยหนี
 นั่งลงไหว้เจ้ากราบกราน
 กล่าวปราศรัยคำอ่อนหวาน
 มาแก่พี่ตันทักหนา
 ของดีดื้อย้อมโอชา
 ให้เสือกกมารองนอน
 ตัดพ้อใครนะภูธร
 หึงมานวงข้าแต่งมา
 คิดว่าชายคนฉันทา
 จะตามโปรดซึ่งเกศี
 เจ้านี้ไซ้กรรมดี
 ถ้วยขามเลี้ยงงามหนักหนา
 มีเมื่อไรเจ้าให้มา
 มิเคยพบพี่ดีใจ
 ขอทานเขาตินินโย
 จะเลือกเอาแต่ที่ดี
 ช่างว่าได้อายุไม่มี
 ควรตินินต่อหน้าตา
 เทียมยิ้มรับตอบคำมา
 ชมท่านนางอรไท
 ทุกพิภพมีเมื่อไร
 เมืองนั้นไซ้เป็นมเหสี
 ยืมหัวร่อแปรผันนี้
 ไม่สบพบเหมือนท้าวไท
 แค้นซ้อนกว่ากูเยี้ยไร
 ไม่อยากทำอย่างนี้หนา
 กลัวน้องรักจักโกรธา
 ข้านี้หนามาคนเดียว
 พันประมาณไม่แลเหลียว
 ทำยาบพยายามให้พ้อาย

สุทัศน์พึงภูวไนย	ไม่ตอบไปเพราะรักชาย
โล้มเล้าเจ้าภิปราย	น้องผิดแล้วอย่าน้อยใจ
น้องรักจักขอโทษ	พระอย่าโกรธคุมภายใน
แรกเห็นเป็นกลใด	ให้น้องตั้งเป็นไมตรี
สี่เสาร์เจ้าฟิงนาง	เป็นท่าทางทุกถ้วนถี้
ถดให้เข้าใกล้พี่	ลูปหน้าหลังเป็นเอ็นดู
บิตนมแล้วชมแก้ม	พักตราแย้มแจ่มจันทู
จูบพลาทางชมชู	เคล้นนมนางอย่างบัวทอง
นางสร้างผลักมือไว้	ชายนีไซร์ทำจงหอง
แลเลี่ยมเทียมนีกบอง	อนิจจาไม่เจียมตน
ขอทานไม่ขอเปล่ากิน	แต่ข้าวทำสาละวน
ยากนักพระจุมพล	วางน้องเสียจักขอลา
ท้าวยุตพระหัตถ์ไว้	จะไปไหนบอกเรียมรา
แม่น้องมีเมตตา	ตามราชหฤทัย
ยุดดอกไม่บังอาจ	นางจอมนาถภูวไนย
ถึงแล้วแก้วบิตไป	ไม่รู้ที่เจรจา
สุทัศน์ทูลภูมิ	ทำฉะนี้ดีฤาณา
ตำหนักและรักษา	น้องมีอยู่รู้เต็มใจ
ยักเฝ้าน้องที่นี้	หน้าสาวศรีดีฤาโดน
รักข้าเชิญขึ้นไป	ตำหนักน้องนะโฉมงาม
พระฟิงนางน้องแก้ว	เห็นจริงแล้วชอบเชิงความ
ใจพีนีวูวาม	เฝ้าน้องผิดอย่าโกรธา
พระจึงปลอกโยนน้อง	เจ้าทั้งสองก็ลินลา
เดินตามกันขึ้นมา	ถึงตำหนักดังใจจง
นางแต่งพระภูษา	อันรจนาให้ท้าวทรง
น้ำอบตลบองค์	ประดับด้วยสร้อยสังวาล

(สุรางคนางค์)

เทียนส่องต้องตาม	ดึกตื่นถึงสองยาม
พระสี่เสาร์ราช	รุ่งเรืองรัศมี
โลมแก่นารี	สมพาสยินดี
	ด้วยความเสนาหา
	มาแขกแรกรัก
นุชไม่ท่ายหัก	ชักชวนเจรจา
ฤาเห็นว่าพี่	สัจจรขอนแก่น
เป็นคนทะเลหา	ยากแค้นเชยใจ
	สุทัศน์กัลยา
ตอบคำราชา	ตามกิจว่าไป
น้องจักตอบแทน	จะแค้นหฤทัย
จรีตหาไม่	ชวนชายเจรจา

ให้รู้พระนาม	น้องจักขอถาม
เสด็จอยู่แวนแคว้น	สมเด็จพระยา
จึงสัจจมา	ด้าวแดนไธนา
	ดุจคนเชื้อใจ
	พระตอบเสาวนีย์
ชื่อเสียงพื้	มามีเมื่อไร
คนเที่ยวขทาน	บ้านเมืองใดใด
เยาะเย้ยไยไพบ	พี่เล่นกระมังนา
	เป็นคนทะเลทก
เก็บกินเสมือนนก	คำเข้าอิตตา
ผ่าน่งสองผืน	มีบ้างถานา
ป่วยการเจรจา	ใครจักเชื้อใจ
	นางฟังชงคา
ยัมแย้มเจรจา	ช่างมาแก้ไข
สลัดตัดพ้อ	ย่นย่อนางไท
เอ็งไม่เชื่อใจ	ช่างเขานะพระองค์
	แต่น้องนี้เชื่อ
ทราบแล้วว่าเนื้อ	จงโปรดเกศา
น้องคิดบิดไป	ตกไม่เมตตา
จักลั่นวิญญา	ให้ม้วยบรรลัย
	พระฟังน้องรัก
อย่าบิดพลิ้วนัก	จะน้อยพระทัย
พระนามพื้	สี่เสาร์ภูวไนย
ครองกรุงภพไตร	อนันต์ละราชพารา
	เสาร์เข้าทับลักษณ์
โหรว่าร้ายนัก	พี่ไม่มุสา
ระหกระเหิน	ยับเยินหนักหนา
พระนุชออกมา	อยู่นี้เพื่อใด
	นางจึงทูลเล่า
เดิมข้าพทุธิเจ้า	โหราทูลไข
ว่าชะตาข้าชั่ว	ได้ผิวเชื้อใจ
บิดาพุมไฟ	ขับเสียพระอา
	ชนนี้ขอได้
ปลุกตำหนักให้	นอกกรุงพารา
พานพบประสบ	บุญแล้วพระอา
ดุจหนึ่งชะตา	โหรมาทูลไข

ไพเราะมีศรี	พระฟังเสาวนีย์
ลูปหลังรูปหน้า	ชมชื่นรื่นใจ
บุญแล้วจึงได้	เมื่อย่าอาลัย
	พบกันสอง
	พระนุชจงคิด
สิ่งใดจงสนิท	เอ็นดูเรียมรา
พันเคราะห์เมื่อไหร่	คีนไปพารา
จะเสกกล้วยาฟ	เป็นพระมเหสี
	นางจึงทูลฉลอง
สุดแต่จะโปรดน้อง	พระทองพันปี
จะคิดสิ่งไร	ยกใส่เกศ
ตัวข้าพเจ้านี้	ขอเป็นบริจาค
	จะคิดเป็นไฉน
ตามแต่พระทัย	ปิ่นเกล้ากษัตรา
ข้าพระผู้น้อย	จะฟังราชา
ตามแต่บัญชา	ของพระภูวไนย
	ครั้นสมพาสแล้ว
เสด็จเหนือแท่นแก้ว	ตรัสถามนางไป
แรกเรียมเสด็จมา	ข้าคนเชื้อใจ
นุชจะเห็นเป็นไฉน	เจ้าจึงเมตตา
	ผิดวงศ์พระกษัตริย์
ผิดที่จะรัก	หลาณักน้องอา
สนเท่ห์แลนี้	จึงมีวาจา
เรียมคิดสงกา	นะแก้วมารศรี
	นางจึงทูลว่า
เดิมข้าพทุธิเจ้า	เห็นพระพันปี
กุศลผลให้	หฤทัยยินดี
ยังผิดยังมี	เสน่หาในใจ
	น้องน้อยรู้จัก
องค์ทรงนวลลักษณ์	เป็นปิ่นภพไตร
แก่งออกแจกทาน	คิดอ่านในใจ
เพื่อจักให้ไท่	ท้าวเห็นน้องอา
	พระฟังนางทูล
เสน่หามาพูน	ปริ่มจะขาดวิญญา
จูบแล้วจูบเล่า	ว่าเจ้าพี่อา
บุญเราสองรา	จึงมาพบกัน

แต่พลบค่ำมา	ชมแก้วกัลยา
สามยามสืบท่ม	กราบเท้าไก่อ้น
ค่อยไถ่ถามกัน	ออกลุ่มเป็นคว้น
	กระซิบเจรจา
จะไถ่ลั้ร่งแล้ว	ไก่อ้นแจ้วแจ้ว
จะคิดเป็นไฉน	นะแก้วพื่อ
แม่นรู้จักมา	กลัวภัยบิดา
	กุมเอาพี่มา
	นางจึงทูลฉลอง
ตกหน้างานน้อง	พระอย่าตกใจ
ชมพลาฟพลอดพลาฟ	จนสว่างแจ้งใส
เสด็จจากห้องใน	ยังแท่นรจนา
	ถวายสืพระพนธ์
บัวนโษษฐ์จุมพล	ขับพระพักตรา
นางสั่งสาวศรี	บัดนี้อ่าคลา
แต่งเครื่องโกชนา	ถวายปิ่นภพไตร
	สาวศรีแต่งเครื่อง
รจนาเร่งเรื่อง	ถวายแก้เท้าไท
มันค่อนมันควัก	แสนงอนเหลือใจ
เมื่อยังมีได้	เรียกนางทาสา
	ครั้นว่าได้กัน
ทำตาเมียงมัน	ไม่มีใครเจรจา
ซุบซิบว่ากัน	แล้วผันออกมา
เราทั้งสองรา	จะคิดเป็นไฉน
	รู้แล้วมิว่า
เห็นราชอาชญา	จะพ้นเมื่อไร
เพื่อนกันว่าชอบ	จะลอบเข้าไป
ทูลมารดาไท	ให้รู้คดี
	คิดแล้วลอบมา
ถึงองค์ราชา	ทูลพระมเหสี
พระลูกได้คู่	ร่วมรู้เทวี
แต่กาลคืบนี้	จะทราบพระทัย
	ชายมาขอทาน
รูปร่างสะคาญ	น้องพึงพอใจ
ลอบลงไปหา	รับมาไว้ใน
เข้ามาห้ามไว้	น้องโกรธโกธา

(ฉบับ ๑๖)

บัดนั้นสมเด็จพระมาตา	ฟังทาสีว่า
ธิดาเจ้ามามีคู่ครอง	
โศกศัลย์กันแสงเศร้าหมอง	บาบใดให้จอง
มาเป็นดังนี้ก็มีกรรม	
เวรใดอรทัยได้ฟัง	แต่ก่อนโน้นกรรม
มาจำให้ตาลดลใจ	
ลูกท้าวด้าวแดนกรุงไกร	มิชอบพระทัย
มาได้ซึ่งผัวทรพล	
อายแก่ไพร่ฟ้าสามน	ลูกรักกับตน
เสียแรงแม่เลี้ยงเจ้ามา	
รักลูกปองปลุกฉายา	ท้าวไทได้มา
เงินทองแม่จอมปองปูน	
นางมาโศกาอาดูร	เนตรนองฟองฟูม
ไหลลงคือท่อธารา	
กินนุวัตรตรัสรู้ข่าวมา	ว่าราชธิดา
นางเมืองแม่ได้สามี	
โกรธยิ่งกว่าอัคคี	นัยเนตรสองศรี
อัคคีไม่เทียมท้าวไท	
นางซังบังอาจเหลือใจ	มันไม่เกรงใจ
แต่ชายจึงมาหยาบหยาม	
อกเอ๋ยอายแก่เสนา	พาชายใจกล้า
ชอบมาดัดเศียรไว้กลางสนาม	
ด่าพลางทางคลุกคำราม	ชายชั่วสารทรม
เดิมทีมันมาแต่ไหน	
ต่ำต้อยง่อยเปลี้ยหรือไร	รูปร่างอย่างใคร
ทูลไปให้รู้คดี	
สาวใช้ทูลไทภูมิ	หน่อไทธิดี
ประดุจแก้วแกมทอง	
โฉมเนติงามเลิศล้ำยอง	อรไททั้งสอง
คือเทพแก่งสรรมา	
ยังไม่ได้ทราบเกศา	ว่าอยู่พารา
พิภพใดทรงธรรม์	
โองการตรัสไปด้วยพลัน	มันไม่เป็นกัน
เอาเท็จมาทูลมูสา	
กู่จะแหกแหวะปากออกมา	เมื่อนั้นทาสา
ตกใจประพรั้นขวัญหนี	
นบบาทอิราซจรี	ครั้งถึงมารศรี
ก็ทูลคดีด้วยพลัน	

ว่าพระผ่านเกล้าไอศวรรย์	กริ้วโกรธกรรจ์
จะแหะปากข้านะพันปี	
บัดนั้นพระราชเทวี	เอาใจมาสี
ว่าแม่อย่าได้ตกใจ	
ตัวกูทั้งคู่จะไป	ตายต่างสาวใช้
สุเอ้อย่าได้ปารมณ	
สองราชสังวาสเชยชม	ปรีดาภิรมย์
บ่ออาจจะคล้ายกัน	
แต่คำจนเท่าไก่อ้น	แต่รุ่งพรั่งพลัน
กราบเท่าก็เข้าสนธยา	
มิได้กลัวภัยปีศา	อยู่จำเนียรมา
มิช้าเจ้ามีครรรค์	
ครั้งถ้วนทศมาศด้วยพลัน	ประสูติจอมขวัญ
เป็นชายก็ทนโสภ	
โฉมเฉิดล้าเลิศเสนาหา	เหมือนพระอัยกา
ธีรราชเจ้าภูวดล	
สาวใช้ลอบไปสองคน	ทูลป็นภูวดล
ว่านางประสูติพระนัดดา	
รูปร่างอย่างว่าเทวา	เหมือนพระอัยกา
เป็นชายงามยิ่งผู้คน	
กินนุวัตรตรัสรู้สนธิ	ว่านางนิมล
ประสูติซึ่งลูกชาย	
โกรธาโทสาค่อยคลาย	เสนาหาหลานชาย
ก็สั่งแก่หมู่เสนา	
เร่งแต่งรถรัตน์อาชา	รับพระนัดดา
เข้ามาบัดนี้จึงพลัน	
อำมาตย์รับราชผายผัน	จัดแจงแต่งกัน
ก็ไปถึงนางฉายา	
ทูลนางว่าราชอัยกา	ใช้ข้าให้มา
รับพระโอรสเข้าไป	
เสาวนียมีตอบทันใด	รับเข้าไปไย
ให้ท้าวเธออายหน้าตา	
ข้าไม่ให้ไปด้วยเสนาหา	ตรัสจักโกรธา
ว่าข้ามิมาเกรงขาม	
เสนาว่าเชิงชอบความ	รับพระโณมงาม
ขึ้นรถกระบัตคลาไคล	
ช้างม้าโยธาล้อมไป	ถึงวังท้าวไท
อุ้มขึ้นไปถวายอัยกา	

กีนุวัตรตรัสรักนักหนา	เขยชมนัดดา
เป็นพิศวาสชาดใจ	
ใครรับแม่เจ้ามาให้	คิดอายแก่ใจ
อำมาตย์หมู่ขุนมนตรี	
เพรามาได้ผู้บัดสี	ตาไม่ไยดี
แล้วเจ้าย่าน้อยพระทัย	
จุมพลพระเจ้าเสด็จไป	แต่งอ่างทองให้
ทั้งผ้าและผ่อนแพรพรรณ	
นางนมพี่เลี้ยงเรียงรัน	ให้แก่หลานขวัญ
กันขิงน้อยน้อยพิงชม	
แล้วท้าวเธอส่งนางนม	พี่เลี้ยงทราชม
ฟังดูศุคคอยพิศนั้น	
จักฆ่าชายเสียด้วยพลัน	จึงรับหลานขวัญ
แม่ลูกทั้งเข้ามา	
นางนมก้มเกล้าเกศา	ถวายบังคมลา
เอาพระกุมารออกไป	

(ยานี ๑๑)

เมื่อนั้นจึงนางนม	ขึ้นชมหลานพระจอมไตร
ทั้งนั้นมันพร้อมใจ	เลี้ยงพระราชนัดดา
ป้อนข้าวแล้วอาบน้ำ	ไม่ให้คลายสามเวลา
อ่างทองรองนัดดา	ทาเครื่องต้นให้เสวยนม
พี่เลี้ยงอุ้มใส่เปล	แล้วจึงเฝ้าเจ้าทราชม
อย่าให้เป็นอารมณ์	บรรทมเกิดทูนหัว
น้องอย่ากันแสงให้	คราญถึงใครเป็นพันตัว
อรไทไม่เกรงกลัว	เสื่อสากร้ายที่ไนไพร
ตรัสลับเข้าจะกล่อม	นวลละม่อมแม่จะไกว
เอชาไม่หลับไหล	ร้องว่าไรหลากหนักหนา
ร้องให้ไม่กลัวนก	บินผ่นผกในเวหา
เข้าแทรกแถกถามา	เอาขวัญเจ้าอย่ารำไร
กล่อมไปมิได้นาน	พระกุมารเจ้าหลับไป
ทั้งนั้นมันพร้อมใจ	คอยเอาโทษพระราชา
มันคอยมาช้านาน	ไม่เห็นโทษเท่าเกศา
มันรู้กันมานาน	เราอย่าด่ากันหยามหยาบ
เห็นว่ามันจะโกรธ	จะได้โทษไปทูลความ
ซันักจักต้องถาม	ว่าตัวเราเข้าด้วยมัน
ต่างคนต่างว่าชอบ	คอยลักลอบด่าเปรียบมัน
มันด่าว่ามึงมัน	อีข้าหน้าไม่อาย
ชี้ข้าพาร้อยเมือง	อีตาเหลือองไม่เจ็บอาย
พลอยกินสิ้นเปล่าตาย	พาลมั่งง่ายไม่อายใจ

ชัดเซมาแต่ตัว
 มึงช่างมาแต่ไหน
 เมื่อนั้นพระสี่เสาร์
 ยอมเอาตัวหนีมัน
 พระพร้ารำพึงคิด
 เพียงหนึ่งอีทาสา
 ขึ้นไปบนแท่นแก้ว
 ภูษาคลุมหัวปล้น
 สุกษณะเทวี
 ก้มเกล้าเจ้าเข้ามา
 ใครว่าสิ่งอันใด
 ถาคำนี้ไปถึงเมือง
 น้อยรักเป็นพิศวาส
 ตรัสไปให้รู้รา
 พระตอบนางเทวี
 หากมีที่น้อยใจ
 ผู้คนมันดูถูก
 ค่าเปรียบเป็นคนเสีย
 พระหัตถ์ตรัสลูบเกล้า
 บุญเราเคยสร้างมา
 นางฟังคำภูเบศวร
 ปิ่นเกล้าเจ้าน้อยใจ
 ตัวใครจึงเปรียบเทียบ
 ถ้าทำมิดีรสมา
 แม่ลูกก็ไม่คิด
 ยาพิษกลืนเข้าไป
 พระฟังนางโฉมตรู
 เผยโอษฐ์จ้านรจา
 ทาสีมันค่าเปรียบ
 คดีถี่ถ้วนไป
 จะอยู่ด้วยสืบไป
 แม้พี่นี้อาลัย
 นางฟังพระภูวไนย
 พระองค์จึงปรานี
 ไม่เห็นแก่ยอดสร้อย
 ควรฤาจะปลดปลง
 มันจักว่าให้เล่า
 ฟังข่าวอย่าเจรจา

มาร้องห้วยอยู่กระไร
 พาหิวเดียวไม่กลัวมัน
 ฟังมันเล่าก็ผ่อนผัน
 ไม่ตอบถ้อยคำทาสา
 โอ้อนิจแก้ตัวอา
 ยังคำทอภูษากรรจ์
 บรรทมแล้วยิ่งโศกศัลย์
 นอนนิ่งไปไม่เจรจา
 เห็นภูมิผิดกิริยา
 ทูลถามทำปิ่นจอมเมือง
 จงตรัสไปด้วยแค้นเคือง
 ฤาโกรธน้องสิ่งใดนา
 พอพลั้งพลาดจงเมตตา
 หนึ่งอย่าเข้าไปสงสัย
 พี่ชายนี้โกรธเจ้าโย
 กรรมเวรแล้วก็นิ่งเสีย
 เพราะรักลูกเอ็นดูเมีย
 เจ็บใจนักพี่ขอลา
 ค่อยอยู่เจ้าพี่จักลา
 เท่านั้นแล้วอย่าน้อยใจ
 พระนัยเนตรคือน้ำไหล
 ใครว่าไรบอกเมียรา
 ค่าว่าเปรียบจึงโกรธา
 นิ่งเสียแล้วจะหนีไป
 รักชีวิตเท่าของโย
 ให้พ้นความเขานินทา
 คิดเอ็นดูเจ้าหนักหนา
 ชลเนตรท้าวเธอไหล
 กระทบเทียบพี่พันใจ
 เล่าแก่น้องเป็นทุกอัน
 อัจฉไรซึ่งปากมัน
 คิดคุณน้องมิหน่ายหนี
 กอดบาทให้ทูลเกศ
 ชีวิตน้องให้คั่นคง
 เห็นลูกน้อยของพระองค์
 ชีพเจ้าจากบิดา
 ได้โปรดเกล้าอย่านำพา
 คุใจใส่พระพันปี

พระฟังคำน้องน้อย	อย่าละห้อยเศร้าหมองศรี
อนิจจาน่าปรานี	จะจากเจ้าอย่างไรนา
พิศดูพระลูกน้อย	ยิ่งละห้อยฟายน้ำตา
อมู่บ้านเมืองเรารา	มันยังนี้จะบรรลีย์
มันว่าพ่อหนักเบา	พ่อรักเจ้าเป็นพันใจ
จำเดิมแต่นั้นไป	พระมัยย์สัสเป็นหนักหนา
บัดนั้นหมู่สาวใช้	เจ้ามิได้สะรีกัน
จะเอาพระจอมธรรม์	ไปทอดไว้กลางดินคม
มันคิดกันมันแล้ว	สาวใช้แล้วพระทรมชม
วางไว้กลางดินคม	นีกอยากนมพระมารดา
ข้าวปลามันไม่ป้อน	พระเนื้ออ่อนเหล้าสงสาร
ร้องให้ไปหึ่งนาน	ไม่นำพาเจ้าบ้างเลย
บัดนั้นพระสี่เสาร์	แลเห็นเจ้าลูกทรมชย
ร้องให้อยู่วายเวย	กลิ้งเกลืออยู่ที่ดินคม
เธอจึงไปอุ้มเอา	พระองค์เจ้าลูกทรมชม
ป้อนข้าวและอาบน้ำ	ให้เย็นฉ่ำด้วยใจพลัน
กุมารทรมคณอง	เล่นอ่างทองน้ำเป็นควัน
ชมชื่นเหตุหรรษ	น้ำเซ็นชานต้องบิดา
บัดนั้นหมู่สาวใช้	มันว่าไอ้อหังการ
อ่างทองของเจ้าฟ้า	ร้องพระหลานเจ้าจอมไตร
ไม่กลัวเกรงอาญา	อหังการทะนงใจ
จะนั่งอยู่กระไร	จำจะทูลตามโองการ
คิดแล้วอุ้มเข้าไป	ถึงวังในทูลภูบาล
ขายนันมันห้าวหาญ	อาบอ่างทองร่วมกุมาร
สมเด็จพระนริศ	ได้ฟังอรรถคือไพกาฬ
ตรัสสั่งแก้ทหาร	เร่งไปผูกไธจัญไร
สู่จาทั้งไซ้ตรวน	จงถืถ้วนอย่าปราศรัย
สับฟันเพียงบรรลีย์	โดยตีให้โดยสาครรจ
สู่ทำอย่าปราศรัย	อย่าเกรงใจลูกเมียมัน
เข้ารับโองการพลัน	เอาใส่ตรูไว้โดยหมาย
สุทศน์น้ำตาตก	นางตีกเพียงปางตาย
นัยเนตรบ่ได้วาย	ให้รำรักพระราชา
ฉวยอุ้มพระลูกแก้ว	ขวางนางแล้ววิ่งตามมา
ขวัญเข้าเจ้าเมียอา	พ่อจะเป็นประการใด
เห็นเขาเอาพระองค์	จำมันคงใสตรูใน
นวลนางวางเข้าไป	กราบทูลไท้ผู้บิดา
พระจงมาโปรดโปรณ	พระเจ้าหลานท้าวด้วยรา
ลูกร้ายอายหน้าตา	โปรดหลานยาเนื้อท้าวไท

วางลูกลงกับบาท
 บิดาจะมาให้
 บัดนั้นพระมารดา
 โลมลูบจูบทั่วกาย
 ไปทูลก่อนเถิดนะเจ้า
 ภายหลังแม่จึงมา
 เจ้าเอาพระน้อยนาถ
 ให้ท้าวเธออ่อนใจ
 นางรับเอาลูกแก้ว
 วางแทบบาทพระบิดา
 ก้มเศศเจ้ากราบทูล
 ผัวข้าผิดสิ่งใดนี้
 สมเด็จพระอินทร์
 ทูณไว้เหนือเศศ
 แลเห็นพระบิดา
 นางทูลสักร้อยที่

มารดาราชอย่าตืดใจ
 ผัวลูกถึงซึ่งความตาย
 กล่าวน้ำตาอุ้มหลานชาย
 ย่าจะทำให้ฉันใดนา
 แม้นผ่านเกล้ามีเมตตา
 ช่วยขอโทษอย่าร้อนใจ
 วางกับบาทปิ่นภพไตร
 ยืนพระหลานให้ฉายา
 ขวางอกแล้ววิ่งขึ้นมา
 นี่เนื้อใครนาพันปี
 นเรนสูรย์โปรดปราณี
 จึงให้ลงพระอาชญา
 ยืนพระหัตถ์อุ้มนัดดา
 ตารักเจ้าแสนเทวี
 ไม่ดูหน้าเพื่อนพ้องตรี
 ท้าวนี้ไปไม่เจรจา

(พิลาป)

โปรดข้าพุทธิเจ้า
 มั่นคดียุข
 ทรงพระโกรธา
 กิจซึ่งเนื้อความ
 เกาะผิวลูกมา
 ไม่ได้ถามเจียว
 เห็นแต่มั่งมี
 ไม่กลัวบาปกรรม
 บ่ได้คิดความ
 ฟันเสียหรือไม่
 เงินทองข้าไท
 ดังฤาจะมี
 บ่มีโทษ
 ควรพระบิดา
 สั่งให้จำจง

นางทูลว่าเล่า
 เกิดหน้าบิดา
 ฟังคนมันว่า
 ฟังแต่ข้างเดียว
 มิได้ไถถาม
 จริงเท็จเห็นเจียว
 จะฆ่าบัดเดียว
 ชอบถ้อยเชิงความ
 ฤาพระพันปี
 สมบัติมากขาม
 มาทำหยาบหยาม
 อันร้ายกับดี
 ลูกน้อยจะโทษใคร
 ทั้งหมายพันปี
 ข้าไม่ไยดี
 ลูกผิวสืบไป
 เอ็นดูผิวข้า
 สักเท่าไยของ
 โกรธาขุนหมอง
 แล้วจักฆ่าฟัน

ข้าจักตายด้วย
พ่อลูกทั้งสาม
หลับตาสวรรค์

ตรัสให้รู้โทษ
จะอุ้มลูกเต้า
ย่นองคฺลงมา

ไซ้เนื้ออยู่หัว
ลูกอ่อนขอโทษ
วันนี้่น่าที่

เห็นนางอยู่ช้า
เห็นลูกร้องไห้
บังคมฝ่าขวัญ

ถ้อยคำเจ้าว่า
เพราะว่าลูกผิว
ชลเนตรบว้าย

ทรงพระกรุณา
แม่เจ้ายอมเชื่อ ๆ
พาวนั้นโคจร

จะเอาแต่เมีย
มันรักใคร่กัน
อย่าเอาใจใส่

จาริตไม่มี
ผิดทีหนึ่งด่า
สามคราขับมัน

จะฆ่ามาได้
แม่นแต่ไอนั้น
ข้ามาอาลัย

แม่นผิวข้าม้วย
มอดม้วยอาลัย
จักตายด้วยกัน
ให้พินินทา
จักโปรดมิโปรด

บ่จำนรรจา
ข้าเจ้าไยนา
เถิดนาพินปี
พ่อซังแม่ซัว

ชมเชยเสียที
จะโปรดไม่มี
จะตายด้วยกัน

สุทวิวัฒน์มารดา
ขึ้นมาด้วยกัน
หฤทัยกระสัน
ชลเนตรบว้าย

เห็นลูกโคกกา
อกคว่ำขวัญหาย
นางกลัวจะตาย
ทูลแก่บิดร
ขอพระผ่านฟ้า

นัดดาบังอร
น่านเนื้อภูธร
จะนับมันไย
จักฆ่าผิวเสีย

ยกให้อื่นไกล
ช่างมันเป็นไร
คนชั่วไม่ดี
จะฆ่าจะตี

แต่กาลก่อนพลัน
สองคราลงทัณฑ์
จากกรุงภพไตร
พึงผิดทีนี้

ควรโทษฤาไฉน
ช่างมันเป็นไร
แต่พระนัดดา

เจ้าไม่รู้ถ้อย
ซึ่งแม่รักลูก
แม่นมีเมตตา

ฟังอัครชายา
รำพึงทุกวัน
พี่แก่งให้หลง

ใครอื่นจะขอ
มันทำชั่วช้า
เจ้าเห็นว่าดี

เจ้าไม่คิดบ้าง
ลูกท้าวพญา
คบไอ้จัญไร

รูปร่างสะคราญ
หาไม่ไม่วั
รอดเพราะนัตตา

เร่งเร็วออกไป
เข้ามาจะถาม
พาชายคนนี้

ถอดซื้อถอดคา
พระเสด็จขึ้นนั่ง
สี่เสาร์ภูวนาย

แลเห็นกษัตริย์
บ่ได้นบนอบ
ทรงพระโกรธา

ว่าชายนันโหด
มึงมาแต่ไหน
มาทำหยาบหยาบ

กำพริ้นแต่บ่อย
คติเตียงสา
ไม่ถูกตำรา
ข้าทั้งสามองค์
กินนุวัตรราชา
ค่อยคลายโกรธลง
ตามพระจำนง
หวังจะรู้ร้ายดี
เจ้าหากมาขอ
ข้าละก็ไม่มี
อายหน้าแสนทวิ
ชอบแล้วฤาไฉน
สิ้นที่สิ้นทาง
ทำอำเภोज
นี่มาคบไย
มันคนทะเลิกา
คิดแต่พระหลาน
เหมือนพระอัยกา
ขัดใจหนักหนา
จงโปรดปรานี
จึงใช้แวงใน
พาไอ้บัดสี
เนื้อความอันมี
มันมาแต่ไหน
นายแวงออกมา
พาไปบัดใจ
ที่ห้องโรงไชย
บ่ไหว้พ่อตา
ท้าวกินนุวัตร
ทำอหังการ
ชอบพระอาชญา
คือไฟลูกลาม
ท้าวทรงพระโกรธ
คนนี้มีงาม
บ่ได้เกรงขาม
ตัวมึงจะตาย

ทูลตามลำเนา	เมื่อนั้นสี่เสาร์
ข้าแต่ท้าวไท	คติภิปราย
ตั้งถาคนตาย	อย่าได้มุ่งหมาย
	จะไหว้ราชา
	ตัวข้านี้ไสย
เป็นคนนักโทษ	จะสิ้นชีวา
บ่ควรบังคม	สมเด็จราชา
ไม่ควรแต่ข้า	นักโทษทั้งหลาย
	ท้าวไทธิบดี
ผู้ผ่านธรณี	ตรัสอย่ามุ่งหมาย
จะให้นักโทษ	มิโปรดถึงตาย
ก้มเกล้ากราบถวาย	บังคมภูมิ
	นักโทษทั้งหลาย
อันโทษถึงตาย	บ่ควรดุษฎี
ยอกรประนม	บังคมภูมิ
บ่ได้เป็นศรี	แก่เจ้าสกล
	ควรแต่เสนา
มนตร์ไพร่ฟ้า	พญาสกล
เมืองขึ้นเมืองออก	แก่เจ้ามจุมพล
บังคมภูวดล	จะเป็นศักดิ์ศรี
	ไข่ข้าถือตัว
บ่ไหว้อยู่หัว	ท่านไต่บัด
เพราะข้ามาเห็น	บ่เป็นศักดิ์ศรี
แก่นิรบดี	ผู้ผ่านพารา
	กินนุวัตรไดยิน
คำพระภูมินทร์	รำพึงจินดา
นักโทษคนนี้	คิดดีหนักหนา
ถ้อยคำเจรจา	หลายคนทั้งหลาย
	กูเล็งแลดู
รูปร่างพระผู้	สีสน์พรรณราย
ผิตรูบยาจก	พิภพทั้งหลาย
ดังภูคุดหมาย	ไข่คนฉันทา
	โฉมงามจรัส
เจ้าศรีครูธรรม์	จึงร่วมสงสาร
รักสิ้นสุดสวาท	เยวราชบ่ปาน
ชะรอยสมภาร	สร้างมาด้วยกัน

ตรัสสั่งลงมา	กินนุวัตรราชา
ดูรานักโทษ	บัดเดียวด้วยพลัน
รู้หลักนักโทษ	คนโหดกรรจ์
	ถ้อยคำเจรจา
	ดังถาบังอาจ
บ่มีมารยาท	ทำอหังการ
มาร่วมอ่างทอง	ของพระนัสดา
ควรถามึงมา	ทำขอบถาโฉน
	บัดนั้นพระบาท
พระสี่เสาร์ราช	จึงฉลองทันใจ
ข้าไม่ยุ่งหยาบ	อาบน้ำร่วมใจ
อ่างทองท้าวไท	หลานพระนะหัว
	ทุกวันนี้
ข้าน้อยยอมมา	ยำเียงเกรงกลัว
เดินเหินระวัง	ลูกนั่งถ่อมตัว
หลานพระนะหัว	ทูลเกล้าเกศา
	แม้ว่าจะจูบ
เซยชมโลมลูบ	แต่เอาจมา
เท่าถึงพระบาท	ของพระนัสดา
ตัวคนทะเลหา	กลัวบุญภูมิ
	วันนี้กุมาร
สมเด็จพระหลาน	ปิ่นเกล้าธณี
พี่เลี้ยงนางนม	บ่ชมอุ้มศรี
วางกับธณี	กลิ้งเกลือกกลางตม
	บ่ได้นำพา
ป้อนข้าวอาบน้ำ	ให้เจ้าเสวยนม
ข้าพระพักฟูม	อุ้มขึ้นจากตม
ลงอ่างทองชม	อ่างแก้วด้วยดี
	หน่อพระอยู่หัว
ชื่นชมพันตัว	ในอ่างทองศรี
เจ้าตี่น้ำเล่น	กระเด็นมากมี
ชื่นชมระรี	ตี่น้ำไปมา
	น้ำในอ่างทอง
ชานเซ็นมาต้อง	ข้าทั่วกายา
มันมาเท็จใส่	ให้พระโอรธา
ทูลตามสัจจา	เที่ยงแท้โทษทัณฑ์

เป็นสัตย์เที่ยงแท้
ไม่ได้ผิดจริง
ถ้าจริงดั่งนั้น
คอยฟังบิดา

บ่ร้างจะเห็นหน้า
พ่อลูกแม่ลูก
ขอลาท้าวไท

ผู้บังเกิดเกล้า
บ่ได้เห็นคุณ
จะม้วยมรณา

ตัวเราเกิดมา
มีแม่มีเฒ่า
แม่จ้กร้อนรน

เสียแรงเกิดมา
มีดั่งฟาววันนี้
ทั้งสามอรไท

ฟังมาแรกรัก
จะพลอยตายด้วยกัน
กรรมเราสองรา

ก็ปีก็วัน
ท่านจ้กฆ่าเสีย
ด้วยอธยาศัย

มีโองการตรัส
สาวใช้เบ็ดเสร็จ
คดียุบล

ตรัสถามไปเล่า
เอาเท็จทูลไข
เจ้าอย่าโศกศัลย์

ความเท่านี้แหละ

ข้าไม่เสกสรร

สักสิ่งสักอัน

ขอรับอาญา

ตรัสเป็นไฉน

โอ้แต่นี้มา

สมเด็จจอมไตร

จะม้วยบรรลัย์

บิดามารดา

โอ้พระแม่เจ้า

เลี้ยงดูลูกมา

ใจบุญลูกอา

สิ้นทั้งสามคน

โอ้อนิจจา

บ่ได้เป็นผล

กรรมเราวายชนม์

จะเห็นหน้าใคร

กรรมเราแลนา

บ่ได้เท่าใด

กรรมน่าที่ประลัย์

พร้อมกันยามเดียว

เอ็นดูจอมจักร

ด้วยข้าบริจาค

ในวันนี้นา

จะเป็นไฉน

เราอยู่ด้วยกัน

จะม้วยบรรลัย์

ผิวเมียตายไป

สิ้นทั้งสามคน

สมเด็จกินนุวัตร

ว่าแก้วกับตน

ทูลเท็จอนุสนธิ

มุสาอาทนต์

ไม่เอาโทษเจ้า

แก่ชวากำนัล

เก็บใส่ทุกอัน

เลยนาทราเมชย

นวนางสาวศรี
ต่างคนต่างรับ
เพื่อจกใครได้

มันเท็จแล้วเล่า
เอาพริ้วปาก
ยอมเคยเจรจา

ประหม่าบ้าบิ่น
เข้ากอดเอาบาท
โปรดเกล้าทั้งนี้

ยามวันนั้นไซ้
ด่าเปรียบเทียบกัน
พระผู้ไฉนฉาย

ผิดแล้วแม่เจ้า
พระคุณแม่ตาย
มิขอลูกไหว

จะผูกเวร
ทูลขอบิดา
มิโปรดเกศ

เจ้าขอพ่อให้
พ่อจึงจะให้
สั่งมนตรีพลัน

ชายมาแต่ไหน
ลูกหลานมนตรี
ถาคณฑะลิทา

ชั่วดีจึงบอก
ลอบมาทำชั่ว
รอดเพราะลูกชาย

บัดนั้นมนตรี
มะมีอิงไป
เอาเครื่องนางไท
รางวัลราชา
ครั้นเห็นสองเจ้า
เร่งเร้าเสนา
กลากลิ้นออกมา
ใส่โทษมิดี
สาวใช้ได้ยิน
หน้าขาวคือผี
นางนาถเทวี
ให้พ้นความตาย
สุทัศน์ว่าไป
ไม่ได้มุ่งหมาย
ทุกวันบ่วาย
จะคิดเป็นไฉน
นางจึงก้มเกล้า
จงดโทษภัย
อย่ามาตัดใจ
จะม้วยเป็นผี
นางคิดอนิจจา
บาปกรรมจะมี
ว่าอย่าฆ่าดี
จะเป็นเวร
กินนุวัตรตรัสไป
นี่ลูกจอมขวัญ
ไว้ชีพของมัน
ปล่อยมันเถิดรา
แล้วตรัสถามไป
ไม่รู้พงศา
ถาท้าวพญา
เร่งว่าอย่าอาย
ชาวในฐานอก
ให้รู้เงื่อนลาย
กุพลอยได้อาย
โทษถึงบรรลัย

มีใครจะว่า	พระฟังซงคา
สมเด็จพระเสาร์	น้อยในพระทัย
ทูลฉลองขึ้นไป	กล่าวน้ำตาไหล
	เรานี้พญา
	ครองกรุงไอศวรรย์
ในบุรีนั้น	นครมหา
เราได้เป็นใหญ่	ทุกไชยเสมา
พระนามฉายา	ชื่อว่าสี่เสาร์

(เยสันตา)

ถอยองค์ลงจากแท่นทองพราย	กรรมลเธอคิดหมาย
กลัวซึ่งความตายบังคมไท	
ข้าพระขอโทษเจ้าปิ่นภพไตร	ข้าพระองค์ขอภัย
ตรัสอย่าพุ่มไฟโปรดเกศา	
พระสี่เสาร์มีโองการภาษ	ว่าเราไม่ถือโทษา
แก่พระราชาอย่าตกใจ	
เป็นกรรมเราเองอย่าโทษใคร	ท้าวเธออย่ากินใจ
กรรมเราแต่ก่อนไกลมาตามฉลอง	
ท้าวกินนุวัตรตรัสถามโดยปอง	เหตุใดมาสัญญา
จากมณเฑียรทองนี้เพื่อใด	
พระสี่เสาร์ราชจึงเฉลยไข	เป็นเหตุเคราะห์ให้ใคร
เสาร์เข้าทับลักษณ์ในราตรี	
โหรให้เราให้นายช่วงพิธี	เมื่อจะเกิดกุลี
เรานี้มีฟังคำโหรา	
เราจึงพลัดพราจากเมืองมา	องค์เดียวกับอาชา
ถึงกลางมรคาเป็นอัศจรรย์	
มงกุฎกลายเป็นกระบวยพลัน	ศิลป์ศรและพระขรรค์
งอเป็นเคียวพลันบ่ทันตั้งตัว	
ม้านั้นเขาชิงเอาบ่เกรงกลัว	เมื่อกรรมมาถึงตัว
มันว่าลักรัวของมันมา	
ท้าวกินนุวัตรราชา	พระองค์เธอให้หา
เครื่องท้าวเธอถวายไท	
เชิญขึ้นบนแท่นทองอันผ่องใส	คู่ที่ศนะเทวีไท
ถวายแก่จอมไตรอีกทั้งพารา	
แล้วท้าวสั่งอำมาตย์อย่าได้ช้า	จงสุเร่งไปเที่ยวหา
หาเครื่องบรรดาจองจุมพล	
อำมาตย์ก้มเกล้าบังคดล	บทจรจรดล
ด้วยทราบบยุบลแล้วก็แสวงหา	
เมื่อสิ้นเคราะห์ของพระราชา	พระเสาร์เสด็จไคลคลา
พ้นสองปีถึงหายทุกข์ทน	

(สุรางคนางค์)

สิ่งของทั้งนั้น
คั่นดูเก๋าสั้น
ว้าวเป็นม้านั้น

กระบายกลายปล้น
หนังโคนนั้นกลาย
เม็ดถั่วเม็ดงา

เห็นเป็นอัศจรรย์
แม่นเราเอาไว้
จะถวายตามองค์

พระสี่เส้าเจ้า
ที่ท้าวคนนั้น
ฝูงคนทั้งห้า

ทั้งห้ากลัวตาย
เอามงกุฏนั้น
ทั้งพญาม้าต้น

โดยใจจำนง
ไปถวายปิ่นเกล้า
ถึงกลางมรรคา

หม่อมขุนอมาตย์
เครื่องทองทั้งนี้
บอกว่าจะไป

ผูกคอไพล่หลัง
ถึงวังภูเบศร์
ถวายชนทั้งห้า

ตรัสลงมาแล้ว
กรรมเราแต่เพรง
พระไม่เกรงใจ

สิ้นเคราะห์เจ็ดวัน
ไหว้ทุกตำบล
ของปิ่นภูวดล
พิจิตรรจนา
เคี้ยวเป็นพระขรรค์

มงกุฎรจนา
เป็นพรายภูษา
คั่นเป็นอำมรงค์
ฝูงคนทั้งนั้น

แก้ใจพิศวง
ชีพไซ้ไม่คงอยู่
กินนุวัตรราชา
ปากคนลือเล่า

เป็นผัวกัลยา
เป็นโทษหนักหนา
ทำผิดคิดฉงน
คิดแล้วใจหาย

พร้อมกันทุกคน
พระขรรค์จุมพล
อีกทั้งภูษา
กับพระอำมรงค์

เดินตามกันมา
เจ้ากรุงนครา
พออ้อมาตย์ไป
เขาเห็นประหลาด

เข้าคร่าทันใจ
มึงจะพาเอาไปไหน
ถวายพระราชา
อ้อมาตย์ได้ฟัง

ทูลถองจุงมา
ทูลเหตุราชา
แก้ปิ่นภพไตร
สมเด็จพระสี่เส้า

ผูกคอมันไซ้
ทำเองโทษใคร
แก้ราชประชา

ผ้าผ่อนแพรพรรณ
ปล่อยคนทั้งนั้น
ขึ้นยังเคหา

เห็นเครื่องพระเจ้า
มงกุฎแกมทอง
ทั้งภูษาการ

รัศมีสีทรวง
กลายกลับอับเฉา
พระขรรค์คมกล้า

แนบกับพระองค์
ทุกสิ่งทุกอัน
เมื่อบุญส่งให้

อนัลละเทวี
ไฉนจะได้พบ
ปานนี้จะมา

พินี้เป็นตาย
เจ้าจักษุครวญคร่ำ
จักษุพลไพร่

กรรมให้เป็นเหตุ
ไม่ควรที่จะเป็น
โธ่อนิจจา

ให้เป็นประจักษ์
บัดเดียวเครื่องตรัส
งามกว่าทุกประการ

สะอื้นรจนา
พระทรงมงกุฎ
เสด็จลงไป

ตรัสให้รางวัล
เงินทองเหลือตรา
ผ่อนผันออกมา
อยู่สุขสำราญ
สมเด็จเจ้าสหาย
นัยนตรคือธาร
เรื่องรองชั้ววาล
หมองเศร้าหนักหนา
อีกทั้งอำมรงค์
อย่างยิ่งสุริยา
หมองเศร้าหนักหนา
มาเหือดหายไป
กรกอดเครื่องทรง
ชลเนตรหลามไหล
พลัดพรากจากไป
ยังได้คืนมา
ยังแต่แม่เหสี
ไม่เห็นกัลยา
ตั้งเก่าเล่าหนา
ครวญคร่ำรำไร
ไม่รู้ดีร้าย
สุขทุกข์เป็นไฉน
ร่ำอยู่แต่ใน
ติดตามแสวงหา
ไม่พบพี่เนตร
บังหุบบังตา
มาเป็นหนักหนา
นำให้สงสาร
ท้าวกำสรदनัก
ด้วยโพธิสมภาร
กระบัดชั้ววาล
ชมชื่นระรื่นใจ
ท้าวทรงพระภูษา
อ้างเลศไกร
สุดสุริโยไท
ยังม้าอาชา

ผอมไฟไปแล้ว	เห็นพญาม้าแก้ว
กรรเวรเป็นไฉน	พุ่มพายน้าตา
มันใช้พญาม้า	กลายเป็นโคนา
	ให้ผายผอมไป
พระถอนกำหญา	ลูปหลังลูปหน้า
ยอมมาเหาะเหิน	ป้อนม้ามโนมัย
จะเหาะไปได้	ดำเนินในไพร
	หรืออย่างไรนี้
	คอยปลอบคอยว่า
บัดเดียวพญาม้า	เป็นเพราะบาร์มี
ปราศจากผอมไฟ	ใหญ่หลวงพวงพี
จึงนิรบดี	ขึ้นชมหนักหนา
	แผ่นขึ้นม้าแก้ว
ฉวยชักขับแล้ว	เหาะขึ้นเวหา
ทักษัณสามรอบ	ขอบคันธเสมา
ฝูงราชประชา	กระหนกตกใจ
	เกิดมาไม่เคย
เห็นอย่างนี้เลย	เหาะเหินเดินฟ้า
ผัวนางสุทัศน์	บุญตรัสเหลือใจ
หัวปีเจ้าไม่	ว่าคนทะเลหา
	ม้าร้องก้องกึก
ระโรมโครมครึก	ทั้งทั้งเวหา
กลางคนตกใจ	วิ่งไปวิ่งมา
บ้างเข้าวัดวา	บ้างแหวกแมกไม้
	บ้างร้องบ้างแรก
ลั้มลงเข้าแตก	ลูกวิ่งกลิ้งไป
บ้างเข้าใต้ร้าน	คลานเข้าเตาไฟ
บ้างนำวค่อให้	ตักเหล้าเดินกิน
	ประชาราษฎ์ทั้งหลาย
เอิกเกริกวุ่นวาย	ทั่วทั้งแผ่นดิน
หม่อมขุนมนตรี	สาวศรีไต้ยิน
ปัมสลบไปสิ้น	ทั้งวังพระองค์
	กินนุวัตรราชา
พลัดตกลงมา	จากแท่นทองทรง
ตีดวงทรวงให้	ซีฟไม่คืนคง
เห็นจักปลดปลง	ครั้งนี้แหละหนา

ไหว่นางสุทัศน์	ท้าวย่อพระหัตถ์
ห้ามเจ้าอย่าให้	เอ็นดูพ่อร่า
พิภพจะมา	เธอแผลงฤทธิ์
	โถมทรุดลงไป
	นางพึงบิดา
ห้ามว่าอย่าอย่า	ไหว้ข้าว่าไร
ท้าวคนอัปรี	ฤทธิ์ที่ไหน
จักกลัวอะไร	แก่คนขอทาน
	ไหว้โยเล่านา
อับอายขายหน้า	บิดาทุกประการ
ผูกคอตกลงไป	ทรงให้ทหาร
ฟันเสียว่านาน	หลับหลับตา
	สมเด็จพระนุวัตร
ฟังลูกสาวตรัส	ชลเนตรคือธำรา
ลูกแล้วล้มไป	ไม่ทรงกายา
กลิ้งเกลือกไปมา	กับท้องโรงทอง
	น้ำเนตรลามไหล
อ้าปากหาใจ	น้ำลายฟุ้งฟอง
ระด้าท้าวตื่น	ตาปลิ้นปลิ้นฟอง
เหวี่ยงโคลไหลนอง	โถมมองคร่ำชา
	สุทัศน์เห็นหลาก
เธอทนวิบาก	กลัวกรรมเวรา
ยอกรขึ้นไหว้	ทูลไทรราชา
โปรดราชประชา	อีกทั้งบิดร
	แม่นัตรสออยู่ซ้ำ
บิตุเรศของข้า	จักมาม้วยมรณ
เชิญเสด็จจง	ลงจากม้าแก้ว
แกว่งพระขรรค์แล้ว	จึงวางเข้าไป
กินนุวัตรตรัสเล่า	ฤทธิ์เป็นโฉน
นั่งนิ่งอยู่ไย	หุยน่าบัดสี
	ท้าวอย่าพึงคิด
สุดเสียชีวิต	จักกลัวไม่มี
ท่านว่าท่านเกล้า	เราว่าเราดี
มาแผลงฤทธิ์	สงครามกันไป
	ทำเรายับย่อย
เจ็บอายใช้น้อย	แทบเลือดตาไหล
จะรบคนรู้	กูจักกลัวไย
ทดแทนให้ได้	สาใจจันทาล

แม่นชวนเศียรตรัส
สูงเทียมพรหมโลก
ไม่กลัวเกรงท่าน

หากหุ้มข้าไว้
ตรัสพลางทางเย้ย
นางนี้เฝ้ายั่ว

ประหม่าบ้าบิ่น
อ่อนโอนยศเกล้า
ทำผิดสิ่งใด

แก้วแก่นาวรัตน์
เหมือนเห็นแก่ตรัส
ขอชีพของข้า

ได้ฟังพ่อตา
องค์ทรงพระสรวล
ยามน้องนี้ไซ้

สั่งมุขมนตรี
กระพรวนทั้งหลาย
พิทักษ์รักษา

ครองมุกอำมาตย์
กับนางสุทัศน์

หวังจะแทนคุณ
กับเจ้าเณรบุญ
จึงมีชงคา

มาสิ้นทุกองค์
อำมาตย์วิ่งไป
ครั้นถึงกราบกราน

สิบหนึ่งกีนนุวัตร
เต็มทั้งจักรวาล
เราจักสังหาร
สักกิงเคศา
ไม่รู้วไฟ
ร่อนนักรพระอา
ย้อมร่อต่อมา
ธิดาของใคร
กีนนุวัตรไฉน
ปัมจักขาดใจ
กับท้าวภูโนย
ท้าวไทจะรับอาญา
ขอถวายสมบัติ
แก่ปิ่นโลกา
สุทัศน์ธิดา
อย่าม้วยบรรลัย
สี่เสาร์ผ่านฟ้า
ยืมแ้วแจ่มใส
ไม่ควรว่าไย
ว่าอย่างนั้น
ตรัสแล้วภูมิ
ปลุกโรงอาชา
มากมายนักหนา
จึงสุขสำราญ
พระสี่เสาร์ราช
เป็นสุขป่วยาย
เนาวรัตน์มากมาย
เป็นสุขยศ
จะใคร่ได้บุญ
สงฆ์ทั้งวัดวา
มีคุณแก่ข้า
อำมาตย์บันาน
ไปนิมนต์พระสงฆ์
เณรน้อยย่นาน
บัดใจถึงสถาน
จึงแจ้งแถลงไข

เกิดราชศรัทธา
ให้มานิมนต์
รับจันทน์ใน

ตามท้าวประสงค์
ณรน้อยเธอรัก
จำเพราะสั่งมา

รุ่งแสงสุริยน
กับณรน้อยนั้น
ถึงที่วังใน

สะกิดตัวเจ้า
ดุจดั่งอุบาสก
องค์หนึ่งจึงว่า

ละเมอเจรจา
เสมือนคำจำแน
มั่งคงสงสัย

กระซิบบอกว่า
จึงสมภารเฒ่า
เธอยิ้มแย้มหัว

เสด็จมาอาศัย
ร่มทั้งวัดช่วย
ณรน้อยโสภา

กราบลงกับท้าว
ตัวโยมนี่แหละ
คิดขึ้นมาได้

มานี่พ่อเจ้า
อุ้มขึ้นใส่ตัก
พอมีคุณข้า

สมเด็จพระราชา
ยังล้นพันใจ
พระชิตนไป
รุ่งเช้าพระอา
ไปสิ้นทุกองค์
กับทั้งศิษย์สา
สั่งหนักสั่งหนา
ให้เจ้าเข้าไป
สงฆ์รับนิมนต์
จึงทรงผ้าไตร
พากันเข้าไป
นั่งเหนือชลา
พระสงฆ์ผู้เฒ่า
ว่าเหมือนหนักหนา
ตักยากขัดมา
เธอนี้เมื่อไร
เธอนี้พญา
เกลือกได้ยินไป
เที่ยงแท้ในใจ
ว่าใช่แปลกตัว
ตาลปัตรป้องหน้า
แมนแท่นาขรวิ
บรรเทาความกลัว
ถวายพระพรมา
บพิตรเธอหรือไร
เขาตีหนักหนา
มิมีวชิรา
รักท้าวคลไจ
สมเด็จพระสเ
สงฆ์แล้วแถลงไข
จำแนเหลือใจ
นิมนต์เข้ามา
เรียกณรน้อยเล่า
กลัวโยมโยนา
จูบพักตร์ไปมา
ยังล้นพันตัว

เจ้าภูลาด	เณรน้อยสามารถ
ทูลแก่ราชา	เห็นท้าวชมชั้ว
บ้านนอกชอกกลัว	เป็นพญาข้ากลัว
	ไม่เคยเข้าวัง
	เผ่าพงศ์วงศ์
ชาวตงชาวป่า	ไม่มาเห็นวัง
รู้แขวงมูลนาย	จำจ่ายหลายครั้ง
ยากพันกำลัง	เจ้าได้โปรดปราน
	พระสี่เส้าราช
มีโองการภาษ	ตรัสแก่สมภาร
รักเจ้าจนถึง	คำนึงใครจะปาน
จงพระโปรดปราน	ให้โยมเถิดนา
	พระสงฆ์ถวายพร
สุดแต่ภูธร	จะทรงเมตตา
รูปขอถวายไว้	แก่ไพเราะชา
ตามแต่บุญยา	เณรกับภุมิ
	พระสงฆ์ขอถวาย
พระสี่เส้าธาสาย	ยอกรชุติ
ดนตรีเสภา	รจนาบายศรี
บริวารถ้วนถึ	มากมีใครจะปาน
	ชาวที่มหาดเล็ก
หนุ่มหนุ่มเด็กเด็ก	ยกส้ารับพลัน
กอดเจ้าเณรน้อย	เราพึงพบกัน
คู่ซึ่งของฉันท	ครบครันถ้วนถึ
	ไซ้เต่าไซ้ปลา
น้ำหยูกน้ำยา	วันชามากมี
สงฆ์ทั้งปวงฉันท	ครบครันจงดี
ฉันทเครื่องบายศรี	แล้วถวายพระพร
	สงฆ์ออกจากวัง
กลางองค์เหลียวหลัง	สั่งเณรบังอร
กลับคืนอาราม	ไต่เต้าตามทาง
ถึงวัดด้วยพลัน	นั่งสำราญใจ
	เจ้าเณรน้อยนั้น
สมเด็จทรงธรรม	รักร่วมทุกข์
เลี้ยงเป็นลูกหลวง	ทั้งปวงกลัวภัย
บุญได้ตั้งใจ	ประเสริฐหนักหนา

ให้ทำขึ้นใหม่	อารามนั้นไซ้
วาดเขียนปิดทอง	พิจิตรรจนา
เห็นเป็นโอฬาร	ทุกช่องชั้นฟ้า
	กว่าวัดทั้งหลาย
	แล้วทำเข้ายล
ทำเล่นเป็นกล	คนดูนวย
ซื้อบุญอนารม	งามกว่าทั้งหลาย
ทั้งพิหารราย	ระเบียงเรียงรัน
	ให้ตั้งอากร
ตลาดখনอน	ขึ้นวัดคราวครัน
กระซิงคานหาม	โยมตามอนันต์
ให้พระคุณนั้น	มากพันคนนา
	แล้วแต่ทำขวัญ
เจ้าเณรน้อยนั้น	กับพระลูกยา
เป็นพี่น้องกัน	วันนี้นะลูกอา
ถวายนามลูกยา	ชื่อสุทัศน์กุมาร
	บุตรเธอเล่าไซ้
ตรัสผลัดชื่อใหม่	เรวดีเพาพาน
ใหญ่มารูปทรง	พระองค์สำราญ
ท้าวค้อยพยาบาล	เป็นสุขสบาย
	อยู่จำเนียรมาไซ้
นึกในพระทัย	อกกว่าขวัญหาย
คิดถึงไอศวรรย์	ก้านนมากมาย
ร้พลทั้งหลาย	ทั้งพระมเหสี
	กุมารหลากใจ
ปานนี้เล่าไซ้	จะร้ายฤาดี
ไม่รู้ดีร้าย	ทุกขใจแสนทวี
ที่ไหนมามี	ใครเป็นบิณฑา
	อกเพียงจะแตกควาก
ครั้นว่าจะจาก	เอ็นดูฉา
ว่ามีลูกเมีย	เสียที่รักษา
อย่าเลยจะมา	แต่งสารให้ไป
	คิดเห็นชอบแล้ว
เสด็จเหนือแท่นแก้ว	ดาร์สตรัสไตร
จงแต่งราชสาร	บัดนี้เร็วไว
มนตร์ถือไป	ถึงอนันต์ละราชนคร

ตามราชโองการ	มนตรีแต่งสาร
ยกพลมนตรี	แล้วลาภูธร
สามเดือนบพจร	หัตถ์อัสตร
	ถึงกรุงนครา
	เอาสารเข้าไป
ถึงที่ผู้ใหญ่	มหาเสนา
รับสารอ่านถวายเป็น	โหมนายบ่คลา
แจ้งในสารตรา	ว่าป็นธรณี
	เสด็จจะคืนพารา
มนตรีเสนา	รู้ข่าวยินดี
พระสนมสมหวัง	อีกทั้งมเหสี
ชื่นชมยินดี	ทั่วทั้งพารา
	หมู่ขุนมนตรี
ว่าเราทั้งนี้	ไปตามราชา
เที่ยวทุกบ้านเมือง	เต็มเดือนเปลามา
บได้สงกา	เมืองน้อยนี้เลย
	ไปแต่เมืองใหญ่
ไม่พบท้าวไท	รำไรบ่เสวย
บ่พบพระเจ้า	ปิ่นเกล้าข้าเฝ้า
น้ำตาบ่เสวย	จึงกลับคืนมา
	เมื่อนั้นเทวี
มีพระเสาวนีย์	สั่งแก่เสนา
จัดพลจงสรรพ	ไปรับราชา
เร่งเร็วอย่าช้า	ตลอดพลนอกใน
	มนตรีเสนา
จัดพลโยธา	อเนกตราไตร
ช้างม้าปรากฏ	หมู่รถแกว่งไกว
โล่แหลนแพนชัย	ดาบตั้งดาษดา
	เร่งเร็วขุดขัน
	เร่งขับกันมา
กลางคืนกลางวัน	นอกในซ้ายขวา
ตำตรวจน้อยใหญ่	เตรียมพลทหาร
แปดหมื่นพารา	แต่งสรรพเสร็จแล้ว
	ตรัสสั่งบ่นาน
กราบทูลนางแก้ว	ในไพรพฤกษณท์
เร่งยกพลไป	เสด็จคืนพารา
รับพระภูบาล	

	รับพระเสาวนีย์ เคลื่อนพลไปพลัน ออกจากพารา	จึ่งมุขมนตรี บังคมแล้วลา ให้ทันเวลา ดั้นดงพงพี ยกพลคลาเคลื่อน
	หนทางสามเดือน ไพร่พลพึงไป ทัพหน้าถึงที่	แต่ราชธานี แต่ในกรุงศรี พอถึงพารา จึ่งหมุ่มมนตรี
	หยุดพลเสนี แต่ล้วนผู้ใหญ่ ถึงวังราชา	นอกคันธเสมา เข้าไปนักหนา กราบไหว้วายกร
(บทขับ)	เสนาเข้ามาสลดอน คดีจึ่งมีทุกข์ทน ดูข้าถ้วนหน้าร้อนรน จบท้อไปทุกทิศา เมืองนี้บมิได้สงกา คิดว่าจะมาเมื่อไร แต่เทียมปืนเกล้าภพไตร บ่าวไพร่ไม่มีสุขเลย โศกเศร้าร้อนรนบ่เสบย จะพลัดสัญจรจากไกล ภูมิสี่เสาร์เฉลยไซ อำมาตย์และหมุ่มมนตรี เวรตามมาย้ายี้ เรานี้ได้ยากทรพล จิจจรจากมาตามผล วิบากให้จากพารา เราอดข้าวข้าปลา เวรหากมาตามทัน ข้าเฒ่าก้มเกล้าอภิวันท์ พระองค์ก็เสด็จยาตรา กลับไปครองไชยเสนา ข้าพระพุทธิเจ้าทั้งหลาย ตรัสว่าสู่อยาม่าม่งหมาย เองอยู่จึ่งให้ข้าวสาร พระเจ้าเข้าไปบมึนาน ท้าวสินธุวัตรทนต์ใจ	กราบไหว้ภูธร เที่ยวหาจุมพล เห็นน้อยนักรนา เสด็จจากวังใน ปืนเกล้าเจ้ามิเคย ด่ารัสตรัสไป พลัดจากบุรี กรรมนั้นให้ดล อย่าโทษใครนา ขอเชิญทรงธรรม์ โปรดเกล้าเกศา เรานี้จะผาย บอกซึ่งอาการ

เรานี้ลาคลาไคล	ยังกรุงภพไตร
อนันต์ละราชบุรี	
กินนุวัตรตรัสทราบคดี	จัดแจงสาวศรี
นางสนมกำนัลทั้งหลาย	
รูปร่างสำอางพรรณราย	ยิ้มแย้มแจ่มพราย
นางเฒ่านางแก่มากมี	
สิบสองกำนัลสาวศรี	ไปด้วยเทวี
ผู้เป็นพระราชธิดา	
แล้วท้าวจัดพลโยธา	ช้างม้าดาษดา
พลรถลึงกรดชุมสา	
หัตถ์มินตรีมากมาย	พราหมณ์เหลือหลาย
อเนกอนันต์คณนา	
เสด็จแล้วทูลแก่ราชา	สี่เสาร่มหา
บพิตรเจ้าสากล	
เสนาโยธาเกลื่อนกล่น	ปิ่นเกล้าภูวดล
พระองค์เสด็จเมื่อใด	
พระสี่เสารัราชเฉลยไข	พรั่งนี้ยามชัย
จึงเราเสด็จไคลคลา	
ครั้นรุ่งพุ่มแสงสุริยา	สมเด็จจราชา
กัตรัสแก่นางเทวี	
ผัวรักจักรบุรี	ประดับองค์ทรงศรี
บัดนี้เราจักยาตรา	
นางนาถรับราชขงคา	ประดับองค์ฉายา
ก็ทาท้าวผัวขวัญ	
สองกษัตริย์ตรัสจรด้วยพลัน	ถึงอภิวันท์
ทั้งปิตุเรศพระชนนี	

(สุรางคนางค์)

อ่อนโอนเกศา	สุทศน์กัลยา
พระองค์เป็นสุข	ลาท้าวสองศรี
ลูกจักรลี	ทุกข์ภัยอย่ามี
	กับด้วยราชา
	พระคุณโปรดเกล้า
มีช้านานเล่า	ข้าเจ้าจักมา
เคยขึ้นมาเฝ้า	คำเข้าอัครา
เคยจำนรรจา	แต่นี้จักไกล
	ทั้งราชันดดา
ได้โปรดเกศา	จะลาเอาไป
เขยชมยังแล้ว	หลานแก้วจักไกล

อย่าตรอมพระทัย

อันงามปรากฏ
ครั้งนี้จะไกล
ชมแล้วจะลา

อุ้มพระหลานชาย
ความयरักเจ้า
สิ้นทั้งไอศวรรย์

ยกขึ้นใส่เกล้า
เคยอาบเคยป้อน
เคยอุ้มเจ้ามา

สมเด็จพระสเาร์
นางนมพี่เลี้ยง
ให้ไปทุกอัน

เมื่อหน้าเหมือนตรัส
ผิดชอบหนักเบา
อย่ามีอาญา

รับค่านางนถ
อันราชบุตรี
พลั้งพลาดสิ่งใด

พระคุณพิสุทธิ
ทดแทนมิได้
ถึงกรุงพารา

ให้เจ้าเป็นเอก
บ่ได้อับอาย
ยึดไปพันปี

อย่าทรงพระทุกข์
มิ้วยบรลัย
แทนคุณอัยกา

ท้าวทั้งสองรา

ยื่นพระโอรส

ให้แก่มารดา

อัยก็อัยกา

ปิ่นเกล้าไอศวรรย์

สมเด็จพระยาย

รับมิ่งสิ่งขวัญ

ใครจะเท่าเทียมทัน

ปองให้นัดดา

ชมแล้วชมเล่า

พุมพายน้าตา

ยอกรวอนหา

ชมเชยทุกวัน

แล้วตรัสไปเล่า

ขอฝากหลานขวัญ

รายเรียงครามครัน

เจ้าจงเมตตา

ฝากทั้งสุทัศน์

เห็นแก่มารดา

องค์เจ้าเมตตา

ฆ่าให้บรลัย

พระสเาร์ราช

อย่าร้อนหฤทัย

ไม่มีโพยภัย

อย่าได้สงกา

อันองค์นางนุช

เทียมเท่ามารดา

จิตใจสัณญา

จะแทนคุณที่

จะอภิเชก

กว่านางนารี

แก่ใครไม่มี

จะเห็นสัจจา

ท้าวจงเป็นสุข

ถึงราชันดดา

เติบโตญักจมา

อัยก็สืบไป

ฟังลูกเขยว่า	สุทธิวิวัฒนา
ลูบล้างลูกแก้ว	ดีเนื้อดีใจ
แต่นี้จักไกล	กอดแล้วรำไป
	จากอกมารดา
	ถึงแม่ไม่ไป
เงินทองเท่าใด	ยกไว้จะลูกอา
ไม่เท่าถ้อยคำ	จำใส่เกศา
ไกลอกมารดา	บดินทร์จึงดี
	ค่อยรักษาตัว
อย่าได้ให้หัว	หมกหมองราศี
เอาใจรอบคอบ	ประกอบจงดี
สิ่งใดอันมี	พิทักษ์รักษา
	ทรัพย์สินอยู่ในคลัง
ลับหน้าต่อหลัง	อย่าเอาออกมา
ถึงน้อยเสมอนมาก	ปากคนนะลูกอา
สิ่งใดปรารถนา	ทูลท้าวจงดี
	แม่อย่าหึงหวง
กษัตริย์ทั้งปวง	รักใครตามที
อย่าต่ำทอว่า	วาจาพาที
สามหาอย่างนี้	ไม่ตีนะลูกอา
	ลูกเมียท้าวมี
นบนอบให้ดี	อย่าทำอหังการ
เมียน้อยเมียหลวง	อย่าหลงเจรา
เบาหนักอย่าว่า	อดออมจงดี
	อย่าคบกำนัล
ซุบซิบด้วยกัน	โวเวเสสรวล
ใช้ซ้ำใช้ไท	ไว้ใจไม่ควร
เข้าจักแปรปรวน	ผิดอยู่นะอาตมา
	แม่อย่าพอใจ
มโหรีขับไม้	ไม่ควรนะลูกอา
อย่าเล่นสนุก	หมากรุกสก
อย่าทำปากกล้า	กล่าวถ้อยพลอยความ
	ถ้าว่าใครผิด
ถึงองค์มีฤทธิ์	ท้าวจักไถ่ถาม
ควรทูลธิบาย	แต่พอหาความ
อย่าให้รู้วาม	โทษคนทั้งหลาย

ก้านัลขันที
แม่นเจ้าพลั้งพลาด
เพราะเขาทั้งหลาย

แสนสาวทหาร
เมื่อย่าทูลขัด
ลามเขาลูกอา

ท้าวจกเสด็จมา
ค่อยเบี่ยงค่อยบาย
อย่าให้หมองศรี

เมื่อท้าวสนธิ
แอบแนบเนือยนัก
ทูลแก้ท้าวไท

กลับเนื้อกลับตัว
ชายมักเดียดฉันท์
คิดอื่นจึงมา

ผัวรักพิศवास
แม่สั่งสอนไว้
จำคำจงดี

โลมลูบจบเจ้า
แม่ไม่ใครให้
เกรงบุญราชา

รับคำมารดา
ยอกรกราบบาท
ลูกรักจักลา

ฟุ้งนางกัลยา
พ่อจกให้ไป

ก้มเกล้าเจ้าฟ้า
หนักเบาอย่างไร
เอ็นดูมารศรี

ทำได้ดังนี้
จะรักมากมาย
อาจพันอันตราย
เมตตากฤณา
ท้าวจกประทาน
ตามพระอัยยา
ทานทัดชงคา
ไม่ควรมิตี
แม่นคำสนทยา
ภิรมย์สาวศรี
แยบคายจงดี
ขัดพระอัยยาศัย
อย่ามุ่งหมายคิด
จกหมองหฤทัย
จกกับองค์ไป
จึงควรนะลูกอา
อย่าห่างข้างผิว
ตามพระวิญญา
สิ่งนั้นนะลูกอา
เพลงพลิกผันหนี
หญิงมีมารยาท
ชื่นชมยินดี
จงใส่เกศี
นะพระลูกอา
สั่งแล้วสั่งเล่า
พุ่มพายน้าตา
ไปไกลมารดา
แม่ไปจงดี
สุทัศน์กัลยา
ใส่เกล้าเกศี
ธิดาขบิตา
ปิ่นเกล้าภพไตร
สมเด็จขบิตา
น้าตาแม่ร่ำไร
เยี่ยมเยียนมารศรี
กินนุวัตรพ่อตา
ฝากนางเทวี
โทษภัยอย่ามี
ข้าได้เลี้ยงมา

ตอบคำพระเจ้า	สมเด็จพระสังเวย
ข้ายากทรพล	ผู้เป็นพ่อตา
เลี้ยงราชธิดา	เป็นคนทลิตา
	ปิ่นเกล้าภพไตร
	อยู่แต่ร้านตลาด
ขอกินไม่ขาด	ตามความเชิญใจ
อับอายขายหน้า	จึงมาพุ่มไฟ
ท้าวจึงให้ไป	ลงโทษถึงตาย
	หากมีชนนี้
ชีพของข้านี้	มิมีภัยอันตราย
จะฝากโฉมฉาย	ใครจักตามใจ
	เป็นท้าวพญา
เหมือนองค์ปางรา	จะงามหน้าภูวนาย
ข้าคนทลิตา	นะพระเจ้าอา
	สมเด็จพระนุวัตร
ฟังลูกเขยตัด	ประชดวจา
อกว่าขวัญหาย	พุ่มพายน้าตา
กลัวพระอาญา	พางเพียรบรรลัย
	ข้าได้ทำผิด
ของค์ทรงฤทธิ์	อย่าคุมโทษภัย
เหมือนเห็นแก่กษัตริย์	สุทศน์อรไท
เห็นแก่สายใจ	พระราชนัดดา
	สมเด็จพระสังเวย
ฟังกินนุวัตรเล่า	ยิ้มแย้มไปมา
เราไม่รู้วัโรธ	คุมโทษโทษสา
เรานี้หาว่า	พึงรู้ในใจ
	ค่อยอยู่เถิดนา
จักจวนเวลา	ข้านี้จะไคล
พระเจ้าจากปรางค์	น่านางออกไป
องการตรัสให้	เรวดีลูกยา
	เร่งคุมบ่าวไพร่
โล่เขนเคนไชย	ไปก่อนบิดา
รักษาชนนี้	จงดีลูกอา
ทั้งพระน้องยา	อย่าให้มีอันนินาย
	ถ้าถึงกลางไพร
จะคลายพระทัย	ชมไพรสบาย
ตามพระหฤทัย	อย่าให้ระคาย
พื่อนี้มุ่งหมาย	อะโนดาตันทิ

รับพระองการ	เรวัติกุมาร
สองกษัตริย์ปรากฏ	บังคมบทศรี
เรวัตินมศรี	ขึ้นรถจรถ
	ทรงช้างสารใหญ่
	ได้ฤกษ์เวลา
ยกพลโคลคลา	จากกรุงภพไตร
เสนาแห่ห้อม	แวดล้อมกันไป
สะเทือนหวั่นไหว	เทียมถึงเวหา
	ยกพวกพลไป
จากกรุงภพไตร	ไต่ตามมรคา
ระเรื่อมเพรื่อมพร้อม	กีกก้องไกล
เสียงพลโยธา	สนัธรณี
	โครมครึกกีกก้อง
เสียงปี่ฆ้องกลอง	แตรสังข์มากมี
เสียงพลทุกหมู่	อับแสงสุริศรี
ฟุ้งเป็นทูลี	มีดมนเป็นควัน
	บ้างถือน้ำไม้
แห่หน้าไสว	คือดังแก่งสรร
ห่มเสื้อักราช	องอาจใครจะทัน
ถือนปืนยืนยัน	หน้าช้างราชา
	เกาทันท์หน้าไม้
ทวนธงแกว่งไกว	ไสวโสภา
ห่มเสื้อลายเขียว	ประเปรียนักนา
อัสตรราชา	หน้าหลังเหลือใจ
	ทั้งเสนาเกาทันท์
นอนดาบค้ำคั่ง	หมู่อาสาใน
ประมวลงวนกัน	คชวัตรทวนไชย
ธงเทียวไสว	พัดโบกนานา
	ตั้งทัพหลับนอน
ในพงดงดอน	รุ่งเช้าแล้วมา
ข้ามห้วยเหวผา	ทำน้ำคงคา
ฝ่ายพระราชา	ปิ่นเกล้าไธสวรรย์
	พระสี่เส้าราช
ขึ้นพาชีชาญ	เหาะขึ้นไปพลัน
ยังลมพัดพา	แหวกวายุจ้งหัน
ด้วยฤทธินั้น	มีทันพริบตา

ชักม้าผันผาด	เสด็จถึงอินดาต
เสด็จจากม้าแก้ว	ลงริมคงคา
อินดาตคงคา	แล้วจรลงมา
	ชำระเกศี
	หายภัยหายทุกข์
ขออยู่เป็นสุข	อัมมะร้ายอย่ามี
อาบมิ่งม้าแก้ว	แล้วให้พาชี
กินหญ้าอันมี	ริมฝั่งคงคา
	ชำระพระขรรค์
มงกุฏอันนั้น	ให้แก่ชาวนา
ชำระเครื่องทรง	ขององค์ราชา
น้ำในมหา	อินดาตนที
	ท้าวเก็บผลไม้
ริมฝั่งน้ำไหล	เอนมากมาย
ชมไม้ชมนก	ผาดผกจระลี
คำนึงถึงศรี	แก้วพี่ไม่มา
	ท้าวแลเห็นทัพ
ชักพาชักลับ	เสด็จลงบัดใจ
ขึ้นยังรถแก้ว	แล้วพระจอมไตร
ยื่นผลไม้	ให้อรไทเทวี
	มีอรรการตรัส
พี่ไปอินดาต	แสนสนุกเปรมปรีดี
พี่คิดถึงเจ้า	ร้อยเท่าพันทวี
แล้วปิ่นธรรณี	ยกพลกลับมา
	เสด็จเข้าไปไพร
ชมพรรณดอกไม้	อเนกนานา
จิกแจจวงจันทร	ทั้งกรณการ
พุดซ้อนพุดรา	มีมาริมทาง
	สักโศกสนสร้อย
มูกมันไทรข่อย	ห้อยย้อยยุ่งยาง
มากดุดื้อตัน	จิกจันทรปรุปราง
แคล้อยอ้อยช้าง	ปริงปรางพวา
	แก้วกรายกรายกรอง
ขวิดขวาดหาดพลอง	พลับทองโสภา
เกี่ยวกายกึ่งกัน	แกมพรรณการ
รำไยไฟป่า	คลนาถึงใจ

ยางยุงสูงทรง	เข้าป่าระหง
สุกรมพะยอม	ร่มรื่นชื่นใจ
ลำดวนยวนใจ	หอมฟุ้งกระหลบไป
	มากพันนักษณา
	ชมพรรณดอกไม้
แล้วแลแปรไป	เห็นฝูงปีกษา
คุ่มขาบจับเจ้า	เข้าเคล้าสาธิตา
แก้วโชนโกญจา	สัตวาโนรี
	เงือกจ้วบวบิน
รู้งเหยี่ยวเฉียวฉิน	ขมิ้นอินทรี
นกแขวกแกลกตา	นางนวลสวนศรี
พระหัตถ์ตรัสชี้	บอกแก้วกัลยา
	โนรีร่อนร้อง
ดุจดั่งเสียงน้อง	เมื่อจำนรรจา
กระทาสาสั่ง	กระทั้งนักษณา
เจ้าจกบินมา	มัวหมู่คู่ขัน
	ชมวายุภักษ์
การเวกนารัก	เห็นแล้วรับขวัญ
ชมบุญวันนา	โผผาหากัน
เล่นเคล้าเข้าขัน	หลายพรรณนา
	ชมปีกษาชาติ
เสด็จแล้วแคล้วคลาด	เก็บผลพุกษา
พลับพลางตอแก้ว	เกิดแก้วทั้งป่า
ยื่นเล็บเก็บมา	ให้นางอรไท
	ขนุนขนัน
มากมายหลายพรรณ	อินจันไสว
มะตูมมะตอง	พลับทองลำไย
เก็บได้เอาไป	ให้สองจอมขวัญ
	ส้มแก้วส้มจุก
กล้วยกล้วยหวายสุก	เรียงเรียงเคียงกัน
ขวิดขวาดหาดเหียง	งอกเคียงเรียงรัน
เฟื่องไฟหลายพันธุ์	ตะโกพะวา
	สนไทยไฟเทศ
จำปาการะเกด	ละมุดสีดา
ทุเรียนกลางสาต	รสชาติโอชา
ทับทิมน้อยหน้า	รู้ว่าเท่าใด

ชำเลื่องเนตรมา	ชมผลพฤษา
กระทิงสิงห์ศรี	เห็นสัตว์ในไพร
ท่องเที่ยวเลี้ยวไป	หมู่มิเเมนใน
	ไต่ตามมรคา
	แรดผาดผางดร้อง
ไต่เต้นแล่นมอง	เที่ยวท่องหิมวา
โคถึกมฤคิ	มีทั้งเลียงผา
ทุกพรรณนานา	เที่ยวมาในไพร
	ชมสิงหาราช
เสื่องสร้างข้างผาด	ผกโผนโจนใน
จิ้งจอกกรอกแต	โน้นแน่อรทัย
ลิงค่างข้างไล่	กิ้งไม้ไปมา
	ชมสัตว์เหลือหลาย
ทุกสิ่งมากมาย	อเนกนานา
มิเห็นนรมาศ	ผาดตามมรคา
ทรายทองย่องมา	ดูงามพึงใจ
	เรามาช้านาน
ถึงริมชลธาร	ตามหลังกันไป
หยุดพลโยธา	ข้างม้าเข้าไท
ตั้งพลับพลาไชย	ที่ริมชลธาร
	ชวนพระมเหสี
กำนันทันที่	เรวัตติภยา
พริกพร้อมล้อมกัน	นึ้นนั๊กนา
เสด็จจากพลับพลา	แล้วลงทรงสนาน
	น้ำใสไหลลึก
เย็นฉ่ำอำมฤก	ชมบุษบัวบาน
กระพุ่มตมตัง	บังใบกระกาน
แสนสนุกสำราญ	ทรงสนานคงคา
	ชมดอกบัวแดง
บงกชสดแสง	แมงผึ้งคะนิงหา
รุ่มล้อมดอมกลืน	ถวิลบุษผา
สัดบัณนานา	ภุมรายินดี
	ชมดอกบัวขาว
บัวเหลืองเรืองราว	ซึ่งเกสรศรี
บ้างผุดพ่นน้ำ	บ้างดำเกศ
น่ารักภักดี	บางที่บังใบ

แกมกับนิลุบล
ผุดขึ้นจากน้ำ
จะพรรณนาไป

ชวนนางเมียแก้ว
ครั้นรุ่งราตรี
ยกพลโยธา

อิงคะนิงทั้งป่า
ตั้งทัพหลบนอน
สามเดือนจึงไป

มาถึงเมืองแล้ว
กับด้วยนางน้อง
ชาวตลาดถ้วนหน้า

บังคมจอมขวัญ
ชาวบ้านร้านตลาด
หน้าหลังท้าวไท

ประโคนไตรรงค์
เสด็จจากรถทอง
จึงชวนนางน้อง

ชมดอกจกกล
เห็นงามประไพ
ดูงามไสว
มากมายนักหนา
เสด็จชมสำเร็จแล้ว
เข้าในพลับพลา
จงมีชงคา
กระบัดคลาไคล
พริบพร้อมล้อมมา
รู้ว่าเท่าไร
ดองดงพงไพร
ถึงกรุงพารา
สมเด็จพระแก้ว
ท้าวคอยไคลคลา
สุทัศน์กัลยา
ดีเนื้อดีใจ
ก้มเกล้าอภิวันท์
สมเด็จพระนวย
เกลื่อนกลาดกันไป
กีก้องโลกา
เสด็จมาถึงวัง
อิงคะนิงนักหนา
จึงชวนนางน้อง
เข้าสู่ปราศรัยใน

(ยานี ๑๑)

อนัลละเทวี
เห็นท้าวเสด็จมาใน
อ่อนโอนซึ่งเกศเกล้า
ก้านัลทั้งซ้ายขวา
นางเฒ่าและนางแก้ว
อิงคะนิงทั้งปราศรัย
อนัลละเทวี
แต่ท้าวจากพารา
พระไปไม่มีทุกข์
พระให้ความสงสาร
ตั้งแต่กันแสงรำ
พระไปได้ครบกวัน
ไม่คิดถึงไอศวรรย์
ไม่คิดข้าบริจาค

มเหสีปิ่นภพไตร
เจ้าชื่นชมเป็นนักหนา
บังคมเจ้าปิ่นโลกา
บังคมท้าวแล้วพัตวิ
ทั้งชาวแม่แลขันที
มาชมเจ้าปิ่นโลกา
ทูลคดีคลาน้ำตา
ข้าโหยให้ทุกวันวาร
ไปได้สุขสำราญ
แต่ข้าน้อยและก้านัล
ทุกเช้าค่ำไม่วายวัน
ทั้งลูกเมียร่วมเสนาหา
นางก้านัลคือดารา
คิดราชราไชย

ท้าวตอบซึ่งเสาวนีย์
 ลำบากยากเหลือใจ
 เรวัตกุมาร
 พี่นี้ขอเขามา
 นางนี้มีคุณนักร
 เลี้ยงพี่ไม่อนาทร
 สู้ทศน์จึงก้มเกล้า
 อย่าคิดอื่นนาน้องอา
 สู้ทศน์วรรณขุนาถ
 บังคมประนมกร
 ผ่านเกล้าไม่เห็นยาก
 ขอทานทั่วบุรี
 ข้าเจ้าเอ็นดูไท
 บิดามาโกรธา
 ข้าทูลอ่อนน้อมได้
 พอเคราะห์ท้าวค่อยคลาย
 อนัลละเทวี
 โฉมยงทรงโคกา
 พี่นี้มีใจรัก
 แก้วพี่มีคุณผิว
 กอดจูบลูบหน้าล้าง
 สมบัติทั้งนี้ไซ้
 นางจึงพระราชทาน
 เครื่องประดับงามโสกา
 นางนมและพี่เลี้ยง
 นางแต่งบรรณาการ
 สมเด็จพระสี่เสาร์
 รักกันเป็นยศธรรม
 พระแบ่งซึ่งสมบัติ
 ตั้งเป็นฝ่ายซ้ายขวา
 พระเสด็จไสยาสน์
 อยู่มาข้าหลายปี
 อยู่มาถ้วนทศมาส
 เสาวภาคย์ยังจันทรา
 ให้ชื่อศรีสุวรรณ
 โรคภัยไม่ต้องการ
 กิณนุวัตรพระภูบาล
 ประชวรซึ่งโรค

จากเทวีสุขเมื่อไร
 พระเล่าสิ้นแต่หลังมา
 คุณใครจะปานนาน้องอา
 เลี้ยงเป็นบุตรสืบอุทธธรณ์
 จึงพิวรักมีม้วยมรณ
 จึงพี่พาเอาเจ้ามา
 นางนี้เล่าคือกัลยา
 ว่าพี่น้องร่วมอุทธธรณ์
 ฟังพระบาทไม่แง่อน
 แก่อนัลละเทวี
 ท้าวลำบากเขาโดยดี
 ยากยิ่งคนทะเลหา
 รับเอาไว้ในเคหา
 จักลงโทษให้ถึงตาย
 ซิพท้าวไม่มาฉิบหาย
 จึงส่งสารถึงกัลยา
 ฟังคดีถี่ถ้วนมา
 กรรมของท้าวจะทวนหัว
 แก่เจ้านักเป็นพันตัว
 เจ้าอย่าคิดเป็นอื่นไกล
 ไม่ชิงชังอย่าร้อนใจ
 จะแบ่งเป็นคนรักษา
 สาวศฤงคารมากหนักหนา
 ทั้งสะอึ่งสร้อยสังวาล
 มากมายเรียงเลี้ยงกุมาร
 ให้เรวัตลูกบุญธรรม
 ฟังสองเจ้ากล่าวถ้อยคำ
 ไม่ได้คิดอุเบกษา
 ไทสู้ทศน์กึ่งพารา
 กับอนัลละเทวี
 กับน้องนางมเหสี
 นางอนัลก็ทรงครรรค์
 ประสูติราชธิดา
 จะแจ่มฟ้าใครจะปาน
 เลี้ยงแจ่มจันทร์มาช้านาน
 ค่อยจำเรณูพระกายา
 อยู่ช้านานแก่ชรา
 เห็นหนักหนาในพระทัย

สงสาสนให้ไปหา	แก้วกัลยาลูกสายใจ
บิดาจักบรรลีย์	หวังแก่เจ้ากับนัดดา
นางนาถรู้คดี	ทูลพระสี่เส้าราชา
จึงเกรียมพลโยธา	ถึงมัทราชพระนคร
ครั้นถึงจึงนางนาถ	กราบกับบาทพระบิดร
นัดดาประนมกร	เห็นบิดรมาหนักไป
กินนุวัตรตรัสแลมา	เห็นนัดดาค่อยแข็งใจ
พี่น้องขึ้นแว่วไว	จูบหลานแก้วแล้วรับขวัญ
ไม่รอดแล้ว	พระหลานแก้วอยู่เถิดหนา
สมบัติทั้งพารา	ตาไม่เจ้าครองสืบไป
ขอฝากแก่พระยาย	กว่าจะวายชีพรบรรลีย์
สั่งแล้วบรรทมไป	สิ้นชีพม้วยมรณา
สุทัศน์นางเทวี	กับชนนีทรงโศกา
ก้านัลทั้งซ้ายขวา	ให้อ้อมมิ่งทั้งปรางค์ใน
ต่างคนมาครวญคร่ำ	สองนางรำถึถ้วนไป
ครีกครื้นทั่วพระไตร	ให้โศกเศร้ายิ่งหนักหนา
สมเด็จพระสี่เส้า	ท้าวจึงมืองการมา
ให้แต่งเครื่องบรรดา	สำหรับศพเจ้าธณี
ประดับพระศพไว้	ที่ปรางค์ในกรุงเรืองศรี
โกศแก้วอันรูจี	ทั้งโคมแก้วงามรจนา
ให้แต่งเมรุมาศ	เห็นประหลาดงามโสภา
ฉัตรธงวงเวียนมา	สำเร็จการสิ้นทั้งผอง
ยกศพใส่ราชรถ	งามปรากฏเข้าเมรุทอง
แตرسั่งทั้งห้อยกลอง	มาก็กก้องเต็มวังใน
นอนศพสามราตรี	พระภูมิจึงตรัสไต่
ให้จุดเพลิงบดใจ	ไหม้วู่วามอยู่ไปมา
ดับเพลิงเก็บพระธาตุ	กลับยอระยาตรเข้าในปรา
ทำบุญมากหนักหนา	ทั่ววัดทุกอาราม
สุทิวัดมนนางเทวี	คิดคดีเจ้าเห็นความ
บวชเป็นนางชีพราหมณ์	ทรงบุญให้ถึงราชา
ครั้นเสร็จการนั้นเล่า	พระสี่เส้ามีบัญชา
สุทัศน์ศรีผู้ลูกยา	ข้าเลื่องตาอุภูไนย
เมื่อนี้มาน้อยนัก	พระลูกรักครองกลใด
เมืองเราคือตริังไตร	พอจะให้แก่ภูบาล
สุทัศน์ศรีรู้ถึงเล่า	จึงก้มเกล้ารับองการ
เรวัตกุมาร	ให้ครอบครองเมืองเวียงไชย
ให้ครองซึ่งสมบัติ	แทนกินนุวัตรสืบวงศ์ไป
เพราะว่าเจ้าสายใจ	มามีคุณแก่บิดา

บิดุเรศฟิงลูกไข
 เจ้านี้มีปัญญา
 จึ่งสั่งแก่เสนา
 ฤกษ์ดีจะเสกสาย
 สุวรรณมาลี
 เสกให้ครองพารา
 จักเสกกับกุมาร
 ขวัญเข้าเจ้าเลี้ยงกัน
 ครั้นว่าได้ฤกษ์ดี
 มอบหมดสิ้นทั้งปรา
 สององค์อยู่จดี
 ครองมุขมนตรี
 พระศรีสุทิวัดน์
 วัดเก่าเราไธธรรม
 เรวัติกุมาร
 สิ่งไรท้าวโปรดมา
 พระคุณเป็นล้นฟ้า
 ร้อยชาติอาจจะมี
 สมเด็จพระสี่เสาร์
 เรานี้จักลาไป
 ท้าวว่าแก่สุทัศน์
 รุ่งเช้าเราจรี
 สุทัศน์รับรองการ
 ลูกรักจักขอลา
 ถ้าท้าวมีโรค
 หนักเบาให้เข้าใจ
 นางแม่ฟิงคำไท
 กอดจูบพระธิดา
 ทั้งคู่เจ้าจะไป
 เมตตามาปราณี
 นางฟิงคำชนนี
 พระแม่อย่าโศกา
 ลูกรักจักอยู่ชั่ว
 สองรามาคลาไคล
 ครั้นว่าเมื่อรุ่งเช้า
 กับด้วยนางเทวี
 เรวัติกุมาร
 ไปเถิงกลางพารา

ชอบพระทัยยิ่งหนักหนา
 ทูลเหมือนจิตพ้อคิดหมาย
 แต่งบรรดารุ่งเรืองฉาย
 ครองพิภพเมืองพารา
 เป็นสาวศรีงามโสภา
 แทนกินนุวัตรผู้อาสัญ
 ครองศฤงคารและก้านัล
 กับเรวัติผู้ลูกยา
 เสกสองศรีครองพารา
 พระสนมก้านัลใน
 อยามามีทุกซ์และภัย
 ให้จ้งได้เป็นยศธรรม
 เลี้ยงกษัตริย์เหมือนถ้อยคำ
 บำรุงไว้นะลูกอา
 รับองการใส่เกศา
 ขอทำตามประเพณี
 โปรดเกศายังแสนทวิ
 ปล้นคุณปิ่นภพไตร
 ได้ฟิงเจ้าแกลงไข
 ทั้งคู่ใครอยู่จดี
 ไปลาตรัสชนนี
 ยกพลไปยังพารา
 ไปกราบกรานพระมารดา
 ไปเมืองท้าวปิ่นภพไตร
 จงเมตตาส่งสาสน์ไป
 ลูกรู้แล้วจักคืนมา
 ชลเนตรไหลคือธารา
 ทั้งหลานน้อยของพระชี
 ตามพระทัยไปจดี
 เอ็นดูแม่นะลูกอา
 ชบเกศกับบาทา
 ลูกจะละเสียเมื่อไร
 จวนเวลาจะลาไป
 ไปถึงท้าวผู้สามี
 พระสี่เสาร์ยกมนตรี
 สุทัศน์ศรีผู้ลูกยา
 ยกทหารส่งราชา
 ทูลลาท้าวคืนบุรี

เจ้าคอยครองน้องนั้น โพล่ยกยออย่าได้มี ทั้งวัดบุญอาราม สุธิวิวัฒน์ศรีรักษา บิดาและมารดา ทั้งนั้นมันได้ดี	กับสุวรรณมาลี เกษมสุขทุกเวรา แต่งให้งามสืบสืบมา มีให้เคื่องแก่พระสงฆ์ ทั้งพงศาอันมากมี เพราะเถรน้อยผ่านพารา
(สุรางคนางค์ ๒๘) ยกพลไคลคลาด เสด็จถึงเมืองใหม่ กับด้วยฉาษา เสนาอำมาตย์ สำราญพระทัย แล้วทรงพาชี กว้านั้นไปเล่า สี่ทวีปเที่ยวจบ ผูกเทพเทวา เสาร์ราชภูมิ ทุกเทพกรุงไกร บ่ได้คิดร้าย เสวยราชสมบัติ ไม่มีภัยทุกข์ ยินดีหนักหนา ท้าวบำเพ็ญทาน ให้ตั้งช่อทาน รอบทั้งบุรี กระจายจกหฤหรรษ แก้วแหวนเงินทอง ผูกราชประชา พระทัยศรัทธา จำศีลให้ทาน ประชาราชชื่นชม	พระสี่เส้าราช จากกลางหิมวา ขึ้นไปบนปรา ทั้งสองมเหสี สามกษัตริย์เสวยราชย์ กำนัลขันที เข้าในปรางค์ศรี ไปเล่นคงคา เทียวเล่นดูจเกา ทุกข์ภัยไม่มี พิภพอันปรา กลัวบุญญาสาย ออกชื่อพระศรี ปวดเกล้าทำลาย ดอกไม้มาถวาย กลัวเกรงนักรนา พระโพธิสัตว์ เป็นสุขเปรมปรา เป็นสุญตา ทัวทั้งบุรี สมเด็จจุบาล เพิ่มพูนบารมี อาหารมากมี ให้ทานอัครา ให้ทานทุกวัน ชีพราหมณ์พฤตมา ข้าวของนานา ปรีดาภิรมย์ พระวรชายา ทั้งสองชื่นชม นิจกาลเป็นอารมณ์ มเหสีภูธร

พระองค์ให้ลด	ท้าวภูมิไหยก
ไรรณาเรือกสวน	ส่วยสาอากร
สมเด็จพระพุทธ	ตลาดখনอน
	โปรดปรานประชา
	ลดสิ้นทุกอัน
ลดทั้งโทษทัณฑ์	อำมาตย์เสนา
อยู่แก่พระธรรม	คำพระศาสดา
คนต้องโทษา	คุกเล่าปล่อยไป
	ท้าวครองศฤงคาร
อยู่มาช้านาน	เห็นโทษเห็นภัย
ท้าวคิดอนิจจัง	สังขารเกิดใน
ครันสิ้นชีพไป	กลัวจัดตรา
	จักเสกถูกรัก
สนององค์ทรงศักดิ์	ให้ครองพารา
จักให้แต่งการ	บันดาจรณา
พิจิตรนานา	จงเร็วแวนไว
	กรองแก้วทองทอง
อุกฤษเฑทั้งสอง	แดรสังข์เสียงใส
ครองกรุงโสฬส	ปรากฏมีชัย
เวนกรุงภพไตร	ให้เจ้าสองรา
	เปิดไถ่ใบศรี
เวียนแวนมณี	แต่ซ้ายมาขวา
จำเรณูสวัสดิ์	อย่ามีโรคา
สืบองค์พงศา	กราบท้าวนิฤพาน
	อุกฤษเฑลูกแก้ว
สามกษัตริย์คลาสแคล้ว	จำเรณูมานาน
พระศรีสุทิววัฒน์	ตรัสรู้ข่าวสาร
หลานครองศฤงคาร	ชื่นชมยินดี
	ณเอนน้อยเรวัติ
เลี้ยงดูกษัตริย์	สุทิววัฒน์พระศรี
ครันแก่ชรา	มรณาเป็นผี
แต่งศพพระพันปี	ลือท้าวภพไตร
	ทั้งนางสุทนต์
เสนาอำมาตย์	กระบัตคลาไคล
ยกพวกพลไป	ปลงศพพระยาย
เสร็จแล้วคืนไป	ยังเมืองพารา

อยู่ช้านานเล่า
มอดม้วยมรณา
ส่วยที่พนา

ร่ำรักภูมิ
ทั้งนางสุทัศน์
แสนสาวชาวใน

อ้ออิงคะนิงไป
ระปือลือเลื่อง
ร่ำรักกราชา

ศรีสุวรรณธิดา
พระเสด็จปกเกล้า
หาบุญท้าวไม

สั่งมูขมนตรี
แกมแก้วและทอง
ใส่ศพรราชา

ระย้าทองพราย
โกศแก้วโกศทอง
ราชวัตรฉัตรใน

แปดหมื่นภพไตร
ทั้งท้าวเรวัติ
ยกพวกพลมา

มาถึงพร้อมกัน
สุรเสียงโกลา
อยู่นอกภพไตร

เข้าไปกราบกราน
พระคุณอยู่เกล้า
เลี้ยงลูกน้อยมา

สมเด็จพระสังเวย
แก่เหล่าชรา
ทีในดุขฤ
หน้าวิมานสุกใส
อนัลละเทวี
กลิ้งเกลือกเสือกไป
เพียงจกขาดใจ
ร่ำไรหนักหนา
สุรเสียงร้องไห้
ในปรางค์ราชา
ไพร่เมืองโคกา
ทั่วทุกภพไตร
สุทัศน์ศรีลูกยา
ร้องไห้ร่ำไร
ข้าพเจ้าอยู่ไหน
จะเกิดโกลา
สมเด็จพระสุทัศน์ศรี
แต่งโกศมหา
กรองด้วยมุกดา
รุ่งเรืองสุกใส
กลิ้งกลดชุมสาย
รอบศพภูวนาย
แสงส่องไสว
ย้อมแก้วรจนา
แล้วส่งสารไป
เร่งให้เข้ามา
ตรัสรู้สารตรา
ยังกรุงภพไตร
พญาทั้งนั้น
ต่างต่างเข้าไป
ช้างม้ารถไชย
อิงคะนิงหนักหนา
เรวัติกุมาร
ศพพระบิดา
พุทธิเจ้าหนักหนา
ให้ครองภพไตร

พระมาสั้นบุญ	ไม่ได้แทนคุณ
คือร่มโพธิ์แก้ว	ลูกไม่เห็นใคร
จะพึงใครได้	ล้มแล้วสูญไป
	ร่มเกศเกศา
ร่มสัตรทั้งผอง	ทำวคือโพธิ์ทอง
ล้มแล้วบ่ฟื้น	เย็นทั่วเกศา
ฝูงราชประชา	คินดิงเก่ามา
	ร้อนยิ่งแสนทวี
	ทำวคือเมรุมาศ
เห็นเป็นอนาถ	ล้มกับธรณี
ทรงกันแสงให้	รำไรหมองศรี
ครันรู้สมประดี	กล่าวเกลี้ยงวาจา
	ประนมก้มเกล้า
ถวายบังคมท้าว	สมเด็จพระราชา
สุวรรณมาลี	มเหสีเชษฐา
อ่อนโอนเกศา	หน่อเจ้าภพไทร
	สุทศน์ศรีราชา
ห้ามพระเชษฐา	บังคมน้องไย
ตัวข้าเป็นน้อง	ทั้งสองอรไท
ควรถากจักไหว้	ทั้งสองกษัตรา
	เรวัตกุมาร
รับพระองการ	ทูลฉลองขึ้นมา
ข้านี้ใช้น้ำ	เป็นเชื้อกษัตรา
ควรแล้วจึงมา	ก้มเกล้าบูชา
	สมบัติทั้งนี้
ของพระเจ้าตา	ถวายไว้พันปี
พระมายกให้	คุณใส่เกศ
ตรัสเรียกว่าพี่	เพราะแก่ชันษา
	ครององค์พระเจ้า
เป็นปิ่นปักเกล้า	แปดหมื่นพารา
แทนองค์ทรงศักดิ์	เป็นอัครราชา
พี่นี้จึงมา	ก้มเกล้าเกศา
	เชิญพระยอระยาตร
เสด็จเหนือเกยมาศ	แปดหมื่นบุรี
เฝ้าเจ้าจักรพาล	เสด็จการอันมี
จะถวายเพลิงศรี	พระราชบิดา

ชื่นชมยินดี	สมเด็จพระสุทนต์ศรี
เสด็จเหนือเกยมาศ	ด้วยคำเชษฐา
แปดหมื่นพารา	ตรัสองการมา
	เร่งพลทำการ
	จึงแต่งเมรุมาศ
เอานพคุณลาด	แถมแก้วชัชวาล
ขอขึ้นพสุรย์	ไพฑูรย์ทุกประการ
สามสร้างชัชวาล	แถมแก้วมุกดา
	ฉัตรทองฉัตรนาค
ฉัตรแก้วแววหลาก	ตั้งริมมรคา
ราชวัตรฉัตรธง	วงเวียนกันมา
รูปสัตว์นานา	ต่างต่างกันไป
	โรงโขนโรงหนัง
กระซิงระบำ	ถ้วนถึมิใน
ตบแต่งระทา	รู้ว่าเท่าไร
แล้วใส่ดอกไม้	ทั้งกรวดกัณฑ์
	ตั้งต้นกลัปพฤกษ์
เครื่องโอลาฤกษ์	จงจบครบครัน
ศาลาช่อทาน	บริขารเรียงรัน
ผ้าไตรครบครัน	เต็มทั้งพลับพลา
	แต่งแล้วบนาน
สำเร็จกระการ	ตามมีบัญชา
เชิญศพพระบาท	ลิตลาดจากปรา
ขึ้นรณมหา	วิเชียรสุกใส
	จึงเคลื่อนราชรถ
อาสาปรากฏ	พารถคลาไคล
เสียงดังสะเทือน	เลื่อนลั่นวังใน
แสนสาวร้องไห้	ตามพระศพมา
	แต่รสังข์้องกลอง
โครมครึกกึกก้อง	สนั่นพารา
รูปสัตว์ปรากฏ	หนักรถไสภา
อำมาตย์เสนา	ล้อมพระศพไป
	ครั้นถึงเมรุมาศ
เวียนไปโดยขนาด	สามรอบเป็นชัย
ยกพระศพท้าว	ปิ่นเกล้าภพไตร
วางเมรุทองใหญ่	บัลลังก์แก้วรจนา

คนเด่นคนร่ำ	โชนหนังระบำ
สิงห์โตไฟไล่	ทำตามภาษา
อิงคะนึ่งหนักหนา	ไต่ลวดซ้ายขวา
	กระหลบภพไตร
ได้เจ็ดราตรี	นอนศพภูมิ
บังสกุลชักผ้า	สั่นหัวนไหว
สังข์แตรระแซ่ไป	รู้ว่าเท่าไร
	เป่าเป็นเวลา
อิงคะนึ่งสนั่น	จุดพลุประทัด
จุดกรวดจิ้งก้น	ทั่วทั้งเวหา
มีทั้งฝ่ายม้า	กวัดขึ้นทุกระทา
	ไฟพะเนียงเรียงรัน
ถวายเป็นเพลิงภูมิ	ถ้วนเจ็ดราตรี
พระเพลิงไหม้ศพ	กฤษณาจวงจันทร์
สุรเสียงก้านัล	กระหลบเป็นคว้น
	ให้อิงคะนึ่งไป
หอมฟุ้งกระหลบ	แล้วเอาน้ำอบ
เก็บธาตุท้าวโสทธิ	ดับเหือดเปลวไฟ
ขึ้นรถเข้าไป	ใส่โกศทองใน
	ยังวังราชา
พระสงฆ์เดี่ยวราชา	รับขึ้นปรางค์มาศ
นิมนต์ขบฉัน	สวดมัตติกา
จึงก่อบมหา	ทุกวันอัตรา
	เจดีย์เลิศไกร
แต่งฉลองสามารถ	บรรจุพระธาตุ
มเหสีสองรา	เสร็จแล้วแว่นไว
โกนเกศาเข้าใน	ศรัทธาเหลือใจ
	บวชเป็นพระชี
พลอยบวชด้วยกัน	ชาวแม่กำนัล
ทุกท้าวพญา	เอนกมากมี
สมเด็จพระศรี	ทูลลาพันปี
	กลับคืนพารา
กัมเกล้ากราบกราน	เรวัตกุมาร
ลาทั้งพระชี	ลาพระเชษฐา
ยกพลโยธา	มเหสีบิดา
	ไปยังภพไตร

กับนางเทวี	สมเด็จพระสุทนต์ศรี
ครองซึ่งสมบัติ	สุวรรณอรไท
จำเรณูสวัสดิ์ไป	เนาวรัตน์เลิศไกร
	ดุจดั่งบิดา
	บมีลูกเต้า
ครองสมบัติเล่า	สืบสืบกันมา
พระชีสุทนต์	ตรัสม้วยมรณา
อนัลกัลยา	สิ้นสู่อิสวรรค์

- สิ้นสมุตแต่เท่านี้ นิทานพระสี่เส้า ยังสืบไปสองใบ รอกลับชาติ ○
- พระสี่เส้า โดยลำเนาเรื่องโบราณ กล่าวไว้เป็นนิทานจบเท่านี้บริบูรณ์ ○
- ถ้าใครยืมไปสวด ข้าเจ้าเขียนไม่สู้ดี ถ้าใครจะสวดให้เรียกเอามากจอกมาบูชาพระธรรมเสียก่อน

หมวดวรรณคดีบันทึกประวัติศาสตร์

นิราศพระบาทเขาตูป ฉบับบ้านหลวงราชไมตรี จังหวัดจันทบุรี^๑

อภิรักษ์ณ เกษมผลกุล^๒

ภูมิหลังต้นฉบับ

ต้นฉบับสมุดไทยขาว อักษรไทย เส้นหมึก เก็บรักษาที่ โรงแรมบ้านหลวงราชไมตรี ชุมชนริมน้ำจันทบุรี อ.เมือง จ.จันทบุรี ต้นฉบับมีเรื่องปดฺโนวาทคำฉันท์ รวมอยู่ด้วยในตอนต้นเรื่อง แล้วจึงบันทึกนิราศฉบับนี้เป็นลำดับต่อมา เรื่องนี้แต่งเป็นทำนองอย่างนิราศ บรรยายสถานที่ต่าง ๆ ลักษณะการประพันธ์มีการแทรกคำภาษาเขมร และมีอักขรวิธีการเขียนอักษรขอมไทยปะปนอยู่ สันนิษฐานว่าผู้แต่งน่าจะเป็นข้าราชการหรือภิกษุผู้มีความรู้ เนื่องจากความสามารถในการใช้ฉันท์และคำศัพท์ต่าง ๆ ที่ต้องใช้ความสามารถมาก จึงไม่น่าใช่กวีชาวบ้านทั่วไป และน่าจะแต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕

ลักษณะคำประพันธ์

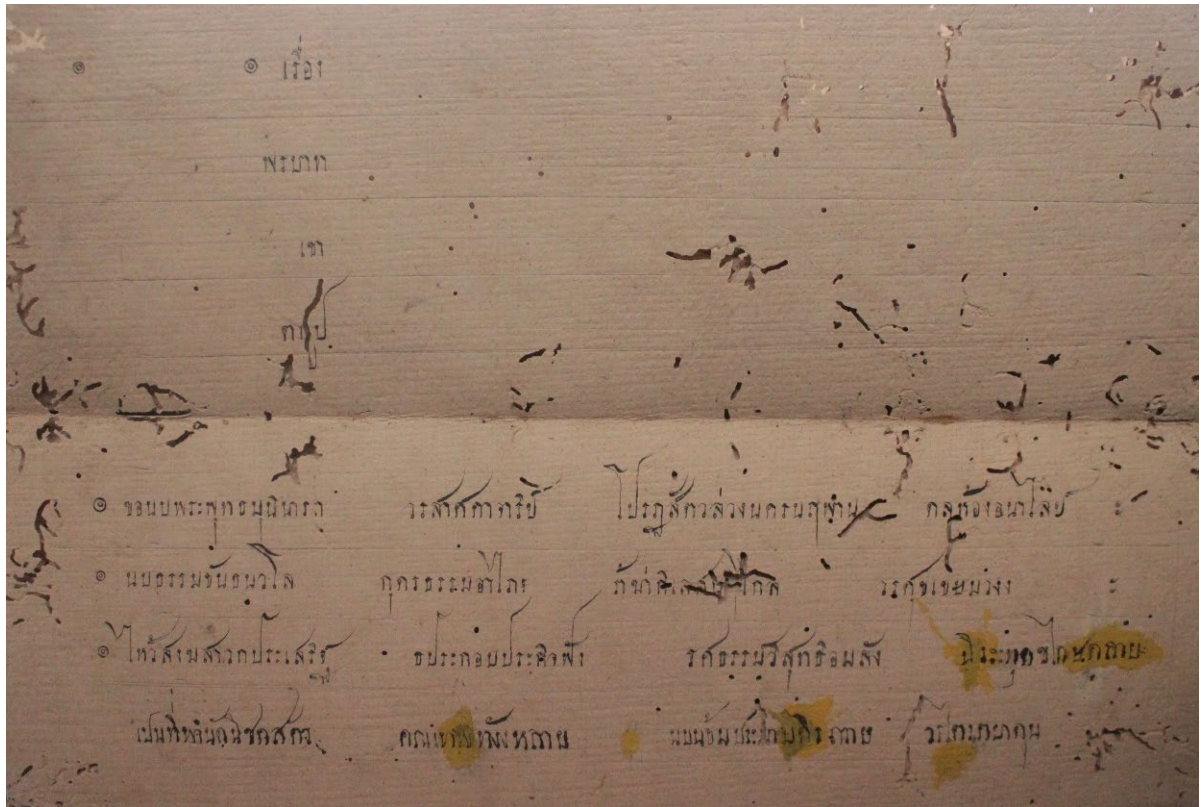
แต่งด้วยฉันท์ กลอนและกาพย์ชนิดต่าง ๆ ได้แก่ กลอนสุภาพ, ฉันท์ ๑๑, ฉันท์ ๑๙, กาพย์ ๑๖, กาพย์ ๒๘ สันนิษฐานว่าคงเลียนอย่างการแต่งคำฉันท์ จากเรื่องปดฺโนวาทคำฉันท์ ซึ่งเป็นเนื้อเรื่องที่กล่าวถึงการนมัสการรอยพระพุทธรูปเหมือนกัน แต่เป็นพระพุทธรูปเมืองสระบุรี

เรื่องย่อ

เริ่มเรื่องด้วยบทประณามพจน์ให้ไว้คุณพระรัตนตรัย พระเจ้าแผ่นดิน พ่อแม่ครูอาจารย์ แล้วจึงกล่าวถึงวัดอุปประสงค์การแต่งว่าประสงค์จะให้ป็นองค์ความรู้แก่อนุชนรุ่นหลังต่อไป จากนั้นกล่าวถึงพระบาทเขาตูปที่เมืองจันทบุรี ว่ามีรอยพระพุทธรูปอันงดงาม ตลอดทางมีโขดหินต่าง ๆ ที่กวีเปรียบเหมือนมีเทพมาสร้างไว้ดุจดงามมาก ต่อมากล่าวถึงประวัติพระพุทธรูปแห่งนี้ว่ามีมาแต่โบราณชาวบ้านมาพบโดยบังเอิญ เมื่อชาวเมืองทราบข่าวจึงต่างพากันมานมัสการ แล้วจึงบรรยายความงามในธรรมชาติทั้งต้นไม้และสรรพสัตว์ที่อยู่ในป่าระหว่างทางไปพระพุทธรูป ระหว่างทางยังมีชาวบ้านนำอาหารมาขายเนื่องจากการเดินทางไปพระบาทนี้ต้องมีการพักค้างแรมเนื่องจากหนทางทุรกันดารไม่สามารถเดินทางจากตัวเมืองได้ภายในวันเดียว

^๑ ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณโรงแรมบ้านหลวงราชไมตรี และอาจารย์ธิป ศรีสกุลไชยรัก อาจารย์หลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมเพื่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม สถาบันอาศรมศิลป์ ที่อนุญาตให้ถ่ายต้นฉบับที่จัดแสดง และขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปวลักษณ์ สุรัสวดี คณะวิทยาการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่กรุณาประสานงาน

^๒ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ตัวอย่างต้นฉบับเรื่อง พระบาทเจ้าตฤป ฉบับโรงแรมบ้านหลวงราชไมตรี

โรงแรมบ้านหลวงราชโมทรี จังหวัดจันทบุรี
สถานที่จัดแสดงต้นฉบับเรื่องพระบาทเจ้าตูป

คุณค่า

๑. คุณค่าด้านภาษาและวรรณคดี

เรื่องพระบาทเจ้าตูปนี้ เป็นวรรณคดีที่มีคุณค่าในด้านภาษาและวรรณคดี ในการที่บันทึกศัพท์และแสดงฝีมือทางวรรณศิลป์ไว้อย่างประณีตงดงาม ดังรายละเอียดดังนี้

๑.๑ คุณค่าด้านภาษา

การใช้คำภาษาเขมร การใช้อักขรวิธีการเขียนแบบอักษรขอมไทย (ตัวเข็ง) ดังตัวอย่าง การใช้คำว่า “เฌมิล” ในภาษาเขมร หมายถึง เติ่น ในบทประพันธ์

๑ บัด (ติง) เฌมิลไพร
รอยบาทพระทรงธรรม์

ธ ก็ไขคดีอรรถ
มุนีนารทศาสตรา

ตัวอย่าง การใช้คำว่า “ทีก” ในภาษาเขมร หมายถึง น้ำ ในบทประพันธ์

๑ ท้องถั่ว....
ทีกใสสะอาดอัฉ-

ระชลาเยหัดหยัด
รียลประหลาดแล

นอกจากนี้ยังพบการเล่นเสียงด้วยการกร่อนพยางค์หน้า เช่น พร่างพร่าง เป็น พะพร่าง ยับยับ เป็น ยะยับ ดังตัวอย่าง

๑ พร่าง ๆ พะพร้อมพราย
ดั่งนิลแนบแนม

พรรณรายวะวับแวม
ก็ยะยับยะยิบพราว

๑.๒ คุณค่าด้านวรรณคดี

กวีใช้วรรณศิลป์ โดยใช้ภาพพจน์ในการพรรณนาให้เกิดจินตภาพ โดยเฉพาะการบรรยายธรรมชาติระหว่างการเดินทาง ดังเช่นในตอนกวีพรรณนาความงดงามของเขาวงกตเปรียบเหมือนพระวิษณุกรรมมารังสรรค์ไว้ ดังความว่า

๐ บางแห่งพิลึกฤคเลิศ

สาปสรรควิเศษสม

๐ ฤท้าวพระองค์อิ-

ถาองค์อุมาร

๐ ฤองค์ทรงเศวตร

ตรีเศียร ๘ บันดาล

๐ ดุจเขายุคุนธร

หัตถกรรวินันตกา

ดุจเวศนุกรมกรม

จิตรเทพสังหรณ์

ศวรเทพยมเหศวร

ธ ประกอบประกิจการ

คชเรศเพ็ญพาล

จะถกกลประหลาดตา

แลอสิณธรรพ

ครวิภพเปรียบปาน

๒. คุณค่าด้านการบันทึกประวัติศาสตร์

เรื่องพระบาทเขาดูบนี้ นับเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งของเมืองจันทบุรี ที่บอกเล่าเรื่องราวของรอยพระพุทธรูปที่เขาดูบ บรรยายถึงความศรัทธาของชาวจันทบุรีที่มีต่อเขาพระพุทธรูปแห่งนี้

อย่างไรก็ตามปัจจุบันนี้ชื่อ “พระบาทดูบ” ได้หายไปจากความรับรู้ของชาวเมืองจันทบุรี จึงไม่อาจทราบได้ว่า “พระบาทดูบ” คือพระบาทแห่งใดในจังหวัดจันทบุรี อนึ่ง สุมลทริกาญจน์ มายะรังสี นักจดหมายเหตุ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ จันทบุรี ได้เขียนเรื่อง “พระพุทธรูป ๖ รอย ๖ แห่ง ที่เมืองจันทบุรี”^๑ กล่าวว่า พระพุทธรูป ที่เมืองจันทบุรี อาจจะมีมากกว่า ๖ รอย แต่ผู้เขียนได้เห็นและรู้จัก ในขณะนี้มี ๖ รอย ด้วยกัน ได้แก่

รอยที่ ๑ พระพุทธรูปทอดเขาคิณชุกฏ

มีกล่าวถึงในพระราชหัตถเลขาเมื่อครา รัชกาลที่ ๕ เสด็จเมืองจันทบุรี ใน พ.ศ.๒๔๑๙ สรุปได้ว่ามีหม่อไทยพื้นบ้าน ไปเก็บสมุนไพรบน “เขาลูกบาท”(เรียกตามเอกสาร)พบรอยพระพุทธรูป พระยาจันทบุรี ได้ทราบความ จึงได้ไปดู ...เห็นรายน้นยาวประมาณ ๓ ศอก กว้างประมาณศอกเศษเป็นลายในศิลาขด ๆ แต่ไม่เป็นรายน้น...

รอยที่ ๒ พระพุทธรูปทอดเขาพลอยแหวน

เป็นพระพุทธรูปจำลอง เป็นทองเหลือง เพื่อแทนรอยพระพุทธรูปเดิมที่เป็นศิลาทราย (ซึ่งรอยเดิมมีนักวิชาการสันนิษฐานว่าเป็นศิลาที่ย้ายมาจากเมืองเพนียด หน้าวัดทองทั่ว ปัจจุบันศิลาชิ้นนี้แตกหัก)

รอยที่ ๓ พระพุทธรูปวัดสระบาป

จากคำบอกเล่าของรองเจ้าอาวาสว่า รอยพระพุทธรูปที่มีอยู่ที่วัดนี้น่าจะราว ๔๐๐-๕๐๐ ปี แต่สร้างเมื่อไรไม่ปรากฏหลักฐาน ปัจจุบันจัดเก็บไว้ในห้องใต้พระอุโบสถ (ซึ่งวัดนี้มีประวัติการตั้งวัดครั้งแรกและย้ายวัดหลายครั้ง รวมอายุเกือบพันปี)และมีการขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุกรมศิลปากรเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

รอยที่ ๔ พระพุทธรูปเขามะขาม

เมื่อ พ.ศ.๒๔๐๑ ท่านพ่อมิตร ธมฺมโชติ ได้ร่วมกับชาวบ้านสร้างวัดมะขามเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ต่อมาได้จ้างช่าง(กังซิม แซ่หลิม) อาชีพรับจ้าง แกะสลักหินเป็นรอยพระพุทธรูปจำลองเสร็จเรียบร้อยแล้ว ชาวบ้าน

^๑ สุมลทริกาญจน์ มายะรังสี. “พระพุทธรูป ๖ รอย ๖ แห่ง ที่เมืองจันทบุรี” หอจดหมายเหตุแห่งชาติจันทบุรี เข้าถึงจาก <https://www.finearts.go.th/12archives/view/21108> สืบค้นเมื่อ ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๖

ได้รวมตัวกันแห่รอยพระพุทธรูปบาทจำลองขึ้นสู่ยอดเขามะขามประมาณปี พ.ศ.๒๔๑๘ พร้อมด้วยหลังคาคลุมพระพุทธรูปบาทจำลอง ๑ หลัง

ปัจจุบันมีชาวบ้านช่วยกันดูแลรักษาเมื่อถึงเทศกาลตรุษจีนของทุกปีก็มีชาวบ้านมาสักการะทุกปีตลอดมา และเป็นที่พระมาอยู่ปริวาสกรรมทุกปี เป็นประจำ ปีละ ๒ ครั้ง ๆ ละ ๒๐๐ ถึง ๕๐๐ รูปทุกปี

รอยที่ ๕ พระพุทธรูปบาทวัดไผ่ล้อมเมือง

อยู่ภายในพระอุโบสถหลังใหม่ ของวัดไผ่ล้อม(เป็นวัดพระอารามหลวง) ใน พ.ศ.๒๕๓๑ พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑๐ เมื่อครั้งดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ มาทรงประกอบพิธีสวมเกศองค์ พระพุทธไสยาสน์ ประจำภาคตะวันออกเฉียง ที่ประดิษฐาน ณ พระอุโบสถแห่งนี้

รอยที่ ๖ พระพุทธบาทวັดมรรคา

พระพุทธบาทวัดมรรคาหรือวัดวันยาวบน อำเภอขลุงนี้ มีเรื่องราวกล่าวถึงในเอกสารจดหมายเหตุ พ.ศ.๒๔๗๒ ว่า...มีการนมัสการแลเปิดทองพระพุทธบาท...อันเปนงานเทศกาลประจำปี ซึ่งกำหนดเริ่มการแต่วันที่ ๑๓ ถึงวันที่ ๑๕ มีนาคม...ปวงประชาชนในท้องที่แลต่างท้องที่พากันไปประชุมนมัสการกันเปนจำนวนมาก...

อย่างไรก็ตามจากข้อมูลและการสำรวจพื้นที่สันนิษฐานว่าเขาดรูปนี้น่าจะเป็น พระพุทธรบาทเขาศิขณ
กฤ เนื่องจากเป็นพระบาทที่มีความเก่าแก่และอยู่บนเขาทุรกันดาร

นอกจากนี้ยังมีการบรรยายบรรยายภาคท้องถิ่น กล่าวถึงอาหารท้องถิ่นจันทบุรี เช่น ผัดหมี่ปู (ก้วยเตี่ยว ผัดปู) ขนมครก ขนมครก (?) ข้าวตอกน้ำกะทิ ข้าวตาก ข้าวตู่ ดังตัวอย่าง

๑ ข่ายข้าวเหล้ายากักขันธ์บุญ สุราแรงรณ
และหมักมีไผ่

๑ ขนบครกขนบศรีแก้วักขุ ข้าวตอกตากตุ
ก็ใส่น้ำกะทิทำ

ก็ยังมีกรกล่าวถึงคณะพิณพาทย์ “ชาวตะเคียนทองไพร” น่าจะหมายถึงชาวบ้านที่ตำบลตะเคียนทอง อ.เขาคิชฌกูฏ จ.จันทบุรี ดังความว่า

๑ ก่อกรรมสั่นหูกู๋ม พิณพาทย์ไม่กู๋ม

เป็นชาวตะเคียนทองไพร

๐ ฟังเล่นตามจน..ใจพากันคลาไคล

ยังหยุดสำนักพักนอน

ความน่าสนใจอีกประการหนึ่งคือการบันทึกพืชสมุนไพรท้องถิ่น เข้าใจว่าเป็นพืชที่พบบริเวณเขา
ศิขณภูมิกกล่าวถึงพืชท้องถิ่นด้วย เช่น เร่ว กระวาน เนระพอสี่ ดังนี้

ถึงที่ศิขรินสูงระหง	เลยลับลับลง
ขึ้นเลาะขึ้นล่องช่องธาร	
สรรพยาสารพันสัณฐาน	ต้นเร่วต้นกระวาน
ทั้งต้นเนระพูสี	
ต้นว่านกลิ้งแรดเผดปลี	จุกะโรหิณี
ฤษีสมแล้วแก้วแกม	
โหรยาาแปลกแทรกแซม	พิศนาคนาดแนม
แล่นขน้องสนุนเนียม	
โกฐจุฬาการบูรคุนเคียม	คันทรงทรงกระเทียม
ทั้งบุกและกลอยรู	

นอกจากพืชแล้ว นิราศเรื่องนี้ยังบันทึกการสำรวจหินแร่ต่างๆ ไว้อย่างน่าสนใจแสดงให้เห็นถึงความรู้จากตะวันตก มีการเรียกชื่อแร่เป็นภาษาอังกฤษ เช่น อังเลอชันเดอร์ คือ แร่อเล็กซานไดรต์ (alexandrite)

หินแร่เรียรายคล้ายปู	ตุกกะต่ำตุกตู
ธาตุฝาศุภเรศเหล็กไหล	
ธาตุนี้ฝอยบุคุไค	แร่พลวงรวงไร
และดินรำน้าลำดี	
แลพราวขาวพรายหลายสี	เหม็นกลิ่นวาริ
และเป็นถนิมปริมเปราะ	
แร่กำมะถันควันคลุ้มคลุมเครอะ	ไหลซาบซิมเซอะ
แลธาตุปรอทเรียราย	
อังเลอชันเดอร์แสงสาย	ปนกรวดปนทราย
และหินเป็นภูฟูฟอง	

วรรณคดีเรื่องนี้นับเป็นวรรณคดีเรื่องสำคัญของชาวจันทบุรี ไม่เพียงมากด้วยความงดงามทางภาษา แต่ยังเปี่ยมไปด้วยความรู้ที่ได้จากการบันทึกของกวีทั้งสภาพสังคม พันธุ์พืช และแร่ต่างๆ อีกด้วย นับว่าเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ของเมืองจันทบุรีอย่างยิ่ง

เอกสารอ้างอิง

ประชุมวรรณคดีเรื่องพระพุทธบาท. (๒๕๕๖)กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
 สุมลทริกาญจน์ มายะรังสี. (ม.ป.ป.) “พระพุทธบาท ๖ รอย ๖ แห่ง ที่เมืองจันทบุรี” หอจดหมายเหตุแห่งชาติ
 จันทบุรี เข้าถึงจาก <https://www.finearts.go.th/12archives/view/21108> สืบค้นเมื่อ
 ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๖

บทปริวรรต นิราศพระพุทธรบาทเขาตฤป ฉบับบ้านหลวงราชไมตรี จังหวัดจันทบุรี

๐ เรื่อง

พระบาท

เขา

ตฤป

๐ ขอนบพระพุทธรมนีนารถ

โปรดสัตว์ล่งนครนฤพาน

๐ นบธรรมชั้นธนวโล

ร่ำฆ่ากิเลส ..ไกล

๐ ไหว้สงฆ์สาวกประเสริฐ

รศธรรมวิสุทธิมลิ่ง

๐ เป็นที่พำนักนิชคส์ตว์

นบน้อมประณามตริถวาย

๐ ไหว้สามพระไตรรัตนเสร็จ

ทรงเดชมหิทธิธรรอดุล

๐ สรรพสรรพให้อมรเทพ

นบทั่ววิธธมฤควาน

๐ ไหว้ให้ธเรศนฤบดี

ดับเข็ญอรินทรอริยภัย

๐ นบผู้ศาสนาอธิคุณ

แปรอรรณวิภคคณนิกร

๐ กภาพย์ฉันทนิพนธกลบท

เกริ่นคุณสุนธอลเอง

๐ ไหว้คุณชนกชนนิกา

ปกป้องประคองปัมบวาย

๐ จะเริ่มเรื่องนิพนธกลฉันท

เมืองจันทบุรีนครั้ง

๐ ไว้สืบกลบุตร (ปณม) ชน

ขอสารสวัสดิ์สิริคง

วรศาสดาจารย์

ดลห้องอนาโลย์

กฤตรธรรมอาไภ

วรศุขเชชมวัง

ธประกอบประกิจพึง

นิรทุกข์กระชัยคลาย

คณเทพะทั้งหลาย

วรไตรตยาคุณ

อภิวันทียไวกุณฐ์

สุริยศักดิ์มโหฬาร

สุรโลกยสถิตยสถาน

วรตริทศาไลย

ธรมฤตลาไท

สุขรมย์นรากร

กรุณาประสาทสอน

กลโคลงคตเพลง

วรกาพย์บรรเลง

สุรศัพทขจรขจาย

ดจอันตฤกนายน

ภรบุตรสินะหัง

วรพุทธรบาท

กลกล่อมกระวีวงศ์

อนุสนธิดำรง

อุดมสืบประลัยกัลป์ ๗๓

๑๑๐ บัด (ติง) เถมิลไพร

รอยบาทพระทรงธรรม์

๐ ทั่วผู้พหูพร้อง

เมืองจันทบุรี

๐ เหนือเขาตฤเป

ลายลักษณะอลัง

๐ พร่าง ๆ พะพร้อมพราย

ธ ก็ไชคตือรรถ

มุนีนารถศาสดา

กิจก้องนิคามา

ชนแซกกระเดื่องดัง

ศุวเรณูเศรษฐัง

กลเกิดประกอบแกม

พรรณรายวะวับแวม

ตั้งนิลแนบแนม

๑ สูงสุดพโยมเมฆ

อากาศมัวดาว

๑ ขยลโยกระโชกพัด

เนาว์นิทรธำเค็ญ

๑ ไสวลาดสะอาดเอียง

พิงภาคขร้ง่างาย

๑ เห็นรอยพระบาทงำ

เพ็ญภาคยมนชล

๑ โสภาคย์ประภาพัฒน์

(บันเทิง) ศิลาผา

๑ ร่ายรอบระบอบบรร-

เหวลีกละลานลน

๑ หินบาตร^๑สะอาดเอี่ยม

ทั่วเขตทวีเศษโส-

๑ คูหาสว่างโพลง

วรชุกดูไค

๑ นานาศิลาลัก-

คล้ายรูปพระทศพล

๑ กับทั้งพระสงฆ์สา-

สมกับพระบาฬี

๑ เขตแคว้นสถานพา-

คูหาศิลาแยล

๑ โป่งปล่องขรลงลัด

ชายชมพนาสันต์

๑ ชมไพรไศลลาด

สูงสุดพนมเนิน

๑ ท้องถ้ำ....

ทีก^๒ใสสะอาดอัฉ-

๑ บางแห่งก็เป็นรูป

หันพัตรเหลือกแล

๑ หนึ่งทัศน (ตรก) โอ-

ท่านทวนนิคมเคา-

๑ แก่สรรพโรคัง

มินเมื่อยกรมลหาย

๑ ลางผาศิลาจั่ว

กียะยัยะยิบพราว

อติเรกเห็นหา

หิมหยาดยะเยือกเย็น

รมัดกระโดดเดิน

ทุรจักชีจำาย

กลเรียงศิลาาราย

กัชะเง้อชะเง้งตน

อุตมางควิมล

คิริราชพระศาสดา

กลจัดกระพัตรา

กัตะแคงระแวงวล

พตถันถางาดยล

มนเสียวแสงโลม

และจะเทียมจะทัดโท

ภณภาคยภายใน

ทะลุโล่งนราศัย

สุภาพนราชน

ชนพักตรพิมล

พิชิตมาระเมาฬี

วกหมู่พระชินสีห์

วรฉายอำพล

หิรภาคยโสภณ

กลแก่งสฤษฎ์สรค์

จะประวัติเวียนวัน

จรแต่มีประมาณเมิน

ดุจดาดศิลาเฝิน

ศิขรใดจะเทียมทัด

ระชลายะหยัดหยัด

รียลประหลาดแล

คชยันถนัดแปร

ดุจะมีมโนเนา

สธสรค์พระสิทธา

รพเสพกระษัยสลาย

สรีรังสกลกาย

สฤษฎ์สร้างประสมยา

พิศพัวพะพรายตา

^๑ บาตร หมายถึง ใบ, แผ่น

^๒ ทีก (ข.) หมายถึง น้ำ

○ พันเอญภูมิพฤษ์บังวาย	เปิดเผยศิลาผาย
ประจักษ์แจ้งแกโลกา	
○ ชายหญิงทั่วเขตรสีมา	เลื่องลือลือชา
กระฉ่อนทั้งแดนบุรี	
○ จินจามสมณพราหมณ์ชี	ชวนคันธกุฎี
ไปบนน้อมนมัสการ	
○ จ้าง (เกापิน) จ้างโคโคบาล	ล้ำสะะคชสาร
ลุศัพทแซ่หรรษา	
○ บ้างจรด้วยบาทบาทา	ไต่เต้าตามสลา-
รณพนัสลำเนาเทอดง	
○ กู้ร้องเรียกเพรียกพง	สาวหนุ่มอนง-
คเน้งระน่วยอรนอ	
○ เฉื่อยฉ่ำดั่งล้ำลิ้นสกอ	เย็นฉ่ำลำคอ
ได้ยลนียมกลมเกลียว	
○ แกะรอล้ำหลังหนังเหนียว	ค่อยค่อยคิดเคี้ยว
จรเต้ามาลำพัง	
○ ชาวเกวียนเขี่ยนขู่ (พุลกั)	ลินลาดผาดผั่ง
มาตามลำเนาเทอดง	
○ แรดช้างกวางทรายซ่อนทรง	เสื่อสีห์กระสง
ทั้งสะสะกรซ่อนไพร	
○ โคเพลาเลาะเลียงหลีกไกล	หมี่เม่นเย็นใจ
เข้าอยู่ในรูสุโพรง	
○ กระแตไต่ไถไม้ระโนง	ละมั่งละโง
ทั้งอันกระเอื้อยเฉื่อยดง	
○ จังกวดเหี้ยเคลียเคล้าเข้ายาง	หนีชุ่มพุ่มพง
บบบบปะพะพาน	
○ พระฮามอรุโณกแรงแสงฉาน	เคลื่อนคล้อยสุริยการ
ละกันก็ทับพลวงคาม	
○ หยุดเกวียนเวียนถอยปล่อยทาม	บอยกระบือบาม
ก็ป้ายลงดงดินกั	
○ ชุ่มแซกระสินธุสัง	กราโบโตยง
บ่าบวงพิบัติบเปียฬ	
○ สุขดลสุขมาลาเกวียน	สุขล้ำจำเนียร
นฤตเหตุเกทภัยยันต์	
○ หยุดสำนักนี้พักผ่อนผัน	เสฟโภชนาอัน
ประกอบด้วยรสโอชา	
○ หลายคนหลายคาบคามา	แส่ส่งเสียงสา-
ระพะซ้องสำเนียง	
○ ผุ่นฟุ้งยุ่งแบกแหลกเคลียง	ที่อ่างแอ่งเอียง
เข้าหยุดประทับหลับนอน	

๐ เสรีจสรพกลับเดินจรจล	ขึ้นสู่บนบรร-
พตจร..ศเพลิตเพลิน	
๐ แซ่เสียงปฏิกฐานขานเกริ่น	ขาบคุ่มเขาเขิน
กะโงกกะงั่วตัวตรู	
๐ กาเหว่าราคาคุ	ทวิชาลาญ
ก็เกาะบนกิ่งเดิมนี่	
๐ มารุตรำเพยเลยลี	ลาชมปักชี
อันนี้ต่างๆ กลางดง	
๐ ถึงที่ศิขรินสูงระหง	เลยลับกลับลง
ขึ้นเลาะขึ้นล่องช่องธาร	
๐ สรรพยาสารพันสัณฐาน	ตันเร็วตันกระวาน
ทั้งต้นเนระพูสี ^๑	
๐ ต้นว่านกลั่นแรดแฝดปลี	จุกะโรหิณี
ฤๅษีสมแล้วแก้วแกม	
๐ โหรายาแปลกแทรกแซม	พิศนาศนาคนม
แลนขัน้องสนุนเนียม	
๐ โกรธจุลาการบุรุษเนียม	คันทรทงกระเทียม
ทั้งบุกและกลอยรู	
๐ หินแร่เรียรายคล้ายปู	ตุกกะต่ำตุกตุ
ธาตุฝาศุภเรศเหล็กไหล	
๐ ธาตุนี้ฝอยบุคุไค	แร่พลวงรวงไร่
และดินรำน้าลำดี	
๐ แลพราราวพรายหลายสี	เหม็นกลิ่นวารี
และเป็นถนิมปริมเประ	
๐ แร่กำมะถันควันคลุ้มคลุ่มเคระ	ไหลซาบซึมเซอะ
แลธาตุปรอทเรียราย	
๐ อังเลอชันเดอร์ ^๒ แสงสาย	ปนกรวดปนทราย
และหินเป็นภูฟอง	
๐ พิศเพลินเนินรายกายกอง	แซ่เสียงสัตว์ค่นอง
ฉนวนบ่างกลางไพร	
๐ จักจั่นหวนวับจับใจ	แม่มายลองโน
เรไรก็หริ่งเรียระงม	
๐ ระเริงตะเม้งเดินเนินพนม	สูงสุดเสียงลม
ก็พัดคะครื้นครื้นครื้น	
๐ เหนื่อยนักพักรุดหยุดยืน	ล้ำเลื่อยเมื่อนมื่น
กระมลกระหม่อมกายา	

^๑ ต้นเนระพูสี หรือ ว่านค่างควาดำ

^๒ อังเลอชันเดอร์ คือ แร่อเล็กซานไดรต์ (alexandrite)

มือเหนียวเกี่ยวกิ่งทума	เกือบกิ่งมรคา
ถึงยอดสิขรอ่อนแรง	
บ้างคลั่งแวกแทรกแซง	กำลังกล้าแข็ง
ก็โดยสะดวกเดียวดาย	
เห็นต้นโหมงคลงเพรงพราย	โตสามกาหมาย
ก็สมดังคำติงพราน	
ไปอีกบัดใจไม่นาน	ถึงที่แท่นฐาน
พระพุทบาทศาสดา	
บ้ายมุขสู่บรรพทิศา	กลับบ้ายพักตรา
ไปทิศอาคเนย์	
ยลหิมอาสน์ปัตเต	สถิตเหนือเสเล
พิลิกละลานดาลแด	
เห็นแหวนแก้วทิวลิ้วแล	มุขมัวชั่วแซ
กายสั่นขวัญหายใจปลิว	
นั่งแอบแทบทางเป็นทิว	หนุ่มสาวกล่าวกริ้ว
บประโคนประเคนกลาง..น	
ก้องกรรณสนั่นหูอื้ออูม	พิณพาทย์ไม่ภูมิ
เป็นชาวตะเคียนท้องไพร	
ฟังเล่นตามจน..ใจ	พากันคลาไคล
ยังหยุดสำนักพักนอน	
ราตรีมีเสียงชนจร	นบบาทบวร
สว่างแจ้งด้วยแสงคราน	
บ้างถืออัศจิมาน	ส่องแสงซ้ซวาล
โถมะถมอเพรงบรรพ์ ๓๕๐	

(เพลงยาวเรื่องไห้วเซ่งเม้ง)

(ออกดอฝองคณิ่งอ้อรันอะระเม้ง)	๐ โอ้ฤดูเดือนห้าหน้าเนียงเหม้ง
เที่ยวตะแจ้วเที่ยวเซี้ยแม่เอ๋ยก่ง	ฮวงจู้เก้งเกลื่อนกลาดสะอาดตา
ให้โมโหโซ่ซึ้งจินจิตรา	ยายย่าหลงจึ้งกุ่มชุดชู่ว่า
พี่เฝ้าผู้หมูใครอยู่ไฉน	โดยศรัทธาเที่ยงพ่องทำนองจีน
ทำห้องจู้กุ่มกุ่มกุ่มต่อตืน	ก็ก่อเก้งกอบประกับออกกลั่น
ลูกหลานรักพลัดพรากนั้นมาพร้อม	ที่ซัดหิงนยลตะงุ่มหลุมลอย
เครื่องสักการหวานควาควาวพรอย	ประณตประนีมนั่งกุ่มหญ่ๆ หงอย
ที่ลางผู้รู้ทำถือนองฝาย	เหล้าอร่อยสุราน้ำขาม
แจ็กก็ใช้ไทยก็ชอบประกอบดี	ทั้งจินหมายไทยมันไม่ทันหนี
	ประเพณีแนในน้ำใจตน

แกะขั้วเช่นเป็นอย่างฝ่ายข้างเจ็ก
 เช่นไหว้พร้อมยอมนำให้ให้นิรมล
 บังสุกุลบุญส่งถึงวงศ์ญาติ
 ทั้งเกสขปจจัยให้อุทิศ
 สงสารแท้แต่ผู้หม่นน้อยๆ
 เข้าในห้องมองหาแต่งกาย
 จับไม้สอยค้อยจัดประหยัดโหยง
 ดิตเข้ามาเข้าให้ควรแบ่งนวลใน
 นึกกระหิ่มนเงินใจกลัวไม่เหมาะ
 กว่าจจะอารมณ์หมายก็หลายครา
 สมัยพี่แสดงมีแสงวัน
 ทั้งผ่าน่งปรุง (ครืน) ลูกยืนยง
 กว่าจจะเยื้องขำเลื่องออกหน้าน้อง
 ทำอย่างๆ มองๆ ด้วยของเคย
 ที่ลางนางยางยวงทักหวังแล้ว
 กลับเข้าห้องมองพินิจสะอิดสะเอียน
 ที่แก่เฒ่าเล่ายังชั่วไม่มัวหมาย
 ผุ่นแบ่งด้วยหน้ายัดติดไม่ติดตรัง
 ที่รู้ปรอยล้นทรงอนงนาฏ
 จงเปลี่ยนแปรแรงร้ายเดินให้หมายมี
 ลางนางดูรู้ลาคณกาจเก่ง
 ไม่เตรจัวจจะล้าจะต้องตระเตรียม
 ลางนิกฤทัยใกล้เชิงเหม็ง
 ตามเยี่ยมเยียนแบบฉบับนั่งบัววัน
 ถึงคราววันปัจจุบันวันเชิงเหม็ง
 กิมจัวซิ่นเงินเตี้ยเช่นเชื้อชวน
 ทั้งกระต่ายคูระมุงตักย่งหยุย
 หยิบของข้าวเหล่านั่นออกทันที
 จุกยู่เวียนเสียมเติมเพิ่มจิวแต่
 พระ..โซึ่งโง่งกิงกิงกิงวาร
 ด้วยทราบ...เผ็ดเมื่อโถมเมือง
 ลางอารีมีใจไหว้วันทา
 เงินทอง.....รักษา
 ที่มีคู่ชুমประสมสอง
 ให้ร้อนรินล้นทรัพย์นบ่อนันต์
 ที่ยัง...ค้ำ.....แปลก
 ยินคั่นทรัพย์นบกองให้นองเนือง
 วิปริตคิดไปไภยภาค
 ไม่เทียบเหมือนรักแนตต์ทรวง

ก็ไม่เก็กเกะกะจิตรณน
 สงฆ์สมมติ (มฤช) ชมเหมือนตนคิด
 โดยประสาทเลื่อมใสสมใจจิต
 สำเร็จกิจกอบการเหมือนงานปี
 ดูแซมซ้อยนำชมสายสนศรี
 กระจกหวีสำลัพันเก็บกันไร
 เส้นใดโง่งเก็นตีกี่หวีไว้
 ผัดพักตร์ใส่น้ำมันทา
 นิ่งพิเคราะห์หมองขม้ายทั้งซ้ายขวา
 จักแจ้งหาหน้าไม่ให้สมทรวง
 บรรจงจับบรรเจิดระเหิดระหง
 ขึ้นบรรจงใจ (คาย) ผ่า (กายเคย)
 ห้วนแต่งแล้วจ้องมองกระจกนอกเอ๋ย
 กว่าจจะเลยลับกระจกหลายบทเรียน
 ยังไม่แน่วแน่ที่จะชี้เศียร
 เผ้าเพลงเปลี่ยนปรับปรุงอีกนุ่งนัง
 พอหลายๆ แลดูไม่สู้ปลั่ง
 พอประทั้งธรรมดาเป็นนรี
 มารยาทอยากประโลมชมโฉมศรี
 ถึงไม่ดีไม่งามตามธรรมเนียม
 คราวหนึ่งเหม็งแมนหมายนัยดอยเหนียม
 ไม่อยากเยี่ยมยุรยาตรชี้ขาลาดครัน
 จะไปแก่งกุ่มเขี่ยแม่เตี้ยฉัน
 แต่จิตนั้นหันเหให้แปรปรวน
 ต่างรีบเร่งเร่งห้วนเหวน
 ชอบกระบวนแบบโบราณ (สจ) หวานมี
 ถึงฮวงจิวแก่งกลุ่มแหละหลุมนี้
 สุราตีซาจัน...นมัสการ
 ออกเชิงแซ่ซำสุยสนุกสนาน
 ลูกหลาน...หมู่เฝ้ากระดาษราดสุรา
 ใช้แทน.....รักร้อยหนักหนา
 ใจจินดาเงินทอง

 คิดถูกต้องตามตรงได้หลงฉัน
 คุ่มเกรงกันอันตรายระคายเคือง
 เดินอ้อกแอ็ก.....นวลเหลืออง
 ก็ไม่เปลือง...ทุกซ่เป็นซบทรวง
 กระตึกกระดากเขี่ยมจิตตะขิดตะขวง
 อูรากำจาย

ลงมา.....
.....

หมวดวรรณคดีพรรณนาอารมณ์

บันทึกจดหมายรักและบันทึกเบ็ดเตล็ด ฉบับวัดหนองเสม็ด จังหวัดตราด

ธนภัทร พิริโยธินกุล^๑

ภูมิหลังต้นฉบับ

ต้นฉบับเป็นสมุดไทยดำ เขียนด้วยดินสอขาว บันทึกหน้าละ ๔-๗ บรรทัด
ต้นฉบับเก็บรักษา ณ วัดหนองเสม็ด อำเภอเมือง จังหวัดตราด มีทั้งสิ้นสองฉบับ คือ ฉบับที่ นส.ข.๐๙๑ และ นส.ข.๐๙๓ ตามบัญชีรายชื่อเอกสารโบราณของวัดหนองเสม็ด สภาพต้นฉบับของฉบับที่ นส.ข.๐๙๑ ขำรุ่ดเพียงเล็กน้อยบริเวณขอบสมุด ส่วน นส.ข.๐๙๓ ขำรุ่ดบริเวณขอบกระดาษและกึ่งกลางหน้าในบางหน้า ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง ผู้คัดลอก และวันเดือนปีที่แต่ง หรือคัดลอก

ลักษณะคำประพันธ์

ประกอบด้วยร้อยแก้วและร้อยกรองผสมกัน ซึ่งสังเกตว่า ฉบับที่ นส.ข.๐๙๓ มีรูปแบบคำประพันธ์คล้ายกลอนหัวเดียว แบบเพลงพื้นบ้าน

เนื้อเรื่องย่อ

ฉบับที่ นส.ข.๐๙๑ สามารถแบ่งเนื้อหาได้เป็น ๒ ช่วง ช่วงที่หนึ่ง ตั้งแต่ หน้าที่ ๑-๑๒ กล่าวถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ สันนิษฐานว่าเป็นเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบุญการกุศลเกี่ยวกับกลุ่มคนเป็นหมู่คณะ มีการแกะสลักรูป “พระอินสวน” และ “พญาคูขี้หอม” จากฝัก การร้องรำและมิดนตรี การทำอาหารต่าง ๆ เช่น “แย้ยำกับม่อปราง” “กนมหอด” “กนมหองป่นถ่วงารวเคาตอก” และ “เคาเนียวสังขยา” รวมทั้งการปฏิบัติเมื่อเข้าฤดูฝนชนทั้งหลายจะ “ชวนกันเคาปาดตม” (เข้าป่าตัดไม้) และ “ตีเคอียเคอียเคา” (ตีเคียวเกี่ยวข้าว) ซึ่งอย่างหลังนี้สันนิษฐานว่าคงจะเป็นการปลูกข้าวและเก็บเกี่ยวข้าว โดย “อกจัตมัตไเปนพอนทิงไวคอนตาคไหง” เพื่อ “อดยากจไดกินกวาคาอิม” และยังปรากฏการ “ลายลับเกียนควายไวไหพรมเตนเคา ลอมทันทวันก็ไหล่นฆองสามทิงไหรองเอาไชย” หลังจากตีเคาด้วย ส่วนช่วงที่สอง หน้าที่ ๑๓-๒๕ กล่าวถึงความรักที่มีต่อนางอันเป็นที่รัก ความยากลำบากในการเดินทางไปหานาง และท่าทีที่นางแสดงออกถึงความเฉยชา

ในฉบับ นส.ข.๐๙๓ สามารถแบ่งเนื้อหาได้เป็น ๔ ช่วง ช่วงที่หนึ่ง ตั้งแต่ หน้าที่ ๑-๒ และ ๑๒-๑๕ กล่าวถึง ความรักที่มีต่อนาง และความเฉยชาของนาง ช่วงที่สอง ตั้งแต่ หน้าที่ ๓-๗ กล่าวถึงลักษณะของหญิงที่สันนิษฐานว่าผู้เขียนคงไม่ชอบ และวิธีการขอร้องที่จะต้องทำให้ต้องตามทีโปรดปราน ช่วงที่สาม หน้าที่ ๘-๑๑ มีข้อความรำพันเพื่อเรียกขวัญของนางอันเป็นที่รักให้กลับมาอยู่กับตัว และช่วงสุดท้าย หน้าที่ ๑๕-๒๑ กล่าวถึง การชมความงามของนางตามชนบ ซึ่งช่วงนี้น่าสังเกตว่าผู้เขียนใช้คำราชาศัพท์ในบางคำ ได้แก่ “เมื่อน่องสั่งพระสวน” “พระกอนนงทั้งสอง” เป็นต้น

^๑ นักวิชาการอิสระ

คุณค่า

บันทึกจดหมายรักและบันทึกเบ็ดเตล็ดทั้งสองฉบับนี้แม้จะมีลักษณะเป็นฉบับพลัด แต่ก็มีความน่าสนใจอย่างยิ่งในด้านเนื้อหาที่ปรากฏคล้ายคลึงกันในแง่ของการบันทึกเรื่องราว โดยเฉพาะเรื่องราวเกี่ยวกับความรักของตนเอง และสภาพสังคมที่ปรากฏในบันทึกดังกล่าว เช่น

การกล่าวถึงชื่ออาหารหลากหลายชนิด ความว่า

- (บรรทัดที่ ๓) บาง ๆ แย่ยากับมั่งปรางไสยด้วยจานทองเย็น...
- (บรรทัดที่ ๔) รองกนมหอดก่นมเถยเย็นไปจนรอบค่นมกรมก
- (บรรทัดที่ ๕) นมกรอบขอบน้นค่นแก่กะนมกะละเมย้งเขยิวย้งมันกัด้ย้งเนอย...
- หน้าที่ ๘
- (บรรทัดที่ ๑) ...กวาวไต้แดระอันเพือตมูกไลยมักชอบชัง
- (บรรทัดที่ ๒) คนเกือกทั้งกนมหอดก่นมเถยเย็นไปจนรอบค่นมกรมก
- (บรรทัดที่ ๓) เรียงเรดเขาพองก่นมทองป่นถั่วจาวรวัวเคาตอก
- (บรรทัดที่ ๔) ตัดสลัดเคาเนียวสังขยามันจาวจะวอยกรปอ
- (บรรทัดที่ ๕) เควียนออยม้นอรอยเรือโ...กนมหอดก่นมเถยเย็นไปจนรอบค่นมกรมก

วิถีชีวิตเกษตรกรรมท้องถิ่น ในฤดูฝน เช่น

- หน้าที่ ๙
- (บรรทัดที่ ๑) เอมมาไสป้อลเอดายนกละลอดเอามาบอก...
- (บรรทัดที่ ๒) ถึงนาระดูเดือนหกฝนน้นก็มาตกย้อย ๆ ทั้งห้า
- (บรรทัดที่ ๓) นอยแลห้าไญ ผุงคนทานทั้งลายเออยจิงชัก
- (บรรทัดที่ ๔) ขวนกันเคาปาดคไมสองชาวขจะทำหัวมูหา...
- (บรรทัดที่ ๕) ขวาททำขวงยามผุงคนทั้งลาย...จิงชัก
- หน้าที่ ๑๐
- (บรรทัดที่ ๑) ขวนกันไปตกตองเคาปรุก พุกมกรักใน
- (บรรทัดที่ ๒) ไว้ใน่าพะคงคางถึงนาระดูจะตกร...
- (บรรทัดที่ ๓) ...เ...ากอนฟักสบัดโครอนโปไนไเพนกำ

นอกจากนี้ ยังมีคุณค่าทั้งในเชิงรูปแบบคำประพันธ์ และวรรณศิลป์ กล่าวคือ ผู้ประพันธ์ใช้ฉันทลักษณ์คล้ายกลอนหัวเดียว ซึ่งส่งสัมผัสสระ เฉพาะสระใดสระหนึ่ง ไปจนกว่าจะจบความ และส่งสัมผัสสระเฉพาะคำสุดท้ายในแต่ละวรรค โดยมีชื่อเรียกตามสัมผัสสระ อาทิ หากใช้ สระอู ส่งสัมผัสกันทั้งตอน เรียกว่า กลอนลู เป็นต้น และกวียังใช้วรรณศิลป์รูปแบบต่าง ๆ เพื่อสื่ออารมณ์ความรู้สึก

ตัวอย่างเช่น ความในฉบับ นส.ข.๐๙๑ ความบางตอนส่งสัมผัสด้วยสระ อี มีพยัญชนะท้าย คือ ก ทั้งความส่วนนั้น ๆ โดยกวียังใช้วรรณศิลป์ต่าง ๆ เพื่อสื่ออารมณ์ ทั้งสัมผัสพยัญชนะในวรรค อาทิ “จิตก็ไว” (จิตก็ไหว) – “ใจก็วัน” (ใจก็หวน) สัมผัสสระในวรรค อาทิ “ไมไหล” (ไมไหล) – “ไห” (ให้) – “รำไพไร” (รำไพโร) การสรรคำ เรียกหญิงคนรัก ด้วยคำว่า “แม่” อย่างหลากหลาย เช่น แม่ดอกมะเอ็ก แม่เอววรรณ แม่เพื่อนยาก แสดงให้เห็นรูปโฉมและความสำคัญของนางอย่างชัดเจน ดังความบางส่วน ในหน้า ๒๐ – ๒๒ ดังนี้

ดอกม่ออีก ๑ ของฉันนี่เอย โฉมแม่มดดอกม่ออีก
ฉันเหนนอนเฝ้าวันนั้นแต่ใจฉันนี่ไหน
ฉันลุ่มตาลิ่งที่ไรนาแม่คุณเอย ในใจฉันนี่...
ความคิดถึงแม่เพื่อย่าก็มีเคยมาพราวแล้วก็ตรึก
ทั้งจิตก็ไวใจก็วันอีกฉันสะท้านออกศึก
ฉันนอนไม่หลับไม่ไหลไหลราไฟไรจันต์
ให้คิดถึงแม่เฝ้าวันจันต์ถ่านออกที่
เพียงชีวาแทบไม่เปนนาแม่คุณเอย เล่นซ่มเตนยุตันตัก
ก่อไผ่ขึ้นหัวที่ฉันจอร์ลีเคาคังตัก
ฉันย่างเท้าพาเคาฟ้งไพรมาโดนไม้เคาต้มจิก
ฉันเจ็บเกินเต็นออกชานแล้วแปรปรวนไหส้ออีก
ฉันกัดฟันกัมนามาในป่าไพรพริก

วรรณคดีเพลงยาวที่บันทึกความรักระหว่างชายหญิงฉบับนี้ บันทึกพร้อมกับเรื่องอื่น ๆ ตามลักษณะการบันทึกวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง เพราะมีขนาดสั้น กระนั้นวรรณคดีฉบับนี้ก็มีคุณค่ายิ่ง ในฐานะ “วรรณคดี” เพราะปรากฏการบันทึกอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด ชีวิตและสังคมได้อย่างมีวรรณศิลป์

เอกสารอ้างอิง

ธนภัทร พิริยโยธินกุล. (๒๕๕๕). “วรรณคดีท้องถิ่นเรื่อง บันทึกจดหมายรักและบันทึกเบ็ดเตล็ด ฉบับวัดหนองเสม็ด อำเภอเมือง จังหวัดตราด”. ใน อภิลักษณ์ เกษมผลกุล (บรรณาธิการ). รายงานผลการวิจัย การสำรวจและปรัวรรณคดีท้องถิ่นจังหวัดตราด พลังปัญญาจากวัฒนธรรมวรรณศิลป์ของกวีในเมืองตราด. นครปฐม: ศูนย์สยามทรรศน์ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

บทปริวรรต บันทึกจดหมายรักและบันทึกเบ็ดเตล็ด
ฉบับวัดหนองเสม็ด จังหวัดตราด

นส.ข.๐๙๑

หน้าที่ ๑

- (บรรทัดที่ ๑) ...
(บรรทัดที่ ๒) ...นุสา...นอง...ไหขาวแพ
(บรรทัดที่ ๓) ...هنรุงสวยแลเมื่อสันติพระอุกไม้พัก...
(บรรทัดที่ ๔) ...งคันทาน...ไวยจิงรักชวนกันโ...ง...
(บรรทัดที่ ๕) ...แต่เมดสำเรดแลว...แต่ดีไหกันมอง...
(บรรทัดที่ ๖)จู ...รา...ศวน...

หน้าที่ ๒

- (บรรทัดที่ ๑) ...วิเสดเกลอ...ในม...แทนของ...
(บรรทัดที่ ๒) ตัวไญตนไกเกลาทานจิงไหไวพวกพริทังพระพุมพรเจ้า
(บรรทัดที่ ๓) ตัวทพรเจาก่อยีนตีไปดวยไปชีขึ้นตน แกะเปนพรอันสอนถึ...
(บรรทัดที่ ๔) กันแลรอบตกของกระพกของหวยของหกกระจายลายลาก แก่
(บรรทัดที่ ๕) เปนพะยาน่าคลัดเลอยเกอิกันโลดโผนโจนผันเกอิกัน
(บรรทัดที่ ๖) พันนี้...ตอยอหัวตัวเลอยเลอยกันชาพัน...

หน้าที่ ๓

- (บรรทัดที่ ๑) ...ขยมขงาม ๆ ครันถึงชั้นสามหนงามที่...
(บรรทัดที่ ๒) ...เปนพรญาครุดยุตนาคนาคาโผผาพวขมินชวย
(บรรทัดที่ ๓) ...คาบกินหัดสดินปักขรีเกมิเขาริสักนักเสย แกะ
(บรรทัดที่ ๔) ...ฝึงเนือเศนิตามกันมาเปน...งมุจสัสปร ๆ แกะดวยฝัก
(บรรทัดที่ ๕) ...แต่เมดสำเรดแลว...แต่ดีไหกันมอง...
(บรรทัดที่ ๖) ...งฝักพองแกมแกรดวจะระในหัวเพดยอม...

หน้าที่ ๔

- (บรรทัดที่ ๑) ...แสงเลื่องเครื่องประดับกัมน์นแกเปนรูมอ...
(บรรทัดที่ ๒) ...เอออันกับคังนังเรียงรายติดพินสามสายลายเพรง
(บรรทัดที่ ๓) ...ยเปนก้านนคองนางสอน...อชีรมือติดจัมปมโหริทอง
(บรรทัดที่ ๔) ...มินางเตนนางร่ำทำกิกอนชิตานานอนเลอินแตนม
(บรรทัดที่ ๕) ...ครันถึงนั้นหาหนนอที่ดวงแกเปนที่รักษาเท...

หน้าที่ ๕

- (บรรทัดที่ ๑) ...สสังวาสสนันมา...แต่ฝูงนกถัดน้นขึ้นไปถึงคา...
(บรรทัดที่ ๒) ...บันหกไหยกเอาเครื่องเตไป...ลอนแต่ตองดีถึมิ...

- (บรรทัดที่ ๓) ฟันลูกอินลูกจันกรอวตรันกขอสมมเพื่องม่มมียอะโซ
(บรรทัดที่ ๔) หันนาม...ลิตหัวพรอยหัวเพลลยอกดลอลลายแกะเปน
(บรรทัดที่ ๕) ...๓ ก่...ลายถอยแก้วมณีวาง ฤ ไปชีวแสมดอกไมไว...

หน้าที่ ๖

- (บรรทัดที่ ๑) เจตชนไม่ปริเสท...นเป...นไปชรันตนเส...
(บรรทัดที่ ๒) ดวยจชนเตาวโก...วกับมเพรา...มวกเชือกแล...
(บรรทัดที่ ๓) บาง ๆ แะย้ากับมปรางไสยดวยจาทองเย็น...
(บรรทัดที่ ๔) รอกนมทอดก่นมเถียนเวียนไปจนรอบค่นมกรมก
(บรรทัดที่ ๕) นมกรอบชอบน้นค่นแก่กะนมกะลเมียงเขยิวยังมันกัดยิงเนอย...

หน้าที่ ๗

- (บรรทัดที่ ๑) ...กวาวไต้แตรอันเพือตมุกไลยมักชอบชัง
(บรรทัดที่ ๒) คนเกอิกทั้งกนมตมแม่ตุมเขายางควา...เปด
(บรรทัดที่ ๓) เรียงเรดเขาพองก่นมทองป่นถ้วงาร้วเคาตอก
(บรรทัดที่ ๔) ตัดสลัดเคาเนวียงสังขยามันวานจะวะรอยกรปอ
(บรรทัดที่ ๕) เควียน่าออยมันอรอยเรือโ...งกนมกระ...

หน้าที่ ๘

- (บรรทัดที่ ๑) เอามาใส่ป้อลเอาตายนกประลอดเอามาบอก...
(บรรทัดที่ ๒) ถึงนาระดูเดือนหกฝนน้นก็มาตกย้อย ๆ ทั้งห้า
(บรรทัดที่ ๓) นอยแลห้าไญ ผุงคนทาทนทั้งลายเอยจิงชัก
(บรรทัดที่ ๔) ชวนกันเคาปาดตไมสองชาวชจะทำหัวมูหา...
(บรรทัดที่ ๕) ขวาททำชวยามผุงคนทาทน...จิงชัก

หน้าที่ ๙

- (บรรทัดที่ ๑) ชวนกันไปตกตองเคาปรุก พุกมกรักไน้
(บรรทัดที่ ๒) ไวในน่าพะคงคางถึงนาระดูจะตกรา...
(บรรทัดที่ ๓) ...เ...ากอนฟักสบัติโครนโปนไหเปนกำ
(บรรทัดที่ ๔) กำไหเปนว่างามระอ้องระอเตกเปนระ

หน้าที่ ๑๐

- (บรรทัดที่ ๑) ลวยหางโก ผุงคนทาทนทั้งลายเอยจิงชวน
(บรรทัดที่ ๒) กันไปตีเคอียเคอียเคาเนอยเสือก่อนเคาออน
(บรรทัดที่ ๓) เอาไต้ตั้งหากเพืออดยากจใดกีนกวาเคาอิม
(บรรทัดที่ ๔) จสุกสินนอลเกอยไปเพือยวักวานพวกลูก

หน้าที่ ๑๑

- (บรรทัดที่ ๑) หลานมรร...งสุราเมาเนิงเนิงเลนแพรง

- (บรรทัดที่ ๒) ก...ออกเปนเรวพวงนุสาวจิงรอง
(บรรทัดที่ ๓) โลมชมโฉมนางสาวนอย ๓ วันจิงครอยจิง...
(บรรทัดที่ ๔) สักเคียวเนมลั้งนั้งล้งไวคณิวัควายไโลไมปาน

หน้าที่ ๑๒

- (บรรทัดที่ ๑) ทานเอา...นอกจัตมัตไเเปนพอนทิง
(บรรทัดที่ ๒) ไวกอนตากไแหงเทือยชายแรงพวกพินอง
(บรรทัดที่ ๓) ทังลายลับเกยีนควายไวไพรอมเตนเคา
(บรรทัดที่ ๔) ลอมท้นวันกัไหล่นของสามทีไหรงเอาไชย

หน้าที่ ๑๓

- (บรรทัดที่ ๑) ...
(บรรทัดที่ ๒) ...เทียวพานอ้ง...
(บรรทัดที่ ๓) ...ไมพ้ม...
(บรรทัดที่ ๔) ...

หน้าที่ ๑๔

- (บรรทัดที่ ๑) ฉั่นซ่อนชอกไปทุตรอดทุก...ไมเหนสมดอก...
(บรรทัดที่ ๒) จิดฉั่นหายใจแทบสิ้นฉั่นล้งเตินยุสะลั่น ฉั่นไมเหนแมนง
(บรรทัดที่ ๓) ความฉั่นไหญ่ยานเมือรกับ ฉั่นเทียวหาแมงามเปนสองสามต๋
(บรรทัดที่ ๔) ลับ ฉั่นเหลียวชายแลขวานาแม่คุณเอ้ยฉั่นแลหานองไม

หน้าที่ ๑๕

- (บรรทัดที่ ๑) พับ ดิฉั่นเองแทบสลับต้าย ๗๕๐ แม่เนือเอนของฉั่นนีเอย
(บรรทัดที่ ๒) นองท่าเปนไมรูจัก นองไมแย้มไมเยื่อนองไมเปือนพระพัก
(บรรทัดที่ ๓) พุดโทแมเนือเอนนองไมเหนคว้ามรัก ฉั่นจ๋บอกแมเนือ
(บรรทัดที่ ๔) เยนไหนดองเหนประจัก ฉั่นคามห้วนไหวฝาแผนสืลาซัง

หน้าที่ ๑๖

- (บรรทัดที่ ๑) ฉั่นเตินมิดมากเตไทรส่ตุดไมยเดียวกัก แต่มิดคำทลัม
(บรรทัดที่ ๒) ต่าฉั่นลัมพัวล้งแทบซึก เนือแตกข้าดำเปนไตหัว
(บรรทัดที่ ๓) อักไฉฉั่นแทบหก ฉั่นก่เตือกเสือกทไลยฉั่นหายใจ
(บรรทัดที่ ๔) ปัดัก ฉั่นแทบไมเหน่นาแมทองพังงาบุญนัฉั่น

หน้าที่ ๑๗

- (บรรทัดที่ ๑) ลัมล้งทังยีนนานองเอยฉั่นส่อินยูเปนรัก ฉั่นนีแสน
(บรรทัดที่ ๒) จโสภาสู่ชลนาโลโสเมตัก ฉั่น...ลูกก่เตือกเสือกพัวอิดชา
(บรรทัดที่ ๓) มาดวยความรัก อักฉั่นรกำไบ่าคันไมเคออัก โลหิตพล้งทัง
(บรรทัดที่ ๔) นำสำโลล้งมาออกคลัก ฉั่นส่มส่ตุดหีนนานองเอยฉั่น

หน้าที่ ๑๘

- (บรรทัดที่ ๑) นีวตั้นฉันทะพหุ ส่องซาทำฉันทันรยัมทั้งเสียรนามมันเคา
 (บรรทัดที่ ๒) ปัก พิคมันกลุมคลุ่มตลัฉันทันนอนสลัไปเปนพัก
 (บรรทัดที่ ๓) ภาวไตนาคางเสนสายฉันทันค้อยคล้ายพระภัก ฉันทลุกขึ้นเดินกระโยกซา
 (บรรทัดที่ ๔) ฉันทฟักมานัก แต่มืดคำฉันทอสง่ามมาด้วยอารัมฉันทรัก เพียงชี

หน้าที่ ๑๙

- (บรรทัดที่ ๑) วิตฉันทะพหุสังขานานองเอ๋ยแทบไมเหนนาแมบุญนัก ฝ่ายคางนาง
 (บรรทัดที่ ๒) เนื่ออุณนองจะอุดหนุนฉันทจะพลัก ทำแมนองเนื่อเย็นนอง
 (บรรทัดที่ ๓) ไมเหนคว้ามรัก อักฉันทเองเหนจะหักตาย^{๓๐} ดอกม่อ^{๓๑}
 (บรรทัดที่ ๔) ของฉันทนีเอ๋ย โฉมแมดอกม่อ^{๓๒} ฉันทเหนนองเคาวันนั้นแต่

หน้าที่ ๒๐

- (บรรทัดที่ ๑) ใจฉันทนีไหนัก ฉันทลุ่มตาลังที่ไรนาแมคุณเอ๋ย ในใจฉันทนี...
 (บรรทัดที่ ๒) ความคิดถึงแมเพื่อรยาก็เคยมาพรากแลวกัตรีก ทั้งจิตก็
 (บรรทัดที่ ๓) ไวใจก็วันอีกฉันทสพานออกคึก ฉันทนอนไม่หลับไมไหลไหร่าพิ
 (บรรทัดที่ ๔) ไรจันตัก ให้คิดถึงแมเอววันจันส่ถ่านออกที่ก เพียงชีวาแทบ

หน้าที่ ๒๑

- (บรรทัดที่ ๑) ไม่เปนนาแมคุณเอ๋ย เสนข้มเตนยุตันตัก ภาวไก่ขันหัวที่
 (บรรทัดที่ ๒) ฉันทจอร์ลีเคาคังตัก ฉันทย่างท้าวเคาพิงไพรมาโดนไมเคาตัม
 (บรรทัดที่ ๓) จิก ฉันทเจบเกินเตนออกซานแล้วแปรปรวนไหส่ออีก
 (บรรทัดที่ ๔) ฉันทกัตพันกัมนามาในปาไพรยพริก มาถึงโคกโกรกระกำ

หน้าที่ ๒๒

- (บรรทัดที่ ๑) นาแมคุณเอ๋ยหนามก็ตัม ฉันทลิกลงโสกก่เตือกคินไปบน
 (บรรทัดที่ ๒) โดนหินเคาตักกั กว่าจะคั้นมาถึงฝงใด ฉันทหอบใจเสียง
 (บรรทัดที่ ๓) ออกครึก แตเตนไปไมไคมันไหขัดของฉันทนังกรองแลวกั
 (บรรทัดที่ ๔) ตรีก บัดเดียวส่วงสว่างไสวโอเห่นไปก้ามพริก ฉันทเรงรีบมา

หน้าที่ ๒๓

- (บรรทัดที่ ๑) ถึงนางภาวสวางเมือรไฉนีก ยาวากไรเลยแมคุณซาเสียแรง
 (บรรทัดที่ ๒) ฉันทมาแต่หัวตัก จังเอนดูฉันทเทิดข้าแมพิงจาดอกม่อ^{๓๓} ทำ
 (บรรทัดที่ ๓) ไมรักแมฝ่มสันทีในฉันทนีจันีก จังเมตตาฉันทเทิดนาง นา
 (บรรทัดที่ ๔) แมวังนำล็ก เสียแรงใจฉันทนีปิกมา^{๓๔}ะ สีดอกโส

หน้าที่ ๒๔

- (บรรทัดที่ ๑) ของฉันทนีเอ๋ย โฉมแมนักก่เตน ฉันทเลาคว้ามทุกยาก
 (บรรทัดที่ ๒) ความลำบากไหนดองเหน เมื่อฉันทจากนองไปวันนั้นเมื่อ

(บรรทัดที่ ๓) ตวันจ๋เยน เมื่อไปถึงบ้านฉันลั่นนอนนาแมคุณเอ๋ย
(บรรทัดที่ ๔) อักฉั่นรอนศึรเคนแต่ฉั่นจากแมพังงา ไปนอนไส

หน้าที่ ๒๕

(บรรทัดที่ ๑) ...ไมเว้น ฉั่นกินน้ำตาไปกอนเคายูทุกเซาทุกเยน จ่าก
(บรรทัดที่ ๒) ขว้านักหาย จะแลซร้ายก็ไมเหน ความคิดถึงแมพังงา
(บรรทัดที่ ๓) ชัลนาฉั่นล่งก่เดน ไทกรรแสงโสกสั่นยังไลกระซาระกระ
(บรรทัดที่ ๔) เซน นางนองพีเอยใครเลยจ๋เลงเหน ฉั่นนี้โสกด้วย

นส.ข.๐๙๓

หน้าที่ ๑

(บรรทัดที่ ๑) ...ดอก...
(บรรทัดที่ ๒) ยัมของฉั่นนี้...ดอกกะทือ
(บรรทัดที่ ๓) เสียแรงรักแม...ฉั่นอดสาตามกระมือ
(บรรทัดที่ ๔) ...นองไมนมไมถือ...

หน้าที่ ๒

(บรรทัดที่ ๑) เหนฉั่นนิจเนื่องไม... นองไต่
(บรรทัดที่ ๒) ชางงาถาย นองอิมใจไปยแลวถา นอง
(บรรทัดที่ ๓) เหนฉั่นไมนั่งแลวรีนางยุงเลื่อ ฉั่นไปก่บนอง
(บรรทัดที่ ๔) ไมทักถามนองรักนองไมอื้อ นองยาถือตัวไป

หน้าที่ ๓

(บรรทัดที่ ๑) วาตินางดอกกะทิกะมกระที่ ประเดยิวโทะษระ
(บรรทัดที่ ๒) เดยิวกับเจกเลนเปนเดกอมมือ ไหเจกมัน
(บรรทัดที่ ๓) เอาจั่นกับนอกจั่นห้าทอกถึงสะตือ ทุกของ
(บรรทัดที่ ๔) เจกเคาไมสีชอบใจรองอื้อ ตัวสันจร้า

หน้าที่ ๔

(บรรทัดที่ ๑) จัก...ถอนใจไหญ่รองออกอื้อ ดู...
(บรรทัดที่ ๒) กลามเหมอินกับม้ออึตระกระกระสือ
(บรรทัดที่ ๓) อีดอกทองหนีบิลนองชงพีเสียแลว
(บรรทัดที่ ๔) นองไมผันนามาหาฤเลย๓๐

หน้าที่ ๕

(บรรทัดที่ ๑) ๑...ถ้าพอน ...เปนค่นแกในทองนา ...
(บรรทัดที่ ๒) ...นาเปนนางเอกนางกะเต นางเถาดอกประ...หอมหวาน...ดงามนางกร...
(บรรทัดที่ ๓) ...ขณะสุดดอกซิง ประกานยากยิง...เอาทองตานิม...

- (บรรทัดที่ ๔) ออ้ยสอง...เรื่องรองส้าบคุรุ เค้าทองมรูนันปุมอมแมม นาง...
 (บรรทัดที่ ๕) กาสีกอนกำ นางจำสะอาด นางมากนางสอนหาย... ยังอย...
 (บรรทัดที่ ๖) ...ระย้าดอกบัวลุ่มลุ่มบัว นาง...

หน้าที่ ๖

- (บรรทัดที่ ๑) นางนิน เค้าพวก...ฉันทา ๒ นางดวย...ปรา...
 (บรรทัดที่ ๒) กานเชื่อย เค้าเนืออตั้มคุประเสริดเลิศหล่นเปนต้นเค้า
 (บรรทัดที่ ๓) พระเจเจชื้อดำตัก ย่าให้หักให้กเพราเมือนยังเค้า...ยั้งรัก...
 (บรรทัดที่ ๔) ยังเคาสังวีดพ้อเจาพระคุณ จะขอแรกเปเรียนกินนางสักรอย
 (บรรทัดที่ ๕) ...พันตน เรือนันจท่าถมท่ามให้ทานแต่ก่อหวานก่อ
 (บรรทัดที่ ๖) ไกรเรียงลกเลียงเมียงให้เสียเลยสัตมิให้พรมพรง

หน้าที่ ๗

- (บรรทัดที่ ๑) มังมีแม่ผู้สมกยงมหาไชยตัวซาก็เต็มใจอยู่แล้ว แตก...
 (บรรทัดที่ ๒) โกกี้ให้ลั่นข้องสามทีโหรองโอยไชย ๖๖ สีสั่วนินวันตีพัน
 (บรรทัดที่ ๓) ในเขปไปสัชินเจตชันทำข้อนแมปัสัตามคำรบทานปราน ทานจึงจให้
 (บรรทัดที่ ๔) ซากรานให้โตแล้วเอาโคเค้ามาเวียน แต่งเกียนกับเรอินเคีรอนเข้ามา
 (บรรทัดที่ ๕) ไวในรานทอง ตามทำนองทานปรานทานจึงจให้พันผ่นแล แต่...
 (บรรทัดที่ ๖) นาย ตกยูในหัวแขวงหัวคั่นนาตามตืนซางตืนม้าตืนข้า...

หน้าที่ ๘

- (บรรทัดที่ ๑) ...นอกจันนกจากบ...ดวยเขาไฟย นกหคคามไป...
 (บรรทัดที่ ๒) ...ซร ซางเยี่ยมมุเยี่ยมเข้าซอนเลียบตายย่า ตัวซาพระเอา...
 (บรรทัดที่ ๓) เปนขวันเจาเอี่ยมาเทิดมาแมมา ยาลงไปชมจักจันไรไรใน
 (บรรทัดที่ ๔) ไพรยพริกษา ย่าไปลงชมแวนอันมิพาชมพาอันควนเมือง
 (บรรทัดที่ ๕) ช้แลงแสงเรืองเครื่องประดับขวันเจาเอี่ยมาเถิดนาแม
 (บรรทัดที่ ๖) มา ย่าไปชมผุงประอันเทือยทองยูคานทะเลลวง ย่าไป...

หน้าที่ ๙

- (บรรทัดที่ ๑) ...เทอยกันปองยูเหนขวญ งาสอยเสยรับขวันเจา...
 (บรรทัดที่ ๒) ...ลั้งไปชมชะลาไลแลควายเถื่อนแลนตามเพือนประเพ็งกระจิงระเจิง
 (บรรทัดที่ ๓) แลนเห็นนงยูในปาระโหง ขวันเจาเอี่ยมาเถิดนาแมมา ยาลงไปชม
 (บรรทัดที่ ๔) ผุงนกกหาขันเจา ๆ ยูในดงกองงยาลงไปชมแสงดาวแสงเดือนแสง
 (บรรทัดที่ ๕) ดอกบัวผือนกลีอนสีสดอกระนี้มีเกษรดอกพุดซอนเกษรรอง
 (บรรทัดที่ ๖) ดอกบัวลงงามเรื่องรองแมงผีทองรอนสุขทรมนอยโอบฉาบ...

หน้าที่ ๑๐

- (บรรทัดที่ ๑) ...เกษเปนจะออนยูเย็น...ไญเช่นเอาขวัน...
 (บรรทัดที่ ๒) ...ยนาแมมา ปากใต้ฝ่ายเมือนาเกรือปานนาถ้ำจมีแมกรอง

- (บรรทัดที่ ๓) ...กันมาเชื่อนทองนองไญมานกรอกคอกควายบาน
(บรรทัดที่ ๔) ...มาก นาไกรนาเกียงรายเรียงเคามายในยิ่งแก้วแลลานทอง
(บรรทัดที่ ๕) ...ขวันเจาเอยมามาเถิดนาแมมายาไต้ลงไปชมนก...นอินทรี
(บรรทัดที่ ๖) ...ไส...ใน... เคา่ก้ออก...แก็กี่หา...
(บรรทัดที่ ๗) ...ใจไสโกไส...

หน้าที่ ๑๑

- (บรรทัดที่ ๑) ...เทอยกันปองยูเหนขวัญ งามสอยเสยรับขวันเจา...
(บรรทัดที่ ๒) ...ล่งไปชมชะลาไลแลควายเถื่อนแลนตามเพื่อนประเพ็งกระจิงระเจิง
(บรรทัดที่ ๓) แลนเหินนองอยู่ในปาระโห่ง ขวันเจาเอยมามาเถิดนาแมมา ยาลงไปชม
(บรรทัดที่ ๔) ผุ่จนกกหาขันเจา ๆ ยูในดงกองจยาลงไปชมแสงดาวแสงเดือนแสง
(บรรทัดที่ ๕) ดอกบัวเฝื่อนเกลื่อนสีสดดอกกระนี้มีเกสรดอกพุทชอนเกสรรอง
(บรรทัดที่ ๖) ดอกบัวลองงามเรืองรองแมงฝ้ทองรอนสุทรมอยโอบฉาบ...

หน้าที่ ๑๒

- (บรรทัดที่ ๑) ความรักน้ำแมคุณเอยด้วยบุญนั้แม่เนื้อเย็น เดยมีต้
(บรรทัดที่ ๒) โส่กันภายนอกเคยยียกยกกันเลน ฉั่นคดี ๆ แทบจะโผนแหง
(บรรทัดที่ ๓) จะโจนจะเผ่น ทาไมพบบแมซื้อที่เหนชีวิฉั่นจะไม่เปน ไนอ่กไว
(บรรทัดที่ ๔) ฉั่นให้ตักตักน้ำแมคุณเอยเสนก็ชักกระแม่น ฉั่นเลาถึงความ

หน้าที่ ๑๓

- (บรรทัดที่ ๑) ...ซ้นฉั่นลูกไปทุกเสน ฉั่นนิบอกว่าเตมที่พุตโทสำลี...
(บรรทัดที่ ๒) ไม่เหน ฉั่นปะแมเนื้อออนที่อ่กฉั่นรอนจิงคอยเย็น ทาแม
(บรรทัดที่ ๓) คุณไม่เม้ตาเหน่าชีวาฉั่นจะไม่เปน ฉั่นมาขอควารักพุตโท
(บรรทัดที่ ๔) ...นุ่ฉั่นนองไม่เหน ทาแมคุณไม่อารีมาซัดพิเสียให้กะเดน

หน้าที่ ๑๔

- (บรรทัดที่ ๑) ...รอนนองเหนจะเย็นฉั่นเองเหนจะไม่...
(บรรทัดที่ ๒) คน ะะ ดอกกะทิงของฉั่นฉั่นเอยโถมแมดอกกะทิง ใน
(บรรทัดที่ ๓) หัวใจฉั่นนี้เมื่อนี้งปิดคี่พืง ฉั่นจะนอนจะอิดนาแม...
(บรรทัดที่ ๔) เอยสุดที่จิตฉั่นจะชะนีง แต่จะนอนก็ไม่ไต่ใจจิตใจมั่นให้...

หน้าที่ ๑๕

- (บรรทัดที่ ๑) พืง ฉั่นกินเคาก้ปั่นหาฉั่นกินปลาก้ปั่นถึง ไต่ไม่กิ...
(บรรทัดที่ ๒) มรักอ่สามาฟากแมเอวกลิ่ง ถานองไม่เอนไม่ออนแมคุณ
(บรรทัดที่ ๓) ไม่พอนให้ฉั่นคักครีง ชีวัดฉั่นเหนจะไม่ถึงวัน ๗๐๓-๓
(บรรทัดที่ ๔) ๗๐๓ สีนวนละอองของฉั่นฉั่นเอย โถมแมนวนอะแรมหาที่เปรียบ

หน้าที่ ๑๖

- (บรรทัดที่ ๑) ไม่วันละไม่ออกแจม ฉัน...อกนองสะอาล เมื่อนิ่งชาตเคามาแถม
 (บรรทัดที่ ๒) ม หวังพระกอนนงทั้งสองนาแม่คุณเอย ดุจะทองเคามาแถม
 (บรรทัดที่ ๓) แลออกวาวรากับมุก สีนองสุกออกแบร้ม ธรสอง
 (บรรทัดที่ ๔) เตาเขาละองเมื่อนิ่งทองเคามาแน่น ลูแบลบข...

หน้าที่ ๑๗

- (บรรทัดที่ ๑) วาบวาวดูเปนเงาออกแพลม ดุจะเงาในกระจกนวแม่...
 (บรรทัดที่ ๒) เมื่อจับยักขึ้นสอ้งนวนละองทองอะราม โฉมนองงาม
 (บรรทัดที่ ๓) ออกแบล้ม แต่อาบนำไมรูสินทาเคะมินไม่รักแถม
 (บรรทัดที่ ๔) กลิ่นนงหอมนอกกรนเมอินพิณนงแยม ฉัน

หน้าที่ ๑๘

- (บรรทัดที่ ๑) ...สอคอตักปลองเมื่อนิ่งทองเคาไปแกลัม ดุจะไหม
 (บรรทัดที่ ๒) นลือมาพวง รักกรากออกนอยแถม เมื่อน่องสั่งพระสวน
 (บรรทัดที่ ๓) เสี่ยงแมนวนออกแจม เกตุนองงามดำคลับ ฉันดูจับ
 (บรรทัดที่ ๔) กับแสงแถม พิศดุรักลักะนา วังรักตร้าออกชแล้ม

หน้าที่ ๑๙

- (บรรทัดที่ ๑) นำจิตฉันให้ผีชะวงษหนาแม่คุณเอย ใจฉันจะคา...
 (บรรทัดที่ ๒) เสียด้วยแถม ดวยราศีแม่คุณอะแรมพราย ๖๐- ชिर
 (บรรทัดที่ ๓) ดอกคำของฉันนี้เอย โฉมแมงามปรากฎ เมื่อแตก
 (บรรทัดที่ ๔) เนื้ออ้าวฉันดูขานี้มีดจัด นองแดงเคาวันนั้น

หน้าที่ ๒๐

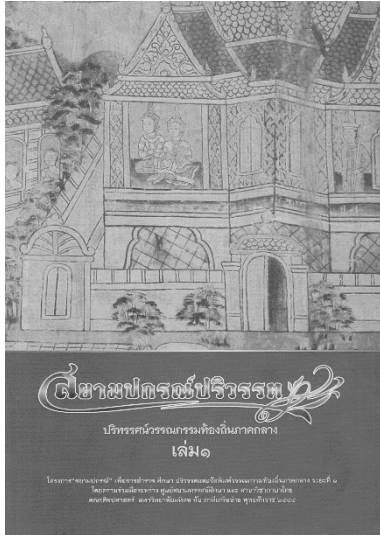
- (บรรทัดที่ ๑) เพียงใจฉันจะโทษ นองชามแพรขาวเลื่องออนอระชด์
 (บรรทัดที่ ๒) ออนระซอน เมื่อนองจะยิมจะแยมฉันดุสองแถมนง
 (บรรทัดที่ ๓) ใส่สัด ฉันดูรูปนงสะสวยเอวระทวยออนระทัด ทั้ง
 (บรรทัดที่ ๔) เรือนผมนงก็ดีน้ำแม่คุณเอย ในพานนี้ไม่มีจ...

หน้าที่ ๒๑

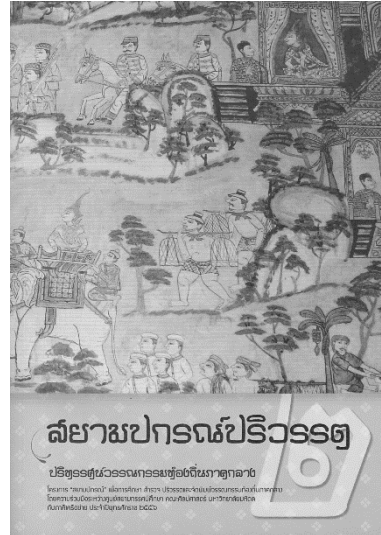
- (บรรทัดที่ ๑) ทั้งยวนलगปรคมุ ฉันนิตียวดูเสียมด ยังใ...
 (บรรทัดที่ ๒) เมื่อนามันนงงามก้านัด รัศมีศีระวางเมื่อนิ่งนางในบันพด
 (บรรทัดที่ ๓) ฉันเลอับแลไปแต่ละทีตัวฉันนี้เหยกะโดด เมื่อพระ
 (บรรทัดที่ ๔) ภายพัดหอมกลิ่นนงมารวยรัช ฉันแลเห็นแทบพะหวา

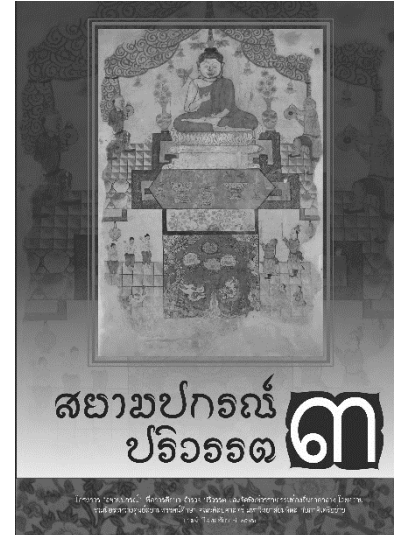
หนังสือชุดสยามปกรณัมปวิวรรต ปรีทธรศน์วรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง เล่ม ๑ - ๖

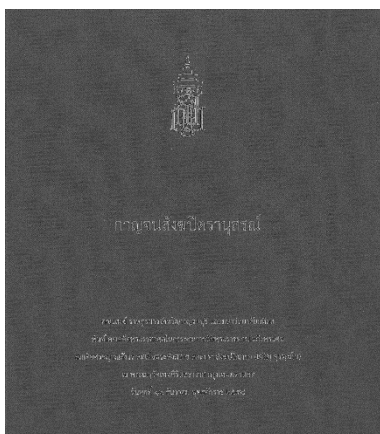
เล่ม ๑
พ.ศ. ๒๕๕๔

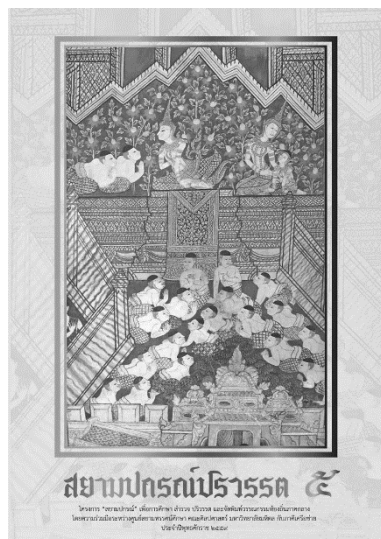
เล่ม ๒
พ.ศ. ๒๕๕๖

เล่ม ๓
พ.ศ. ๒๕๕๗

เล่ม ๔
(กาญจนสังขมปิตรานุสรณ์)
พ.ศ. ๒๕๕๘

เล่ม ๕
พ.ศ. ๒๕๖๑

เล่ม ๖
พ.ศ. ๒๕๖๕

ศูนย์สยามทรรศน์ศึกษา
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

๙๙๙ ถนนพุทธมณฑล สาย ๔ ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ๗๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๒๔๔๑ ๔๔๐๑ - ๔ ต่อ ๑๗๓๑ โทรสาร ๐ ๒๔๔๑ ๔๔๑๐